Metafore ŽIVOTA u ruskim proznim djelima staljinističkog perioda

Pintarić, Antonia

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:571951

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

University of Zadar Institutional Repository

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Antonia Pintarić

METAFORE ŽIVOTA U RUSKIM PROZNIM DJELIMA STALJINISTIČKOG PERIODA

Doktorski rad

Zadar, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Antonia Pintarić

METAFORE ŽIVOTA U RUSKIM PROZNIM DJELIMA STALJINISTIČKOG PERIODA

Doktorski rad

Mentorica

prof. dr. sc. Rafaela Božić

Komentor

izv. prof. dr. sc. Ante Periša

Zadar, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Antonia Pintarić

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti

Mentorica: prof. dr. sc. Rafaela Božić

Komentor: izv. prof. dr. sc. Ante Periša

Datum obrane: 24. veljače 2023.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: humanističke znanosti, filologija

II. Doktorski rad

Naslov: Metafore ŽIVOTA u ruskim proznim djelima staljinističkog perioda

UDK oznaka: 821.161.1-3.09(47+57)

Broj stranica: 266

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 0/0/13

Broj bilježaka: 98

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 236

Broj priloga: 1

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Mateusz-Milan Stanojević, predsjednik
2. dr. sc. Kristina Štrkalj Despot, članica
3. izv. prof. dr. sc. Sandra Hadžihalilović, članica

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Mateusz-Milan Stanojević, predsjednik
2. dr. sc. Kristina Štrkalj Despot, članica
3. izv. prof. dr. sc. Sandra Hadžihalilović, članica

UNIVERSITY OF ZADAR

BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Antonia Pintarić

Name of the study programme: Postgraduate doctoral study in Humanities

Mentor: Professor Rafaela Božić, PhD

Co-mentor: Associate Professor Ante Periša, PhD

Date of the defence: 24 February 2023

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Humanities, Philology

II. Doctoral dissertation

Title: Metaphors of LIFE in Russian prose writings of the Stalinist period

UDC mark: 821.161.1-3.09(47+57)

Number of pages: 266

Number of pictures/graphical representations/tables: 0/0/13

Number of notes: 98

Number of used bibliographic units and sources: 236

Number of appendices: 1

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Mateusz-Milan Stanojević, PhD, chair
2. Tenured Research Advisor Kristina Štrkalj Despot, PhD, member
3. Associate Professor Sandra Hadžihalilović, PhD, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Mateusz-Milan Stanojević, PhD, chair
2. Tenured Research Advisor Kristina Štrkalj Despot, PhD, member
3. Associate Professor Sandra Hadžihalilović, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonia Pintarić,** ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Metafore ŽIVOTA u ruskim proznim djelima staljinističkog perioda** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 14. ožujka 2023.

Sadržaj

1. Uvod 1
1.1. Metafora na razmeđu općeg i individualnog 1
1.2. Obrazloženje teme 3
1.2.1. Ciljevi i istraživačka pitanja 3
1.2.2. Sovjetski Savez i staljinistički režim 6
1.2.3. Koncept ŽIVOT 8
1.2.4. Definiranje korpusa 14
1.3. Ustroj istraživanja 15
2. Razvoj teorije metafore 17
2.1. Začeci teorije konceptualne metafore 17
2.2. Suvremena teorija metafore 24
2.3. Osnove trodimenzionalnog modela metafore 32
3. Metafora u književnosti 36
3.1. Književnost kao tip diskursa 37
3.2. Kognitivna lingvistika i književnost 43
3.3. Teorija konceptualne metafore i književnost 44
3.4. Analiza metafora u književnosti 48
4. Prilagodba trodimenzionalnog modela metafore 52
4.1. Jezična razina metafore 53
4.2. Konceptualna razina metafore 59
4.2.1. Prijelaz od jezičnog ka konceptualnom 59
4.2.2. Gramatika i konceptualna metafora 62
4.2.3. Konstruiranje značenja 66
4.3. Komunikacijska razina metafora 73
5. Korpusni pristup 79
5.1. Priprema materijala za analizu 79
5.2. Analiza 90

5.2.1. Bijeg ... 90
5.2.2. Kako se kalio čelik ... 104
5.2.3 Svjedok povijesti ... 120
5.2.4. Sretna Moskva ... 134
5.2.5. Kapetan prvoga ranga ... 147
5.2.6. Mlada garda ... 156
5.2.7. Doktor Živago ... 174
5.2.8. Kružiliha ... 192
5.3. Rasprava ... 201
5.4. Zaključak ... 209
6. Analiza romana *Sretna Moskva* pomnim čitanjem ... 212
6.1. Uvod ... 212
6.2. Sustav predodžbi ... 213
6.3. Zaključak ... 223
7. Zaključak ... 225
Izvori i literatura ... 229
Sažetak ... 247
Summary ... 250
Prilog: Popis izvornih domena metafora ŽIVOTA u korpusu i njihova zastupljenost po pojedinom tekstu ... 254
Kratak životopis autora ... 258

1. Uvod

1.1. Metafora na razmeđu općeg i individualnog

Posljednjih četrdesetak godina obilježile su poprilično goruće rasprave o metafori. Na sreću, istraživači i njihovi radovi nisu se spontano zapalili. Upravo činjenica da je prosječnom čitatelju ovoga rada to sasvim jasno i bez našeg pojašnjenja poziva na uvijek žive rasprave o motivaciji, granicama, oblicima, funkciji i drugim mogućim aspektima metafora. Teorija konceptualne metafore, kako su je prvotno predstavili Lakoff i Johnson (1980) u sada poznatoj i nezaobilaznoj monografiji *Metaphors We Live By*[1], metafori je priznala moć korjenite izmjene načina na koji poimamo čovjekovo funkcioniranje u svijetu, inzistirajući ne samo da je metafora opći kognitivni fenomen nego i da je ljudsko mišljenje suštinski metaforično.

Premda metafora danas, gradeći se na nekoliko posljednjih desetljeća, zauzima značajno mjesto u brojnim istraživanjima vrlo raznolike palete znanstvenih disciplina, njezin status nije oduvijek bio takav. Istina, iskra promišljanja metafore davno je zapaljena, ali ta se vatra, rekli bismo, kroz stoljeća nekako pretvorila u kakvo ugodno ognjište. Naime, metafora je bila privlačno pitanje od ranih začetaka znanosti i Zapadne misli u djelima antičkih filozofa, primarno Aristotela (*Retorika*; *O pjesničkom umijeću*), čijim spoznajama teorije metafore koje će uslijediti i danas duguju mnogo, no upravo u tim začecima koji su postavili temelje iscrpnijeg proučavanja ovog bogatog područja leži i dio ograničavajuće sudbine koja je snašla metaforu i ostala njezinim pratiocem kroz stoljeća protekla između prvotnog shvaćanja i suvremenih spoznaja. Razmatrana u okvirima retorike i poetike, metafora je postala svedena na pitanje uresa govora, koji se promatrao ili u čisto estetskom smislu lijepa književnog izraza, prvenstveno poetske riječi, ili smislu vezanom uz originalne ciljeve retorike kao umijeća uspješne javne riječi. Oba određenja, bilo da su je svela na ispraznu ljepotu bilo na sredstvo uvjeravanja, a nekada i čiste obmane, radi postizanja kakvih sociopolitičkih ciljeva, umanjila su njezinu važnost i njezin dohvat. Štoviše, promatrajući je u okvirima kategorija koje sadržavaju ideje o stupnju ostvarenosti ideala kategorije, metaforu su nerijetko snažno vezali uz individualni izraz. Aristotel u *O pjesničkom umijeću* piše o svojevrsnoj

[1] Monografiju je na hrvatski prevela Ryznar (2015) pod naslovom *Metafore koje život znače*. Referirat ćemo se na hrvatski prijevod.

prirodnoj nadarenosti za stvaranje metafora. Vješto stvaranje metafora Aristotel zagovara i u *Retorici*, iz čega bismo mogli izvesti da je, vladajući metaforama bolje ili lošije, netko mogao biti manje ili više uspješan govornik ili pjesnik.

To i jest u neku ruku točno. Ako pogledamo uporabu jezika u književnim djelima, većina će se književnih kritičara, a vjerojatno i dio laika, složiti da nisu svi stvoreni isti. Zašto bi metafore koje u njima nalazimo bile iznimka? Uzmimo za primjer ulomak romana *Majka* (rus. *Mat'*[2]) (1906) Maksima Gor'kog, pisca kojega se službeno prozvalo začetnikom socijalističkog realizma i romana kojega se smatralo početkom pravca (Dobrenko 2011, 103).

> Svaki dan nad radničkim naseljem, u dimnom, uljnom zraku, drhtala je i rikala tvornička sirena i, poslušni zovu, iz malenih sivih kuća trčali su na ulicu, baš kao uplašeni žohari, mrzovoljni ljudi koji nisu uspjeli snom osvježiti svoje mišiće. U hladnom sumraku hodali su po nepopločenoj ulici prema visokim kamenim kavezima tvornice; ona ih je s ravnodušnom uvjerenošću čekala, osvjetljavajući prljavu cestu desecima masnih kvadratnih očiju. (…) Uvečer, kada je sunce zalazilo i na staklima kuća umorno se sjajile njegove crvene zrake, tvornica je izbacivala ljude iz svojih kamenih njedara, točno kao otpadnu trosku (...) Dan je progutala tvornica, strojevi su isisali iz mišića ljudi onoliko snage koliko im je trebalo. Dan je bez traga izbrisan iz života, čovjek je još korak bliže svome grobu (…)[3] (Biblioteka Komarova)

Prizor koji Gor'kij opisuje u osnovi je sumorna dnevna rutina tvorničkih radnika. Sumornost i težak život radnika mogli bi podrazumijevati mnogo mogućih opisa. U ovome slučaju imamo sliku tvornice koja se doima življa od ljudi – ona „čeka s ravnodušnom uvjerenošću“, ima „oči“, „izbacuje iz svojih njedara“, „progutala“ je dan, dok se ljudi poput žohara odazivaju zovu njezina dimnjaka, samo kako bi na kraju dana bili izbačeni poput troske. Tvornički su strojevi „isisali“ snagu iz mišića radnika; dan je „bez traga izbrisan“ iz života ljudi. Čitatelju je jasno da u stvarnosti tvornice nemaju, primjerice, oči ili mogu gutati. Izrazi koje Gor'kij koristi za opis tvornice i strojeva primarno vežemo uz izgled i sposobnosti živih bića; možemo pretpostaviti da spomene li netko oči

[2] Svi su prijevodi u tekstu vlastiti, osim ako nije drugačije navedeno.

[3] Každyj den′ nad rabočej slobodkoj, v dymnom, masljanom vozduhe, drožal i revel fabričnyj gudok, i, poslušnye zovu, iz malen′kih seryh domov vybegali na ulicu, točno ispugannye tarakany, ugrjumye ljudi, ne uspevšie osvežit′ snom svoi muskuly. V holodnom sumrake oni šli po nemoščenoj ulice k vysokim kamennym kletkam fabriki; ona s ravnodušnoj uverennost′ju ždala ih, osveščaja grjaznuju dorogu desjatkami žirnyh kvadratnyh glaz. (...) Večerom, kogda sadilos′ solnce, i na steklah domov ustalo blesteli ego krasnye luči, — fabrika vykidyvala ljudej iz svoih kamennyh nedr, slovno otrabotannyj šlak (...) Den′ progločen fabrikoj, mašiny vysosali iz muskulov ljudej stol′ko sily, skol′ko im bylo nužno. Den′ bessledno vyčerknut iz žizni, čelovek sdelal eščë šag k svoej mogile…

prva nam asocijacija neće biti tvornica, već čovjek ili barem kakva životinja. Prepoznajemo određenu dosljednost u odluci da se tvornica opiše kao živa i možemo pretpostaviti da, barem djelomično, upravo iz te svojevrsne zamjene uloga kamenog zdanja i živih ljudi proizlazi dojam o težini života radnika.

Pokazuje li Gor'kij bolje umijeće vladanja metaforama kada piše da je „tvornica progutala dan“ od naših početnih metafora vatre? Rekli bismo – da, ali to nije ono što je važno. Sve i da zanemarimo aristotelovsku ideju o kakvom metaforičkom geniju, ostaje činjenica da je pojedinac, ovdje pisac, sposoban upotrijebiti neke nove metafore kako bi opisao općepoznate stvari. Inovativnost, međutim, postoji u nekim okvirima, pa čak i kod najvještijih književnih majstora metafora. Lakoff i Turner (1989, 26) reći će da pjesnici moraju iskoristiti jezične i konceptualne resurse koji su im dani najbolje što mogu i premda ih mogu izraziti na nove načine, koriste iste temeljne konceptualne resurse koji su nam svima dostupni, u protivnom ih ne bismo razumjeli. Situacija nije baš tako jednostavna i upitno je razumijemo li uvijek pjesničke metafore, ali kao generalizaciju o konceptualnoj prirodi svih metafora, pa tako i kreativnih i individualnih pjesničkih, postavka se može prihvatiti, no ako želimo dobiti potpunu sliku metafora u književnosti, ne bismo trebali zanemariti niti jedan od osnovnih elemenata koji sačinjavaju dani kontekst. Književna su djela vrijedan izvor podataka o međuodnosu individualnog i općeg. Neosporivo je da su svi pisci i njihova čitateljska publika ljudi koji raspolažu istim temeljnim kognitivnim sposobnostima, ali svaki je čovjek i neponovljivo biće osobito po svojim iskustvima, idejama i nijansama izraza i svi se ti elementi moraju prelomiti u književnosti kao osobitom tipu diskursa.

1.2. Obrazloženje teme

1.2.1. Ciljevi i istraživačka pitanja

Cilj je ovog istraživanja analizirati metafore ŽIVOTA kao ciljne domene u odabranim proznim djelima ruske književnosti koja su nastala u Sovjetskom Savezu za vrijeme tzv. staljinizma na temelju postavki teorije konceptualne metafore. Korpus uključuje: *Bijeg* (rus. *Begstvo*) (Aldanov 1930), *Kako se kalio čelik* (rus. *Kak zakaljalas' stal'*) (Ostrovskij 1930 – 1934), *Svjedok povijesti* (rus. *Svidetel' istorii*) (Osorgin 1932), *Sretna Moskva* (rus. *Sčastlivaja Moskva*) (Platonov 1936), *Kapetan prvog ranga* (rus. *Kapitan pervogo ranga*) (Novikov-Priboj 1936 – 1944), *Mlada*

garda (rus. *Molodaja gvardija*) (Fadeev 1943 – 1951), *Doktor Živago* (Pasternak 1945 – 1955) i *Kružiliha* (Panova 1947). Tako postavljen cilj zahtijeva da u istraživanje uključimo, jasno definiramo i uskladimo tri osnovna elementa: 1) teorijsko-metodološki model metafore prema kojemu se analiza vrši; 2) definiranje razdoblja staljinizma kao kulturne pojave s utjecajem na građane Sovjetskog Saveza i književnost; 3) pregled koncepta ŽIVOT.

Iako se razvojem teorije konceptualne metafore pogled na metafore u književnosti u određenoj mjeri promijenio, istraživanja metafora u književnim djelima i dalje su, uz nekoliko iznimki (Goatly 1997; Semino 2008; Dorst 2011), idiografske prirode. Metaforama se pristupa prvenstveno s ciljem opisivanja stila pojedinog pisca ili razumijevanja pojedinog djela. Nerijetko se u takvim istraživanjima naglasak stavlja na konceptualnu dimenziju metafore, kroz koju se nastoje rasvijetliti idejni temelji ili nijanse djela. Inovativan u svojim teorijskim okvirima, odnosno kombinaciji kognitivne lingvistike s uobičajenim književnim teorijama, takav je pristup i dalje uvelike tradicionalno književnoteorijski. Pristup književnim djelima kao obliku umjetnosti koji je potrebno analizirati kako bi se adekvatno prikazala njihova kvaliteta vrijedan je pothvat sam za sebe, no nije i jedini mogući pogled na književnost. Snažnije će lingvistički orijentiran pristup problemu metafore u književnosti također donijeti neke nove informacije, kako o samim metaforama koje promatramo, tako i o mogućnostima drugačijih pristupa. Tome u prilog ide i odluka da se odabrane tekstove, koji su dio Nacionalnog korpusa ruskog jezika (rus. Nacional′nyj korpus russkogo jazyka; dalje: NKRJ), pretražuje pomoću dostupnih korpusnih alata. Korpusna se metodologija u istraživanju književnosti koristi već više od 50 godina (za kratak pregled vidi Biber 2011) i, kako praksa pokazuje, danas je iznimno raširena u stilističkim istraživanjima, zajedno s tzv. kognitivnom stilistikom[4]. Kombinacija korpusne metodologije i teorijskih postavki drugih disciplina dokazala je svoju vrijednost u istraživanju metafora, omogućujući sistematičnu obradu velike količine podataka, uviđanje uzoraka teško zamjetnih samome istraživaču, empirijsku potvrdu iznesenih tvrdnji o fenomenu metafore, ali i potrebu da se neke teorije pomnije razrade (Semino i Short 2004; Charteris-Black 2004; Deignan 2005; Stefanowitsch i Gries 2006; A. N. Baranov 2014).

[4] McIntyre (2015, 59) tvrdi da su korpusna stilistika i kognitivna stilistika dvije glavne discipline suvremene stilistike, pozivajući se, osim znatne produkcije prethodnih radova i monografija, i na činjenicu da je većina radova na konferenciji PALA 2013 (Poetics an Linguistics Association) bila korpusno ili kognitivno orijentirana.

Uporaba korpusne metodologije pretraživanja teksta ne treba biti jednoznačna s čistom kvantitativnom analizom i naše će istraživanje doprinijeti opisu metafora kao fenomena za čije su postojanje jednako važni elementi na koje je kognitivna lingvistika stavila naglasak, kao što su zajedničke konceptualne strukture govornika koji pripadaju određenoj kulturnoj zajednici, ali i činjenica da metafore u književnom tekstu mogu poprimiti specifične oblike i funkcije, odnosno biti odrazom autorskog individualnog izraza, i književno djelo u tome smislu može biti vrijedan izvor informacija o varijaciji metafora unutar iste kulture – odnosu općeg i individualnog. Drugim riječima, metafori ćemo pristupiti kao fenomenu kojeg odlikuju tri dimenzije: jezična, konceptualna i komunikacijska u skladu s prijedlogom trodimenzionalnog modela Steena (1994). Vrijednost istraživanja leži i u tome što metafore koncepta ŽIVOT u ruskoj prozi nastaloj za vrijeme staljinizma do sada nisu opisane, opsežna istraživanja metafora određenog koncepta u književnosti određenog perioda nisu uobičajena praksa, niti su uobičajena istraživanja metafora u književnim djelima odabranim neovisno o percepciji njihove kvalitete ili nevođena predodžbama o istaknutim karakteristikama pojedinog djela ili opusa autora. Iz svega navedenog proizlaze osnovna pitanja na koja ćemo nastojati dati odgovor:

1) Postoji li dominantna metafora ŽIVOTA na razini jednog djela?
2) Ako dominantna metafora ne postoji, postoji li koherentnost predodžbe ŽIVOTA na razini djela?
3) Postoje li sličnosti među metaforama ŽIVOTA na razini cijelog korpusa?
4) U kojoj je mjeri potencijalne sličnosti moguće objasniti tadašnjom sociopolitičkom situacijom u zemlji, a koliko one proizlaze iz toga što su autori pripadnici ruske kulture u širem smislu?
5) Postoji li s obzirom na metafore ŽIVOTA u pojedinim djelima vidljiva podjela između djela koja su bila odobrena (npr. *Kako se kalio čelik*) i onih koja su bila zabranjena u periodu koji istražujemo (npr. *Doktor Živago*)?

Očekujemo da će razina shematičnosti metaforičkih predodžbi utjecati na njihovu raširenost u korpusu – metafore viših razina javljat će se u više tekstova, dok će se spuštanjem na niže razine njihova uporaba u različitim tekstovima sužavati.

U nastavku detaljnije objašnjavamo odabir perioda u kojem su djela nastala, koncepta ŽIVOT i dajemo detaljniji opis korpusa.

1.2.2. Sovjetski Savez i staljinistički režim

Početak 20. stoljeća najavio je početak radikalnih promjena u Rusiji. Dugogodišnji problemi odnosa carske vlasti prema nižim staležima ruskog naroda i vanjskopolitička nekompetentnost već su 1905. izazvali brojne prosvjede. Revolucije 1917. godine i uspostava sovjetske vlasti[5] zauvijek su promijenile zemlju, velikim dijelom ne onako kako su se rani zagovornici promjena i revolucije nadali. Neslaganje s ostalim socijalistima, bivšim monarhistima i drugim skupinama čiji su se interesi kosili s politikom i praksom boljševika vode do građanskog rata (1918. – 1922.) između Crvenih i Bijelih koji će otežati ekonomsku situaciju u zemlji i uzrokovati veliku glad u ruralnim područjima. Kako bi se ekonomska situacija popravila i spriječili daljnji konflikti s narodom koji je bivao sve nezadovoljniji vlašću, Lenin 1921. godine uvodi Novu ekonomsku politiku (NEP), koja je uistinu uspjela pružiti koliko-toliko bolje uvjete u zemlji u narednih sedam godina. Iako se situacija jest donekle poboljšala, '20-e su godine razbile mnoge iluzije o socijalizmu koji je trebao preoblikovati stvarnost malog čovjeka. Nakon Leninove smrti 1924. godine počinje Stalinovo uzdizanje na vlast, koje će s ogromnim uspjehom konačno biti i zaključeno 1929., kada više nije ostao niti jedan ozbiljan politički protivnik koji bi mogao osporiti Stalinovu apsolutnu vlast nad Sovjetskim Savezom.

Period Stalinove vladavine Sovjetskim Savezom danas je zapamćen kao nadasve represivan i brutalan dio ruske povijesti. Masovna kolektivizacija seljaka i agresivna, nasilna industrijalizacija zemlje bile su popraćene tzv. Velikim terorom – suđenjima i pogubljenjima navodnih neprijatelja ideala zemlje i prosperiteta naroda. Čistke su uskoro zahvatile milijune ljudi koji su bili pogubljeni ili poslani u logore, gdje bi zbog surovih uvjeta i težine prisilnog rada nerijetko i umrli.

> Gotovo bilo tko mogao je biti uhićen – umjetnici, znanstvenici, nastavnici i profesori, članovi Partije, državni službenici, tvornički upravitelji i inženjeri, kolege, prijatelji, supružnici. Pokoravanje i šutnja nisu bili nikakva garancija sigurnosti, ali oni koji su kritizirali režim tražili su nevolje. (...) Iznimni znanstvenici i predstavnici kulture bili su prisiljeni izdati druge, prikloniti se staljinističkoj liniji, podrediti se udvornicima, ili biti uništeni. (Eaton 2004, 18)

[5] Neovisno o širem terminu „sovjetski“, vlast, u stvarnosti, početkom studenog 1917. preuzimaju boljševici vođeni Leninom; kako navodi Eaton, demokracija i višestranački sustav nikada nisu bili u planu (2004, 3–4).

Književnost nije izmakla nastojanjima vladajućih da si podčine sve aspekte društva. Čini se da je svatko morao odlučiti kojoj je ideji odan ili barem kako će se doimati. Kritički pristup sada već uvelike propaloj stvarnosti ideje socijalizma, čak i kada mu je nedostajalo neporecivog animoziteta, najčešće je vodio oštrim represijama. Kao što Dobrenko (2011, 98–99) navodi, već 1929. Stalin definira termin „sovjetski" kroz polarizacijske odnose, pišući da bi kada se govori o umjetničkoj književnosti, najtočnije bilo koristiti pojmove klasne prirode, ili čak pojmove „sovjetsko", „antisovjetsko", „revolucionarno", „antirevolucionarno", itd.[6] Nedugo nakon toga, ideološka propaganda postaje službeno nametnutim ciljem književne produkcije; u travnju 1932. Stalin osniva jedinstveni Savez socijalističkih pisaca i proglašava jedinstvenu „umjetničku metodu" književnosti i kulture, obaveznu za sve pisce: socijalistički realizam (Dobrenko 2011, 99). Socijalistički realizam jasno je normirao književnost na estetskom i ideološkom planu. Sva su djela u prvome redu morala na jednostavan, ali impresivan način koji bi bio razumljiv slabo obrazovanim masama promovirati veličinu i važnost socijalističke transformacije društva i uvjeriti ljude da pridonesu ostvarivanju sjajne budućnosti koja ih neminovno očekuje, a nadvladavanje tegoba svakodnevice (koje se u ograničenoj mjeri smjelo priznavati) tek je dio junačkog dostizanja cilja.

Tada je bilo vrlo jasno što bi taj kanon morao podrazumijevati, danas, međutim, nije tako jednostavno objasniti što je on na kraju proizveo. Mnogi će se složiti da „sovjetska književnost" kao kakav monolitan produkt nikada nije ni postojala (Struve 1944; Parthe 1994; Dobrenko 2011). U slučajevima nekih autora kategorizacija ne predstavlja problem jer su od samoga početka do *odjuge*[7] (ako ne i kraja svoga stvaralaštva) bili podvrgnuti progonu. Platonov i Pasternak, primjerice, spadaju u grupu onih koji su morali čekati liberalnija vremena kako bi bili rehabilitirani u književni krug svoje zemlje. No postoje i autori čija se recepcija i položaj u društvu mijenjao tijekom perioda staljinizma. Neki su se autori prilagođavali nametnutim zahtjevima nastojeći donekle očuvati svoj glas, dok su neki bili naizgled pozitivno prihvaćeni, da bi se situacija, posebice retrospektivno, pokazala složenijom nego što se to isprva činilo. Sovjetska je književnost trebala dati jasnu viziju života u svome revolucionarnom razvoju (Dobrenko 2011, 101), obilježenog

[6] Prema slobodnom prijevodu autora s izvornog ruskog teksta („Otvet Bill'-Belocerkovskomu").
[7] Rus. *ottepel'*. Termin se odnosi na desetogodišnji period relativne demokratizacije Sovjetskog Saveza koja započinje sredinom 1950-ih, nakon Stalinove smrti 1953. godine, i kojoj je doprinio novi vođa SSSR-a Nikita Hruščëv otvorenim osuđivanjem Stalinova terora.

heroizmom i grandioznošću, usmjerenog ka budućnosti i nipošto se nije smjela kositi sa sociopolitičkim idealima boljševika. Koliko je taj normativ slijeđen u stvarnosti i gdje je bila granica, konkretna razlika između zabranjenih „anti-sovjetskih“ i/ili „kontra-revolucionarnih“ djela i onih koja su slavljena i promovirana kao dio službene sovjetske književnosti još je uvijek pitanje koje ostavlja prostora diskusijama.

1.2.3. Koncept ŽIVOT

Čovjekov je život temeljan okvir svih promišljanja bilo kakvih pitanja, čak i kada taj osnovni, najširi kontekst nije otvoreno osviješten. Činjenica našeg života omogućuje postojanje njegovih specifičnih realizacija i dijelova i naših shvaćanja, stavova i načina na koje govorimo o onome što je moguće unutar tog najosnovnijeg okvira. Nije stoga niti začudno da je upravo život kao cilj našeg promišljanja jedan od najvažnijih elemenata ljudske kognicije, kulturnih praksi i jezika. S jedne strane, nužnost uspostavljanja razmjerno koherentne i stabilne strukture koncepta zajednička je svim ljudima kao samosvjesnim bićima uronjenim u fizički i kulturno determinirane svjetove u kojima moramo pronaći najuspješnije načine funkcioniranja. S druge strane, čovjekovo postojanje nadilazi njegovo biološko nasljeđe, opću razinu kognitivnog razvoja vrste i naše mogućnosti ostvarivanja smislene interakcije s okolinom. Na specifičnoj razini, upravo će faktor konkretnih osobina okoline, kako fizičkih, tako i kulturnih, kako na sinkronijskoj, tako i na dijakronijskoj razini, oblikovati potencijalno različite predodžbe ŽIVOTA. Prirodu koncepta nadalje usložnjava i svako individualno iskustvo i sveukupna privatna povijest pojedinca kroz koju se prelamaju (donekle univerzalno) ljudsko postojanje i kulturna sredina. Zbog svoje složenosti, a nerijetko i apstraktnosti, koncept ŽIVOTA poziva na indirektne konceptualizacije, odnosno konceptualne metafore, u kojima nam konkretnije izvorne domene donekle pomažu u, no ne nužno i iscrpljuju, njegovu jasnijem strukturiranju.

Metafore ŽIVOTA koje možemo smatrati (potencijalno) univerzalnima dio su onoga što Kövecses (2005, 224) naziva supraindividualnom razinom konceptualizacije koja se sastoji od statičnog[8] i visoko konvencionalnog sustava preslikavanja između fizičke izvorne i apstraktne

[8] Opis sustava kao „statičnog“ uvijek treba uzeti sa zadrškom; zavisno o vremensko-prostornom aspektu sustava koji se promatra, može se činiti da ga karakterizira set fiksnih dominantnih osobina, ali u stvarnosti minimalne se promjene povezane s ljudskom aktivnošću, posebice na specifičnijoj razini, događaju konstantno.

ciljne domene. Riječ je, dakle, o razmjerno stabilnim kulturnim sustavima znanja koje govornik jezika posjeduje i koje su mu dostupne u trenutcima komunikacije. Kövecsesev opis supraindividualne razine ne uključuje nemetaforičke dijelove domena, ali jasno je iz načina na koji su ranije opisane da ih smatramo jednakim rezultatom procesa shematizacije i ususstavljenja znanja.

Koristeći se podacima o konvencionalnim jezičnim metaforama iz engleskog jezika, Lakoff i Johnson (2015) navode konceptualne metafore ŽIVOT JE SPREMNIK, ŽIVOT JE IGRA NA SREĆU i ŽIVOT JE PRIČA kao neke od metafora prema kojima živimo. Lakoff (1987b, 219) prepoznaje i konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PRISUTNOST OVDJE. Lakoff i Turner (1989), istražujući poeziju, identificiraju izvorne domene PUTOVANJA, GODINE, DANA, DRAGOCJENOG IMETKA, PREDSTAVE, PLAMENA, VATRE, TOPLINE, TEKUĆINE, SPUTANOSTI (engl. *BONDAGE*), TERETA. Lakoff (1993) detaljnije piše o postojanju i strukturi konceptualne metafore SVRHOVIT ŽIVOT JE PUTOVANJE kao hijerarhijski nižoj strukturi metafore strukture događaja[9], spominjući također metaforu ŽIVOT JE BORBA (engl. *LIFE IS STRUGGLE*). Na temelju brojnosti konvencionalnih jezičnih metafora čini se da navedenu konceptualnu metaforu karakterizira stabilnost veza među domenama, a time i razmjerna stabilnost svjetonazora – o životu govorimo i živimo ga u skladu sa strukturom domene PUTOVANJA i, u širem smislu, percipiramo ga kao svrhovit. Kövecses (2005, 124) tvrdi da su takva preslikavanja široko rasprostranjena na Zapadu, ali ne i univerzalna u svim jezicima i varijetetima jezika. Iako istraživanja konceptualnih metafora ŽIVOTA još uvijek ne obuhvaćaju dovoljno jezika da bismo podatke mogli smatrati definitivnim, nekoliko istraživanja objašnjava rečeno. Prema istraživanju jedne od Kövecsesevih studentica, Amerikanci i Mađari dijele mnoge konceptualne metafore ŽIVOTA, odnosno koriste iste izvorne domene, kao što se vidi iz tablice 1.

Tablica 1. Metafore ŽIVOTA kod Amerikanca i Mađara

američke	mađarske

[9] Kao što pokazuje istraživanje Stickles et al. (2016) koji polazi od teorije kaskada metafora (David et al. 2016), identifikacija konceptualne metafore SVRHOVIT ŽIVOT JE PUTOVANJE nije točna. Naime, u tome slučaju postoji asimetričnost stupnja specifičnosti između izvorne i ciljne domene koja proizlazi iz njihove hijerarhijske neusklađenosti. Domena SVRHOVITOG ŽIVOTA hijerarhijski je niža, specifična instanca, domene ŽIVOTA. Domena PUTOVANJA stupnjem (niže) specifičnosti zauzima, da tako kažemo, na horizontalnoj osi jednaku poziciju kao (niže specifična) domena ŽIVOTA. Stoga je točna formulacija predodžbe ciljne domene ŽIVOTA pomoću domene PUTOVANJA konceptualna metafora više razine ŽIVOT JE PUTOVANJE ili njezina hijerarhijski niža, specifičnija instanca, metafora SVRHOVIT ŽIVOT JE SVRHOVITO PUTOVANJE.

ŽIVOT JE DRAGOCJEN IMETAK	ŽIVOT JE BORBA/RAT
ŽIVOT JE IGRA	ŽIVOT JE KOMPROMIS
ŽIVOT JE PUTOVANJE	ŽIVOT JE PUTOVANJE
ŽIVOT JE SPREMNIK	ŽIVOT JE DAR
ŽIVOT JE KOCKANJE	ŽIVOT JE MOGUĆNOST
ŽIVOT JE KOMPROMIS	ŽIVOT JE ZAGONETKA
ŽIVOT JE EKSPERIMENT	ŽIVOT JE LABIRINT
ŽIVOT JE TEST	ŽIVOT JE IGRA
ŽIVOT JE RAT	ŽIVOT JE SLOBODA
ŽIVOT JE PREDSTAVA	ŽIVOT JE IZAZOV

(Köves, prema Kövecses 2005, 84)

Međutim, isto je istraživanje pokazalo da, iako su više-manje jednake konceptualne metafore dostupne u obje kulture, frekventnost uporaba postojećih izvornih domena različita je kod ispitanika koji pripadaju različitim kulturama. Izuzetnu raširenost metafora PUTA za ciljnu domenu ŽIVOTA spominje i Stanojević (2013) u korpusnoj analizi jezičnih metafora u hrvatskom jeziku. Čini se da je stabilnost metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE uistinu prepoznatljiv definirajući faktor u Zapadnoj kulturi, našem opisu, percepciji i načinu življenja života. S druge strane, jedna od metafora koje su u suvremenoj Zapadnoj kulturi prepoznatljive samo kao dio klasičnih mitova – metafora ŽIVOT JE NIT – prema istraživanju Riddle (1999, 387–388), i danas je aktivna među govornicima Hmong jezika, kako u njihovu jeziku, tako i u društvenim praksama. Razvidno je da su moguće drugačije konceptualizacije ŽIVOTA od onih koje sačinjavaju kulturni model na koji su pripadnici Zapadne kulture naviknuli, no i da postoje skupine metaforičkih konceptualizacija ŽIVOTA koje različiti jezici dijele. Potpunije razumijevanje kulturnog modela određene kulture mogu ponuditi i dijakronijska istraživanja.

Samo postojanje koncepta ŽIVOT zasigurno je univerzalno za sve kulture, a najviše razine konceptualizacija potencijalno posjeduju i ista ili vrlo slična međukulturalna obilježja. Na nižim razinama, osobito među tipološki udaljenim jezicima, situacija je kompleksnija. Govoreći o konceptosferi kao o ukupnosti koncepata pojedinca, ali i jezika u cijelom, Lihačëv (1999, 153) kaže

da je konceptosfera nacionalnog jezika utoliko bogatija[10], ukoliko je bogatija sva kultura nacije – njezina književnost, folklor, znanost, likovna umjetnost (ona također ima neposredan odnos prema jeziku i, posljedično, prema nacionalnoj konceptosferi), povezana je s cijelim povijesnim iskustvom nacije i posebice religijom. Raznolikost oblasti koje Lihačëv navodi velika je. Istraživanje bi koncepta, stoga, trebalo prepoznati postojanje niza elemenata, od onih koje imaju izrazito jezični aspekt pa do kulturnih obrazaca s kojima čovjek i jezik tvore organsku cjelinu. Sveukupno rusko kulturno iskustvo tvori specifično ruski koncept ŽIVOTA.

Postojeća se istraživanja ruskog koncepta ŽIVOTA velikim dijelom fokusiraju na leksikografske izvore, prateći istovremeno i etimološki razvoj riječi, gramatički raznorodne oblike koje autori vežu uz koncept ŽIVOTA na temelju pretpostavljenih semantičkih veza i jezičnih izraza raznih razina sintaktičko-morfološke kompleksnosti, od pojedinih leksema do paremija, zabilježenih u rječnicima suvremenog ruskog jezika. Istraživanje ruskih narodnih priča pokazuje bogatstvo koncepta u ruskoj folklornoj kulturnoj svijesti; leksem *žizn'* (hrv. *život*) u narodnim se pričama koristi u raznim značenjima, neizbježna je njegova arhetipna veza s konceptom SMRTI i rašireno je uvjerenje u potpunu vlast Boga nad životom kao njegovim darom (Gorškova 2015). Dijadu život-smrt i život kao dar Božji spominje i Rudnev (2010), fokusirajući se osobito na razvoj kompleksnog značenja riječi život i njegove semantičke sakralizacije. Istraživanja koncepta ŽIVOTA u ruskome jeziku mogu se svesti na dva glavna zaključka: tvrdnju o njegovoj važnosti i tvrdnju o njegovoj heterogenosti. Objašnjavajući važnost analize jezičnih podataka u kojima se manifestira, Deeva (2011, 83) koncept ŽIVOTA naziva jednim od ključnih koncepata ruske svijesti, Zolotyh i Bočarnikova (2012, 12) tvrde da će im izučavanje vrijednosnih komponenta lingvokulturnog koncepta „život“ omogućiti da odrede temeljne vrijednosne karakteristike ruskog naroda, dok Opryško (2012, 201) piše da je navedeni koncept najvažniji strukturno-semantički element konceptosfere svakog jezika. Takvi opisi nisu tek odraz intuitivne spoznaje važnosti koncepta za ljudsko postojanje. Korištenje nekoliko različitih izvornih domena kako bi se adekvatno strukturirali i opisali različiti aspekti života ukazuju na snažnu težnju da se konceptom ovlada, u pojmovnom, ali i praktičnom smislu. Globalne pojave potvrđuju i podaci koje istraživanja ruskog jezika donose, odnoseći se istovremeno i na drugu glavnu točku analiza ruskog koncepta

[10] Stupanj bogatstva kulture, a time i konceptosfere cijelog jezika diskutabilan je pojam, ali ovdje ćemo ga zanemariti jer se disertacija ne bavi takvim problemima.

ŽIVOTA – njegovu heterogenost. Štoviše, heterogenost ruske svijesti nerijetko se opisuje u vidu proturječja, ruski svjetonazor kao suštinski asistematičan (Kolesov 2002), a ruski koncept ŽIVOTA kao antinoman (Zolotyh i Bočarnikova 2012). Antinomija je najjasnija pri pogledu na cijeli spektar (evaluativno-) semantičkih karakteristika koje koncept okuplja, a ne samo njegovih metaforičkih elemenata, no Zolotyh i Bočarnikova (2012, 15) ističu i metafore ŽIVOT JE BORBA i ŽIVOT JE IGRA kao svojevrstan metaforički par u kojemu je vidljiva tipično ruska antinomija. Autori će primijetiti i da je jedino obilježje ruskog života koje u analiziranom korpusu nema svog antinomnog para složenost ruskog života – život je složen, pun teškoća, prepreka (Zolotyh i Bočarnikova 2012, 15), objašnjavajući takvo stanje odrazom povijesnih zbivanja u svijesti ruskog čovjeka. Izuzev elemenata koncepta koji imaju snažniju evaluativnu dimenziju, što istraživače i navodi da posegnu za objašnjenjima u svijetu teških sociopolitičkih zbivanja zemlje, podaci uglavnom pokazuju i dijelove domene u kojima je specifično kulturni, pa tako i evaluativni, aspekt slabije izražen te se postojanje elemenata, odnosno prepoznata struktura domene, može pripisati temeljnijim mehanizmima konceptualizacije. Jezgrom koncepta ŽIVOT Deeva (2011, 87) naziva sljedeća tri obilježja: oblik postojanja, proces povezan s vremenom i proces povezan s radnjom i pojavom. Jasne veze među drugim definiranim domenama iz ovoga nisu očite, ali navedeni elementi ukazuju na primarne tendencije apstraktnih koncepata da se konkretiziraju dobivanjem koliko-toliko jasnih granica, da se uobliče u najgrubljem smislu kako bi bili pristupačniji ljudskim bićima. Nije stoga začudno da su upravo ovi elementi prepoznati kao srž koncepta – tek kada je temeljna struktura postavljena, daljnja su proširenja, metaforička i/ili evaluativna, moguća.

Događaji koji su obilježili period od 1929. do 1956. godine u Sovjetskom Savezu ostavili su snažan trag kako na općoj razini ruske kulture tako i na životima pojedinaca koji su više ili manje direktno i drastično morali osjetiti radikalne promjene u zemlji. Točna je priroda tih događaja i njihovih utjecaja na život pojedinih sovjetskih građana, naravno, fluktuirala i ne tvrdimo da je razdoblje od tridesetak godina ikada postajalo kao kakva monolitna tvorevina, no nova je boljševička vlast, a posebice ona predvođena Stalinom, pred sovjetski narod postavila čvrsto definirane ideale života koji su proizveli razmjerno prepoznatljive dominante kulture toga perioda. Nastojanja da se provede transformacija društva i svi aspekti života podvrgnu kontroli očita su i u sudbini koja je snašla jezik, koji postaje jedan od alata propagiranja ideologije vladajućih – u danom se razdoblju javlja jezik službene sovjetske propagande koji uvelike nadilazi političku sferu

i utječe na sve tipove teksta (Razinkina 2011a, 26). Kao i staljinistička kontrola društva koja je od otvorenih ciljanih represija i čišćenja političkih vrhova prodirala do i deformirala svakodnevicu običnog čovjeka, ideološka moć jezika i potencijal pažljivo krojenog diskursa da utječe na samu percepciju svijeta govornika teško da je zaobišao ikoga; jezik sovjetske propagande u Sovjetskom Savezu bio je sveprožimajući, čime je sukladna slika svijeta bila nametnuta svim izvornim govornicima ruskog jezika (Šmelëv 2009, 173).

Koristeći novonastali prostor za diskusije koji je demokratizacija ruskog društva donijela krajem 20. stoljeća i s ciljem rekonstrukcije i razumijevanja spomenute slike svijeta, jezik sovjetskog perioda privukao je znatan interes u ruskoj lingvistici, posebice u okvirima političke lingvistike. Izuzev istraživanja jezika propagande sovjetskog perioda uopće, istraživanja dominantnih konceptualnih metafora ne nedostaje. Istraživanje metafora suvremenog publicističkog diskursa i epohe perestrojke A. N. Baranova (2014) i istraživanja postsovjetskih političkih metafora Čudinova (2001; 2003), koja ujedno doprinose i razvoju teorija metafore s kognitivnolingvističkom osnovom, u kombinaciji s kritičkom analizom diskursa i opsežnom korpusnom analizom tekstova političke tematike, dali su vrijedan uvid u uzorke metaforičkih uporaba u tekstovima i u dio sovjetskog i suvremenog ruskog sustava koncepata. Čudinov (2001), primjerice, daje bogat opis metafora ŽIVOT JE KAZALIŠTE i ŽIVOT JE IGRA/SPORTSKO NATJECANJE kao dominantnih u suvremenom ruskom političkom diskursu. Često je slučaj da analiza nije usredotočena isključivo na jednu domenu, nego se kao glavni interes mogu prepoznati ciljne domene sociopolitičke prirode. Istraživanje Razinkine (2011a), u kojemu autorica određuje dominantne izvorne domene metafora sovjetskog političkog diskursa perioda 1917 – '56-ih godina, a potom i njihovu opstojnost u suvremenom ruskom publicističkom diskursu (2011b), primjer je navedenog – ciljne domene DRŽAVA i NAROD[11] određene su kao metaforizirane kroz spektar izvornih domena, među kojima metafore PUTA opet zauzimaju važno mjesto. Valja na koncu spomenuti i dijakronijska istraživanja Balašove (1998; 2011; 2014) koja se vrlo opširno bave

[11] Definiranje promatranih ciljnih domena u danom je slučaju ponešto problematično. Naime, Razinkina (2011a, 29) piše da nominacija različitih sfera sovjetskog gospodarstva / strana života SSSR-a pomoću čovječjih organa (slotovi okvira „Fiziološki organi“) pokazuje njihovu ulogu u životu zemlje jer su fiziološki organi uvijek funkcionalni. Međusobna izmjenjivost ciljnih domena i njihov opis pomoću onoga što se naziva „životom zemlje“ kompliciraju razumijevanje granica domena koje istraživanje teži prikazati.

razvojem ruskog metaforičkog sustava od 11. stoljeća do danas i mogu postaviti suvremeno stanje u određeni kontekst.

Unatoč tome što se koncept ŽIVOTA može donekle prepoznati kao dio analiza koje se bave sociopolitičkim sferama života, on dosad, kao zasebna ciljna domena metafora sovjetskog perioda, točnije staljinističkog razdoblja, nije dobio posebne pozornosti, što je osobito očito u istraživanjima metafora književnoumjetničkih tekstova toga perioda, pri čemu je dodatan uzrok oskudnosti podataka i generalno manja zastupljenost tekstova takvog tipa u opsežnijim i sistematičnim istraživanjima konceptualnih metafora u ruskom jeziku.

1.2.4. Definiranje korpusa

Korpus tekstova koje ćemo analizirati kako bismo istražili metafore ŽIVOTA kao ciljne domene u ruskoj prozi nastaloj za vrijeme staljinizma uključuje djela *Bijeg* (Aldanov 1930), *Kako se kalio čelik* (Ostrovskij 1930 – 1934), *Svjedok povijesti* (Osorgin 1932), *Sretna Moskva* (Platonov 1936), *Kapetan prvog ranga* (Novikov-Priboj 1936 – 1944), *Mlada garda* (Fadeev 1943 – 1951), *Doktor Živago* (Pasternak 1945 – 1955) i *Kružiliha* (Panova 1947). Djela je ugrubo moguće podijeliti na dvije skupine, kao „antisovjetska" i „prosovjetska"[12]. U prvu skupinu spadaju *Bijeg*, *Svjedok povijesti*, *Sretna Moskva* i *Doktor* Živago, a u drugu *Kako se kalio čelik, Kapetan prvog ranga, Mlada garda* i *Kružiliha*. Pod staljinizmom podrazumijevamo razdoblje od 1929. godine, kada Stalin uspostavlja apsolutnu diktaturu u zemlji, do 1956. godine, kada se Nikita Hruščëv odriče kulta ličnosti Stalina i osuđuje represivnu politiku bivšeg vođe SSSR-a[13]. Svi su tekstovi dostupni u elektroničkom obliku u NKRJ-u. Izuzev dostupnosti tekstova i mogućnosti pretraživanja navedenim korpusnim alatom, mogućnost zadavanja parametra pomogla je u samome odabiru korpusa tekstova. Svi su tekstovi prema parametru *vrijeme nastanka djela* nastali u periodu između 1929. i 1956. godine, čime se definira opći kulturni kontekst produkcije svih djela; prema parametru *žanra* svi su tekstovi kategorizirani kao književnost nespecificiranog žanra, prema *tipu*

[12] Detaljnija objašnjenja dajemo za svako djelo u poglavlju 5.

[13] Takozvani „tajni govor" pod naslovom „O kultu ličnosti i njegovim posljedicama" (rus. O kul′te ličnosti i ego posledstvijah) Hruščëv je održao na 20. zasjedanju KPSS-a 25. veljače 1956., čime je po prvi puta nakon Stalinove smrti 1953. godine službeno najavljen proces destaljinizacije (kompletan tekst govora dostupan na Èlektronnyj naučnyj arhiv UrFU).

teksta kao roman i dulja pripovijest, i prema *kronotopu* kao Rusija prve polovice 20. stoljeća, čime nastojimo maksimalno smanjiti formalne i tematske utjecaje koji mogu uzrokovati dominantnost varijacija vezanih upravo uz te elemente. Ovakav, u određenoj mjeri, pristup „naslijepo“ pri definiranju korpusa istraživanja u skladu je s nastojanjem da se prikažu metafore koncepta ŽIVOT u prozi danog perioda, pri čemu je književni kontekst potrebno uzeti u obzir, ali nije poželjna diskriminacija djela na temelju percipirane umjetničke ostvarenosti jer takve postavke prelaze teorijske okvire i interese ovog istraživanja. „Prosovjetska“ ili djela koja su zadovoljavala kanon socijalističkog realizma danas se nerijetko zanemaruje jer imaju upitnu umjetničku vrijednost. Međutim, ne treba zaboraviti da su i takva djela vrijedan izvor drugog tipa informacija, onih o ulozi kulturnog i individualnog iskustva na formiranje specifičnog književnog diskursa i pojava u njemu, u našem slučaju – metafora ŽIVOTA.

Kao kontrolni korpus za identificiranje jezičnih izraza temeljnog korpusa kao metaforički upotrijebljenih i za određivanje njihove konvencionalnosti u ruskom jeziku služit će nam prvenstveno *Malyj akademičeskij slovar'* (1999) u redakciji Evgen'eve i konzultacija osnovnog korpusa NKRJ.

1.3. Ustroj istraživanja

Disertacija se sastoji od dva glavna dijela. Prvi je dio rada teorijski i njegova je svrha objasniti teorijsko-metodološke okvire prema kojima shvaćamo metaforu kao višedimenzionalan fenomen i unutar kojih ćemo provesti analizu korpusa. U prvom ćemo dijelu dati kratak pregled razvoja teorije metafore od samih začetaka ideje, osvrnuti se na suvremenu teoriju konceptualne metafore i detaljnije predstaviti konkretan model metafore koji zagovaramo. Teorijski dio rada uključuje i razradu problema metafore u književnosti.

Drugi dio rada analiza je korpusa i sastoji se od dva zasebna, ali povezana dijela istraživanja. U prvom, opsežnijem dijelu istraživanja svi će tekstovi biti pojedinačno pretraženi pomoću korpusnog alata NKRJ, točnije, napravit će se pretraga leme *žizn'* (hrv. *život*). Analiza izraza sastoji se od tri koraka. Prvi je korak analize identificiranje izraza kao metaforički upotrijebljenih, za što će se koristiti postupak koji predlažu Cameron i Maslen (2010), ali budući da njihov postupak ne daje konkretne upute za određivanje inkongruentnosti značenja, kao vodilju

za rješavanje tog problema koristit ćemo upute MIPVU (*Metaphor Identification Procedure VU University Amsterdam*) postupka (Steen et al. 2010). Krećući od osnovnih kognitivnolingvističkih shvaćanja metafore kao fenomena koji ima i kognitivnu, a ne isključivo jezičnu dimenziju, ali oslanjajući se istovremeno na model metafore kao višedimenzionalnog fenomena, prva će faza analize predstaviti jezičnu dimenziju metafora, pri čemu se izraz određuje kao direktna, indirektna ili implicitna metafora. U drugom ćemo koraku istražiti konceptualnu dimenziju metafora, pri čemu će nam spoznaje kognitivne gramatike pomoći da na temelju sakupljenih jezičnih podataka identificiramo potencijalne konceptualne metafore i njihove komponente. Treći korak bavi se komunikacijskom dimenzijom analiziranih metafora, odnosno njihovom funkcijom u tekstu. U ovoj ćemo fazi nastojati odrediti konvencionalnost utvrđenih jezičnih metafora, utjecaj njihove podjele na indirektne i direktne, tekstualne uzorke uporabe metafora i kontekstualne faktore njihova postojanja.

Drugi će dio istraživanja biti fokusiran samo na jedan tekst, odnosno književno djelo u njegovoj cijelosti, kojemu ćemo pristupiti pomoću metode pomnog čitanja. To će nam omogućiti da istražimo predodžbe ŽIVOTA koje su nam mogle promaknuti tijekom korpusne pretrage i njihovu potencijalnu povezanost s drugim konceptima koja omogućuje potpunije i točnije shvaćanje metafora ŽIVOTA specifičnih za odabrani tekst. Analiza će pružiti informacije i o efikasnosti korpusne pretrage metafora u književnoumjetničkim tekstovima. Rad će završiti sintezom prikupljenih rezultata istraživanja metafore kao višedimenzionalnog problema i komentarom na ulogu iskustva, individualnog i kulturnog.

2. Razvoj teorije metafore

Teško je zamisliti da bi rasprava o teoriji metafore, ma kako suvremena ona bila, mogla započeti bez spomena Aristotela, kao što je Ortony slično primijetio (1979/1993, 3). Naš je rad dokaz tome. Aristotelova pisanja o metafori umnogome su definirala njezin status u dugoročnom smislu, ograničivši je na uže područje retorike i osobito poetike, u skladu s naslovima rasprava iz kojih su Aristotelova promišljanja i potekla. Premda bi se moglo reći da je sudbina istraživanja metafora u određenoj mjeri bila osiromašena teoretiziranjima isključivo u raspravama o tropologiji, i da je kognitivni obrat druge polovice 20. stoljeća revitalizirao znanost o metafori, ne bi bilo ispravno tvrditi da je duga tradicija promišljanja metafora u potpunosti zakinula svoj vlastiti predmet istraživanja bilo kakvih vrijednih spoznaja sve dok joj kognitivna lingvistika nije odlučila pokazati interes. Konačni je cilj ovoga poglavlja dati prikaz modela metafore koji odražava neke od najnovijih saznanja o metafori kao višedimenzionalnom fenomenu i prema čijim će se postavkama provoditi analiza korpusa. Međutim, kako bismo shvatili kako je metafori moguće i zašto joj je potrebno pristupiti na taj način, prvo je nužno vidjeti što je dovelo do njezinog sadašnjeg statusa. U nastavku dajemo pregled i komentar na neke od važnih doprinosa razvoju suvremene teorije metafore, posebice onih koji problematiziraju njezinu konceptualnu dimenziju i odnos rasprostranjenosti metafore u jeziku i kreativnog umijeća pojedinca.

2.1. Začeci teorije konceptualne metafore

Suvremena teorija konceptualne metafore, o kojoj ćemo više reći u narednom poglavlju, metafori pripisuje širok spektar postojanja i veliku važnost ne samo u jeziku nego i u svakodnevnom čovjekovu postojanju. Začeci znanstvenog promišljanja metafore, koji se najčešće vežu uz Aristotela, postavljali su metaforu u ponešto drugačije okvire, od kojih ćemo ovdje prokomentirati problem razine njezina postojanja i njezinu funkciju. Oba se problema otvaraju već pri prvom susretu s pojmom metafore, kada ga u svome *O pjesničkom umijeću* ili *Poetici* Aristotel uvodi sljedećim riječima, „Svaka riječ ili je standardna, ili tuđica, ili metafora, ili ukrasna, ili kovnica, ili proširenica, ili pokraćenica, ili izmijenjena. (...) Metafora je prijenos naziva s predmeta koji označava na neki drugi, i to ili s roda na vrstu, ili s vrste na rod, ili s vrste na vrstu, ili po

analogiji“ (*O pjesničkom umijeću,* XXI, 1457b1–1457b10). U prvom redu, izdvajajući je u posebnu skupinu s riječima koje su „na neki način promijenjene“, tvrdnja sugerira da metafora nije dio „uobičajenog“ jezika. Misao o svojevrsnoj obilježenosti uporabe metafora provlači se cijelim *O pjesničkom umijeću;* savjetujući pjesnike o razvijanju stila koji će biti dovoljno jasan da ga se razumije, ali i dovoljno osobit da pobudi interes, Aristotel piše sljedeće:

> Vrlina je dikciji da bude jasna, ali ne banalna. Najjasnija je ona koja se sastoji od standardnih riječ, ali takva ja banalna; (...) A uzvišena je i izbjegava običnost ona koja upotrebljava neobične riječi; neobičnom riječi nazivam tuđicu, metaforu, proširenicu i sve što odstupa od standardne dikcije. (XXII, 1458a20)

Premda Aristotel metaforu i ukrasnu riječ nikada ne svrstava u istu kategoriju, metafora se koristi kao primjer riječi koje nisu „uobičajene“, dok istovremeno stoje u opreci onome čime se ostvaruje jasnoća stila, stoga nije teško shvatiti zašto bi se rečenomu mogla spočitavati kasnija poetička kategorizacija metafore. Nadalje, razvijanje izbalansirana i kvalitetna stila ukazuje na to da pjesnici mogu birati žele li upotrijebiti metafore ili ne. Ideja je sadržana u samoj definiciji metafore koja je određuje kao prijenos imena koji označuje jednu stvar na drugu stvar. Određena kao „ime“, metafora je ograničena na razinu jezika, ali i unutar zatvorenog sustava značenja i imenovanja stvari koji naizgled ne ovise o kontekstu već proizlazi iz same riječi. Metafora je riječ koja u suštini znači nešto drugo i stoji umjesto neke druge koja bi u regularnom sustavu značenja i imenovanja trebala ondje stajati. Siromaštvo stila i efekt uspješnog korištenja riječi koje odstupaju od uobičajene uporabe razvidan je u toj zamjeni: „I kod tuđica, metafora i drugih vrsta riječi, ako bi ih tko zamjenjivao standardnom riječi, uvidio bi da govorimo istinu“ (*O pjesničkom umijeću,* XXII,1458b15).

U Aristotelovoj se teoriji metafora primarno zadržava na razini jezika i vrši funkciju obogaćivanja stila pjesnika[14]. S oba je elementa povezana i tvrdnja o daru za stvaranje metafora; „daleko je najvažnije biti vješt u stvaranju metafora. Jer jedino to nije moguće poprimiti od drugoga i znak je prirodne obdarenosti; ta dobro stvarati metafore znači zapažati ono što je slično“ (*O pjesničkom umijeću,* XXII,1459a5). Isti stav nalazimo i u *Retorici*, koja za razliku od *O pjesničkom*

[14] Aristotel ne tvrdi da su sve metafore rezultat supstitucije. Katahreza nekada uistinu motivira nastanak metafora. Iako zamjedba najavljuje jednu od glavnih ideja kognitivizma o potrebi za metaforom kao sredstvom posredne spoznaje određenih koncepata, ovdje je ipak riječ o leksičkim prazninama, čiji uzrok ne odgovara novijim shvaćanjima.

umijeću, ima opću namjenu; „metafore ne valja izvoditi izdaleka, već iz srodnih i predmetu sličnih stvari, a bezimene stvari imenovati, tako da se iz rečenog vidi da su srodne“ (*Retorika* III, 2.12). Izricanje jedne stvari imenom druge stvari odražava prikladno uočavanje i korištenje postojećih sličnosti između istih. Koncept sličnosti očigledno je obavezan element Aristotelove definicije, bilo da se na temelju nje vrši supstitucija, bilo da uviđanje sličnoga među pojavama omogućuje ispunjavanje semantičkih praznina u jeziku. Prijenos imena na temelju postojećih sličnosti većim je dijelom u srazu sa suvremenom teorijom metafore i poimanjem značenja na koje se kognitivno orijentirane teorije opiru, no ono što je metaforu vezalo uz obilježenu uporabu jezika i sposobnost probranih pojedinaca jest tvrdnja da se „nitko pronalaženju metafora ne može naučiti od drugoga“ (*Retorika*, III, 2.8). Teško je promatrati metaforu kao sveprisutan i neophodan fenomen jezika i čovjekova postojanja u svijetu ako je karakteriziramo kroz dimenziju pjesničkog genija koji se navodno ne može naučiti.

Dugogodišnja ograničenost metafore na puko pitanje ukrasa potekla je uvelike iz tumačenja tih komentara. Međutim, s obzirom na Aristotelovu teoriju metafore takav je zaključak prije posljedica njegova pisanja o metafori u kontekstu *O pjesničkom umijeću* i, donekle, *Retorike*, nego što je bio direktno izrečen u njegovim tekstovima. Mahon (1999) izlaže kontra-argumente za većinu tvrdnji koje se često pripisuju Aristotelu i koji filozofovo viđenje metafore predstavljaju u novom, čak vrlo suvremenom svjetlu, od toga da metafora nije neuobičajena za normalnu uporabu jezika, da metafora ima kognitivnu, a ne samo ornamentalnu vrijednost, pa do toga da metafore također karakterizira jasnoća koja je pripisana običnom jeziku. Među tim je tvrdnjama za ovo istraživanje najbitniji prijepor oko pjesničkog dara za metafore. Mahon (1999, 78) ističe kako Aristotel zagovara ideju da je odlika istinskog pjesničkog genija sposobnost stvaranja čudesnih novih metafora koje odražavaju sličnosti među stvarima koje postoje u svijetu i da Aristotel također vjeruje da je ta vještina, koju posjeduju pisci tragedija i epski pjesnici, u potpunosti prirodna. Aristotelovo je shvaćanje pjesničkog genija time raskinulo s tradicijom koja je pjesnicima nijekala vlastitu urođenu sposobnost stvaranja umjetničkih djela nauštrb moći Muza koje vladaju pjesnicima u trenutcima nadahnuća. Ako načas zanemarimo ideju logičkog pozitivizma o sličnostima koje uistinu postoje u svijetu i da se stvaranje metafora sastoji u njihovu zamjećivanju, ono što se može iščitati iz Aristotelova stava jest to da nije samo stvaranje i uporaba metafora sposobnost rezervirana za književnu elitu, ali jest stvaranje metafora koje će, uspješno izražavajući

do tada neprimijećene odnose među stvarima[15], uzdići stil pjesnika i zadiviti publiku obogaćujući njihovu perspektivu. Za današnju teoriju metafore, osobito istraživanje metafora u književnosti, ovaj će stav poslužiti kao važan podsjetnik o odnosu individue, konkretno pisca književnog djela, i metafore kao sveprisutne, općeljudske pojave, ali i višedimenzionalnog, kompleksnog fenomena. Čak i ako ne sudimo samu kvalitetu pjesničkog umijeća, metafori ćemo težiti pristupiti kao pojavi nadasve prirodnoj za sve ljude, kojima pisci zasigurno pripadaju, ali i obilježenoj individualnim postojanjem svakog čovjeka.

Promišljanja navedenih elementa ne staju s Aristotelom. Suvremena su istraživanja metafore umnogome početne ideje rafinirala i ustanovila pristup raznim aspektima metafora, ali i pokazala, posebice u ranim fazama razvoja teorije konceptualne metafore, da je nekim „starim" idejama potrebno posvetiti više pozornosti. Za razumijevanje teorijsko-metodoloških postavki proučavanja metafore u književnosti kao fenomena koji u sebi sadržava jezičnu, konceptualnu i komunikacijsku dimenziju, kao i osvještavanje nužnosti takva pristupa, prokomentirat ćemo i nekolicinu novijih doprinosa teoriji konceptualne metafore u kontekstu tri elementa teorije metafore i metodoloških problema njihova istraživanja – kognitivnu prirodu metafora, odnos pojedinca i zajednice, i jezičnu razinu istraživanja metafore.

Iako je 18. i 19. stoljeće obilježeno nepotpunim i umnogome netočnim teorijama metafore[16], prema Jäkelu (1999, 9), europski filozofi i lingvisti počinju najavljivati osnovne teze kognitivne teorije metafore već u 17. stoljeću, opisujući prvo metaforu kao za čovjekova neophodno sredstvo izricanja mentalnih stanja pomoću riječi koje izvorno izriču osjetilna iskustva, a zatim i govoreći o neophodnosti metafora kao posrednih konceptualizacija onoga što se ne može iskusiti direktno. Među prvim promišljanjima metafore koja prepoznaju njezinu spoznajnu funkciju i najavljuju promjenu u shvaćanju značenja i motivacije metafora, možemo prepoznati Kantova objašnjenja odnosa među konceptima u njegovoj *Kritici moći suđenja* (2022)[17]. Kant smatra da svaki koncept treba biti povezan s iskustvom. Neki koncepti mogu to ostvariti direktno jer su po svojoj prirodi empirijski. Kod racionalnih koncepata takva je povezanost nemoguća, stoga je nužno prikazati ih indirektno, „moć suđenja obavlja dvostruk posao, prvo: što pojam primjenjuje na

[15] O didaktičkoj funkciji metafore Aristotel piše u *Retorici* (III,10 i 11).
[16] Za kritiku dotadašnjeg retoričkog viđenja metafore vidi Richards (1965).
[17] O metafori izrijekom Kant ne piše. Međutim, priklonit ćemo se Jäkel (1999) i Nuyen (1989) koji smatraju da je ono što Kant naziva „simbolima" najava konceptualne metafore.

predmet nekoga osjetilnog zora, a zatim drugo: što samo pravilo refleksije o onome zoru primjenjuje na jedan posve drugi predmet, od kojega je prvi samo simbol“ (Kant 2022, 209). Bitno je za tu sekundarnu simboličku (možemo reći, metaforičku) primjenu to da između koncepata zapravo ne postoji sličnost, primjerice „između despotske države i ručnoga mlina nema doduše sličnosti, ali zacijelo između pravila da se o obojemu i njihovu kauzalitetu reflektira.“ (Kant 2022, 209). Drugim riječima, riječi koje prikazuju takve koncepte „simbolične [su] hipotipoze i izrazi za pojmove ne s pomoću direktnoga zora, nego samo prema nekoj analogiji s njime, tj. prema prenošenju refleksije o nekome predmetu zora na posve drugi pojam kojemu možda nikada ne može direktno odgovarati neki zor“ (Kant 2022, 210). Prijenosi o kojima je riječ nisu arbitrarni, ne u istinskom smislu riječi, ali ne proizlaze ni iz kakve postojeće sličnosti među konceptima, jer kako bi koncepti različitih redova postojanja uopće mogli biti objektivno slični, nego iz strukturne organizacije koncepta i načina na koji se njihovi elementi odnose jedni prema drugima. Kognitivna dimenzija prijenosa i objašnjenja motivacije takvih prijenosa, kao element teorije simbolizacije ili metaforizacije znatno prije sredine 20. stoljeća, postignuće su sami po sebi, no svojom tvrdnjom da ne postoji stvarna sličnost između domene direktnog i domene indirektnog iskustva, odnosno onih koncepata među kojima dolazi do prijenosa elemenata (i nastanka metafora), Kantove ideje potežu pitanje ograničenja i slobode metaforizacija i njihova postojanja u kontekstu različitih svjetonazora. Metafore nisu ograničene toliko pojavnim svijetom, koliko našim iskustvom i sudom svijeta, uokvirenima sposobnošću i potrebama konceptualizacije.

Kasnije će Black (1954) o sličnosti slično pisati, upozoravajući da je princip kompariranja vrlo nejasan postupak kojemu suštinski nedostaje objektivnosti i da postoje slučajevi u kojima bi prije nastanka metafore bilo teško pronaći stvarnu sličnost među konceptima koje metafora spaja. Bilo bi korisnije reći u nekim od tih slučajeva da metafora *stvara* sličnost, nego reći da izražavaju nekakve otprije postojeće sličnosti (Black 1954, 284–285, kurziv u originalu). Neovisno o tome zagovaraju li teoretičari direktno, indirektno ili uopće ideju relativnosti značenja kao elementarnu za svoje tumačenje odnosa koncepata i nastanka metafora, diskutabilnost sličnosti kao motivacije metafora uranja metaforu, možda neočekivano, u pojavni svijet izvan jezika snažnije nego što su traženja objektivnih sličnosti to mogla učiniti. Metafori se priznaje kognitivna dimenzija, ali i ovisnost o kulturnim sustavima značenja. Prijenosi među konceptima, nastanak uspješne metafore neće biti limitirani objektivnim karakteristikama stvari, ali neuspješni su prijenosi koji rezultiraju

besmislicama sasvim mogući. Što onda služi kao osnova uspješnih metafora? Elementi koncepata uključenih u prijenose i odnosi među njima ovisit će o onome što je prosječnim govornicima jezika u kojemu je metafora nastala poznato. Black (1954) će govoriti o sustavu pridruženih općih znanja (engl. *system of associated commonplaces),* svojevrsnom narodnom znanju koje potencijalno ne karakterizira znanstvena točnost, ali se njegova uloga sastoji u pružanju širokog komunikacijskog konteksta pripadnicima iste zajednice koji pomoću razmjerno stabilnih zajedničkih znanja tvore razumljive metafore, zbog čega se metafora koja funkcionira u jednom društvu može činiti apsurdnom u drugom (Black 1954, 287). Postojanje supraindividualne razine koncepata, odnosno sustava znanja koji oblikuje nastanak metafora vodi do mogućnosti istraživanja tih sustava posredstvom metafora koje su se manifestirale u jeziku, odakle je, naposljetku, poriv za proučavanjem metafore i započeo. Postojeće predodžbe kompleksne su stvari sačinjene od brojnih elemenata, svojstava koje tvore koncept, i metafore koje pronalazimo u jeziku ne mogu se izolirati[18] od organske kompleksnosti struktura koncepata koje izražavaju. Analizom jezičnih metafora koje su utemeljene u takvim sustavima možemo, barem djelomično, rekonstruirati sliku dotičnog sustava koncepata. Jezične metafore, dakle, nisu puki ukrasi koji se mogu zamijeniti svojim doslovnim ekvivalentima po želji govornika ili pisca. Ne bi bilo sasvim točno reći niti da su rezultat jezične potrebe za popunjavanjem leksičkih praznina. U njihovoj pozadini leži strukturiran pogled na svijet koji se odražava i utječe na naše postojanje u specifičnom kontekstu.

Čini se da nam jezične metafore mogu otkriti mnogo toga o određenoj kulturnoj zajednici, ali ambicioznost takvog cilja povlači pitanje sistematičnosti istraživanja jezičnih metafora. Dok će se mnogi kognitivci u ranim fazama razvoja teorije konceptualne metafore kako su je predstavili Lakoff i Johnson 1980. godine fokusirati primarno na konceptualnu razinu, u nastojanjima nekolicine lingvista koji su im prethodili da definiraju i metodu pristupa metafori na jezičnoj razini vidljiva je važnost jezične razine, unatoč (ili bi možda bilo točnije reći – zbog) pomicanju shvaćanja metafore kao fenomena sa suštinski kognitivnom dimenzijom. Među prvima u ovome je smjeru značajniji pomak napravio Richards svojim predavanjima o retorici 1936., kasnije objavljenim pod nazivom *Filozofija retorike* (1965). Osim što također definira metaforu kao odnos među mislima,

[18] Tvrdnju treba shvatiti kao generalizaciju kojom se ne isključuje mogućnost postojanja izoliranih metafora, kako jezičnih tako i konceptualnih. Isto je, prema Jäkelu (1999, 19), prije kognitivaca tvrdio i Weinrich (1958) objašnjavajući da izolirane i idiosinkratične jezične metafore jesu moguće u teoriji, ali govorna zajednica preferira jezične metafore koje su integrirane u konceptualnim metaforama.

a ne samo riječima, njegova teorija metafore stavlja naglasak na kontekst, metafora je transakcija među kontekstima (Richards 1965, 94). Riječi nemaju značenje same po sebi, već ga dobivaju u kontekstu. Rečenica, ili kakav drugi cjelovit dio diskursa, kao prostor prema kojem se određuje trenutno značenje dobiva više pozornosti. Smatrajući metaforu posve uobičajenom ljudskom sposobnošću, nikakvom jezičnom anomalijom, Richards (1965, 102) odbacuje upozorenja o nizanju metafora u pismu ili govoru; možemo se, kaže, neusporedivo bolje nositi s kompliciranim metaforama nego što zagovornici takvih zabrana vjeruju. Svojom analizom većih dijelova teksta, osobito stihova iz Shakespearova *Othella*, pokazuje kako kontekst utječe ne samo na određenje značenja kao metaforičkog nego i na smislenost metafora, mogućnost nastanka metafora koje ne bismo smatrali mogućima bez pogleda na značenjske odnose među ostalim elementima teksta, odnosno šireg koteksta. Kada Richards (1965) piše da, prvenstveno, ne vidjeti kako riječ *može* funkcionirati nikada nije samo po sebi dovoljan dokaz da neće funkcionirati, a drugo, suprotno tome, vidjeti kako bi trebala funkcionirati ne dokazuje da i hoće (106, kurziv u originalu), ono što mi vidimo jest to da se svaki slučaj potencijalne metaforičke uporabe treba razmotriti zasebno, u kontekstu, odnosno kotekstu, koliko god nam kakva uporaba naizgled već otprije bila poznata, ne odbacujući niti metafore koje su postale dijelom konvencionalne uporabe jezika, jer konvencionalnost i generalizacije ne iscrpljuju potencijal kompleksnosti i nijansiranosti diskursa. Izuzev interakcijskog odnosa konteksta i značenja, Richardsov se doprinos suvremenoj teoriji metafore sastoji i u zagovaranju razrade terminologije i sistematiziranju komponenti koje sačinjavaju metaforu uvođenjem naziva „sadržaj“ (engl. *tenor*) za ono što bismo mogli smatrati ciljnom domenom i „prijenosnik“ (engl. *vehicle*) za izvornu. Još će konkretniji korak u smjeru operacionalizacije analize metafora na jezičnoj razini napraviti Black (1954, 275), koji nastavlja razmatrati metaforu na razini rečenice, pri čemu se slučajevima metafora nazivaju rečenice u kojima je barem jedna riječ upotrijebljena metaforički dok je barem jedna od preostalih riječi upotrijebljena doslovno. Black će prvu nazvati fokusom (engl. *focus*), a njezin doslovan kotekst na razini rečenice okvirom (engl. *frame*). Njegov primjer s dvije metaforičke uporabe glagola *ploughed*, koje bismo, kako on smatra, „proizvoljno“ mogli nazvati dvjema različitim metaforama (Black 1954, 276), premda tek prolazna zamjedba u njegovu opisu uloge okvira, odnosno konteksta, zapravo je složen problem semantičko-gramatičkih karakteristika jezičnih metafora i

njihova sintaktičkog okružja, koje će analiza jezičnih metafora usmjerena na izvođenje zaključaka o konceptualnim metaforama i supraindividualnim sustavima koncepata morati uzeti u obzir.

Kognitivna teorija metafore, o kojoj ćemo više reći u sljedećem poglavlju, s pravom je popularizirala svakodnevni, općeljudski karakter metafore. Do sada smo kroz nekolicinu važnih ideja nastojali dati kratak uvod i prikazati pozadinu onoga što metaforu danas definira kao uobičajenu pojavu na kognitivnoj razini i jezičnoj razini i svojevrsno kulturno dòbro. Metafora nam je nužna da ovladamo konceptima koji stoje izvan granica direktnog iskustva, svakodnevna uporaba jezika ne bi bila tek osiromašena nego nemoguća bez metafora i, naposljetku, mnoge su jezične metafore oblikovane konceptualnim metaforama, odnosno usustavljenim prijenosima elemenata među konceptima, koje u razmjerno stabilnim oblicima postoje na supraindividualnoj razini cijele jezične i kulturne zajednice, kojima pojedinac, čak i kada se ponešto gubi u ambicioznijim projektima teorija metafore kao opće pojave misli i jezika, implicitno pripada. Negdje između nužnosti da ovlada svijetom oko sebe i uspješno sudjeluje u kulturnim praksama zajednice kojoj pripada i, kao što smo primijetili kod Aristotela, kreativno i vješto stvara nove metafore svrhovite u specifičnim komunikacijskim situacijama, od poezije do političkih govora, nalazi se svaki pojedini čovjek i njegova uporaba jezika. Istraživanja individualnih karakteristika od velike su koristi za razvoj ujedinjene i cjelovite teorije metafore.

2.2. Suvremena teorija metafore

Teorija konceptualne metafore danas je razmjerno široko prihvaćen i ključan dio kognitivne lingvistike, čije spoznaje konstantno vode i do razvoja novih modela unutar ne samo lingvističkih istraživanja već i humanističkih i društvenih znanosti uopće. Kao što smo vidjeli, teorija koju su prvotno predložili Lakoff i Johnson u svojoj monografiji *Metafore koje život znače* nipošto nije nastala u izolaciji, ali je sistematiziranost prikaza i razrada prethodnih ideja u lingvističkim okvirima uvelike pridonijela širenju obrata u načinu shvaćanja metafora od pojave koja se dugo vremena velikim dijelom promatrala kao pitanje jezika i ornamentalnosti do nečega što je jedan od osnovnih principa ljudske kognicije koji nam omogućuje da strukturiramo naša iskustva i shvaćamo svijet upravo onako kako ga shvaćamo kao biološki i društveno determinirana bića. Time je metafora prepoznata kao široko rasprostranjena pojava koja se iz primarnog izvora, odnosno

misli, na različite načine manifestira u čovjekovu djelovanju, pri čemu je komunikacija, odnosno jezik, za sada najbogatiji i glavni fokus istraživanja. Međutim, od vremena postavljanja temelja teorije konceptualne metafore kako su je iznijeli Lakoff i Johnson došlo je do određenih razvoja u shvaćanju elemenata koji čine konceptualnu metaforu. Premda osnovne crte ideje ostaju iste, a istraživanja u sklopu, primjerice, neuro- i psiholingvistike pružaju i empirijski snažne potvrde određenih prvotnih ideja, javljaju se i brojne diskusije o različitim postavkama teorije, između ostalog o definiranju konceptualne metafore kao pojave i pojma, o motivaciji i strukturi metafora, odnosu općeg i specifičnog, kulturnog i individualnog, i razini njezine dinamičnosti i ustaljenosti.

U ovom ćemo poglavlju ukratko predstaviti osnovne ideje originalne teorije konceptualne metafore i objasniti u čemu su prednosti novijih istraživanja. Objasnit ćemo koje je sve razine metafore moguće promatrati, zašto nam je potreban višedimenzionalan model i koja su ograničenja lingvistički orijentiranog istraživanja, kakvo se provodi u ovome radu.

Teorija konceptualne metafore kako su je izložili Lakoff i Johnson, a zatim i istraživanja koja su uslijedila do danas, predstavljala su ujedinjenje dotad donekle raštrkanih tvrdnji unutar jedne discipline i velik napredak u smjeru utvrđivanja metafora, ali i jezika generalno, u kontekstu kognitivne lingvistike, koja je tada također bila u ranim fazama razvoja, kao generalnog modela ljudskog mišljenja, povezujući ga uvelike s čovjekovom utjelovljenom prirodom. Teorija konceptualne metafore Lakoffa i Johnsona kreće od tvrdnje da je naše djelovanje u svijetu određeno našim konceptualnim sustavom – kako vidimo svijet i kako se ponašamo u njemu proizlazi iz postojećih koncepata uma. Budući da je prema njima taj konceptualni sustav u svojoj srži metaforičan, onda će iz toga slijediti i da je „metafora raširena u svakodnevnom životu, ne samo jeziku nego u mišljenju i djelovanju“ (Lakoff i Johnson 2015, 3). S obzirom na to da smo uglavnom nesvjesni konceptualnog sustava koji nas vodi kroz život, autori predlažu istraživanje jezika koje može poslužiti kao prozor u navedene koncepte, „Budući da se komunikacija temelji na istom konceptualnom sustavu koji rabimo kad razmišljamo i djelujemo, jezik je važno vrelo dokaza o tome kakav je taj sustav“ (Lakoff i Johnson 2015, 4). Polazeći od konceptualne metafore RASPRAVA JE RAT autori pokazuju kako je ne samo način na koji govorimo o raspravama nego i kako ih vodimo barem donekle ustrojen tom konceptualnom metaforom, pa rasprava poprima oblik svojevrsne borbe riječima. Upravo u tome leži bit metafore – „razumijevanje i doživljavanje jedne stvari pomoću druge“ (Lakoff i Johnson 2015, 5). Kao što je razvidno, naglasak je ovdje na

kognitivnoj sferi i našim akcijama koje slijede iz nje; metafore u jeziku time postaju tek sekundarni odraz koncepata omogućen nužnošću jezika u komunikaciji društvenih bića. Lakoff i Johnson tvrde kako je upravo taj način govorenja o raspravama ono što je za nas normalno i konvencionalno, a ne stilski obilježeno; jezik, odnosno jezični izrazi koji proizlaze iz prisutne konceptualne metafore za nas su „doslovni" jer je to temeljni i jedini način na koji mi vidimo određenu situaciju i sposobni smo se izražavati o njoj. Prema originalnoj teoriji u nastanku konceptualnih metafora sudjeluju dvije domene, izvorna i ciljna, među kojima dolazi do skupa preslikavanja, odnosno prijenosa elementa. Važan je element u danoj teoriji metafore *asimetrija iskustva*. Naime, velik se dio metafora sastoji u shvaćanju teže nam dostupnih, odnosno apstraktnih koncepata pomoću konkretnih koncepata koji su bliži našem fizičkom iskustvu. Temelji našeg konceptualnog sustava koji čine metafore prema kojima živimo leže u našem izravnom fizičkom iskustvu i interakciji s fizičkom okolinom. Iako Lakoff i Johnson ne zanemaruju važnost utjecaja kulture na cijeli proces, oni ipak primjećuju da su neka iskustva više fizičke prirode dok su neka više kulturna, a upravo su ta više fizička iskustva i osnovna za nastanak metafora; „kad je o utemeljenju riječ (...) ne-fizičko obično konceptualiziramo pomoću fizičkoga, odnosno (...) ono što nije tako jasno ocrtano konceptualiziramo pomoću onoga što jest jasno ocrtano" (Lakoff i Johnson 2015, 56)[19]. Drugim riječima, naše tijelo i naše prirodno (ali i kulturno) okruženje nameće našem iskustvu određene vrste prirodnih dimenzija, kao što su recimo dijelovi ili uzroci, pomoću kojih se naša iskustva organiziraju,

> Ponovljivo iskustvo dovodi do formiranja kategorija, a kategorije su iskustveni geštalti s tim prirodnim dimenzijama. Takvi geštalti određuju koherentnost u našem iskustvu. Svoje iskustvo razumijemo izravno kad ga doživimo kao koherentno ustrojeno pomoću geštalta koji su izravno proizašli iz interakcije s našim okružjem i u njemu. Iskustvo razumijemo metaforički kad upotrijebimo geštalt iz jedne iskustvene domene da bismo ustrojili iskustvo u drugoj domeni. (Lakoff i Johnson 2015, 202)

Iskustvo igra ključnu ulogu u izloženoj teoriji, no važno je naglasiti da unatoč tome što postoji određena gradacija u smislu prirodnih iskustava koja su više ili manje fizički determinirane prirode, sva su iskustva u svojoj osnovi ipak kulturno obojena jer je i ljudsko biće od svoga rođenja neizbježno uronjeno o specifičan kulturni kontekst koji oblikuje naše doživljavanje čak i fizičkih

[19] Pod jasnom „ocrtanošću" podrazumijeva se fizička granica stvari. Primjeri su takvih konkretnijih iskustava, recimo, odnos gore-dolje ili unutra-vani.

dimenzija svijeta; „[k]ulturne pretpostavke, vrijednosti i stavovi nisu kakav konceptualni pokrov koji možemo ili ne moramo svojevoljno položiti na iskustvo. Točnije bi bilo reći da je cjelokupno iskustvo uzduž i poprijeko kulturno, da je naše iskustvo našega 'svijeta' takvo da je naša kultura već prisutna u iskustvu samu“ (Lakoff i Johnson 2015, 54).

Srž je teorije konceptualne metafore, dakle, specifično razumijevanje semantike. Za razliku od logičkog pozitivizma koji nam govori da se svijet objektivno odražava u jeziku i ono što izričemo može biti istinito ili neistinito u odnosu na stvarne uvjete u svijetu, postavke semantike na kojima se temelji cijela kognitivna lingvistika, pa tako i teorija konceptualne metafore, zagovaraju relativističku perspektivu prema kojoj je sam jezik način organiziranja znanja koji odražava potrebe, interese i iskustva pojedinaca i kultura (Geeraerts i Cuyckens 2007, 5), posljedično tvrdeći da inherentne sličnosti same po sebi ne postoje. Metafora ne nastaje na temelju objektivnih sličnosti, nego su te sličnosti percipirane, odnosno *iskustvene.* Većinskim su dijelom „rezultat konvencionalnih metafora koje su dio našega konceptualnog sustava“ (Lakoff i Johnson 2015, 131). Ono na čemu se metafora temelji korelacije su „među domenama u našem iskustvu iz kojih proizlaze opažene sličnosti između dviju domena unutar metafore“ (Lakoff i Johnson 2015, 214). Opažanje sličnosti time postaje posljedica metaforičkog načina mišljenja, a ne njegov uzrok. No ne treba zaboraviti da predloženi relativizam ipak ne vodi u potpunu anarhiju značenja, jer fizička i kulturna sredina u kojoj sudjelujemo uvijek služe kao ograničenje za razvoj specifičnih konceptualnih struktura koje će značenja činiti stvarnim u dotičnom kontekstu, a naše utjelovljeno ljudsko iskustvo pružit će i temelje za postojanje nekih potencijalno vrlo široko rasprostranjenih metafora.

Uz preslikavanje važan su dio nastanka konceptualne metafore i posljedice razumijevanja jedne stvari pomoću druge ili metaforičke posljedice (engl. *metaphorical entailments).* Radi se o izvođenju zaključaka o ciljnoj domeni na temelju znanja o odnosima među elementima izvorne domene. Taj je element metafore izuzetno bitan za shvaćanje njezine konceptualne važnosti i rasprostranjenosti kada se uzme u obzir tvrdnja da je preslikavanje među domenama i metaforičko ustrojavanje uvijek djelomično. Konzistentan način na koji govorimo o jednoj stvari pomoću druge prati određenu strukturu prisutnu u konceptualnoj metafori, no koliko nam ta sustavnost omogućava da jedan aspekt koncepta razumijemo pomoću drugoga toliko je i zaslužna za prikrivanje drugih aspekata tog koncepta (Lakoff i Johnson 2015, 10), što nas često odvraća od

potpunog viđenja nekih elemenata stvari s kojima stupamo u interakciju i načina na koji komuniciramo te u konačnici i načina na koji živimo prema tim konceptima. Kako bismo imali što cjelovitiji uvid u koncepte i samim time uspješnije funkcionirali u svijetu u skladu s njima, stvaranje metafora mora uključivati procese koji će proširiti strukture koncepta na smislen način. Uz sudjelovanje različitih metafora koje rasvjetljuju različite dijelove jednog koncepta, metaforičke su posljedice zaslužne za postojanje bogatih značenjskih mreža. Istovremeno, ponavljajući ideju da je ovakvo metaforičko mišljenje i izražavanje u biti doslovno, Lakoff i Johnson (2015) dodaju da se ta osnova koja je djelomično ustrojena može proširiti na određene načine koji će prekoračiti granice uobičajenog i manifestirati se stilski obilježenim govorom, odnosno novim, pjesničkim metaforama[20].

Iako neosporiva, primijećena djelomičnost preslikavanja povukla je brojna pitanja o svojoj uzročnosti. Kako i zašto dolazi do preslikavanja određenih dijelova domena dok ostali ostaju neaktivni? Jedno od objašnjenja bilo je formirano u obliku principa nepromjenjivosti (engl. *invariance principle*), koji su predložili Lakoff i Turner (1989), a zatim ga kasnije i razradili (Turner 1990; Lakoff 1990; 1993). Prema principu nepromjenjivosti metaforičko mapiranje zadržava kognitivnu topologiju (odnosno, predodžbeno-shematsku strukturu) izvorne domene na način koji je konzistentan s inherentnom strukturom ciljne domene (Lakoff 1993, 215). Pojam je predodžbene sheme (engl. *image schema*) definirao Johnson (1987, xiv) kao uzorak naših perceptivnih i motoričkih interakcija koji daje koherentnost i strukturu našem iskustvu. Predodžbena shema, dakle, nastaje prepoznavanjem nekih elemenata iskustva kao zajedničkih. Ta su iskustva utemeljene prirode, odnosno primarno ovise o našoj tjelesnoj interakciji s fizičkim aspektom svijeta[21]. Kao takve, predodžbene su sheme temeljne konceptualne strukture koje omogućuju ustroj spektra naših iskustava, više ili manje kompleksnih. Predodžbeno-shematski

[20] Lakoff i Johnson (2015, 51) prepoznaju tri podvrste maštovite ili nedoslovne metafore: ekstenzije iskorištenog dijela metafore, oprimjerenja neiskorištenog dijela doslovne metafore, oprimjerenja inovativne metafore, odnosno „metafore koja se ne koristi pri ustrojavanju dijela našega normalnog konceptualnog sustava, nego kao nov način mišljenja o čemu“.

[21] Premda predodžbene sheme jesu svojevrsni primitivi u smislu da je glavni doprinos njihovu formiranju tjelesno iskustvo, istraživanje Sinhe i de López (2000) pokazuje da je utjecaj sociokulturnog konteksta neizbježan čak i pri formiranju konceptualnih struktura na temelju tjelesnog. Naime, njihovo istraživanje pokazuje da djeca koja su izvorni govornici engleskog i danskog jezika i pripadnici navedenih kulturnih zajednica, s jedne strane, i djeca iz Zapotec jezične zajednice, s druge, imaju različito poimanje lokativa koje proizlazi iz kulturnih praksa kojima je prožeta interakcija s prostorom. Obje kulture imaju predodžbenu shemu SPREMNIKA, ali se detalji konceptualizacije, njezine jezične manifestacije i obrazaca ponašanja ponešto razlikuju.

ustroj izvorne domene utječe na naše razumijevanje ciljne domene, no iz izvorne se domene prenosi ono što ne narušava shematsku ili osnovnu strukturu ciljne domene, pri čemu naravno i osnovna struktura izvorne domene ostaje nepromijenjena. Međutim, princip nepromjenjivosti ne rješava sve probleme. Kao što će Grady (1997, 52) pokazati na primjeru konceptualne metafore TEORIJE SU GRAĐEVINE, izostanak preslikavanja određenih elemenata nije uzrokovan sprečavanjem jasnih kontradikcija našemu temeljnom znanju o ciljnoj domeni do kojeg bi preslikavanje dotičnih elemenata iz izvorne domene dovelo, dotični su elementi samo nebitni za ciljnu domenu. Gradyjeva teorija metafore ponudila je rješenje tog problema uvođenjem podjele metafora na primarne (engl. *primary*) i kompleksne (engl. *complex*). U suštini, primarne su metafore utemeljene u našem direktnom (tjelesnom) iskustvu.

> Primarni izvorni koncepti, tj. koncepti koji pružaju riječi, prizore i inferencijske strukture za metafore mogu se svi opisati kao koncepti koji imaju predodžbeni sadržaj. Oni su aspekti naše percepcije naših tijela i naše okoline, u svim mogućim modalitetima. (...) Ciljni koncepti primarnih metafora, s druge strane, sastoje se od naših subjektivnih (ali vrlo stvarnih i temeljnih) reakcija na tjelesno iskustvo, uključujući prosudbe, afektivne reakcije i zaključivanje, koje možemo nazvati *operativni sadržaj* (engl. *operational content*). (Grady 1997, 264–265)[22]

Kompleksne su metafore pak složene kombinacije primarnih metafora i kulturnih uvjerenja. Takve osnovne korelacije koje od ranog djetinjstva dovode do učvršćivanja veza između određenih domena koje su na temeljnoj razini kognicije omogućile čovjekovo funkcioniranje u svijetu objašnjavaju zašto se kod kompleksnih metafora djelomično preslikavanje čini arbitrarnim, kada ono to nije, već je posljedica kombinacija preslikavanja prisutnih kod primarnih metafora.

U teoriji primarnih metafora, kao i s njome povezanih Lakoffove neuralne teorije (2008), inspirirane radom Narayanana (1997), i rada psiholingvista Gibbsa (2004), utjelovljenje, odnosno oblikovanost čovjekove kognicije i jezika našim tijelima i interakcijom tih tijela s fizičkim svijetom oko sebe, primjetan je velik naglasak na utjelovljenosti. Utjelovljena priroda metafora vrlo je bitna sastavnica teorije konceptualne metafore koja se, u biti, proteže kroz većinu kognitivnolingvističke paradigme. Međutim, za potpunije shvaćanje motiviranosti specifičnih preslikavanja neophodno je više pažnje posvetiti ulozi kulture. Uzimajući za primjer GRAĐEVINE kao izvornu domenu koja

[22] Nužno je primijetiti kako Grady (1997, 27–28) smatra da u primarnim metaforama ciljni koncepti nisu apstraktne prirode u smislu u kojemu PRAVDA jest, nego se radi o različitim sferama prilično osnovnog iskustva svijeta.

sudjeluje u nastanku metafora s nizom ciljnih domena kao što su TEORIJE , ODNOSI, TVRTKA itd., pri čemu se određeni elementi izvorne domene uvijek koriste u preslikavanjima neovisno o specifičnoj ciljnoj domeni, Kövecses (2000) tvrdi:

> (...) svaka je izvorna domena predodređena igrati specifičnu ulogu u karakteriziranju niza ciljnih domena na koje se primjenjuje. Ta uloga podrazumijeva sljedeće: Uz svaki se izvor veže određen značenjski fokus (ili fokusi) koji je (su) preslikani na cilj. Taj značenjski fokus čini centralno znanje[23] koje se odnosi na određen entitet ili događaj unutar govorne zajednice. Cilj nasljeđuje glavni značenjski fokus izvora. (82)

Osim što nudi objašnjenje za opetovano mapiranje jednakih osnovnih dijelova izvornih domena na niz ciljnih s kojima ostvaruje konvencionalne konceptualne metafore, hipoteza pokazuje zašto su ti osnovni elementi unaprijed određeni kroz ideju o osnovnom znanju o konceptu za koje postoji konsenzus među kulturnom zajednicom i koje se primarno asocira uz dani koncept, što se može iščitati iz bogatog leksika vezanog uz značenjski fokus koncepta, koji time i čini osnovu mapiranja.

Istovremeno, kulturni element pomaže objasniti i odnos univerzalnosti i varijabilnosti konceptualnih metafora. Služeći se konceptualnom metaforom LJUTNJA JE VRUĆA TEKUĆINA U SPREMNIKU koja se javlja u nekoliko tipološki nepovezanih jezika i vrlo različitih pripadnih kultura, Kövecses (2010, 209)[24] nastoji pokazati da neke metafore pokazuju tendenciju k univerzalnosti, primjećujući da je univerzalnost koja se javlja u takvim metaforama prisutna na općoj razini, što znači da do mapiranja dolazi na razini osnovne strukture metafore. Njegovo tumačenje univerzalnosti donekle je u skladu s teorijama utjelovljenosti, ali postoje i slučajevi u kojima se rasprostranjenost metafora ne može objasniti pomoću takvog direktnog i zajedničkog fizičkog aspekta; moglo bi se reći da postoje drugačije vrste korelacija u iskustvu koje mogu motivirati metafore, uključujući i kulturnu (Kövecses 2010, 209). Kulturna dimenzija dovodi se u vezu i s drugom stranom ovoga problema – varijabilnošću konceptualnih metafora. Varijabilnost se većinom događa na specifičnoj razini konceptualnih metafora (Kövecses 2010, 227), odnosno u detaljima kojima je struktura metafore ispunjena. Razloge tome moguće je pronaći u širem kulturnom kontekstu i u prirodnom okruženju, što je vidljivo i iz razvoja vokabulara koji odražava

[23] Pri objašnjavanju „centralnog znanja“ Kövecses (2000, 82) se poziva na Langackera (1987), koji centralno znanje definira kao znanje (o entitetu ili događaju) koje je konvencionalno, generično, intrinzično i karakteristično za razred entiteta ili događaja određenih konkretnim lingvističkim izrazom.

[24] Takvo je tumačenje povezano s njegovom idejom razina generalnosti i razlikovanjem specifične i opće razine strukture metafora.

potrebe govornika u danoj sredini. Oba će elementa imati utjecaja i na razlike unutar jedne kulture, kako u dijakronijskoj tako i u sinkronijskoj perspektivi.

Kao što se može i naslutiti iz predstavljenih doprinosa teoriji konceptualne metafore, rasprava se od njezina utemeljenja prvotno bavila samo konvencionalnim ili ustaljenim vezama između domena, generaliziranim fenomenima kojima se uistinu može objasniti određen dio konceptualnih metafora. Iako proučavanje takvih fenomena niti danas ne gubi na važnosti, istraživanja su pokazala da „tradicionalna" teorija konceptualne metafore ne može objasniti sve pojave, česte neobične slučajeve uporabe metafora koje govornici na jezičnoj razini proizvode u komunikaciji. Teorija konceptualne integracije (engl. *conceptual integration theory* ili *blending theory*) upravo se bavi analizom metafora u stvarnom vremenu nudeći iscrpnu analizu i objašnjenja i za najnekovencionalnije slučajeve. Teorija konceptualne integracije shvaća konceptualne metafore kao dio sveobuhvatnijeg kognitivnog fenomena koji su predstavili Fauconnier i Turner (1994). Teorija se temelji na ideji o mentalnim prostorima (engl. *mental spaces*), pri čemu su mentalni prostori mali konceptualni paketi koji su konstruirani dok mislimo i govorimo, s ciljem lokalnog razumijevanja i djelovanja (Fauconnier i Turner 2002, 40). Konceptualna integracija proces je povezivanja dvaju ulaznih mentalnih prostora (engl. *input mental spaces*) koji daje treći složeni prostor (engl. *blend space*), a složeni prostor nasljeđuje djelomičnu strukturu ulaznih mentalnih prostora i ima vlastitu proizlazeću strukturu (Fauconnier i Turner 1997, 149). U kontekstu nastanka konceptualnih metafora treba dakle imati na umu da ovakvo tumačenje stavlja naglasak na doprinos obje domene, ili mentalnih prostora, a ne samo na jednosmjerno preslikavanje elemenata izvorne na ciljnu domenu. Važan element u razumijevanju nastanka složenih prostora ono je što Fauconnier i Turner nazivaju generički prostor (engl. *generic space*). Generički prostor sadržava elemente koji su zajednički dvama ulaznim mentalnim prostorima, uglavnom je to neka osnovna struktura koju ulazni prostori dijele, i preslikava se na oba ulazna prostora proizvodeći u konačnici složeni prostor. Teorija konceptualne integracije velikim je dijelom priznata zbog svojih prednosti u analizi kompleksnijih slučajeva (primjerice, književnih tekstova uopće u kojima se često javljaju) i sistematičnom istraživanju nekih fenomena koje „standardna" teorija konceptualne metafore nije mogla posve objasniti. Ostali se pristupi metafori ipak ne smiju zanemariti i upravo integracijom različitih promišljanja koja se fokusiraju na različite aspekte metafora teorija metafore nudi zaokruženu sliku problema.

Valja naposljetku spomenuti da i je ruska lingvistika ostvarila velik doprinos razvoju teorije metafore u vidu istraživanja Vinogradova (1976), Vovk (1986), Gaka (1988), Telije (1988a; 1988b), Oparine (1988), Arutjunove (1990), Skljarevskaje (1993), G. S. Baranova (1994), Čudinova (2001; 2003), A. N. Baranova (2003; 2008; 2014) itd.

2.3. Osnove trodimenzionalnog modela metafore

Dok predstavljene ideje ostaju značajne kao doprinos kognitivnoj lingvistici i temelj teorije konceptualne metafore, koja je otvorila nove prostore za promišljanja toga kako mislimo i djelujemo u svijetu i kakvu ulogu u svemu tome imaju jezik i metafora, u zadnjih nekoliko desetljeća došlo je i do novih razvoja u istraživanjima metafore koja su pomogla bolje shvatiti kako funkcioniraju. Dio prvotnih tvrdnji izazvao je protivljenja zbog svojih tendencija generalizacije. Između ostalog, one se odnose na i proizlaze iz podataka koje su kognitivni lingvisti u ranim fazama koristili kako bi poduprli svoje tvrdnje – čini se, probranih podataka koji su nerijetko prototipne prirode. Problem s takvim čistim slučajevima jest da pokazuju fokus na objašnjavanje principa konceptualne razine metafora koji se potom potkrepljuju jezičnim primjerima, no upitno je jesu li jezični primjeri uistinu reprezentativni za stvarnu situaciju u *diskursu*. Na to se veže i problem metodologije takvih istraživanja za koje Deignan (2005) tvrdi kako se čini da je većina primjera jezičnih metafora dobivena izazivanjem odgovora kod ispitanika pri čemu ispitanici ne moraju nužno proizvesti primjere karakteristične za uobičajenu uporabu (27), a nekada nije niti specificirano kako su točno podaci prikupljeni. Upravo zbog takvih nedostataka, kao i kritike generalnog prenaglašavanja važnosti uma individue i uloge utjelovljenosti u motivaciji metafora, novija istraživanja snažno zagovaraju povratak jeziku i razvoj metodologije koja osigurava ponovljivost i provjerljivost provedenog istraživanja. U nastavku nastojimo argumentirati zašto analiza metafora zahtijeva da se u obzir uzme nekoliko važnih faktora njihova postojanja, ali i prepoznaju granice istraživanja. Vidjet ćemo što nam o metafori mogu reći jezik, koji se može u nekoj mjeri promatrati zasebno, ali pruža i potencijalan uvid u konceptualnu dimenziju, i, konačno, komunikacijska dimenzija metafore, odnosno u čemu je prednost trodimenzionalnog modela metafore koji uključuje jezik, kogniciju i komunikaciju utemeljenog u istraživanjima Steena (1994; 2008; 2015).

Vodeći se psiholingvističkim istraživanjem procesa čitanja, na temelju kojeg dolazi do zaključka o postojanju tri aspekta čitanja – dekodiranja, konceptualizacije i komunikacije, odnosno tri različite mentalne reprezentacije koje čitatelj konstruira prilikom čitanja, Steen (1994; 1999a) tvrdi da su ista tri aspekta strukture prisutna u samome tekstu kao produktu mentalnih procesa kodiranja, konceptualizacije i komunikacije pisca. Jednaka tri tipa mentalnih reprezentacija metafora u tekstu i kao dijela teksta pri čitanju ukazuju na odgovarajuće strukture metafora i na to da je metafore moguće analizirati kao pojave koje imaju određene karakteristike na tri navedene razine. Prepoznavanje postojanja i važnosti komunikacije pomaže riješiti ono što Steen (2008; 2011) naziva paradoksom metafore. Naime, problem nastaje kada se konceptualnu metaforu definira kao preslikavanje među domenama koje se odvija u trenutku njihova korištenja, odnosno kao (nedoslovnu) komparaciju, bilo da govorimo o produkciji ili recepciji. Čini se da u stvarnosti to ne vrijedi za sve metafore. Doduše, nisu svi psiholingvisti spremni odbaciti navedenu originalnu definiciju metafore; primjer je toga vrlo koristan podsjetnik Gibbsa (2013) na problem prikupljanja i tumačenja podataka psiholingvističkih istraživanja metafora. Pozicioniranje metafore u kogniciju ostaje vrijednim i nespornim napretkom rane teorije konceptualne metafore, no jednako je nesporna nužnost rafiniranja iste teorije, koja se pokazala nesposobnom objasniti sve kompleksnosti metafora u stvarnoj uporabi. Prilagodba teorije kreće u drugom smjeru za istraživanja čiji se rezultati, bar zasad, kose s isključivošću teorije zasnovane na ideji komparacije. Takva istraživanja pokazuju da se procesiranje metafora može odvijati na dva načina: komparacijom, kako je prvotno i postavljeno u okvirima teorije konceptualne metafore, ali i kategorizacijom, kao što je slučaj s *My lawyer is a shark*, pri čemu se *shark* ne odnosi na ribu, kao što bi bilo u poredbi *My lawyer is like a shark*, nego stoji za nadređenu apstraktnu kategoriju grabežljivih bića kojoj pripadaju kako stvarna životinja tako i *lawyer* (Glucksberg i Haught 2006, 362). Pitanje je kada se metafore procesiraju kao komparacije, a kada kao kategorizacije. Na to odgovor nude Bowdle i Gentner (2005) svojom hipotezom karijere metafora (engl. *the career of metaphor*) prema kojoj se inovativne metafore tumače kao komparacije dok se konvencionalne metafore mogu tumačiti ili kao komparacije ili kao kategorizacije. Drugi je važan dio njihove hipoteze to da jezična forma pretpostavljene konceptualne metafore utječe na njezino procesiranje – naime, jezične metafore i poredbe ne zahtijevaju jednako vrijeme procesiranja. Utjecaj konvecionalnosti i jezične forme na direktno ili indirektno procesiranje metafora pokazao se značajnim i u interakciji ta dva elementa,

pa se tako inovativne poredbe razumijevaju brže od inovativnih metafora dok za konvencionalne figure vrijedi obratno (Bowdle i Gentner 2005, 208). Razvidno je iz toga da nisu sve metafore shvaćene kao metafore u stvarnom vremenu u stvarnoj komunikaciji, što bi dovelo do zaključka da one uopće nisu konceptualne metafore, barem ne prema originalnoj definiciji, i naposljetku do toga da uopće nisu toliko česte i ključne za naš jezik[25]. Kako bi razriješio nastali paradoks, Steen se fokusira na komunikacijsku dimenziju metafore – problem (ne)namjernosti metafora. Umjesto odbacivanja konceptualne važnosti metafora, uz njihovu je jezičnu realnost potrebno prepoznati i komunikacijsku funkciju. Odabir određene konceptualne strukture i njezine jezične forme, onda kada nam je komunikacijskim kontekstom dostupno više mogućnosti, ukazuje na namjeru adresanta da na određen način utječe na adresata, odnosno dosegne određen retorički cilj. Namjerna metafora (engl. *deliberate metaphor*) otvoren je adresantov poziv adresatu da izađe iz dominantne ciljne domene diskursa i sagleda je iz strane izvorne domene (Steen 2011, 37). Adresatov odgovor na taj poziv bio bi prepoznavanje postojanja nekog retoričkog cilja. S druge pak strane, nenamjerna metafora nije upotrijebljena, niti shvaćena, s komunikacijskim ciljem skretanja pozornosti na išta drugo osim dominantne ciljne domene trenutnog diskursa. Ako metafora poziva na promjenu perspektive, možemo je smatrati namjernom. Prema Steenu (2011), i u skladu s istraživanjima o izravnom i neizravnom procesiranju metafora i utjecaju jezične forme na isto, većinu bi poredbi valjalo smatrati namjernim jezičnim oblikom metafore u misli jer leksičkim signalom *kao* otvoreno skreću pozornost na izvornu domenu koja se razlikuje od ciljne, dominantne domene diskursa i zahtijevaju od učesnika diskursa preslikavanje među domenama u stvarnom vremenu. Svaka namjerna uporaba uključuje komparaciju, pa tako i, ako ćemo se voditi originalnom definicijom, konceptualnu metaforu. Steen (2008, 214) stoga eliminira paradoks zaključkom da se sve metafore u komunikaciji, odnosno sve namjerne metafore, procesiraju metaforički.

Rana teorija konceptualne metafore svakako zahtijeva prilagodbu, koju su recentnija istraživanja i ponudila. Jedna od točaka prilagodbe koju smatramo potrebnom jest balansiranje

[25] S druge strane, psiholingvistička istraživanja Gibbsa (1992; 2006) pružaju suprotne podatke, koji ukazuju na aktivaciju preslikavanja u razumijevanju konvencionalnih jezičnih metafora. Valja primijetiti da interpretacija podataka istraživanja psihološkog aspekta metafora, kao što je procesiranje, uvelike ovisi o samom teorijskom polazištu koji formira način ispitivanja fenomena. Takva nesuglasja svakako zahtijevaju daljnja istraživanja, ali istraživanja nejezičnih metafora kao što su metafore u gestama (Cienki i Müller 2008) i višeosjetilne metafore (Forceville i Urios-Aparisi 2009) idu u prilog shvaćanja metafora metaforički i važnosti konceptualne metafore za naše mišljenje.

fokusa na kogniciju s fokusom na formalna obilježja jezika i njegovu stvarnu uporabu s određenim komunikacijskim ciljevima. Pitanje paradoksa metafore i motivacija za razvoj trodimenzionalnog modela, iako uvjerljivi ili barem poticajni za daljnja istraživanja primjetnih nelogičnosti dvodimenzionalne teorije, nisu ključni za naše istraživanje. Vrijednost Steenova modela leži prvenstveno u modelu kao konačnom produktu, barem u osnovnim crtama. Detaljnije o trodimenzionalnom modelu i njegovoj prilagodbi pišemo u četvrtom poglavlju. Smatramo da je metaforama u književnosti korisno pristupiti pomoću navedenog trodimenzionalnog modela, ali valja istaknuti i da je u stvarnosti upravo interakcija toga što se definira kao zasebne razine strukture ključna za postojanje modela koji je u skladu s temeljnim postavkama kognitivnolingvističkog shvaćanja jezika i da definiranje razina neminovno uključuje određenu dozu arbitrarnosti pri povlačenju granica. Različite aspekte koji čine jezik uvijek je najprimjernije promatrati imajući na umu skalarnost cijelog sustava. Model poštuje složenost postojanja metafora u stvarnoj uporabi i omogućuje detaljan prikaz njihovih karakteristika, prvo zasebno, a potom i kao elemenata koji međusobnim utjecajem tvore osobitu cjelinu, što smatramo nužnim za istraživanje metafora u specifičnom korpusu, kakav je naš, i s ciljem odgovaranja na pitanja koja sežu izvan interesa za traženjem općih kognitivnih temelja u kreativnom izrazu ili pak druge krajnosti – njihova zapostavljanja. Iako ga ni jedno istraživanje ne bi trebalo u potpunosti zanemariti, u trenutku kada učinimo eksplicitnom problematiku postojanja književnog djela u određenom širem sociokulturnom kontekstu i u odnosu na individualno iskustvo autora, potrebno je ispoštovati sve elemente koji sudjeluju u formiranju i postojanju teksta i metafore kao njegova dijela. Nadalje, uz sveobuhvatnost i granularnost, dani model pruža sistematičnost potrebnu za komparaciju i objašnjenje sličnosti i različitosti tekstova korpusa koji smo generalno definirali kao nerijetko ideološki nejasno pozicioniran.

3. Metafora u književnosti

Razvoj teorije konceptualne metafore, i kognitivne lingvistike uopće, promijenio je način na koji se ranije uvelike shvaćao jezik, ali i ljudsko mišljenje u okvirima lingvistike, pružajući nam novi uvid u odnos kognicije, jezika i svijeta, kojega je i čovjek dio, i pokazujući da jezik nije zaseban, u potpunosti autonoman sustav, već dio sveopćih ljudskih kognitivnih sposobnosti koje su u znatnoj mjeri određene našom utjelovljenom prirodom. Metafori je dano jedno od ključnih mjesta među spomenutim sposobnostima u vidu svima dostupnog i, štoviše, neophodnog načina razumijevanja nas samih i kompleksnosti svijeta koji nas okružuje. Shvaćanje metafore kao odstupanja od uobičajene uporabe jezika karakterističnog prvenstveno za obilježen, književni izraz najvećim je dijelom napušteno. Metafora je prestala biti navodnom privilegijom i razonodom pojedinaca. Istraživanja metafora u književnosti time su se našla pred novim izazovima.

Metafora i književnost tradicionalno su percipirane kao neraskidivo povezane pojave. Ne tako davno u svome promišljanju odnosa metafore i književnosti koje je pozivalo književne kritičare na novi pogled na metaforu, MacCormac (1972, 57) piše da je metafora odavno priznata kao primarni alat pisca i da bi književnost bez metafore bila bi manje maštovitom, a poezija bi bila toliko zakinuta da bi postala dosadnom i potencijalno banalnom. U nekoj se mjeri takva sudbina metafore vjerojatno može objasniti Aristotelovim pisanjima o njoj u *O pjesničkom umijeću* i *Retorici*, koje su udarile snažan temelj kritici književnosti, u čijim je okvirima takav status metafore u književnosti i dalje živ – metafora je jedna najupečatljivijih odlika književnog jezika. Čak i nakon izlaska monografije *Metafore koje život znače* (Lakoff i Johnson 2015) i sveopćeg kognitivnog zaokreta, istraživanja književnog stila ne odriču se tradicije poimanja metafore isključivo na jezičnoj razini i karakteriziranja metafore kao jednog od tipova devijacije – semantičke devijacije (Short 1996, 43)[26]. Takva shvaćanja čini se da razlikuju, barem implicitno, metaforu u književnom tekstu i metaforu u svakodnevnoj uporabi. S metaforom u književnosti asociraju se posebna svojstva koja mogu učiniti književni tekst upravom takvim – književnim, drugim riječima, pretpostavlja se da su same metafore u književnosti maštovite, zanimljive i nove, pa iz toga slijedi,

[26] Short (1996, 32) jest upoznat s teorijom konceptualne metafore i koristi ideju konvencionalnih konceptualnih metafora Lakoffa i Johnsona kako bi objasnio tradicionalno stilistički pojam mrtve metafore (engl. *dead metaphor*) koji on koristi za metafore koje uglavnom ne percipiramo kao takve; konceptualnu razinu, međutim, zanemaruje i nastavlja nazivati metafore „tropima“ (Short 1996, 100).

naravno, uz pomoć drugih stilskih sredstava, i takva priroda književnosti. Kognitivna je lingvistika, kao što smo utvrdili, metaforu drugačije pozicionirala smještajući je u sam centar ljudske misli i naglašavajući njezinu svakodnevnost i neophodnost. Takvo je viđenje metafore u očiglednom srazu s njezinom navodnom ulogom u onome što smo, zasad, olako nazivali *književnim jezikom* i *književnim stilom*. U nastavku dajemo kratko objašnjenje našeg određenja pojma književnosti, a potom pregled istraživanja metafora u književnosti s ciljem razumijevanja odabranog pristupa analizi metafora u našem korpusu.

3.1. Književnost kao tip diskursa

Kako bismo se uopće mogli baviti metaforama i njihovim odnosom s književnošću, potrebno je objasniti što u okvirima ovoga rada podrazumijevamo pod pojmom *književnost*. Književnost je jedan od tipova diskursa. Toliko je konsenzusa postignuto. Što je čini osobitim tipom diskursa različito je shvaćeno. U svome pregledu škola koje su imale formativnu ulogu za novija istraživanja književnosti i diskursa, od ruskog formalizma pa do francuskog strukturalizma, koji će zatim odjeknuti u različitim svjetskim istraživanjima semiotičkih praksi, Van Dijk (1985, 4) primjećuje kako distinkcija između književnosti i drugih tipova diskursa teško da ima bilo kakvog smisla, barem iz teorijske, strukturne, točke gledišta. Pa ipak, izostanak diferencijalnog pristupa istraživanjima raznih tipova diskursa koji su spomenute škole omogućile nije negirao postojanje tih istih tipova diskursa. Samo postojanje pojma književnosti nalaže pozadinu ili kontekst u kojem ćemo ga nekako razlikovati od drugih tipova. Upravo su discipline koje naglasak stavljaju na jezik u uporabi i različite aspekte odnosa jezika i čovjeka, među ostalima i kognitivna lingvistika, dale ključan doprinos definiranju književnosti kao osobitog tipa diskursa.

Pogledajmo sljedećih par rečenica: „Mlohavi čovjek u mantiji, s teškim križem na vratu, prijeteće pogleda učenike. Sitne zle oči kao da su probadale sve šestero koji su se ustali iz klupa, četiri dječaka i dvije djevojčice. Djeca su bojažljivo pogledavala na čovjeka u mantiji.“ (Ostrovskij 1930 – 1934)[27]. Možemo pretpostaviti da bi, čitajući navedene rečenice, rijetki znali da se radi o početku romana *Kako se kalio čelik*. Bez potrebnog konteksta (ili barem šireg koteksta) u nekim slučajevima neće biti jednostavno niti potpuno shvatiti smisao izoliranih rečenica, u nekim pak,

[27] Prema slobodnom prijevodu autora s ruskog originala.

kako književna kritika nerijetko pokazuje, prosječan čitatelj može ostati uskraćen čak i nakon što je djelo u cijelosti pročitao. Rijetki bi, međutim, pretpostavljamo, zamijenili dani citat s ulomkom iz, recimo, članka dnevnih novina o posljednjim parlamentarnim izborima. Razlog se nazire u tvrdnji van Dijka (1985, 6) da je za istraživanje književnosti, baš kao i za istraživanja ostalih tipova diskursa i jezične uporabe, nužna eksplikacija implicitnog ili „naivnog" općeg znanja koje članovi društvene zajednice imaju o društvenim situacijama i o implicitnim pravilima obične, svakodnevne interakcije. Kao što očekujemo da, u pravilu, u Zapadnoj kulturi na sprovod priliči doći u crnoj odjeći, tako očekujemo i da nešto priliči, u pravilu, književnosti. Situacija svakako jest kompleksnija i podložna promjeni[28], ali osnovni princip i dalje stoji – književnost, kao pojava usko vezana uz čovjeka, dio je kulture, kojoj čovjek pripada, koju tvori i koja tvori njega. Važnost relativno stabilnog sociokulturnog konteksta, ali i njegovih specifičnih individualnih realizacija jedna je od dimenzija istraživanja recepcije koja prvenstveno podrazumijeva stvarne *uporabe* književnosti ili diskursa u njihovu sociokulturnom kontekstu (Van Dijk 1985, 6, kurziv u originalu). Druga je dimenzija recepcije kognitivne prirode, što uključuje specifične procese interpretacije ili razumijevanja, kako istraživača tako i prosječnog čitatelja, ali i procese produkcije književnosti (Van Dijk 1985, 7). Kao pripadnici Zapadne kulture vjerojatno ćemo imati poteškoća sa shvaćanjem teksta nastalog u srednjovjekovnom Japanu, prosječan će čitatelj možda drugačije protumačiti tekst nego književni kritičar, koji mu je pristupio s određenim ciljem i uvježbanim okom, naposljetku – naše shvaćanje teksta neće biti identično shvaćanju drugog čovjeka. Naša nam kultura i individualno životno iskustvo mogu ponuditi, uskratiti i oblikovati mogućnosti da shvatimo tekst upravo na određen način, ali rečenim se elementima ne proizvodi kaos shvaćanja. Turner (1987) iznosi razumnu kritiku dekonstrukcijske književne kritike pozivajući se upravo na postavke kognitivne lingvistike koje i sami smatramo bitnima za definiranje književnosti i pozicije s koje pristupamo elementima književnog teksta, točnije, metafori; naime, mi možemo koristiti razna znanja u našim čitanjima nekog teksta i time proizvesti dodatna različita čitanja, ali to ne znači da tekstovi mogu *iskliznuti* ograničenjima, nego, naprotiv, iako tekst može rezultirati različitim čitanjima, *sva* su ta čitanja ograničena našim kognitivnim sposobnostima (12, kurziv u originalu). Na sasvim općenitoj i najjednostavnijoj razini Turnera možemo shvatiti na način da,

[28] Kao što, na kraju krajeva, pokazuje prodiranje crne kao boje tugovanja pod utjecajem Zapada u kinesku kulturu, koja tradicionalno takvu vrijednost pripisuje bijeloj boji.

ako ništa drugo, svi pri čitanju književnog teksta posvećujemo određenu pozornost tekstu i razumijemo da riječi imaju nekakvo značenje, koje zatim povezujemo u sve složenije strukture da bismo na kraju došli i „značenja“ cijeloga teksta, kakvo god ono bilo. Aktivacija danih sposobnosti karakteristično je ljudska i nipošto vezana isključivo za književni tekst, što je jedna od glavnih postavki kognitivnolingvističkog pristupa književnosti.

Književnost je dakle definirana kontekstom kroz implicitnu nužnost istih elemenata koji su uključeni u druge oblike uspješne svakodnevne interakcije, kao što su poznavanje širokog društvenog konteksta, uže komunikacijske situacije i uloga i strategija sudionika, ali i kroz pretpostavljene specifične kognitivne procese uključene u stvarnu uporabu književnosti. Kontekstualnu determiniranost književnosti kao specifičnog tipa diskursa, doduše fleksibilnih granica, navodi i Leech (1985, 41) opisujući je kroz prizmu vršenja određenih funkcija, drugim riječima, nužno je shvatiti da je većina tekstova multifunkcionalna i da kada smatramo nešto književnošću, činimo to na osnovi funkcije, procjenjujući njezinu umjetničku funkciju važnom u odnosu na druge funkcije (kao što su, primjerice, propaganda ili biografija) koje može imati. To da književnost karakterizira nekoliko funkcija nije sporno. Premda *funkcija* i *recepcija* podrazumijevaju donekle različite usmjerenosti na uloge sudionika konteksta, obje se mogu shvatiti kao pojmovi koji okupljaju razne *aspekte* konteksta; multifunkcionalnost u tome smislu nije ništa drugo doli istovremena naglašenost nekoliko aspekata, prema Leechovim primjerima, vrlo široko shvaćenog sociokulturnog konteksta u skladu s kojim čitatelj zna da je književno djelo napisao čovjek s određenim osobnim, privatnim životnim iskustvom i svjestan je potencijalne prošle ili trenutne sociopolitičke situacije u kojoj je djelo nastalo ili se koristi. Međutim, određenje književnosti kroz procjenjivanje njezine naglašene umjetničke funkcije odveć je kružno i konfuzno. Nameće se pitanje proizlazi li sama umjetnička funkcija iz konteksta i podrazumijeva li prepoznavanje iste isključivo znanje sociokulturnog konteksta ili su uistinu u njega uključeni kakvi osobiti kognitivni procesi koje zahtijevaju inherentna svojstva književnosti kao specifičnog tipa diskursa.

Među nastojanjima definiranja književnosti kao posebnog tipa diskursa svakako valja spomenuti Schmidta (1982; 1983) i van Peera (1991), koji problemu pristupaju s ciljem empirijskog istraživanja književnosti, odnosno stavom da u prikupljanju empirijskih dokaza o efektima književnosti na veće grupe stvarnih čitatelja i uvođenju statističkih i kvantitativnih metoda

u istraživanje književnosti leži točna definicija književnosti. Iako je empirijsko istraživanje književnosti razmjerno širok pojam koji uključuje doprinose brojnih disciplina, od psihologije do računarstva, kao što je razvidno iz raznorodnosti radova okupljenih u *Directions in Empirical Literary Studies* (Zyngier et al. 2008), definicija Margolina (2008, 7) prikladno obuhvaća osnove takvog pristupa: ukupan književni sustav sastoji se od dvije jednako neophodne i međusobno nesvodive komponente – književnost kao set danih semiotičkih objekata i kodova (tipova tekstova, žanrova, stilova) i književnost kao povezani set individualnih i kolektivnih situacija, aktivnosti i praksa koje se događaju u povijesti i koje utječu na te objekte i kodove. Vrijednost definiranja književnosti na taj način nalazimo u ravnopravnom postavljanju njezine dvije dimenzije – elemenata inherentnih samome sustavu i neizbježnosti utjecaja stvarnog svijeta, odnosno čovjeka koji u njemu postoji i funkcionira, na formaciju i percepciju tih elemenata. Granice među dimenzijama uvijek su donekle arbitrarne. Inherentne karakteristike određenog književnog teksta, naravno, jesu formirane zahvaljujući pripadnosti čovjeka nekoj kulturnoj zajednici s vlastitim idejama o tome što bi književnost trebala podrazumijevati i svojstveno ljudskim kognitivnim sposobnostima koje su omogućile tvorbu umjetničkog djela, ali, jednom formirani, elementi književnog teksta postaju i njegovom objektivnom stvarnošću, barem u nekoj mjeri. Set semiotičkih artefakata posjeduje određenu stabilnost i sustavnost i nije ga nemoguće zasebno promatrati, no svaki sociokulturni i povijesni kontekst, svaka nova uporaba, pridonosi konstantnoj izmjeni semiotičkog seta. S druge strane, shvaćanje književnosti kao primarno kulturnog i društvenog konstrukta, koji je nemoguće jasno razlikovati, u jezičnom smislu barem, od žanrova i uporaba jezika koje se smatraju „ne-književnim“ (Semino 2008, 42, istaknuto u originalu) zanemaruje prvu komponentu. Smatramo da bi analiza metafora u književnosti trebala poštivati postojanje sva tri aspekta književnog teksta. Margolinova definicija književnosti doduše jest poprilično široka i ne govori mnogo o konkretnim parametrima prema kojima je moguće nešto suditi kao književno. Potrebe našeg istraživanja, međutim, načelno zadovoljava.

Među pokušajima određivanja književnog, odnosno njegova razlikovanja od drugih tipova diskursa prema specifičnim kategorijama, perspektivan je prijedlog Steena (1999b), koji, također s ciljem razvoja empirijskog pristupa književnosti, predlaže taksonomiju diskursa temeljenu na teoriji prototipa koja bi mogla sustavno objasniti sve kompleksnosti književnosti kao onoga što naziva razredom diskursa (engl. *class of discourse*). Prema Steenu (1999b, 112) razina žanra

predstavlja koncepte temeljne razine – o kojima čitatelji imaju najbogatije predodžbe, dok podžanrovi čine konceptualno podređenu, a apstraktniji razredi diskursa konceptualno nadređenu razinu kategorije. Sve razine konceptualizacije imaju različite vrijednosti istih atributa, čime se postiže povezanost među svim članovima kategorije i objašnjava percepciju nekih članova kao „književnijih", kao i probleme pri percepciji rubnih članova. Posebice ako se uzme u obzir da povišenje konceptualne nadređenosti korelira sa zahtjevnošću određivanja prototipnog člana razine. Kao osnovne atribute, čiji se popis može nadopuniti, Steen (1999b, 115) predlaže domenu, medij, sadržaj, formu, funkciju, tip i jezik i definira književnost kao tip diskursa (engl. *type of discourse*) koji karakterizira vrijednost domene 'umjetnički', vrijednost sadržaja 'fiktivan', vrijednost funkcije 'pozitivno afektivan' ili jednostavno 'zabavan'. Definicija nije bez problema[29]. Najveći je odveć redukcionističko određivanje funkcije književnosti kao „zabavne". Cenzura i progoni ruskih „antirevolucionarnih" pisaca zasigurno nisu bili uvjetovani nastojanjima sovjetske vlasti da prosječnog čitatelja spase od prekomjerne zabave. Funkciju književnosti valjalo bi odrediti u kontekstu njezina odnosa s društvom. Društvene znanosti obično prepoznaju tri funkcije: književnost kao odraz društvenih vrijednosti, kao način oblikovanja društva i funkciju uspostavljanja i održavanja društvene kontrole. Umjetnost, uključujući književnost, u novije se vrijeme čak smatra doprinosom evoluciji i opstanku ljudske vrste. Easterlin (2013) o funkciji književnosti i njezinu utjecaju na razvoj čovjeka piše:

> Pisana je književnost, u usporedbi s drugim umjetnostima, iznimno recentna pojava, i svjedoči o općoj potrebi za oblikovanjem i kontrolom koja obilježava svu umjetnost. Ali je i puno više od toga. Kao tekst ili film (u knjizi, elektroničkom obliku ili vizualnim medijima) pohranjen i dostupan za pronalaženje izvan mozga, ona je poseban doprinos vanjskom pamćenju i proširenom umu, onom koji funkcionira kako bi nas uključio u maštovite interpretacije sve složenije stvarnosti. (663)

Književnost jest zabavna, zanimljiva, izvor čitateljeva užitka. Takva funkcija nije devalorizirajuća, ali nije ni dostatna. Ili, radije, potrebno se zapitati što uopće znači da nam je i zašto nam je zanimljiva. Ako prihvatimo evolucijsku perspektivu, umjetnost se razvila iz potrebe za osjećajem kontrole nad svijetom koji nas okružuje i našim iskustvima. Taj je element i dalje prisutan u književnosti u vidu sigurnosti granica fiktivnog svijeta koji ublažuje kaos stvarnosti, no upravo

[29] Terminološki konfuznu uporabu pojma *tip* i za naziv atributa i u definiciji onoga što u ostatku rada naziva razredom diskursa trebalo bi prikladnije riješiti.

osjećaj savladivosti koju književnost pruža omogućuje nam da slobodno istražimo kompleksnosti svijeta. Svojim hipotetskim iskustvima književno djelo proširuje naše sposobnosti hipotetskog mišljenja, razumijevanjem postojeće slike svijeta i potencijalom njezina konstantna mijenjanja. Rekli bismo stoga da je funkcija književnosti stvoriti prostor u kojemu pokušavamo shvatiti iskustva stvarnog svijeta, ne samo u činu recepcije nego i produkcije.

Unatoč nedostatcima, Steenov model ima svojih prednosti. Kategorizacija na temelju prototipa u kojoj je žanr postavljen na temeljnu razinu omogućuje mu i komparativno znatno bogatiji opis prototipa romana, koji zahtijeva specifične vrijednosti svih spomenutih atributa jer su upravo od temeljne razine kategorije i postulirani. Korpus našeg istraživanja čine, ono što smo generalno nazvali, prozna djela, što svakako uključuje romane. Međutim, potrebe istraživanja zadovoljit će definicija književnosti bez spuštanja na hijerarhijski niže razine. Proza bi, ako prihvatimo Steenovu taksonomiju, bila konceptualno nadređena romanu, što znači da bi za diferencijaciju od ostalih članove dane razine trebala više atributa nego književnost, a oni zahtijevaju iscrpnija istraživanja stvarne uporabe. Prednost je njegove taksonomije svakako to što konceptualno nadređeni članovi dijele sheme nižih razina, pa će prozu obilježiti minimalno atributi književnosti, koji se najvećim dijelom čine razumno obrazloženima. Druga je bitna prednost Steenova modela i ekspliciranje kognitivno-psihološke dimenzije iskustva književnosti, odnosa aspekata procesa produkcije i razumijevanja (Steen 1999b, 110), što je implicitno razvidno već u taksonomiji temeljenoj na teoriji prototipa. Drugim riječima, iako nisu hijerarhijskih ravnopravne, prozu u našem istraživanju shvaćamo kao književnost uopće, odnosno tip diskursa koji se sastoji od međusobno nerazdvojivih komponenti koje konstantno utječu jedna na drugu – razmjerno stabilnog sustava imanentnih semiotičkih artefakata i stvarnih iskustava čovjeka kao individue s određenim kognitivnim sposobnostima, ali i člana sociokulturne zajednice. Književnost je član kategorije diskursa i kao takva koncept je formiran i koji se bez prestanka formira našim općim sposobnostima kategorizacije, stoga ima smisla da u njezinim okvirima možemo proučavati ostale kognitivne sposobnosti i njihove produkte, kao što je konceptualna metafora. U prozi kao podređenom članu prepoznajemo iste tendencije.

3.2. Kognitivna lingvistika i književnost

U posljednjih je nekoliko desetljeća književna kritika doživjela svojevrsnu renesansu potaknutu razvojem kognitivne lingvistike i kognitivnih znanosti uopće, te stoga ponovno pobuđenim interesom za odnos uma i jezika, koji je od Aristotelova promišljanja književnosti u književnoj kritici nekako izblijedio. Kognitivna je lingvistika podsjetila, koliko književne kritičare toliko i lingviste, da dubokog razdora među objektima njihova proučavanja u biti nema i da upravo integracija spoznaja književne kritike i lingvistike omogućuje cjelovito shvaćanje i prikaz kako kompleksnosti i svih osobitosti književnosti kao specifičnog tipa diskursa tako i jezika uopće, uključujući i njegovu svakodnevnu uporabu. Budući da je metafora, kako smo utvrdili, oduvijek imala važno, ali nepotpuno i neprikladno shvaćeno mjesto u književnosti, poetično je da je značajnim dijelom upravo primjenom Lakoffovih i Johnsonovih ideja o konceptualnoj metafori započeo nov pristup književnosti, koji će se razviti u brojna kognitivnolingvistička istraživanja književnosti i u konačnici dovesti do formiranja zasebne discipline književne kritike – kognitivne poetike. Turner (1987) tvrdi da je dobra književnost moćna jer vješto evocira i manipulira naš kognitivni aparat (12), ali ono bitnije što njegov rad među prvima pokazuje jest da bilo kakva književnost, njezina produkcija, čitanje, pa i sama kritika, neminovno ovisi o našim kognitivnim sposobnostima. U odabranim poetskim djelima, na primjeru konceptualnih metafora kojima kao izvorna domena služi idealizirani kognitivni model srodstva Zapadne kulture, Turner (1987) objašnjava važnost kulture i opće kognicije u razumijevanju pjesničkih ideja i same književnosti. Uloga svjetonazora i općih limita ljudske kognicije, osobito mašte, poslužit će kao osnovna postavka i Lakoffu i Turneru (1989) u istraživanju konceptualne metafore u poeziji. U začecima novog pristupa književnosti upravo je teorija konceptualne metafore imala, dakle, važnu ulogu.

Razvoj kognitivne lingvistike i osvješćivanje prednosti istraživanja književnosti informiranog spoznajama o ljudskoj kogniciji dovodi i do formiranja kognitivne poetike i kognitivne stilistike. Premda se navedeni pojmovi nekada koriste kao sinonimi, ili tek uz neznatne razlike (Wales 2011, 64–65), istraživači se većinom opredjeljuju za jedno i pokazuju razmjerno različita shvaćanja disciplina. Kognitivna poetika, kako je prvenstveno definira Tsur (2008) i čemu se priklanja M. Freeman (2007), za istraživanja književnosti koristi teorije i metodologije spektra kognitivnih znanosti. Drugim riječima, nije ovisna o kognitivnoj lingvistici. Uz Tsura (2007;

2019), sveobuhvatnija je kognitivna poetika prikladno reprezentirana Oatleyjevim (2018; 2016) istraživanjima psihologije fikcije. Tsur (2002, 314) čak smatra da je kognitivna poetika suštinski suprotna kognitivnoj lingvistici utoliko što se, za razliku od njezinih nastojanja svođenja različitosti u književnim tekstovima na iste temeljne konceptualne strukture i kognitivne mehanizme, fokusira upravo na različitosti onoga što je naizgled vrlo slično i u njima vidi osobitost poetskog izraza. S druge pak strane, kognitivna poetika kakvu zagovara Stockwell (2002) usko je vezana upravo uz kognitivnu lingvistiku. U takvoj je tradiciji većina radova okupljenih u prikazu mogućnosti kognitivne poetike u praski (Gavins i Steen 2003). Istovremeno, kognitivna stilistika, barem kako je shvaćaju Semino i Culpeper (2002), disciplina je odvojena od kognitivne lingvistike, čije joj teorije, kao i ostale kognitivno orijentirane, mogu pomoći u istraživanju književnosti, međutim, s naglaskom na interes za jezik tekstova, odnosno stilističku analizu. Kao takva, uglavnom se bavi tekstovima dok kognitivna poetika uključuje razne oblike umjetnosti (za pregled vidi M. Freeman 2007). Bilo da govorimo o (užoj) kognitivnoj poetici ili kognitivnoj stilistici, primjene teorija kognitivne lingvistike raznovrsne su, krećući se od Langackerove kognitivne gramatike (Harrison et al. 2014; Harrison 2017), teorije mentalnih prostora i konceptualne integracije (Semino 2003; Hamilton 2002) pa do, čini se, još uvijek najzanimljivijeg pitanja – teorije konceptualne metafore. U nastavku dajemo komentar na istraživanja (konceptualne) metafore u književnosti.

3.3. Teorija konceptualne metafore i književnost

Postojanje različitih aspekata književnog teksta usko je vezano uz sam problem postojanja metafora u književnom tekstu. Utvrdili smo da ono što nazivamo književnošću postoji zahvaljujući interakciji nekoliko elemenata – razmjerno stabilnih karakteristika samog sustava i čovjekova iskustva istog, kako u okviru užih i širih sociokulturnih obrazaca tako i pomoću nama svojstvenih kognitivnih sposobnosti. Istraživanje metafora u književnosti, posebice ono temeljeno na postavkama kognitivne lingvistike, nalaže da se zapitamo ima li kakve veze između utvrđenih aspekta i metafora u književnosti. Prvenstveno nas zanima kakav točno status metafore u književnom tekstu imaju, pri čemu je bitno uzeti u obzir i pretpostavljenu konceptualnu razinu i jezičnu razinu metafore, drugim riječima, potrebno je objasniti što naše iskustvo metafore u književnosti podrazumijeva. Ako književnost više ili manje shvaćamo kao specifičan tip diskursa,

pretpostavljamo da i metafore u njoj shvaćamo kao osobite iz nekog razloga. To nas pitanje vodi i do razlikovanja između metafora *u književnom tekstu* i ideje *književnih* metafora, odnosno potrebno se zapitati je li sam kontekst književnosti ono što daje metaforama u njoj osobit karakter ili uistinu u njoj susrećemo metafore koje, čak i kada bi bile dekontekstualizirane, odaju dojam osobito književnih, poetičnih metafora.

Dorst (2011) pokazuje da fiktivna književnost sama po sebi, ali i u usporedbi s publicističkim i akademskim diskursom, u biti nije visoko metaforična, eliminirajući time jedan od uzroka predodžbi o nekakvoj posebnoj povezanosti metafore i književnosti. Čista kvantifikacija ipak ne eliminira ostale razloge dojma metafora kao nečega osobito književnog i povezanog s književnošću. Istraživanje Steena (1994) o razumijevanju metafora u književnosti stavlja naglasak na razlikovanje između metafore kao realiziranog kognitivnog procesa u stvarnom vremenu i konceptualne metafore kao pojave podložne analizi. U okvirima takvog poimanja Steen (1994, 243) dolazi do zaključka da su metafore realizirane kao metafore na razne načine češće u književnosti nego izvan nje. Budući da je njegovo istraživanje komparativne prirode, teško je govoriti o kakvim općim trendovima, osim toga, to nipošto ne znači niti da su česte, ali barem komparativno s publicistikom, metafore u književnosti češće odgovaraju Lakoffovoj i Johnsonovoj (1980) teoriji metafore kao *razumijevanja*[30] jedne stvari pomoću druge. Premda još uvijek donekle limitiran zbog ograničavajućih faktora istraživanja, Steenov zaključak vrlo je bitan za povratak na raspravu o metaforama primarno kao elementima književnog izraza. Naime, istraživanje pokazuje nekoliko razlika između metafora u književnim i publicističkim tekstovima – metafore u književnosti prepoznate su kao zahtjevnije konceptualne strukture, s pozitivnom emotivnom vrijednošću, manje pristojnog komunikacijskog karaktera i više nepristrane u smislu moralne pozicije (Steen 1994, 208). Navedene su karakteristike svakako prisutne same po sebi, no budući da su tipovi diskursa, između ostalog, sociokulturne konstrukcije, nemoguće je povući krutu granicu između inherentnosti pobrojanih osobina koja je nastala u trenutku formiranja teksta i biva prepoznata kao takva i, s druge strane, percepcije osobina kao takvih koja proizlazi iz specifičnog pristupa tekstu koji čitatelji imaju znajući koji tip diskursa čitaju. U tome smjeru, promatrajući

[30] Nužno je napomenuti da Steen (1994, 20) razlikuje između dva tipa nedoslovnog analogijskog preslikavanja u stvarnom vremenu – svježih konstrukcija i pristupanja postojećim analogijskim modelima, pri čemu samo potonje smatra ekvivalentom klasične konceptualne metafore.

kako ispitanici pristupaju aspektu jasnosti metafora u različitima diskursima, i Steen (1994, 231) zaključuje da stav čitatelja u konačnici ipak može nadvladati postojeće razlike – manje jasnim metaforama, kada se susreću u književnosti, posvećuje se više pozornosti nego jasnijima i češće se smatraju tipično književnima, unatoč jednakosti stupnja (ne)jasnosti metafora u oba tipa diskursa. U prilog tome ide i istraživanje Zwaana (1994) koje pokazuje da čitateljeva očekivanja o žanru kojeg čitaju imaju utjecaja na čitateljevo procesiranje i mentalno predočavanje teksta – tekstovima za koje su znali da su književni ispitanici su pristupali drugačije nego novinskim pričama. Istraživanje Reinhart (1976), koje se također bavi problemom razumijevanja metafora u književnosti, nudi dodatno objašnjenje za specifičnost onoga što ona naziva poetičnim ili kreativnim metaforama; razumijevanje tipično književnih metafora uključuje ne samo uobičajenu proceduru interpretacije žarišta (engl. *focus-interpretation*) nego i proceduru interpretacije prijenosnika (engl. *vehicle-interpretation*). Štoviše, Reinhart (1976, 396) smatra da je za neke kreativne ili inovativne poetične metafore interpretacija žarišta možda manje bitna ili čak nemoguća, za razliku od interpretacije prijenosnika. Čini se da kreativne književne metafore zahtijevaju od čitatelja da obrati pozornost ne samo na kontekstualno značenje izraza koji je nositelj metafore nego i na samog nositelja ili, jezikom teorije konceptualne metafore, kod poetičnih se metafora u jednakoj mjeri aktiviraju i ciljna i izvorna domena. Ostaje nerazjašnjeno što točno priziva obje procedure, ako one uistinu jesu aktivne. Snažnija bi se zastupljenost pretpostavljene interpretacije prijenosnika, a time i osobitosti poetičnih metafora, mogla donekle objasniti Steenovom idejom o diskursnim očekivanjima čitatelja. S druge strane, sama inherentna inovativnost metafora može proizvoditi takav efekt. Rad MacCormaca (1972) promišlja nekoliko bitnih ideja o metafori u književnosti, između ostalog i podjelu koja bi mogla donekle objasniti zašto neke metafore karakterizira dvojnost interpretacije njezinih ključnih sastavnica. Metafore u književnosti uključuju novo značenje, ali mogu ga izražavati na dva načina – dok neke metafore predstavljaju već poznato iskustvo na nov i kreativan način, druge nude dotad neproživljene hipotetske situacije koje kasnije mogu postati dijelom našeg iskustva, ali i ne moraju[31] (MacCormac 1972, 61). MacCormac zahtjevnost razumijevanja metafora, što uključuje oba tipa,

[31] MacCormac (1972, 60) ističe da budući da i potonje prepoznajemo i razumijemo kao nove metafore, one ipak, barem nekim dijelom, ovise o elementima koji dijele s našim prijašnjim iskustvom. Stoga je podjelu prikladnije shvatiti kao razmještenost na skali.

odnosno njihovu (ne)mogućnost povezivanja s našim iskustvom problematizira u kontekstu njihove (ne)mogućnosti da postanu dijelom svakodnevne uporabe jezika, to jest konvencionalne metafore, no nemogućnost uklapanja novog značenja u postojeće strukture iskustva i znanja, bilo zbog stupnja otklona na razini hipotetskog iskustva ili na razini kreativnosti izricanja istog, može biti uzrok usmjeravanja pozornosti na žarište i prijenosnik. Nastojanje da se novo značenje razumije može rezultirati potragom za poznatim elementima u obje domene, potencijalno proporcionalno kompleksnošću novog značenja. Naravno, ni objašnjenje Reinhart ni poveznica s MacCormacovom podjelom ne govori mnogo o realizaciji metafora u književnosti kao nečemu specifičnom. Steenov akcent na očekivanjima čitatelja i dalje bi mogao zahvatiti dvojnu interpretaciju i prepoznavanje poznatih i nepoznatih elemenata značenja i načina njihova izražavanja.

Uzroci realizacija metafora u književnosti kao metafora kompleksne su prirode i ponekad je teško razlučiti u kojoj su mjeri utemeljeni u objektivnim karakteristikama metafora, a u kojoj ovise o diskursnim očekivanjima čitatelja. Međutim, razlike, kao što pokazuje, primjerice, i istraživanje Gentner (1982) o kognitivnoj nejasnoći i bogatstvu književnih metafora nasuprot onome što ona naziva znanstvenim analogijama, postoje. Steen (1992, 701–702) će također primijetiti da gustoća izraza karakteristična za književni diskurs, nasuprot znanstvenom, potencijalno također pridonosi književnom aspektu metafore. Problemi definiranja nijansi uzroka njihovih realizacija, premda vrijedni daljnjih empirijskih istraživanja književnosti, ne sprečavaju nastavak analitičkih istraživanja metafora u književnosti kao zasebnog fenomena, ali nas podsjećaju na razliku između metafora *u književnosti* i *književnih* metafora, koje još uvijek ostaju razmjerno nejasan koncept. Zbog toga bi analize metafora u književnim tekstovima, neovisno o znanstvenim orijentacijama i ciljevima istraživača, trebale zahvaćati sve metafore u okvirima njihovih definicija, a ne samo probrani uzorak metafora koje, kako se čini, shvaćamo kao književne, između ostalog, iz niza diskursnih faktora. Jasna definicija metafore prvi je korak analize neovisno o prirodi korpusa, kao što ćemo i pokazati u četvrtom poglavlju.

3.4. Analiza metafora u književnosti

Inkluzivnost istraživanja metafora u književnosti ne znači da naposljetku ne treba posvetiti pozornost osobitostima koje mogu i ne moraju biti utjecaj književnosti kao osobitog tipa diskursa. Tvrdeći da se zajednički kognitivni modeli i dijeljene strukture znanja nalaze u osnovi svih oblika uporabe jezika, od svakodnevnog govora do književnog izraza, teorija konceptualne metafore ponudila je nov pristup analizi jezika književnosti, a ujedno i uvid u koncepte u pozadini jezika djela kao autorske tvorevine, pri čemu je autor i individua i član određene kulturne zajednice. Zahvaljujući sistematičnim preslikavanjima iz jedne konceptualne domene u drugu, koja se temelje na generaliziranim uzorcima naših iskustva u fizičkom i kulturnom svijetu, metafora nam omogućuje da razumijemo složenije koncepte pomoću onih koji su nam iskustveno bliži. Metafora u jeziku stoga je široko rasprostranjen fenomen koji se u velikoj mjeri manifestira gotovo neprimjetno jer je duboko ukorijenjen u našem konceptualnom sustavu; upravo one metafore koje su smatrane „mrtvima“, odnosno čija nedoslovna priroda postaje očita tek pri pomnijem promišljanju njihovih mogućih značenja, pokazale su se neophodne. Takve su metafore uglavnom smatrane suštinskima prije nego poetičnima, kako među onima koji ih vide tek kao izlizane ostatke inovativnih uporaba, tako i kod onih koji zagovaraju njihovu konceptualnu živost i važnost. Ostaje pitanje što je s metaforama u književnosti koje ne spadaju u danu kategoriju. Naime, u književnim ćemo djelima zasigurno susresti metafore koje su na neki način drugačije, kompleksnije, bogatije od tipičnih primjera na koje se oslanjala (rana) teorija konceptualne metafore. Istraživanja čiji fokus ostaje na jezičnoj razini (Short 1996; Leech 2008) metaforu shvaćaju kao devijaciju od norme, a književnost njihovim istinskim domom iz kojeg potječu i u kojem se ostvaruju u svojoj pravoj ulozi – poglavito u privlačenju pozornosti na ono što je drugačije od normalnih, svakodnevnih komunikacijskih resursa. Kognitivnolingvistička teorija metafore, koja zalazi dublje od jezične površine, vidi metaforu u književnosti u drugačijem svjetlu.

Već će Lakoff i Johnson ukazati na mogućnost proširivanja konceptualnih metafora u prostor onoga što se naziva figurativnom, poetičnom mišlju i jezikom (2015, 51). Razlike među metaforama nisu nijekane, nego smatrane tek posljedicom svojevrsnih varijacija u čijoj su srži i dalje osnovni metaforički koncepti koji sačinjavaju velik dio našeg kognitivnog sustava. Za Lakoffa i Johnsona tri su moguće opcije koje dovode do poetičnih metafora: ekstenzije korištenih

dijelova metafora, slučajevi korištenja inače nekorištenih dijelova metafore i slučajevi novih metafora koji nam omogućuju da vidimo neki koncept na nov način. Ključna je razlika između poetičnih metafora i onih „standardnih" izostanak sistematičnosti, odnosno aktivacija dijelova konceptualne metafore koje ne pronalazimo u sklopu ustaljenih veza. Treći je slučaj svakako najekstremniji i prelazi granice varijacija, koliko god složene one bile, no kako će Stanojević (2009, 362) primijetiti – razmjerno je rijedak. Ovo će shvaćanje razraditi Lakoff i Turner (1989) pozivajući se na ideju ograničenosti ljudske kognicije, a time i mašte i umjetničke kreativnosti kao njezina dijela. Naime, pjesnici moraju najbolje što mogu iskoristiti lingvističke i konceptualne resurse koji su im dani, temeljne metafore[32] dio su tih konceptualnih resursa, dio načina na koji pripadnici naše kulture razumiju svijet, i pjesnici ih mogu kombinirati ili elaborirati ili izraziti na nove načine, ali oni i dalje koriste iste temeljne konceptualne resurse koji su svima dostupni (Lakoff i Turner 1989, 26). Ključna se ideja sastoji u tome da se i pisac i čitatelj susreću u temeljima svoje ljudske fizički i kulturno determinirane kognicije, njezinim osnovnim principima, i upravo zato mogu razumjeti jedan drugoga. Razvidno je da za razliku od pristupa koji primarnost podrijetla metafore vide u književnosti, ovakvo je shvaćanje prvenstveno pozicionira u svakodnevni život. Njihova teorija također ističe kako se pri pristupanju književnom djelu mora imati u vidu da postoji razlika između jezične i konceptualne metafore, pa tako ono što je nekonvencionalno u jeziku ne mora nužno biti nekonvencionalno u misli, odnosno može biti utemeljeno u konvencionalnim konceptualnim metaforama. Lakoff i Turner (1989) predlažu nekoliko načina na koje pjesnička misao varira konvencionalne konceptualne metafore, što vodi i do nekonvencionalnih jezičnih manifestacija – ekstenzije (engl. *extending*), elaboracije (engl. *elaborating*), propitkivanja (engl. *questioning*) i kompozicije (engl. *composing*). Ekstenzija uključuje dodavanje novih praznina u sheme, elaboracija pak podrazumijeva ispunjavanje postojećih praznina na neobične načine, kompozicija se sastoji u korištenju dvije ili više različitih konceptualnih metafora za opisivanje određene ciljne domene. Lakoff i Turner sugeriraju da je upravo ona najmoćniji način na koji poetska misao nadilazi obične načine korištenja konvencionalne metaforičke misli (1989, 70), no ta tvrdnja ipak ostaje upitna; ako je već iz čisto kognitivne perspektive moguće vidjeti ovaj postupak kao najkompleksniji jer zahtijeva simultanu aktivaciju raznih domena znanja i pripadnih

[32] Temeljna je metafora prema Lakoffu i Turneru (1989, 80) konceptualna metafora čija je uporaba konvencionalna, nesvjesna, automatska i uglavnom neprimijećena.

konceptualnih metafora, kada u obzir uzmemo socijalnu i kulturnu dimenziju formiranja i korištenja konceptualnih metafora, posljednji se postupak koji nam ostaje – propitkivanje granica postojećih konceptualizacija, a nekada čak i predlaganje novih – čini vrlo zahtjevan. Teško je i prethodna tri postupka u potpunosti ograditi od ove konačne svrhe jer svi u većoj ili manjoj mjeri zahtijevaju od pisaca da iskorače iz granica duboko ustaljenih načina mišljenja. Predlaganje novih konceptualizacija možda je i najveći pothvat za pripadnika određene kulture kada govorimo o kreativnim varijacijama, a potencijalno i najopterećeniji mogućim posljedicama.

Premda Lakoff i Turner (1989) analiziraju stvarna poetska ostvarenja, oni primarno nastoje pokazati kako ne postoji razdor između književnog i svakodnevnog jezika i misli i s tim ciljem povezuju kreativne poetske metafore s njihovom konvencionalnom konceptualnom bazom. Analize književnih djela uglavnom imaju drugačiji pristup i drugačije ciljeve, pa se tako i kada govorimo o metaforama, fokusiraju na specifičnosti njihove uporabe unutar djela nekog autora ili žanra. U takvom idiografskom pristupu istraživači su primarno zaokupljeni sa specifičnim efektima i ostvarenjima teksta i posebice s načinom na koji metaforički izbori i uzorci pridonose izražavanju određenih tema, atmosfera i svjetonazora (Semino i Steen 2008, 239). S takvim se ciljem nerijetko fokusiraju na reprezentativne osobitosti metafora u istraživanim tekstovima koje rasvjetljuju postavljena književnokritička pitanja. Analize metafora u književnim djelima pomoću spoznaja teorije konceptualne metafore, ali i integracije drugih kognitivnolingvističkih teorija, nisu samo dokazale vrijednost kognitivnog pristupa u shvaćanju metafora u književnosti (ali i izvan nje, bilo eksplicitno ili implicitno) nego su omogućile točnije i potpunije razumijevanje raznih aspekata književnih tekstova, od utjecaja različitih metaforičkih konceptualizacija na višeznačnost teksta (Popova 2002), do novih razumijevanja motivacije likova (Semino i Swindlehurst 1996; Popova 2003), posredno čak i objašnjenja za recepciju djela (Kimmel 2005) ili rekonstrukcije piščeva konceptualnog svemira, kao što pokazuje M. Freeman (1995) svojom analizom poezije Emily Dickinson.

Čini se da se značajan dio idiografskih istraživanja metafora u književnosti u okvirima kognitivne stilistike implicitno oslanja na ideju o specifičnom slučaju utemeljenosti cijelog djela na nekoj konceptualnoj metafori. Ideja takve mogućnosti oblikovanja dominantne teme djela i, posljedično, njegove interpretacije nazire se već kod MacCormaca (1972) kada piše o onome što naziva temeljnom metaforom (engl. *root metaphor*). U tome slučaju, razumijevanje određenog

sustava znanja ili njegova dijela, što temeljne metafore predstavljaju, može nam omogućiti ili ograničiti razumijevanje određenih književnih djela. Ideju detaljnije razrađuje Werth (1994) pod nazivom proširena metafora (engl. *extended metaphor*), a zatim i Kövecses (2010), nazivajući je megametaforom (engl. *megametaphor*). Neke metafore, konvencionalne ili inovativne, mogu se protezati kroz čitav književni tekst bez da nužno izrone na površinu (Kövecses 2010, 57). Bitan je dodatak ovdje da megametafore mogu biti i autorske inovacije, a ne samo izbori svakodnevnih, konvencionalnih metafora. Takve metafore kompleksne su strukture koje u sebe smisleno povezuju i uklapaju zasebne, na tekstualnoj razini direktnije realizirane metafore, tvoreći makrorazinu djela, a nekada i opsežnijih dijelova stvaralaštva određenog pisca, kao što je slučaj s metaforom PAS JE ČOVJEK u ciklusu romana Jacka Londona (Rezanova i Šiljaev 2015). Ne možemo očekivati da će koherentnost biti potpuna ili ostvarena sa svim površinskim metaforama određenog korpusa, no to je nemoguće prosuditi olako. Zagovaramo da se u istraživanjima metafora u književnosti svim jedinicama analize pristupi nediskriminatorno, odnosno da se u obzir uzmu sve metafore, koliko god one konvencionalne bile. U završnim koracima analize sve je metafore poželjno razmotriti u kontekstu potencijalnog postojanja svojevrsne megametafore, ali pri tome imamo u vidu da postojanje megametafora ne iscrpljuje metaforičnost jedinica koje padaju izvan okvira dominantne strukture – osim njihove neupitne kognitivne nužnosti, upravo izostanak sustavnosti i koherentnosti može biti jednako uvjerljiv znak njihove komunikacijske važnosti.

4. Prilagodba trodimenzionalnog modela metafore

Trodimenzionalni model metafore uključuje konceptualnu, jezičnu i komunikacijsku dimenziju. Dimenzije bi, kao i vrijednosti unutar njih, najtočnije bilo shvatiti kao djelomično gradacijske. Dimenzije kompleksne pojave kao što je metafora ne postoje u izolaciji jedna od druge, već je svojim međuodnosom tvore. Povlačenje granica među dimenzijama karakterizira minimalna arbitrarnost, ali ona je zanemariva u odnosu na prednost sustavnosti koju model nudi. Vrijednosti dimenzija zbog veće specifičnosti klasifikacijski su još zahtjevnije i podložnije sivim rješenjima. Steen (2011, 39) predlaže sljedeću pojednostavljenu taksonomiju:

Tablica 2. Dimenzije metafora

Komunikativne vrijednosti	**Konceptualne vrijednosti**	**Jezične vrijednosti**	**Primjeri**
Nenamjerna	Konvencionalna	Metafora	*Lakoff attacked Glucksberg*
		Poredba	*He's as stubborn as a mule*
	Inovativna	Metafora	?
		Poredba	?
Namjerna	Konvencionalna	Metafora	*Wasps, the wrong weather, and why this summer's got a very nasty sting in the tail* (newspaper headline)
		Poredba	*More like the shadow of his thoughts or something* (BNC JSU 136)
	Inovativna	Metafora	*Juliet is the sun*
		Poredba	*Every junkie's like a setting sun*

Metafore u komunikaciji mogu biti namjerne i nenamjerne, konceptualno inovativne i konvencionalne i manifestirati se kao *prave* metafore ili poredbe na razini jezika. Vrijednosti svih dimenzija mogu se kombinirati na različite načine, uz veće ili manje mogućnosti. Iznimku čine inovativne metafore i poredbe koje je teško zamisliti kao nenamjerne s obzirom na implicitnu svijest o odabiru određene izvorne domene pri njihovoj uporabi, što podrazumijeva namjernost. Dani je model kvalitetna polazišna točka naše analize metafora, ali zahtijeva prilagodbu, kako zbog specifičnosti korpusa tako i zbog određenih generalnih teorijsko-metodološki spornih mjesta, što pojašnjavamo u ostatku poglavlja. S time u vidu, u nastavku razrađujemo Steenov model počevši od jezične razine, preko konceptualne i završavajući s komunikacijskom.

4.1. Jezična razina metafore

Istraživanje metafora u uporabnom modelu jezika prvenstveno zahtijeva jasno određivanje toga što je u biti metaforičko u diskursu, odnosno identificiranje metafora. Velikim se dijelom ranije odluke o tome što je metafora donosilo polazeći od određene definicije metafore, poglavito Lakoffa i Johnsona (2015), i intuitivno određujući što joj podliježe. Premda je element subjektivnosti u prosuđivanju nemoguće eliminirati i istraživanja se neminovno oblikuju teorijskom pozadinom istraživača, za razvoj je kvalitete potrebno minimalizirati proizvoljnost koja dovodi do nejasnih i neujednačenih rezultata. Velikim se napretkom u tome smislu pokazao postupak identificiranja metafora (engl. *Metaphor Identification Procedure* ili MIP) koji je razvila grupa autora okupljenih pod imenom Pragglejaz (2007). MIP se fokusira isključivo na jezičnu razinu analize, pri čemu se konceptualna utemeljenost metafore ne poriče, ali određivanje metaforičnosti izraza ne ovisi o njoj. Umjesto toga, postupak je zasnovan na pretpostavci da metafora u jeziku proizvodi semantičku inkongruentnost. Nastali kontrast potom se razrješava pomoću (nedoslovne) komparacije kontekstualnog s temeljnim značenjem izraza uklapajući je u dominantan značenjski okvir i tvoreći time metaforu u jeziku. Striktno jezična indirektna komparacija ima svoja ograničenja koja se unekoliko i kose s prihvaćanjem definicije metafore kao preslikavanja među domenama. Steen et al. (2010) u MIPVU (VU stoji za Vrije Universiteit u Amsterdamu gdje se postupak razvio), proširenoj i razrađenoj verziji MIP postupka, pridaju veću važnost tome što u biti definicija koju i mi zagovaramo – metafora kao preslikavanje među

domenama – podrazumijeva, odnosno kakve posljedice ima na identificiranje metafora u jeziku. Pri tome dolaze do zaključka da se tako postavljena metafora ne mora isključivo manifestirati indirektnim jezikom, formom koja bi se i u tradicionalnijem poimanju kategorizirala kao metafora, nego da se konceptualna osnova preslikavanja među domenama može manifestirati i u obliku jezične poredbe, odnosno direktno. Naime, u pozadini jezičnih uporaba možemo prepoznati tzv. referencijalnu inkongruentnost, koja se temelji na pretpostavci o vezi između riječi, koncepta i referenta i podrazumijeva da upotrijebljene riječi prizivaju koncepte koji indirektno označavaju njihove pretpostavljene referente, što onda mora biti riješeno pomoću komparacije s prikladnijim referentom (Steen et al. 2010, 92). U slučaju direktnih metafora formalne inkogruentnosti nema, no metaforom koja se direktno odnosi na svoj referent svejedno se u širu ciljnu domenu diskursa uvodi nova izvorna domena. MIPVU, osim indirektnih ili *pravih* metafora, omogućuje stoga identificiranje direktnih metafora (primjerice poredbi) i implicitnih izraza supstitucijom ili elipsom. Iako proširen, MIPVU postupak, kao i MIP, omogućava jedino određivanje toga javlja li se jezični izraz metaforom u jeziku i ne pokušava rekonstruirati konceptualnu metaforu u kojoj je jezični izraz utemeljen. Istraživanje Dorst (2011) pokazuje da udio direktnih metafora jest vrlo nizak u odnosu na indirektne metafore u fikciji (potonje čine gotovo 98 %), no u usporedbi s drugim tipovima diskursa – vijestima, akademskim diskursom i konverzacijom – fikcija ima najviši udio direktnih metafora. Ako taj podatak razmotrimo u kontekstu toga da poredba svojom formom, leksičkim signalima, skreće pozornost na izvornu domenu i naglašava komunikacijsku važnost metafore, jasno je da izostavljanje direktnih metafora ne bi dalo točnu i potpunu sliku u metaforama u našem korpusu koji pripada književnom diskursu.

MIPVU je pouzdana osnova za identificiranje jezičnih metafora, no u praksi ima svojih nedostataka. Navedeni postupak, uz rijetke iznimke, zahtijeva da se diskurs podijeli na riječi kao minimalne jedinice koje mogu biti upotrijebljene metaforički. Kao što ističu Cameron i Maslen (2010, 105), nekada se pojedine riječi mogu koristiti metaforički, ali češće jezične metafore čine skupine povezanih riječi. Prema teoriji kompleksnosti (Larsen-Freeman i Cameron 2008) i shvaćanju metafore u okvirima dinamike diskursa (Cameron 2010), diskurs je dinamičan sustav čiji je svaki događaj proces izražavanja naših misli i kontinuirane prilagodbe raznim faktorima komunikacijske situacije, pri čemu dolazi do slaganja riječi i fraza, odnosno jezik ne funkcionira isključivo na razini individualnih riječi, pa je i jezične metafore prikladnije tražiti na razini većih

struktura. Ono što identificiramo kao jezičnu metaforu u tekstu može, dakle, biti i riječ i fraza. Budući da postupak Cameron-Maslen ne daje konkretne upute za određivanje inkongruentnosti, pri donošenju odluka o tome postoji li ona, bilo na razini riječi ili fraze, načelno se svejedno vodimo MIPVU postupkom. MIPVU nalaže sljedeće korake za identificiranje jezičnih metafora (Steen et al. 2010, 25–26):

1) Tražimo metaforički upotrijebljene riječi analizirajući tekst riječ po riječ.
2) Ako je riječ upotrijebljena indirektno i može se objasniti preslikavanjem među domenama pomoću temeljnog značenja te riječi, riječ označavamo kao metaforički upotrijebljenu.
3) Kada je riječ korištena direktno, i može se objasniti preslikavanjem među domenama pomoću temeljnijeg referenta ili teme u svijetu teksta, riječ označavamo kao direktnu metaforu.
4) Kada se riječ koristi kao leksičko-gramatička supstitucija ili kada je riječ izostavljena, a kada te supstitucije i elipse izriču indirektno ili direktno značenje koje se može objasniti preslikavanjem među domenama pomoću temeljnijeg značenja, referenta ili teme, pojavu označavamo kao implicitnu metaforu.
5) Kada riječ funkcionira kao signal da dolazi do preslikavanja među domenama, označavamo je kao signal metafore.

U određenoj mjeri zadržat ćemo MIPVU terminologiju indirektnih, direktnih i implicitnih metafora, s time da će jezične metafore, bilo da se radilo o riječi ili frazi, biti podcrtane ako se u strukturi koju prenosimo iz korpusa nalaze i nemetaforičke riječi, no jezične izraze koje signaliziraju direktne metafore promatrat ćemo kao dio metafore, iako ih u analizi nazivamo signalima. U tome slijedimo Cameron i Maslena (2010, 110–111), koji uključuju signal unutar granica direktne metafore. U nastavku detaljnije objašnjavamo navedene korake, odnosno njihovu prilagodbu našem istraživanju.

1) Naći metaforički upotrijebljenu riječ analizirajući tekst riječ po riječ

Kako bi se izveo prvi korak, potrebno je objasniti što podrazumijevamo pod dva elementa o kojima ovisi: minimalni okvir analize i jedinica analize. Nadograđujući na i prilagođavajući MIP, MIPVU implicite prihvaća zahtjev da se pročita cijeli tekst/diskurs kako bi se utvrdilo generalno

shvaćanje značenja (Pragglejaz 2007, 3). Međutim, praksa pokazuje da *cijelost* teksta može podrazumijevati i *cjeline* kraće od svega što se nalazi između prve i posljednje rečenice teksta. Najčešće su to odlomci tekstova na temelju kojih se dolazi do zaključaka o čitavim tipovima diskursa (Steen et al. 2010; Dorst 2011). Međutim, semantičku cijelost koja je potrebna kako bi se odredila inkongruentnost riječi u odnosu na njezinu jezičnu okolinu možemo naći i na nižim razinama, odnosno manjim dijelovima teksta. Jednaki osnovni kognitivni mehanizmi manifestiraju se na višim i nižim razinama konceptualne organizacije. I niži i viši elementi, od fraze do diskursa, čine cjeline unutar kojih je moguće prepoznati inkongruentnost proizašlu iz preslikavanja među domenama i uvođenjem temeljnije domene u dominantni okvir (Steen 2007; Steen 2011). Drugim riječima, dostatno shvaćanje značenja moguće je dobiti čitanjem zaokruženih cjelina utemeljenih u našim kognitivnim sposobnostima, kakvima se javljaju i znatno manje cjeline od čitavog teksta, i sve dok se definicija okvira analize primjenjuje dosljedno u istraživanju, moguće ga je postaviti na bilo koju od razina jezika koje ispunjavaju zahtjev minimalnog odnosa među značenjski povezanim komponentama. U skladu s tim obilježjem jezika uopće i shvaćanjem metafora kao preslikavanja među domenama, najčešće od temeljnije domene k apstraktnijoj, okvir analize unutar kojeg istražujemo jezične metafore u odabranim djelima postavljamo na razinu rečenice. Za te ćemo potrebe pri korpusnoj pretrazi leme *žinz'* koristiti opciju prikaza rečenice s pojavnicom dostupne u alatu NKRJ. Ako je kontekst koji pruža rečenica nedovoljan za identifikaciju kontekstualnog značenje izraza, poslužit ćemo se i opcijom proširenog koteksta koja prikazuje nekoliko rečenica koje prethode ili slijede za rečenicom s pronađenom pojavnicom. Istraživanje se provodi uz pretpostavku da odabrani okvir omogućava točno izvođenje zaključaka o tendencijama pojedinih djela i, u konačnici, njihovu međuodnosu u odabranom korpusu pomoću korpusne pretrage, što će i činiti prvi dio istraživanja. Međutim, u drugom će dijelu istraživanja biti korištena metoda pomnog čitanja jednog djela s ciljem provjere važnosti podataka izostavljenih korpusnom pretragom. Zbog mogućnosti usporedbe podataka, ostali koraci analize ostaju jednaki u oba dijela istraživanja.

Minimalni je okvir istraživanja, dakle, rečenica, a jezični izrazi koji se upotrebljavaju kao metafore mogu se kretati od riječi do fraze. Kako bismo proveli dosljednu analizu, potrebno je definirati što jezični izraz u našem istraživanju podrazumijeva. Individualne metaforički upotrijebljene riječi relativno su neproblematične. Budući da za glavni dio istraživanja koristimo

NKRJ, uvelike se vodimo oznakama ili *tagovima* samog alata. Ono što je u korpusu označeno kao riječ isti će status dobiti i u našem istraživanju. To uključuje svaku jedinicu kojoj je pridružena oznaka vrste riječi (popis oznaka dostupan na NKRJ). Međutim, metafore mogu biti izražene i frazama. U tom je slučaju potrebno odrediti granice fraze. Cameron i Maslen (2010, 108) preporučuju krenuti od riječi koja je najočitije inkongruentna i raditi prema van[33]. Kako bismo što sustavnije identificirali metaforičke fraze, odnosno njihove granice, također ćemo se koristiti MIPVU postupkom za provjeru opravdanosti uključivanja riječi u frazu kao metaforu, kao i rječničkim objašnjenjima značenja kolokacija. U skladu s postupkom Cameron-Maslen frazu brojimo kao jednu jezičnu metaforu.

2) Indirektna uporaba koje se može objasniti preslikavanjem među domenama pomoću temeljnog značenja riječi

Nakon što smo odredili okvire analize i minimalne jedinice, za svaku jedinicu određujemo radi li se o metaforički upotrijebljenom izrazu ili ne. U tome načelno pratimo MIPVU, uz određene izmjene koje proizlaze iz specifičnosti ruskog jezika, korpusa i rječnika. MIPVU zahtijeva da se prvo odredi kontekstualno značenje riječi, zatim temeljnije, ako postoji. U slučaju da postoji, određujemo razlikuju li se dovoljno kontekstualno i temeljno značenje, a potom može li kontekstualno biti shvaćeno pomoću temeljnog na osnovi neke vrste sličnosti. Ako su svi odgovori potvrdni, izraz označavamo kao metaforu. Temeljno je značenje izraza konkretnije, specifičnije i

[33] Valja istaknuti da svaki postupak identifikacije jezičnih metafora ima svojih prednosti i mana. Slažemo se s Cameron i Maslen (2010) kada ukazuju na problematičnost dijeljenja diskursa na riječi jer se u uporabi jezične metafore često protežu na nekoliko riječi, odnosno na frazu. Ta će pojava vrlo brzo postati očita pri analizi književnog diskursa. Međutim, istovremeno, postat će očit i problem njihove upute o određivanju granica fraze. Primjeri koji Cameron i Maslen (vidi npr. 2010, 107) navode za demonstraciju postupka razmjerno su jednostavni i ne uključuju iznimno bogate ekstenzije (za definiciju vidi poglavlje 4.3.) s kojima se nerijetko susrećemo u književnosti. Ekstenzije nameću pitanje koja je riječ „najočitije inkongruentna“ i postoji li uopće takva jezgra. Osim toga, nedosljednosti u određivanjima granica vidimo i u znatno jednostavnijim primjerima; Cameron i Maslen (2010, 107) izraz *sneaky way* označavaju kao jednu metaforičku frazu, u istom su isječku teksta riječi *invisible enemy* označene kao dva zasebna metaforički upotrijebljena izraza. Isti je isječak teksta kod Cameron, Low i Maslen (2010, 119) zatim označen drugačije: *invisible* i *enemy* i dalje su dva zasebna izraza, no *sneaky* i *way* sada su isto tako odvojeni. U našem istraživanju nećemo rješavati navedene metodološke probleme, iako se nadamo da će buduća istraživanja pomoći u rješavanju problema. Umjesto toga, konzultacijom kontrolnog korpusa nastojat ćemo što točnije odrediti granice jezičnih metafora, ali ne tvrdimo da u svim analiziranim primjerima granice koje mi odredimo predstavljaju jedino moguće rješenje.

povezano s čovjekom u suvremenoj uporabi jezika (Steen et al. 2010, 35). Pri određivanju temeljnog značenja izraza konzultiraju se rječnici, značenje u njima mora biti navedeno da bi se smatralo temeljnim. U našem istraživanju kao primarni kontrolni korpus koristimo *Malyj akademičeskij slovar'* (dalje: MAS) u uredništvu Evgen'eve. Na odluku o izboru upravo ovog rječnika utjecalo je nekoliko faktora. Kvaliteta, u vidu općepriznate točnosti podataka i važnosti za kvalitetnu leksikografiju Rusije, i obim od oko 80000 rječničkih jedinica bili su relevantnima, no uzelo se u obzir i vrijeme prve publikacije rječnika, koje najbliže odražava istraživanu jezičnu situaciju. Rječnik je originalno izdan 1957. – 1961. (proširen je i ispravljen u 1981. – 1984.). Velika je MAS-ova prednost i njegova detaljnost, nijansiranost značenja, što se pokazalo nužnim i korisnim u slučajevima kada je teže odrediti razlike u značenjima, to jest potencijalne metafore. MAS je stoga korišten kao primarna referenca, ali po potrebi smo konzultirali i ostale primjerene rječnike kao što su *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* u uredništvu Ožegova i Švedove (TSO[34]) iz 1949. (od 1992. znatno proširen pod suuredništvom Ožegov-Švedova), *Tolkovyj slovar' Ušakova*, *Tolkovyj slovar' Dalja* i *Slovar' sinonimov russkogo jazyka*.

Premda je MIPVU u svojoj originalnoj verziji vrlo korisno polazište za analizu metafora kakvu namjeravamo provesti, karakteristike ruskih rječnika, odnosno kontrolnog korpusa, koji je jedan od glavnih zahtjeva postupka, nalažu određene prilagodbe. Badryzlova et al. (2013) rješavaju znatan dio problema primjene MIPVU na ruski korpus, čemu uvjerljivo u prilog ide povišenje slaganja među anotatorima (s 0,68 na 0,9 Fleiss kappa). U svjetlu toga, primjenjujemo sljedeće prilagodbe na temelju njihova istraživanja:

a) Značenja riječi u MAS-u nerijetko su popraćena dodatnim nijansama značenja. Sva se promatraju kao zasebna.

b) U rječnicima se često susreću razmjerno bliska značenja od kojih je prema MIPVU kriterijima nemoguće izdvojiti samo jedno kao temeljno. Stoga se predlaže određivanje skupine temeljnih značenja i, nasuprot, skupine prenesenih. Pri tome posebno valja u vidu imati i potencijalnu ambivalentnost riječi u kontekstu, kada ista riječ može pripadati i skupini temeljnih i skupini netemeljnih značenja.

[34] Rječnik je poznat pod imenom *Tolkovyj slovar' Ožegova*.

c) Kada značenje glagola jednog vida uključuje značenje toga glagola drugog vida, razmatraju se sva značenja. Ovome dodajemo i vlastito proširenje na slučaj glagolskih priloga i pridjeva, čija se značenja u rječnicima najčešće nalaze isključivo pod značenjima glagola od kojih nastaju.

d) U skladu s MIPVU zahtjevom o razlikovanju među vrstama riječi, u rječničkim člancima koji uključuju homonimne oblike (npr. supstantivirani pridjevi, prijedlozi glagolskog porijekla) oni se promatraju zasebno.

3) Direktne i implicitne metafore

U prvom se dijelu istraživanja ograničavamo na jednu rečenicu i, očigledno, ove je tipove metafora moguće promatrati samo u slučaju postojanja pojavnice *žizn'* na razini rečenice. Drugi će dio istraživanja zahvatiti i metafore propuštene primjenom korpusnog alata.

4) Personifikacija

Postupak Cameron i Maslena (2010) omogućuje identifikaciju personifikacije kao tipa metafore. Lakoff i Johnson (2015, 31) personifikaciju definiraju kao ontološku metaforu kojom se fizički predmet predočava kao osoba. Mi pod time podrazumijevamo pripisivanje ŽIVOTU agentivnosti, ali i doživljaja i svojstava koja su prototipno svojstvena osobi. Kao i obično, konzultirat ćemo rječnik za provjeru značenja[35].

4.2. Konceptualna razina metafore

4.2.1. Prijelaz od jezičnog ka konceptualnom

Premda je kognitivnolingvističko poimanje jezika implicite sadržano u analizi jezične razine metafora, pri samom identificiranju metafora nerijetko se izbjegava govoriti o

[35] Potrebno je napomenuti da se u slučaju personifikacije rječnici često ne pokazuju pouzdanim kontrolnim korpusom, jer značenja su rijetko popraćena objašnjenjima da su radnja, svojstvo i sl. temeljno karakteristični za čovjeka. Moramo se stoga osloniti na vlastita znanja o svijetu, ali u tome nam pomaže i istraživanje Luraghi (2014) o ekstenzijama semantičkih uloga, gdje se primat daje međuljudskim odnosima u odnosu na odnose među neživim entitetima (v. poglavlje 4.2.3.)

konceptualnim metaforama. Dok MIP i MIPVU postupci zagovaraju zaseban korak jezične analize, postupak Cameron i Maslena (2010) proizlazi iz teorije dinamike diskursa koja se agnostički odnosi prema samom postojanju konceptualnih metafora (Cameron 2010, 79). Jednu od alternativa tradicionalnom Lakoff-Johnson postupku izjednačavanja jezične i konceptualne razine predstavlja deskriptorna teorija metafore, ujedno metodologija, A. N. Baranova (2014) – svojevrsna razrada klasične teorije konceptualne metafore s ciljem statističke obrade većih količina podataka. Premda osnovni korak identificiranja (ne)metaforički upotrijebljenih jedinica, kao niti njihovih granica u tekstu, nije jasno definiran, problemu izvođenja konceptualnih metafora pristupa se pripisivanjem takozvanih deskriptora – signifikativnih za izvornu i denotativnih za ciljnu domenu. Pri tome su deskriptori normirani skupovi leksema koji ne mogu biti polisemni ili homonimni. Takav bi pristup, u teoriji, trebao riješiti problem onoga što A. N. Baranov (2014, 34) naziv kognitivnim treperenjem (rus. *kognitivnoe mercanie*), odnosno nejednoznačnosti metafora koja proizlazi iz presloženih struktura; u nekim slučajevima postojanje određene izvorne domene bit će očito, no ono što neće biti u potpunosti jasno jest koji element iz izvorne domene odgovara kojemu elementu ciljne domene, to jest među kojim je elementima unutar domena došlo do preslikavanja. Svakoj se metafori stoga pripisuje nekoliko deskriptora poredanih po stupnju apstraktnosti. Tematski povezani signifikativni deskriptori objedinjuju se u takozvane M-modele, koji su, nasuprot konceptualnoj metafori koja podrazumijeva dvije domene, temelj A. N. Baranovljeve metodologije. Premda su deskriptori leksemi, čime naizgled krećemo od jezične razine, a M-modeli kao izvorne domene, dakle, jednokomponentne pojave, ostavljaju manje prostora pogrešci, opravdanost pripisivanja deskriptora i generalizacija temeljenih na njihovu semantičkom grupiranju čini se odveć nedosljedna, posebice ako se u obzir uzme zanemarivanje formalne jezične razine (A. N. Baranov 2008).

U tradiciji spomenutih postupaka, smatramo da dimenzije metafore u istraživanju valja razdvojiti. Svaku razinu karakteriziraju crte koje čine donekle zaseban sustav, svaki od kojih je moguće zasebno i promatrati. Istovremeno, odvajanje razina ostaje donekle arbitrarno jer u stvarnosti sustavi, odnosno dimenzije proizlaze jedna iz druge i zaokruženu sliku metafora koje istražujemo daje analiza svih triju dimenzija. Stoga naše razdvajanje predstavlja prvenstveno korak k postizanju sistematičnosti analize, a ne uvjerenje da se dimenzije ne bi trebale doticati, osobito kada je riječ o izvođenju zaključaka o konceptualnoj dimenziji metafore na temelju jezičnih

podataka. Jedan od rjeđih pokušaja rješavanja tog problema jest Steenov postupak kojim u pet koraka dolazi od jezične forme do konceptualne strukture koju autor razvija upravo na materijalu književnih tekstova (1999a; 1999c; 2009). Prvi korak Steenova (2009) postupka u skladu je s našim – identificiranje jezične metafore, odnosno jezičnog izraza koji izražava izvornu domenu i proizvodi određenu inkogruentnost na tekstualnoj razini. U drugom koraku Steen nalaže transformaciju jezičnog izraza u propozicije koje su po svojoj prirodi konceptualne strukture, pri čemu uz manje prilagodbe prati format Bovair i Kierasa (1985). Zadatak je trećeg koraka zasebne propozicije postaviti u odnos koji odražava postojanje preslikavanja među domenama. To se postiže pomoću Millerove (1993) teorije koja metafore svodi na komparacije i Steenu omogućuje određivanje otvorene usporedbe na kojoj se metafora temelji. U četvrtom se koraku usporedba pretvara u analognu strukturu, što u biti podrazumijeva prijelaz na konceptualnu razinu metafore. U petom, konačnom koraku Steen određuje točna preslikavanja između domena, specificirajući i popunjavajući tako shematičnost prethodnog koraka.

Navedeni postupak ima nekoliko problema[36] koje je za potrebe našeg istraživanja dostatno objediniti u dva općenita prigovora. Prvo, Steenov se postupak u vidu propozicija opire na logičke teorije značenja. Premda takva kombinacija nije nedopustiva i ovisit će o definiranju same prirode jezika, značenja i metafore, kada govorimo o teoriji konceptualne metafore kao dijelu kognitivne lingvistike, čini se da usklađivanje osnovnih teorijskih postavki, u ovom slučaju poimanja jezika kao ovisnog o našim spoznajnim sposobnostima, a ne logičkim načelima, daje točnije i potpunije informacije o jezičnim i konceptualnim metaforama i ne zahtijeva od nas da izmirimo potencijalni teorijski, a posljedično i metodološki, nesklad. Drugi je prigovor Steenovu postupku nagli skok od jezičnog ka konceptualnom u četvrtom i petom koraku (Stanojević 2009, 117) – iako Steen formalnu razinu gramatike izraza uzima u obzir, interpretacija podataka odveć je gruba i ne koristi puni potencijal adekvatnog shvaćanja i pristupa gramatici koji nam može dati detaljnije informacije o konceptualnoj strukturi metafore.

[36] Za detaljnu kritiku svih koraka postupka vidi Stanojević (2009).

4.2.2. Gramatika i konceptualna metafora

Zaokret prema istinskom uporabnom modelu, istraživanje metafora koje se prirodno javljaju u raznim tipovima diskursa nasuprot navođenju otprije poznatih, gotovo idealnih, primjera prepoznatih pomoću istraživačeve intuicije, s jedne je strane potvrdio dio tih intuicija i osnažio temelje teorije, a s druge i dalje nastavlja problematizirati propuste i detalje rane teorije konceptualne metafore. Jedno od pitanja koje su recentnija istraživanja povukla upravo je formalna razina metafora.

Korpusno istraživanje Deignan (2005) pokazuje da ono što se običava svrstavati pod iste konceptualne metafore karakteriziraju sustavne razlike na formalnoj razini jezika. Postoje određeni sintaktički i semantički uzorci u uporabi metaforičkih izraza, to jest u njihovu kotekstu, koji ih razlikuju od doslovnih uporaba i metaforičko je značenje sklono podudaranju s ograničenim rasponom gramatičkih oblika (Deignan 2005, 162). Ako jezik shvaćamo kao glavno komunikacijsko sredstvo ljudske vrste pomoću kojega nastojimo ostvariti uspješnu vezu sa svijetom oko sebe, tada je razumljivo zašto bi metafore u tome kontekstu poprimile ulogu jednog od načina uspješnog komuniciranja značenja, čime se implicitno sadržaj stavlja u fokus, potencijalno zamagljujući ostale relevantne dimenzije jezika, čak i kada one ne narušavaju centralnu težnju komunikacije značenja, ali ne treba zaboraviti da jezik ne čini samo leksička razina, niti pretpostaviti da ona postoji kao izolirana kategorija sastavljena od nepromjenjivih bezobličnih jedinica. Na tragu toga, Goatly (1997, 40) primjećuje da kognitivne metafore moraju biti izražene u nekom mediju, a kada je taj medij jezik, forma izraza imat će važne posljedice za njihovo prepoznavanje i interpretaciju. Između ostalog, na temelju razvrstavanja leksičkih jedinica engleskog jezika iz izvorne domene prema njihovoj pripadnosti određenoj vrsti riječi Goatly (1997, 88) pokazuje kako imenice služe kao najpotentnije metafore, dok se taj metaforički potencijal smanjuje kod glagola/pridjeva, priloga i prijedloga, time redoslijedom. Prema istom se istraživanju čini i da su (konvencionalne) metafore usko vezane uz proces tvorbe riječi, točnije afiksacije, koju nerijetko prati i promjena kategorije vrste riječi te se oslanjaju na razlike u tranzitivnosti glagola (Goatly 1997). Premda ograničeni, navedeni su zaključci, kao i (stilističko) istraživanje Brooke-Rose (1958) o jeziku književnih metafora i Cameron (2003) o pripadnosti metafora različitim vrstama riječi u učioničkom diskursu, vrijedni pozornosti. Pitanje gramatike metafore uvelike

zadužuje i korpusno istraživanje Deignan (2005) u kojem autorica nastoji iscrpnije prikazati detalje razlika između metaforičkih i nemetaforičkih uporaba „istog“ leksema u stvarnoj produkciji; istraživanje sugerira jezičnu formalnu ograničenost metaforičkih uporaba, kako na široj razini kategorije vrste riječi, tako i na detaljnijoj gramatičkoj razini, odnosno pokazuje da većina metaforičkih uporaba uključuje neki stupanj leksičko-gramatičke fiksiranosti koji ih razlikuje od njihova nemetaforičkog para.

Dosad smo pojam *gramatika* koristili bez posebnih objašnjenja podrazumijevajući tradicionalnije shvaćanje gramatike, ali ako želimo biti konzistentni u izvođenju zaključaka o pretpostavljenim konceptualnim metaforama, nužno je razraditi model gramatičke analize koji će biti u skladu s osnovnim postavkama kognitivne lingvistike. Deignan (2005, 222) smatra da nam korpusni podaci ne mogu pružiti informacije o mentalnim reprezentacijama metafora, ali su signali kao što je vrsta riječi sugestivni. Imajući u vidu da konceptualnu metaforu ne shvaćamo kao aktivaciju domena u stvarnom vremenu, već joj pristupamo kao razmjerno stabilnoj strukturi koja postoji na supraindividualnoj razini konceptualizacije, smatramo da jezični podaci korpusa mogu pružiti informacije o konceptualnoj razini metafora. U nastavku objašnjavamo zašto su gramatičke kategorije kao što je vrsta riječi i više no sugestivni i kako analiza gramatičkih struktura može informirati identificiranje konceptualne metafore i njezine strukture[37].

Kognitivna lingvistika proučava formalne strukture jezika ne kao da su autonomne, nego kao odraze generalne konceptualne organizacije, principa kategorizacije, mehanizama procesiranja i iskustvenih i okolinskih utjecaja (Geeraerts i Cuyckens 2007, 3). Osnova ovakvog opisa jezika ne sastoji se samo u kognitivnoj prirodi jezika kao fenomena nego u njegovoj suštinskoj nerazdvojivosti i određenosti sveopćom kognicijom čovjeka kao vrste. Jezik, smatraju kognitivni lingvisti, ne postoji kao autonoman sustav kojim upravljaju zasebna specifična pravila[38] i čija struktura proizlazi iz njih. Iste kognitivne sposobnosti koje nam omogućuju da svakodnevno

[37] Za uključivanje gramatičkog pristupa u istraživanje metafora zalaže se i Stanojević (vidi 2008; 2013), čija istraživanja konceptualnih metafora potvrđuju potencijal i vrijednost pristupa.

[38] Kognitivna lingvistika ne tvrdi da ne postoje nikakvi elementi koji karakteriziraju isključivo jezik i da je on isključivo kombinacija generalnih kognitivnih mehanizama. Kada kažemo da jezik nije autonoman sustav, mislimo da postoje neraskidive veze i snažna utemeljenost između jezika i generalne kognicije. Langacker (2008, 8) nudi uvjerljiv argument kada kaže da ako je dio naših genetskih sredstava rezerviran posebno za jezik, on se vjerojatno sastoji u adaptaciji temeljnijih kognitivnih fenomena, prije nego što je zaseban i sui generis, podsjećajući na istu situaciju s evolucijom ljudskih govornih organa. Za dodatno promišljanje razvoja kognitivnih sposobnosti i jezika kao komunikacijskog sredstva vidi Fillmore (1976).

funkcioniramo u svijetu oblikuju i postojanje jezika. Nadalje, kognitivna lingvistika smatra da je određeni dio tih kognitivnih sposobnosti oblikovan našom tjelesnom prirodom, pa će tako fizički aspekt našeg postojanja naći odjeka i u temeljnim kognitivnim sposobnostima, a samim time i ustroju jezika. Premda pojednostavljene, ove su postavke jasne u svome odbacivanju uvjerenja o postojanju (oštrih) granica između znanja o svijetu i znanja o jeziku. Jeziku bismo radije trebali pristupiti kao odrazu našeg shvaćanja svijeta, oblikovanom našim tjelesnim i kulturnim iskustvima, proučavanjem kojega možemo bolje shvatiti ne samo kako jezik organizira i omogućuje izražavanje znanja nego i kako čovjek poima sebe i svijet, što je u konačnici i cjelovita slika jezika.

Naglasak na kontekstualiziranosti jezika, a time i značenju kao dimenziji u kojoj se najsnažnije očituje važnost konteksta i iskustva, ima velike posljedice i za definiciju i opis gramatike. Ako se jezik poima kao prirodno utemeljen u interakciji našeg uma, tijela i svijeta, izolacija gramatike, koju nameću tradicionalna objašnjenja strukture jezika pomoću internih apstraktnih logičkih pravila, postaje bespredmetna. Konstrukcijske gramatike razvile su se upravo kao odgovor na generativnu gramatiku i tretiranja značenja unutar komponencijalnog modela, u prvom redu idioma, koji ne podliježu tradicionalnoj redukcionističkoj analizi i ne mogu se bez komplikacija svrstati u kategoriju leksikona, kojemu generativna gramatika pripisuje drugačiji status od fonologije i sintakse, iako su idiomi očigledno značenjski. Stoga Fillmore, Kay i O'Connor (1988) smatraju prikladnim fokus prebaciti na konstrukcije, koje objedinjuju semantičku informaciju i kompleksnu gramatičku strukturu. Početni su dokazi doveli do nekoliko konstrukcijskih gramatika (Lakoff 1987a; Fillmore i Kay 1993; Goldberg 1995; Croft 2001) objedinjenih nizom osnovnih ideja koje Langacker (2005, 102) sažima u sljedeće: kao što je već spomenuto, (i) konstrukcije, a ne „pravila“ primarni su objekti opisa; (ii) gramatike su ne-derivacijske; (iii) leksikon i gramatika nisu odvojene kategorije, već tvore kontinuum konstrukcije; (iv) konstrukcije su spojevi forme i značenja; (v) struktura informacije jedan je od aspekata konstrukcijskog značenja; (vi) konstrukcije su povezane u kategorizacijske mreže; (vii) regularnosti imaju formu konstrukcija koje su shematične u odnosu na njihove instance; (viii) izuzev stupnja shematičnosti/specifičnosti, uzorci i njihove instance suštinski se ne razlikuju; (ix) jezično znanje uključuje velik broj konstrukcija, koje su velikim dijelom idiosinkratične u odnosu na tipične gramatičke uzorke; (x) teorija koja može opisati idiosinkratične konstrukcije lako će opisati i regularne uzorke, ali obratno nije moguće; (xi) dobrooblikovanost (engl. *well-formedness*)

ovisi o istovremenom zadovoljavanju različitih ograničenja; (xii) kompozicija nastaje integracijom.

Langackerova kognitivna gramatika (1987; 1991) predstavlja osobit slučaj konstrukcijske gramatike svojim izrazito ekonomičnim opisom gramatike koji se prvenstveno tiče četvrte ideje o odnosu forme i značenja. Ključna je ideja kognitivne gramatike da je gramatika simbolička i ništa osim simboličkih struktura nije potrebno za njezin opis[39]. Točnije, jezik, kako bi vršio jednu od svojih glavnih funkcija, semiološku funkciju fonološkog simboliziranja značenja, treba imati samo tri strukture – semantičku, fonološku i simboličku, pri čemu simbol nije zasebna struktura *per se,* nego spoj semantičke i fonološke strukture. U skladu s postavkama kognitivne lingvistike, semantička struktura ili semantički pol jezičnog izraza konceptualizacija je koja se veže uz jezični izraz. Fonološka struktura ili fonološki pol njezina je formalna manifestacija. Strukturno jednostavnije simboličke strukture mogu se kombinirati u strukture viših razina tvoreći tako složene strukture veće simboličke kompleksnosti. Budući da se svi izrazi sastoje od semantičkog i fonološkog pola i simboličke veze između njih, leksikon i gramatika ne mogu biti razdvojeni strogom granicom. Iako je iz ovoga razvidno da je Langackerova kognitivna gramatika izrazito značenjska, opis jezika pomoću simboličkih struktura ne čini razliku između tradicionalno postavljenih kategorija leksikona i gramatike nepostojećom, već je, smatramo, točnije opisuje kao pitanje gradacije. Glavna razlika između leksičkih i gramatičkih struktura leži u stupnju specifičnosti; gramatičke su strukture prema parametru specifičnosti niže od tipičnih članova leksikona, što ih čini značenjski shematičnim. Premda shematične, gramatičke strukture trebale bi biti neizostavan dio analize konceptualnih metafora već samom prirodom neizbježnog međuodnosa forme i značenja svih jezičnih izraza. Međutim, važnost uključivanja gramatike u analizu postaje očiglednija kada prihvatimo tvrdnju da su gramatička značenja osobito važna u razotkrivanju našeg mentalnog svijeta jer zbog svoje apstraktnosti, činjenice da im osnovni doprinos proizlazi iz konstruiranja određene situacije na različite načine, pružaju direktan pristup tome temeljnom aspektu semantičke organizacije (Langacker 2008, 4). Naime, značenje se sastoji od konceptualnog sadržaja, koje Langacker (2008, 44) naziva domenom, definiranom kao bilo kakva koncepcija ili

[39] Svojom se simboličkom naravi kognitivna gramatika razlikuje od ostalih užekonstrukcijskih modela prema kojima gramatička forma funkcionira kao zasebna razina. Za usporedbu kognitivne gramatike i srodnih funkcionalističkih modela vidi Belaj i Tanacković Faletar (2013).

iskustvena sfera, i konstruiranja, odnosno naše sposobnosti da istu situaciju zamislimo i prikažemo na razne načine. Langackerov model naglašava balans između razmjerne stabilnosti konvencionalnih sustava znanja i dinamičnosti nastanka značenja konkretnih jezičnih izraza u stvarnim diskursnim situacijama, čime je u skladu s našim poimanjem konceptualne metafore. I dok konceptualna metafora podrazumijeva mehanizme specifične upravo tome fenomenu, kao što je, često, preslikavanje elemenata značenjski konkretnije, preciznije, fizičke domene na apstraktniju, na temeljnoj razini kognitivnolingvističke teorije metafore i gramatike koje zagovaramo u ovome istraživanju kompatibilni su aspekti teorije o ne(potpunoj)autonomiji jezika prema kojoj u jezičnim izrazima možemo prepoznati neke od osnovnih kognitivnih mehanizama i njihove prilagodbe konkretnim komunikacijskim situacijama. Psihološka mogućnost jezičnih fenomena jedan je od glavnih zahtjeva kognitivne gramatike. Konceptualna metafora kao povezivanje dviju asimetričnih domena ovisi o našoj sposobnosti uspoređivanja. U nastavku se bavimo načinima konstruiranja značenja[40], bez kojih je nemoguće shvatiti odnos forme i značenja na kojem temeljimo naše zaključke o strukturi metafora.

4.2.3. Konstruiranje značenja

Prema Langackeru, vizualna metafora gledanja scene najprikladnije prikazuje tipove konstruiranja značenja. Ono što vidimo ovisi o tome koliko pomno i izbliza gledamo, odnosno o fenomenu *specifičnosti*; o tome što odaberemo gledati, odnosno o *fokusiranju*; kojim elementima posvećujemo najviše pažnje, to jest o *istaknutosti*; i odakle gledamo scenu – o fenomenu *perspektive* (Langacker 2008, 55). Navedeni načini konstruiranja značenja u stvarnosti nemaju fiksiran linearan odnos, no ovdje ih, uz određene prilagodbe, predstavljamo redoslijedom koji nam omogućuje provođenje analize konceptualne razine. Redoslijed ne podrazumijeva eksplicitne korake postupka, nego primjenu znanja o kogniciji i jeziku u etapama koje smatramo najproduktivnijim za postizanje konačnog cilja izvođenja konceptualne metafore. Idealno, svih mehanizama koji imaju ulogu u konstruiranju značenja i općenito uporabi jezika iz perspektive kognitivne gramatike potrebno je biti svjestan u svakom trenutku analize, ali takav bi postupak s

[40] Uz manje izmjene vodimo se Langackerovom (2008) kategorizacijom načina konstruiranja značenja. Iako u kognitivnoj lingvistici postoji konsenzus o utjecaju i važnosti kognitivnih sposobnosti na konstruiranje značenja, kategorizacije tih sposobnosti razlikuju se (vidi npr. Talmy 2000, 40–84; Croft i Wood 2000; Croft i Cruse 2004).

obzirom na obim korpusa bio prilično kaotičan. Moramo također napomenuti da nisu svi mehanizmi koje ćemo pojasniti jednako važni za naše istraživanje, ali sve dok igraju određenu ulogu u analizi i interpretaciji podataka, barem pozadinski, potrebno ih je spomenuti.

1) Perspektiva

Perspektiva podrazumijeva prostornu i vremensku poziciju promatrača u odnosu na promatrano, odnosno ono što se konceptualizira i izražava. Kognitivni mehanizmi koje perspektiva okuplja izrazito su bitni za diskurs, kao uporabu jezika u stvarnim komunikacijskim situacijama i interakciji sa svijetom. Langacker (2008, 73–85) pod perspektivom podrazumijeva dva mehanizma: razmještaj gledanja scene (engl. *viewing arrangement*) i dinamičnost. Razmještaj gledanja scene odnos je između gledatelja, odnosno konceptualizatora, i situacije koju promatraju (Langacker 2008, 73). U uobičajenom se razmještaju konceptualizatori nalaze zajedno na određenoj lokaciji i s nje promatraju i govore o svijetu oko sebe. Međutim, u diskursu ti se odnosi često mijenjaju i omogućuju nam da zamislimo entitete koji nisu dio trenutne stvarne situacije i konceptualizatore u različitim pozicijama i kretanjima. Bitan je element razmještaja i točka gledišta (engl. *vantage point*) kao način konstruiranja značenja čiji se velik doprinos sastoji u shvaćanju prikaza fiktivne pozicije, odnosno stava, prema promatranom. Konstruiranje prostorne i vremenske organizacije, usko je vezano uz istaknutost i utječe na našu percepciju profila scene, odnosno trajektor–orijentir orijentacije, kojima se bavimo u sljedećem paragrafu. Isto tako, razmještaj gledanja scene ključan je za razumijevanje ukotvljenja (engl. *grounding*), vezanja konceptualnog sadržaja uz konkretnu komunikacijsku situaciju (više u poglavlju 5.1.)

Dinamičnost je drugi aspekt perspektive, koji je vezan uz vremensku dimenziju konceptualizacije, odnosno vrijeme procesiranja. Langacker (2008, 79) naglašava razliku između vremena procesiranja (engl. *processing time*) i koncipiranog vremena (engl. *conceived time*), pri čemu se prvo odnosi na mentalni pristup objektu konceptualizacije i redoslijed jezičnog prikaza događaja, dok se potonje odnosi na vrijeme kao objekt konceptualizacije, odnosno samu predodžbu vremena. Primjerice, u rečenici *Dugo sam pisala disertaciju*. predočeni je vremenski period dug, ali nam za procesiranje rečenice treba vrlo kratko. Mentalni pristup pokazat će se vrlo korisnim za rješavanje problema kategorije posvojnosti kao potencijalno (ne)metaforičke (vidi 5.1.), ali i

koncipirano vrijeme može poslužiti kao dodatna informacija za potpuno shvaćanje konceptualizacije ŽIVOTA u korpusu.

2) Istaknutost (i fokusiranje)

Fokusiranje i istaknutost Langacker (2008, 57–73) kategorizira kao dva zasebna mehanizma. U stvarnosti, granicu je teško povući. Oba načina konstruiranja značenja temelje se na odabiru određenog konceptualnog sadržaja iz skupa pozadinskih znanja i trenutno komunikacijski relevantnih informacija i postavljanju odabranog konceptualnog sadržaja u prvi plan u odnosu na trenutno pozadinske elemente značenja drugog plana[41]. Značenje čine konceptualni sadržaj i načini njegova konstruiranja. Kada usmjerimo pažnju ili se fokusiramo na određeni dio scene, sužavamo konceptualni sadržaj na uži kontekst – *bazu*. Recimo da prolazimo pored bogato ukrašena izloga odjeće i crvena haljina nam privuče pozornost. Samim time, dio konceptualnog sadržaja postaje istaknut u odnosu na pozadinu. Međutim, unutar tog užeg okvira pažnje moguće je nadalje izdvojiti jednu semantičku specifičniju podstrukturu. Primjerice, centrom naše pažnje postat će tada originalan ovratnik haljine ili možda šareni remen. Cijela haljina i dalje funkcionira kao neposredni kontekst bez kojeg konceptualizacija ovratnika nije moguća, njezino značenje implicitno je sadržano u fokusu pažnje koji se javlja dijelom najužeg okvira. Taj se fokus naziva značenjskim *profilom* ili *referentom*. Istaknutost predstavlja užu selekciju onoga što već jest fokusom pažnje, stoga ćemo fokusiranje smatrati imanentnim istaknutosti i preskočiti jedan korak.

Langacker (2008, 66–73) prepoznaje dva tipa istaknutosti: profiliranje, koje smo objasnili, i međuodnos trajektora (engl. *trajector*) i orijentira (engl. *landmark*)[42]. Za objašnjenje potonjeg prvo moramo istaknuti da Langacker (2008) zagovara vrlo ekonomičnu podjelu svih konceptualnih sadržaja koje jezični izrazi izriču na dva tipa entiteta[43]: *stvar* i *odnos*. Stvar je produkt općih

[41] Problematičnost odvajanja fokusiranja i istaknutosti donekle priznaje i sam Langacker (2008, 57) kada profiliranje naziva ekstremnim slučajem fokusiranja. Nadalje, dok se kod Langackera odnos lik – pozadina tretira u okvirima fenomena fokusiranja, pažnju kao djelomičan ekvivalent fokusiranju moguće je klasificirati zasebno od organizacije prizora u lik u pozadinu kao načela geštaltnog ustroja (Geld i Stanojević 2018, 29–33).

[42] Za navedene se pojmove također koriste prijevodi *lik prvog* i *lik drugog plana* (Tabakowska 2005; Stanojević 2013); međutim, uvjerljivima smatramo argumente i preuzimamo nazive koje predlažu Belaj i Tanacković Faletar (2013, 44–45).

[43] *Entitet* je termin vrlo širokog značenja koji Langacker (2008, 98) koristi za bilo kakav element kojim opisujemo konceptualnu strukturu, to uključuje stvari, odnose, količine, senzacije, promjene, lokacije, dimenzije itd.

kognitivnih sposobnosti grupiranja, primarno na temelju kontigviteta i sličnosti, i reifikacije, odnosno percipiranja skupine na neki način povezanih komponenti kao jednog entiteta (Langacker 2008, 104–105). Primjer je toga naša percepcija zviježđa kao jedne stvari, iako se u stvarnosti zviježđe sastoji od skupine zvijezda koje uglavnom nemaju ništa zajedničko što bi ih razlikovalo od drugih zvijezda, osim (percipirane) prostorne blizine i jednakog izgleda na pozadini noćnog neba. Fizički aspekt entiteta nipošto nije zahtjev kategorizacije. Budući da nastaje pomoću kognitivnih sposobnosti koje nisu ograničene na fizičku domenu iskustva, stvar može postojati na bilo kojoj razini konceptualne organizacije, uključujući time i apstraktne pojmove, kao i mogućnost hijerarhijske organizacije, kada stvari koje su nastale kao produkt grupiranja i reifikacije na nižim razinama mogu funkcionirati kao komponente stvari na višim razinama.

Drugi je tip entiteta odnos. Odnos u principu ovisi o istim kognitivnim sposobnostima uspostavljanja veza među entitetima kao i stvar, ali za razliku od stvari koja podrazumijeva fokusiranje na produkt tih veza na višim razinama, odnos zahtijeva fokusiranje na same veze među entitetima. Kada izraz profilira odnos, uzimamo u obzir dodatan način konstruiranja značenja koji se tiče istaknutosti određenog konceptualnog sadržaja – međuodnos trajektora i orijentira. Naime, u slučaju profiliranosti odnosa, sudionici toga odnosa ne mogu istovremeno biti jednakomjerno u fokusu pažnje. Trajektor i orijentir sudionici su odnosa s različitim stupnjem istaknutosti. Trajektor je entitet koji je konstruiran kao smješten, evaluiran ili opisan (Langacker 2008, 70) i određuje ga primarna istaknutost. Budući da je veza jedini zahtjev odnosa, a njezini sudionici ne moraju biti eksplicitni ili jasno izdvojeni, nerijetko odnos ima samo jednog sudionika, koji automatski preuzima ulogu primarnog fokusa, tj. trajektora[44]. Nekada pak drugi sudionik jest prisutan kao sekundarni fokus, odnosno orijentir. Tako, primjerice, prijedlozi *ot* ‘od’ i *do* ‘do’ profiliraju isti odnos, ali njihovo je značenje različito zbog suprotnog međuodnosa trajektora i orijentira. Entiteti koji ostvaruju odnose ne moraju isključivo biti stvari, na različitim razinama konceptualne organizacije i sami odnosi vrše ulogu trajektora i orijentira. Odnosi mogu biti *procesi*, kada je njihov razvoj kroz vrijeme u fokusu, ili *neprocesualni*, kada nije.

[44] Langacker (2008) cijele kategorije tradicionalnih vrsta riječi opisuje u vidu toga što profiliraju; pridjevi i prilozi opisani su kao odnosi sa samo jednim fokusom, tj. trajektorom.

3) Specifičnost/shematičnost

Specifičnost i shematičnost dva su kraja skale koja se odnosi na našu sposobnost da vidimo i opišemo promatrano s različitim stupnjem preciznosti. Članovi leksikona najočitiji su primjer elaboracijskih odnosa koji vežu sheme i njihove specifičnije instance u hijerarhijske strukture. *Pingvin* je specifično u odnosu na *ptica koja ne može letjeti*, što je pak specifično u odnosu na *ptica*. Prateći Langackerov (2008) način bilježenja elaboracije pomoću punih strelica, odnos bismo prikazali na sljedeći način:

ptica → *ptica koje ne može letjeti* → *pingvin*

Ovaj niz nipošto nije potpun i moguće ga je dopuniti članovima koji bi bolje zadovoljili konvencionalnu taksonomiju, ali i, ovisno o stvarnoj komunikacijskoj situaciji, razmjerno velikim brojem članova koji karakteriziraju izraze različitim detaljima ili ispuštanjem istih. Obje mogućnosti ovise o našoj općoj sposobnosti shematizacije. Sheme nastaju ponavljanjem i prepoznavanjem zajedničkih elemenata različitih iskustva. One pomažu uspostavljanju stabilnosti naših znanja, očekivanja i budućih iskustava, igrajući time istovremeno i kategorizacijsku ulogu. U novim iskustvima moći ćemo prepoznati dijelove postojećih shema i pristupiti im kao razmjerno poznatima, dok će novi elementi iskustva pridonositi prilagodbi postojećih shema. Prema kognitivnoj gramatici sve jezične generalizacije nastaju shematizacijom od specifičnijih struktura (Langacker 2008, 57). Stoga je upravo ovaj način konstruiranja značenja najvažniji za našu analizu konceptualne razine metafore.

Vodeći se principom shematizacije specifičnijih struktura, prvo svaku jezičnu metaforu razmatramo zasebno i, na temelju njezinih gramatičko-semantičkih karakteristika, u čijoj nam analizi pomažu kontrolni korpus i kognitivnogramatičko poimanje jezika, identificiramo izvornu domenu kojoj pripada. Pri tome metaforu promatramo na dvije razine – značenjski maksimalno shematičnoj i maksimalno specifičnoj. Kada je značenje metafore shematično, domena kojoj pripada bit će, naravno, samo više razine. To znači da domenu shvaćamo vrlo široko, kao iskustveni geštalt koji podrazumijeva cijeli spektar iskustava, od onih izraženije fizičke prirode pa do izraženije kulturnih. Drugim riječima, slažemo se Taylorom (1995, 84) kada kaže da svaka konceptualizacija ili konfiguracija znanja, bez obzira na svoju jednostavnost ili složenost, može služiti kao kognitivna domena za karakterizaciju značenja. Takva nam pozicija omogućuje da

metaforu povežemo i sa specifičnim domenama, kao što je slučaj sa ŽIVOT JE NIT (Riddle 1999), ali i identificiramo predodžbenu shemu kao izvornu domenu konceptualne metafore, što, na kraju krajeva, i jest nerijetko slučaj, kao što su dokazala istraživanja shematičnih konceptualizacija kao što su LJUBAV JE SPREMNIK (Stanojević 2013, 172) ili pak konceptualizacija raznih EMOCIJA kao TEKUĆINE U SPREMNIKU (Kövecses 2000, 88–89). Svjesni smo toga da različite domene pripadaju različitim razinama konceptualne organizacije. Neke su više temeljne od drugih. Kada govorimo o maksimalnoj shematičnosti i specifičnosti metafore, mislimo isključivo na značenje te metafore. Nije nam cilj odrediti niti prikazati taksonomiju identificiranih domena.

Na pitanje temeljnih domena veže se i sljedeći korak analize konceptualne razine – semantičke uloge komponenti rečenice, odnosno imenice *žizn′* u korpusu. Kognitivna lingvistika načelno se slaže oko postojanja semantičkih uloga kao odnosa među komponentama rečenice koji odražavaju naše temeljne interakcije sa svijetom i razumijevanja odnosa u njemu. Manje je slaganja u tome koji je set uloga dovoljan za adekvatan opis rečeničnih elemenata. Uloge o kojima ćemo mi govoriti analizirajući odnose izraza *žizn′* na razini rečenice temelje se na popisu Langackera (2008) i Luraghi (2014). Langackerova (2008, 356) lista semantičkih, odnosno arhetipnih uloga (engl. *archetypal roles*)[45], kako ih on naziva, uključuje agensa (engl. *agent*), pacijensa (engl. *patient*), sredstvo (engl. *instrument*), doživljavača (engl. *experiencer*), kretača (engl. *mover*) i nultu ulogu (engl. *zero*). Prototipno, agens je ljudsko biće koje djeluje na svijet voljno i s kontrolom. Na drugom je kraju spektra pacijens, kao neživi entitet bez vlastite volje čije se stanje mijenja pod utjecajem djelovanja agensa. Sredstvo je također neživi entitet bez vlastite volje, ali njega agens koristi kako bi djelovao na pacijensa. Doživljavač je ljudsko biće koje ne djeluje voljno, nego, kako mu naziv govori, sam doživljava nekakvo stanje. Kretač može biti i živi i neživi entitet kojeg definira činjenica da se kreće kroz prostor. Nulta uloga podrazumijeva samo postojanje na nekoj lokaciji ili posjedovanje neke nepromjenjive karakteristike. Iz opisa je uloga razvidno da, iako možemo

[45] Arhetipne uloge koje Langacker (2008, 355) navodi proizlaze iz nekoliko arhetipnih predodžbi temeljnih ljudskih iskustava. U prvom redu, to je model biljarske kugle (engl. *billiard-ball model*), koncepcije predmeta koji se kreću kroz prostor i utječu jedni na druge putem silovitog fizičkog kontakta, pri čemu neki predmeti imaju vlastiti izvor energije, dok je drugi samo prenose ili primaju. Druge su moguće arhetipne koncepcije: 1) organizacija scene u globalni smještaj i sudionike u njemu, pri čemu sudionici sudjeluju u raznim interakcijama jedni s drugima i okupiraju određene lokacije i 2) lanac radnje, koji podrazumijeva serijski prijenos energije s jednog sudionika na drugog, potencijalno bezgraničan, ali minimalno dvočlan.

pretpostaviti da se svi odnosi odvijaju u prostoru kao temeljnoj dimenziji našeg iskustva, ta je dimenzija eksplicitno prisutna samo u posljednje dvije uloge. Stoga korisnom smatramo distinkciju koju radi Luraghi (2014) kada semantičke odnose definira na osnovi konceptualnog primata domene prostornih odnosa koja služi kao izvorna domena za razumijevanje ostalih odnosa. Istraživanje Luraghi pokazuje da semantičke uloge najvećim dijelom prate ekstenziju *prostorni odnosi → međuljudski odnosi → odnosi među neživim entitetima*, iako je nekada moguća i direktna ekstenzija iz prostornih u odnose među neživim. U skladu s time, naša će analiza uključivati i uloge koje, prema Luraghi (2014), odražavaju temeljne prostorne odnose i neka, nama relevantna, preslikavanja na odnose među ljudima i odnose među neživim entitetima. To nas vodi do sljedećeg popisa: *lokacija, ishodište, put, cilj; agens, recipijent, doživljavač, posjedovatelj/posjedovano*[46]*; sredstvo, pacijens, kretač, nulta uloga.* Kada distinkcija nije nužna, pasivne ćemo uloge, prema Langackerovoj (2008, 366) terminologiji, grupirati u temu.

Smatramo da će predložena kognitivnogramatička analiza metaforički upotrijebljenih izraza omogućiti precizniju i točniju identifikaciju konceptualne metafore i potencijalne sustavnosti predodžbi. Time smanjujemo i rizik od neutemeljenih tvrdnji o postojanju određenih konceptualnih metafora. Analiza podataka koji su povezani s konceptualnom razinom u skladu su s općim postavkama i osnovnim zahtjevima kognitivne lingvistike. U slučaju kognitivnolingvističkih istraživanja to uključuje tekstualnu analizu jezika u stvarnoj uporabi i izvođenje zaključaka koji uzimaju u obzir postojanje kognitivnih mehanizama koji su već istraženi u drugim kognitivnim znanostima. Premda se ne bavimo istraživanjem odvijanja procesa u stvarnom vremenu kada govorimo o konceptualnim metaforama, dostupan nam je pogled u utemeljenost izraza u određenim kognitivnim mehanizmima u nekoj fazi razvoja značenja koja se očituje na supraindividualnoj razini konceptualizacije i koja omogućuje da se metafore analizira kao takve. Istovremeno, gramatička analiza poštuje nastojanja suvremenih istraživanja da teorija konceptualne metafore naglasi važnost dinamičnog aspekta metafora jer kognitivna gramatika ovisi o kontekstualizaciji kao formativnom elementu izraza. Analiza gramatičko-semantičkih

[46] Ovaj je međuodnos nemoguće razdvojiti; prototipno je posjedovatelj ljudsko biće koje nešto posjeduje, a posjedovano je neživi entitet.

struktura u skladu je s općim postavkama teorije jezika u čijim okvirima provodimo istraživanje i može osigurati sistematične podatke za opis konceptualne razine metafora.

4.3. Komunikacijska razina metafora

Posljednja je dimenzija metafore koju treba razmotriti kada se bavimo analizom metafora u stvarnoj uporabi komunikacijska. Steen (2008, 221) ističe da kada se metafora proučava u kontekstu stvarne uporabe jezika, ona ne posjeduje samo jezični oblik i konceptualnu strukturu nego i komunikacijsku funkciju. Komunikacijska dimenzija stoga zaslužuje zasebnu pozornost kao područje koje definiraju vlastita svojstva i kojemu možemo pristupiti zasebno pomoću seta kriterija proizašlih iz same komunikacijske dimenzije. Za Steena se dobar dio diskusije o komunikacijskoj funkciji metafore i određivanju svojstva vezanih uz tu dimenziju sastoji u razrješavanju sraza u definiranju metafore na jezičnoj i konceptualnoj razini – ono što možemo nazvati metaforom, odnosno prijenosom elemenata među dvjema domenama na jezičnoj razini, ne podrazumijeva nužno metaforičko procesiranje, odnosno aktivaciju obiju domena na konceptualnoj razini u stvarnom vremenu. Steen (1994; 2008; 2011; 2015) trodimenzionalni model smatra rješenjem navodnog sraza utemeljenog u originalnoj teoriji konceptualne metafore. Treća, komunikacijska dimenzija metafore potencijalno povezuje dvije razine u vidu namjerne metafore. Ona će u uporabi biti ovisna o diskursu u pitanju, ali najšire ju je moguće definirati kao adresantov poziv adresatu da vidi određenu ciljnu domenu u novom svjetlu skretanjem njegove pozornosti na određenu izvornu domenu i adresatovo prepoznavanje takve namjere (Steen 2008, 222). Ključno je obilježje namjerne metafore to što je svjesna retorička strategija ostvarivanja određenog diskursnog cilja. Kao most između metafore u jeziku i metafore u misli i opravdanje za definiranje konceptualne metafore kao preslikavanja među domenama, unatoč dokazima da se određeni dio jezičnih metafora ne procesira metaforički pomoću komparacije, nego kategorizacijom, teorija namjerne metafore opcija je vrijedna daljnjeg istraživanja[47], no komunikacijska funkcija metafore ne mora

[47] Složit ćemo se ipak s Gibbsom (2011) kada ukazuje na problematičnost definiranja određenih metafora kao „namjernih“ i njihova razlikovanja od konvencionalnih metafora kada se fenomeni svjesnosti i (ne)automatskog procesiranja sagledaju iz psihološke perspektive. Osim što je na temelju isključivo tekstualnih podataka teško izvoditi zaključke o mentalnim procesima koji bi mogli objasniti namjeru proizvodnje određenih metafora, književnost svakako predstavlja složen slučaj međuodnosa elemenata o kojemu ovisi postojanje djela kao takvog. Jedna od mogućnosti koja

se svesti na pitanje svjesne namjere proizvođača metafore. Bilo da je određena metafora uistinu svjesno kreirana i upotrijebljena s namjerom koja nije svojstvena ostalim metaforama, ili čak generalno jedinicama diskursa, bilo da nije, činjenica ostaje da diskurs u kojem je pronalazimo pokazuje određene karakteristike komunikacijske funkcije metafore koje je moguće analizirati bez inzistiranja na mentalnim procesima autora ili recipijenta.

Alternativni model metafore u komunikaciji Charterisa-Blacka (2012) obuhvaćen pojmom svrhovita metafora (engl. *purposeful metaphor*) bliži je pristupu koji zagovaramo. Umjesto teško uhvatljivog određenja svjesne i nesvjesne uporabe metafora u postizanju kakva diskursnog cilja, model se bavi onime što *jest* postignuto, čak i ako svjesna namjera (barem kako je shvaćena u Steenovu trodimenzionalnom modelu) nije postojala. Pojam svrhovite metafore dio je pristupa koji Charteris-Black naziva kritičkom analizom metafora (engl. *Critical Metaphor Analysis*) (2004; 2005; 2007: 2011). Pristup polazi od osnovnih pretpostavki kritičke analize diskursa prema kojima diskurs podrazumijeva određene sudionike s određenim komunikacijskim ciljevima koji se postižu u određenim uvjetima i svaka jezična uporaba predstavlja određen izbor iz mnoštva drugih izbora koji nosi određene vrijednosti i ideologije (Machin i Mayir 2012). U skladu s time, odabir određene metafore svrhovit je čin, sama odabrana metafora svrhovita je. Međutim, Charteris-Black (2012) primjenjivost takvog komunikacijskog modela metafore smatra najočitijom i najprikladnijom za određene tipove diskursa koji imaju jasan cilj i korist u uvjeravanju recipijenta, kao što su politički ili reklamni diskurs, dok bi se pitanjem namjernosti metafora u književnosti trebalo baviti u skladu s pogledima književne kritike. Smatramo da takvu iznimku nije potrebno praviti. Kao prvo, književna kritika daleko je od monolitne jedinice. Nesuglasja, kakva smo dosad raspravili govoreći o konceptualnoj metafori, nisu strana niti jednoj disciplini. Kao drugo, zabluda intencije (engl. *intentional fallacy*), odnosno pristup koji su zagovarali Wimsatt i Beardsley (1946) i prema kojemu intenciju autora nije moguće znati niti je ona poželjna i relevantna za kritiku djela, koje bi trebalo suditi u njegovoj umjetničkoj neovisnosti i samostalnosti, teško je izvediv u stvarnosti. Istraživanje Gibbsa, Kushner i Millsa (1991) o utjecaju implicirane intencije, tj. postojanja autora djela, nasuprot agensu bez intencije u vidu računalnog programa, na razumijevanje metafora, pokazalo

dovodi u pitanje odbacivanje nenamjernih (većinom konvencionalnih) metafora kao nevažnih za komunikacijsku razinu jest prevrednovanje konvencionalnog u književnosti koje nekada postaje vidljivo tek kada se promotri makrostruktura djela. To, naravno, ne znači da razlike među metaforama na komunikacijskoj razini nema, ali bi razlikama trebalo pristupiti iz drugačije perspektive.

je da čak i najoskudnije informacije o ljudskom autoru utječu na prosudbu navodnih autorskih metafora kao značajnijih, kao i na brzinu razumijevanja. Sama pretpostavka o autoru s kojim dijele najosnovnije iskustvo ljudskog postojanja čitatelje navodi da traže smislenost proizvedenog, pokušaju dešifrirati što je pjesnik htio reći na temelju onoga što nam je zajedničko. Već će znanje o nekakvom, anonimnom autorstvu ograničiti razumijevanje metafora. Za pretpostaviti je da što su čitatelji informiraniji o biografskim podacima i kulturno-povijesnim kontekstima nastanka djela, interpretacije metafora postaju još ograničenije (Gibbs, Kushner i Mills 1991, 27). Činjenica je da je nemoguće po volji isključiti znanja i očekivanja koje imamo kao čitatelji književnih djela, bili mi toga svjesni ili ne. Ideali književne teorije prema kojima bi ih potencijalno trebalo isključiti zasebno su pitanje u koje nećemo posebno ulaziti, premda smatramo da se vrijedi zapitati zašto bi isključivanje kategorije čovjeka iz onoga što suštinski jest jedinstveno ljudsko bilo pokazateljem dobre znanosti.

Neslaganje s zabludom intencije ne treba izjednačavati s pozivom na biografsko čitanje fikcije. *Doktor Živago* očigledno nije zapis Pasternakova života, ali jednako je nezamislivo da je sasvim svejedno je li izašao iz njegova pera ili Ostrovskijeva. Ne sudimo što je namjeravao proizvesti i u kojoj mu je mjeri to uspjelo, niti koliko je bio svjestan svojih odluka, ali ono što jest proizvedeno je *Doktor Živago*, jedan jedini, zbir mnogobrojnih odabira, među kojima su i odabiri metafora. Odabiri određenih metafora svrhoviti su u smislu da ostvaruju cilj prikaza određene predodžbe ŽIVOTA, života koji karakteriziraju vrijednosti i uvjerenja specifična za pojedino djelo kao kreaciju individue koja je, istovremeno, nastala u specifičnom sociokulturnom kontekstu. Isto vrijedi i za skupinu djela koje vežu individualna i zajednička iskustva i njihov utjecaj na formiranje sustava koncepata. Odnos individue i kulture u kontekstu teorije konceptualne metafore složen je. S jedne strane, razvidno je da zajednička kulturna znanja postoje i da pripadnici određene kulture postojano i svakodnevno crpe iz konvencionalnih konceptualizacija koje su nastala na temelju istih ili barem vrlo sličnih fizičkih i kulturnih iskustva, no ljudi ipak nisu tek djelić homogene mase. Kövecses (2005, 109–110), primjerice, u svome razmatranju individualne dimenzije varijacija unutar iste kulture navodi dva uzroka odstupanja od konvencionalnih uzoraka – značajna, odnosno formativna iskustva iz ranih faza života koja će uzrokovati korištenje nekonvencionalnih izvornih domena i neobična ili traumatična kasnija životna iskustva. Oba slučaja vode do konceptualizacija koje odstupaju od onoga što se smatra normom za neku kulturu i osoba ih ne mora biti svjesna.

Kao što čitatelj ne može svojevoljno isključiti znanje o postojanju nekakve intencije, tako ni djelo ne može biti proizvedeno odvojeno od iskustava koja su oblikovala znanja i stoga jezik autora. Ne postoji razlog zašto se komunikacijska dimenzija metafore ne bi mogla istražiti i u književnosti kao jednom od tipova diskursa. Principi su analize isti kao i za tipove diskursa na koje se češće primjenjuje – tekstualna i kontekstualna analiza. Pri kontekstualnoj analizi razmatramo kulturno-povijesni kontekst nastanka djela. Pri tekstualnoj se, uz određene prilagodbe, vodimo Steenovim (2008) prijedlogom za određivanjem namjernih metafora i istraživanjem Semino (2008) o tekstualnim uzorcima kao jednom od ključnih aspekata metaforičke kreativnosti u književnosti.

Razlika između konvencionalnih i inovativnih metafora prvi je aspekt komunikacijske dimenzije koji treba istražiti. Inovativne autorske metafore možemo razumjeti jer se najčešće u nekoj mjeri temelje na konvencionalnim konceptualnim metaforama, no na komunikacijskoj razini one predstavljaju obilježenu uporabu jezika koja će specifične, razmjerno jedinstvene, predodžbe učiniti istaknutijima. Steen (2008; 2015) inovativnost smatra karakteristikom isključivo konceptualne razine. Model metafore i jezika uopće koji zagovaramo protivi se takvom opisu. Štoviše, smatramo da konceptualnu i jezičnu razinu karakterizira sklad (ne)konvencionalnosti. Ako smo prihvatili tvrdnju da su i gramatičke strukture značenjske, a, podsjetimo, značenje se izjednačava s konceptualizacijom, svaka bi promjena oblika jezične metafore trebala korelirati s promjenom konceptualne strukture. Veći stupanj inovativnosti jezične metafore odgovora višoj konceptualnoj inovativnosti. Konvencionalne sheme moguće je prepoznati i u slučaju elaboracije, kada je shema potpuno imanentna novoj strukturi, i u slučaju ekstenzije, kada nova struktura zadržava samo dijelove sheme. Ekstenzija je nesporan princip kreacije novoga, no imanentnost sheme u elaboraciji ne eliminira mogućnost inovativnosti. Elaboracije mogu biti vrlo različite i svaka od njih predstavlja više ili manje originalan izbor. Budući da se pri procjeni ne(konvencionalnosti) nije dovoljno voditi intuicijom i potrebno je pretpostavke provjeriti konzultacijom kontrolnih korpusa, koji u slučaju konceptualnih metafora nisu još dovoljno opsežni i iscrpni, mi ćemo se zadržati na jezičnoj razini. Kako bismo odredili konvencionalnost/inovativnost metafore, koristimo sljedeći postupak:

1) Ako metaforičkog značenja nema u rječniku, metaforu automatski smatramo inovativnom.
2) Ako značenje jest navedeno u rječniku, ali uporaba nam se svejedno u nekoj mjeri čini inovativnom, intuiciju provjeravamo postupkom Deignan (2005, 40) prema kojemu se

svako značenje riječi koje se javlja rjeđe od jedanput na svakih 1000 citata dane riječi može opisati kao inovativno ili rijetko.

Uporaba poredbi, odnosno onoga što nazivamo direktnom metaforom, ili eksplicitne *A JE B* forme drugi je pokazatelj svrhovitosti metafora. Kao što je navedeno u poglavlju 4.1., direktne jezične metafore za razliku od indirektnih generalno su rijetke, ali česte su u književnosti u usporedbi s drugim tipovima diskursa i smatraju se funkcionalno važnima. Naše istraživanje provjerit će točnost potonje tvrdnje na korpusu užih parametara i pokušati odrediti njihovu komunikacijsku važnost u konkretnim kontekstima. Jednako tako, na temelju istraživanja Dorst (2011) očekujemo da će tradicionalna *A JE B* forma metafora biti rijetka.

Osim nekonvencionalnosti i jezične forme individualnih metafora, drugi su važan aspekt komunikacijske razine uzorci uporaba metafora u tekstu. Iako ih opisuju na ponešto različite načine, važnost uzoraka dokazuju brojna istraživanja, kako u drugim tipovima diskursa (Cameron 2003; 2007; Cameron i Deignan 2006) tako i u književnosti (D. Freeman 1993; 1995; 1999; Semino 2002). Zasad najpotpuniji pregled uzoraka metafora u tekstu daje Semino (2008). Vodeći se njime u tekstu tražimo sljedeće metaforičke uzorke:

1) *Repeticija*. Ponavljanje iste jezične metafore u tekstu.
2) *Rekurentnost*. Rekurentnost je uporaba različitih jezičnih metafora koje je moguće povezati s istom širokom izvornom domenom u različitim dijelovima teksta (Semino 2008, 23).
3) *Klasteri*. Istraživanja pokazuju da se metafore upotrebljavaju zgusnuto u nekim dijelovima teksta dok su u drugim prilično rijetke (Cameron 2003; Cameron i Stelma 2004). Zgusnuta uporaba različitih jezičnih metafora koje vežemo uz različite izvorne domene naziva se klasterom (Semino 2008, 24). Klasteri bi samom pojavom i činjenicom da ih ubrajamo u komunikacijski funkcionalno važne uporabe trebali biti primjetni, no što se kategorizira kao zgusnuta uporaba ipak je nužno provjeriti referirajući se na nekakve vrijednosti. Istraživanja različitih tipova govorenog diskursa pokazuju da se gustoća metafora kreće od 27 do 107 izraza na 1000 riječi (Cameron i Stelma 2004, 120)[48]. Uporabe koje prelaze navedenu gornju granicu kategorizirat ćemo kao klastere.

[48] Premda nije kvantitativno usporedivo, dodajemo da istraživanje koje se bavi upravo fikcijom pokazuje da je 11 % riječi u njoj upotrijebljeno metaforički (Dorst 2011, 204). Međutim, gustoća se u njemu računa drugačije – kao postotak ukupnog broja riječi teksta (u skladu s MIPVU postupkom), a ne metaforičkih izraza na 1000 riječi kao kod Cameron (2003) i Cameron i Maslen (2010).

a. *Ekstenzijskog tipa.* Ekstenzija je zgusnuta uporaba nekoliko različitih jezičnih metafora koje se vežu uz istu konceptualnu metaforu, barem shematično. Ekstenzijom ćemo smatrati minimalno dvije takve jezične metafore, u skladu s prijedlogom Semino (2008, 25).
b. *Kombiniranog/miješanog tipa.* Kombinacija i miješanje također se odnose na sadržaj metafora koje čine klastere – pri čemu metafore koje pripadaju različitim domenama mogu biti kompatibilne ili se kositi jedna s drugom.

4) *Opozicija doslovno–metaforičko.* Fenomen se odnosi na simultanu aktivaciju temeljnog i metaforičkog značenja.
5) *Signalizacija.* Jezične metafore mogu se pojaviti s određenim signalima koji ukazuju na njihovu metaforičnost, navode interpretaciju metafora i moderiraju istaknutost metafora (Cameron i Deignan 2003).
6) *Intertekstualni odnosi*. Metafore jednog teksta mogu se koristiti u drugom. U pravilu, metafore u pitanju trebale bi biti relativno inovativne kako pojava u različitim tekstovima ne bi bila objašnjiva vrlo generalnim kulturnim obrascima. Iako metaforička intertekstualnost uključuje i otvorene reference na druge tekstove, bavit ćemo se njome i u smislu povezanosti određene metafore uz određenu temu, odnosno javljanja jezičnih metafora koje je moguće povezati s istom generalnom konceptualnom metaforom za predočavanje ŽIVOTA u više od jednog teksta u korpusu.

5. Korpusni pristup

5.1. Priprema materijala za analizu

Neke riječi koje se često susreću u jeziku, pa i u našemu korpusu uz pojavnice leme *žizn'*, zahvaljujući svojoj razmjerno shematičnoj gramatičko-semantičkoj prirodi i komunikacijskim ulogama, zahtijevaju da se prije analize korpusa donese odluka o tome kako će im se pristupiti. Dodatna objašnjenja stoga dajemo za odluke o pomoćnim glagolima, kvantifikatorima i pokaznim zamjenicama, kategoriji posvojnosti i prijedlozima. Zatim prikazujemo primjenu postupka identifikacije jezičnih metafora na jednoj rečenici. Na kraju ovog poglavlja osvrćemo se i na problem raspona shematičnih i specifičnih domena koje identificiramo kao izvorne u drugom koraku analize, analize konceptualne razine.

a) Pomoćni glagoli

Pomoćni glagol *byt'* 'biti' kao dio imenskog predikata čini jednu cjelinu s imenskim dijelom predikata. U MAS-u *byt'* kao pomoćni glagol zaseban je članak odvojen od ostalih značenja glagola i njegova su tri objašnjenja isključivo gramatičke uloge. Međutim, glagol *byt'* nije semantički prazan, kako bi se dalo pretpostaviti na temelju rječničkih definicija. Njegovo je značenje očigledno shematično, ali njegov gramatičko-semantički doprinos nije zanemariv. U frazama s imenicama ili pridjevima koje profiliraju stvar, glagol *byt',* koji profilira procesualni odnos, dijeli svoju procesualnost s atemporalnom komponentom izraza (Langacker 2008, 125–126). Drugim riječima, izraz kojega je dio značenjski specifičnim čini imenski dio, koji može ili ne mora biti metafora, ali pomoćni glagol daje informaciju o tome na koji je točno način značenje izraza konstruirano u određenoj uporabi. Stoga ga zasebno ne smatramo metaforičkim, ali u slučaju metaforičke uporabe imenske komponente, označavamo ga kao dio metafore. Glagoli *stat'* 'postati' i *stanovit'sja* 'postajati' kao pomoćni glagoli spadaju u istu kategoriju i jednako su tretirani.

b) Pokazne zamjenice i kvantifikatori

Pokazne zamjenice i kvantifikatori elementi su imenskog ukotvljenja (engl. *nominal grounding*) u ruskom jeziku (kao i mnogim drugim). Langacker (2008, 259) koristi engleski termin

ground[49] kako bi nazvao komunikacijski događaj, njegove sudionike, njihovu interakciju i trenutne okolnosti, tj. vrijeme i mjesto komunikacije. Elementi ukotvljenja ono su što generalnom konceptualnom sadržaju izraza, tipu, daje nužan status koji ga čini relevantnim za stvarnu uporabu, odnosno instancom. Elementi imenskog ukotvljenja identificiraju referenta imenske fraze, odnosno usmjeravaju pažnju slušatelja na diskursnog referenta kojeg govornik ima u vidu, dok elementi rečeničnog ukotvljenja pozicioniraju profilirani odnos prema trenutnoj slušateljevoj koncepciji stvarnosti (Langacker 2008, 259). Prema Langackeru (2008), elemente ukotvljenja razumijemo u okvirima trenutnog diskursnog prostora. Trenutni diskursni prostor temelj je koji govornik i slušatelj dijele u trenutku diskursa. S jedne strane, on je razmjerno stabilan i uključuje široka pozadinska znanja, s druge strane, izuzetno je dinamičan i prilagođava se zajedno sa svakom novom podijeljenom informacijom. U danom trenutku samo određeni dijelovi tog prostora, takozvani diskursni okviri, mogu biti aktivni i relevantni za tumačenje sljedećih dijelova diskursa u razvoju. Elementi ukotvljenja omogućuju nam konceptualno povezati diskursne okvire. Pokazne zamjenice, kao što su *èta* 'ova' i *ta* 'ona', izrazito su shematičnog značenja i njihova je glavna funkcija izdvajanje određenog imenskog referenta u trenutnom okviru. Njihovo značenje i uporaba izriču blizinu/udaljenost, i premda bi se dalo raspraviti o ekstenziji prostornog značenja na odnosno, kao što smo utvrdili – njihovo je značenje shematično i važne su prvenstveno na razini diskursa. Zbog toga ih nećemo razmatrati kao metafore, ali se mogu pokazati zanimljivima na komunikacijskoj razini.

Kvantifikatori spadaju u istu kategoriju, ali njihova je uloga ipak drugačija. Kako im i ime govori, oni određuju kvantitetu nekog entiteta. Langacker (2008, 279) taj entitet definira kao set mogućih kandidata, odnosno maksimalnu ekstenziju tipa. Entitet na koji se odnosi kvantifikator uvijek je virtualan, nešto što ne može postojati u svijetu. Zahvaljujući ukotvljujućim kvantifikatorima, možemo zamisliti svu ili dio maksimalne ekstenzije kao omeđen entitet, ali ta omeđenost virtualna je čak i u slučaju konkretnih entiteta. Iako se potencijalno može govoriti o više ili manje reprezentativnim članovima kategorije, *svo brašno* virtualno je kao i *sav život.* Kvantifikatore stoga ne smatramo metaforama.

[49] Pomalo nespretno jer ga je lako pomiješati s odnosom *lik vs. pozadina*, koji se također naziva *figure vs. ground*.

c) Posvojnost

Posvojni odnosi izrečeni posvojnim zamjenicama (*moj* 'moj', *tvoj* 'tvoj', *naš* 'naš', *vaš* 'vaš', *svoj* 'svoj', *ego* 'njegov', *eë* 'njezin', *ih* 'njihov') i vlastitim imenicama, imenima ljudi, u genitivu identificirani su kao nemetaforički. Prvenstveno, u takvoj je odluci pomogla provjera značenja, primjerice, posvojne zamjenice *moj* u kontrolnom korpusu, prema kojemu dostatne razlike između temeljnog i kontekstualnog značenja nema. Detaljnije objasniti takvo stanje nije jednostavno. Kategoriju posvojnosti prema Tayloru (1995, 202) najbolje je shvatiti kao *iskustveni geštalt*, u smislu u kojemu termin koriste Lakoff i Johnson, kao jedan od temeljnih načina organizacije naših iskustava. Prototipna posvojnost uključuje nekoliko značenjskih elemenata: posjedovatelj je čovjek, posjedovano je konkretna stvar (obično neživa), svako posjedovano ima jednog posjedovatelja, samo posjedovatelj ima pravo raspolagati posjedovanim ili dati to pravo drugome, posjedovatelj dobiva pravo na posjedovano putem transakcije i zadržava ga do transakcije drugoj osobi, posjedovatelj odgovara za dobro stanje posjedovanog, kako bi posjedovatelj mogao koristiti svoja prava i ispunjavati dužnosti, on i posjedovano moraju se nalaziti u prostornoj blizini, odnos posvojnosti vremenski je dugoročan (Taylor 1995, 202). Odmah je uočljivo da posjedovanje ŽIVOTA ne zadovoljava sve kriterije. Stjecanje prava putem transakcije zahtijevalo bi, recimo, da rođenje konceptualiziramo kao svojevrsnu transakciju kojom dobivamo pravo nad svojim životom. Poglavito, međutim, apstraktnost posjedovanog kosi se s obilježjima prototipne posvojnosti. Posljedice nezadovoljavanja kriterija mogu se promatrati na dva načina. Gradeći na Nikiforidou (1991), koja genitiv smatra slučajem strukturirane polisemije, pri čemu različita značenja genitiva nastaju metaforičkim ekstenzijama prototipnog odnosa između posjedovatelja i posjedovanog, Cienki (1995, 85) tvrdi da je genitiv i dalje kategorija s prototipnim članom, ali razne odnose koje genitiv izriče treba shvaćati gradacijski kao više ili manje posvojne. Postojanje svih elemenata u maksimalnoj mjeri dovest će do prototipne posvojnosti, ali čak i kada odnos ne karakteriziraju svi elementi značenja ili nisu maksimalno prisutni, izrečeni je odnos unutar kategorije, kao njezin više ili manje ruban član. Cienki (1995) smatra da je ono na čemu se temelji kategorija predodžbena shema referentne točke. Referenta točka jedan je od elemenata puta mentalnog pristupa, odnosno svojevrsnog redoslijeda koncepcija (Langacker 2008, 500). Kada je istaknutih elemenata na putu više, razvija se referencijski odnos u kojemu pristup referentnoj točki

potom omogućuje pristup k cilju. U slučaju posvojnog genitiva posjedovatelj je referentna točka koja, nakon što smo pristupili posjedovanom, blijedi u pozadinu i funkcionira kao orijentir. Cienki (1995) smatra da subjektivizacija (Langacker 1990; 1991, 315–342), proces prema kojemu se mentalne operacije koje su originalno inherentne u objektivno konstruiranim scenama počinju koristiti u subjektivnim situacijama, omogućuje odnose članova kategorije posvojnosti.

Koji god princip bio zaslužan za razvoj značenja kategorije posvojnog genitiva iz dijakronijske perspektive, u suvremenom ruskom jeziku ni u kojem slučaju ne nalazimo razlog zašto bismo posvojni genitiv i zamjenice smatrali metaforičkima u okvirima odabranog postupka identificiranja. Povrh toga, čak niti inkluzivnost kategorije nije neograničena i postoje elementi značenja koji će proizvesti metaforu upravo na temelju posvojnosti nečega što svojim temeljnim značenjem onemogućava posvojnost. Produktivan u tome smislu vjerojatno bi bio neživi posjedovatelj, na što ukazuje i Taylorova (1995, 205) tvrdnja da je element ljudskog posjedovatelja važno ograničenje za ekstenziju prototipa od kojeg se ne bi smjelo previše udaljavati. U tim će slučajevima upravo posjedovatelj imati preneseno značenje, npr. život stroja ili život grada. Zaključujemo, dakle, da posvojnost izrečena navedenim načinima u tekstu samo uključuje koncept ŽIVOTA u domenu određene osobe, ne zahtijevajući niti pripisujući životu fizičke karakteristike.

Prepozicijska fraza *u* 'kod' + G, koja u ruskom također izražava posvojnost, uključena je u naše istraživanje i smatramo je metaforičkom kada se odnosi na pojavnice leme *žizn'*. Takva odluka temelji se na provjeri rječnika, koji razlikuju između značenja prostorne blizine fizičkih svari i pripadnosti. Temeljno je značenje, kao što provjera osnovnog korpusa NKRJ dokazuje, još uvijek aktivno i u širokoj uporabi. Odluku podupire i istraživanje Kaljuge (2020, 203–219) o metaforičkim ekstenzijama prostornih značenja prijedloga *u* 'kod', koje u toj tipično ruskoj frazi ostvaruju shemu lokativa kojom su posjedovatelji metaforički shvaćeni kao lokacije, a lokativni odnos implicira oblik kontrole nad entitetom (Luraghi 2014, 108).

d) Prijedlozi

Iako se zbog visoke konvencionalnosti prema odluci istraživača prijedlozi mogu zanemariti pri identificiranju metafora u diskursu, smatramo da posebice u književnosti, kao tipu diskursa uz koji se često vežu inovativnost, kreativnost i neočekivano prevrednovanje konvencija, nikakav

element nije poželjno ignorirati na temelju onoga što smo naviknuli smatrati uobičajenim i običnim. Sve ćemo komunikacijski svrhovite elemente razmotriti u zaključnom koraku analize, uključujući i potencijalno relevantne uporabe prijedloga. Međutim, budući da njihova uporaba u pravilu jest visoko konvencionalna, kada se javljaju sami, kao dio minimalnih fraza koje čine trajektor, prijedlog i orijentir, a pri tome je jedino prijedlog metaforički upotrijebljen, referirat ćemo se na iscrpno kognitivnolingvističko istraživanje Kaljuge (2020) o ruskom sustavu prijedložnih fraza čije je temeljno značenje prostorno; u tablici 3. dajemo sažetak i navodimo samo značenja relevantna za naš korpus.

Tablica 3. Značenja prijedložnih fraza

fraza	*temeljno*	*metaforičko*
pered 'pred' + I	PERCEPTIVNA DOSTUPNOST PRETHODNO U PROSTORU	OTVORENOST ZA RECIPIJENTA PRETHODNO U VREMENU
za 'za' + A	CILJ (PUT s orijentacijom na CILJ)	SVRHA; RECIPIJENT; KOLIČINA
nad 'nad' + I	IZNAD	ENTITET VIŠEG STATUSA ILI RANGA
pod 'pod' + I	ISPOD TERET / PRITISAK	ENTITET NIŽEG STATUSA ILI RANGA POTEŠKOĆA
v 'u' + L	SPREMNIK	CJELINA; PODRUČJE; STANJE; VRIJEME; KOLIČINA
v 'u' + A	SPREMNIK	CJELINA; PODRUČJE; STANJE
	CILJ	SVRHA; NAČIN; VRIJEME
iz 'iz' + G	SPREMNIK	CJELINA; PODRUČJE; STANJE
	ISHODIŠTE	UZROK; RAZLOG; MATERIJAL/DIO
na 'na/za' + A	CILJ	VRIJEME; KOLIČINA; SVRHA; UZROK
pri 'pri' + L	BLIZINA	VREMENSKA BLIZINA (ILI SIMULTANOST)
k 'k' + D	CILJ/BLIZINA	VREMENSKA BLIZINA; RECIPIJENT
ot 'od' + G	ISHODIŠTE/BLIZINA	POČETNA TOČKA (VREMENSKI); DAVATELJ; ENTITET ODVOJEN OD; UZROK
do 'do' + G	BLIZINA	ŽELJENI ENTITET
čerez 'kroz' + A	DIO PUTA	KOLIČINA; VRIJEME; PODRUČJE
po 'po' + D	DIO PUTA SREDSTVO ZA KRETANJE	KOLIČINA; VRIJEME; PODRUČJE SREDSTVO ZA DJELOVANJE

Jezičnu analizu vršimo vodeći se postupkom Cameron i Maslena (2010), koji omogućuje identificiranje fraza kao metafora, i služeći se koracima MIPVU postupka za određivanje inkongruentnosti na razini jezika. U skladu s postupkom pročitali smo cijelu rečenicu kako bismo se upoznali s dostupnim kontekstom i mogli odrediti uzrokuje li uporaba određenog izraza

inkongruentnost. Izrazi koje tvore najuže gramatičko-semantičke odnose s imenicom *žizn'* 'život ' provjeravane su za metaforičku uporabu[50]. Kako nalaže MIPVU, izraz je identificiran kao metafora ako se njegovo kontekstualno značenje razlikuje od temeljnog značenja, ali se može shvatiti pomoću temeljnog na temelju nedoslovne sličnosti. Temeljno je značenje konkretnije, povezano s tjelesnim i preciznije u suvremenoj jezičnoj uporabi. Uzmimo za primjer sljedeću rečenicu u kojoj susrećemo dvije pojavnice leme *žizn'*:

(1) *Takim obrazom srazu razbilas' i ličnaja žizn' Nikolaja Petroviča, i žizn' vnešnjaja, nalažennaja dvadcatipjatiletnej privyčkoj*.
'Na taj način odmah se razbio i vlastiti život[51] Nikolaja Petroviča i život vanjski, uređen dvadesetpetogodišnjom navikom.'[52]

U rečenici smo tri izraza identificirali kao jezične metafore koje se odnose na *život*: a) *razbilas'* s prvom pojavnicom *žizn'*, a s drugom b) *vnešnjaja* i c) *nalažennaja* i *razbilas'*, izraz koji se odnosi i na drugu pojavnicu, ali ga je dovoljno jednom pojasniti jer značenje ostaje isto u ovom slučaju.

a) *razbilas'*

Kontekstualno značenje: Značenje riječi u kontekstu ima veze s načinom i kvalitetom života. Povezano je sa značenjem u MAS-u pod oznakom *preneseno* 'uništiti se, umrijeti'.

Temeljno značenje: Za temeljno značenje riječi u oba rječnika karakteristična je konkretnost i preciznost, 'raspuknuti se, razlomiti se, raspasti se na dijelove od udara' (MAS).

Razlika: Dovoljna razlika između kontekstualnog i temeljnog značenja postoji. Temeljno je značenje konkretno i odnosi se na razbijanje predmeta. Kontekstualno je značenje apstraktno i odnosi se na život.

Usporedba: Kontekstualno značenje apstraktnog uništenja možemo razumjeti pomoću usporedbe s raspadom predmeta na dijelove koji time gubi svoju funkcionalnost.

[50] Kompleksnijim je odnosima na razini cijele rečenice posvećeno više pozornosti pri analizi komunikacijske dimenzije metafora.

[51] Imenica *žizn'* u ruskom je jeziku ženskog roda. Osim ako ta činjenica nije relevantna za konkretnu metaforu, imenicu ćemo prevoditi kako je konvencija za naš jezik – kao imenicu muškog roda. Sve riječi koje se s njome slažu u rečenici bit će sukladno prilagođene.

[52] Svi su prijevodi primjera u radu vlastiti. U prijevodima nastojimo što doslovnije prevesti original na hrvatski jezik kako bi temeljno značenje pa time i opravdanost identifikacije izraza kao jezične metafore i, konačno, njegova povezivanja s određenom konceptualnom metaforom bilo jasno čitatelju koji ne poznaje ruski jezik. Dodatna će pojašnjenja značenja biti dana po potrebi kada razlike u jezicima onemogućuju zadovoljavajuću razinu „prirodnosti" prijevoda.

Odluka: Riječ je jezična metafora, indirektna.

b) *vnešnjaja*

Kontekstualno značenje: Značenje najbliže odgovara onome navedenom u MAS-u ‘koji se izražava samo izvanjski, koji se ne tiče osnove, suštine nečega’.

Temeljno značenje: Temeljno je značenje prostorno i odgovara značenju ‘koji se nalazi vani, izvan granica nečega’ (MAS).

Razlika: Razlika između apstraktnog kontekstualnog i temeljnog prostornog značenja postoji.

Usporedba: Možemo shvatiti različite aspekte života, koji se tiču osobnog, s jedne strane, i onoga što ostvarujemo s i pokazujemo drugima, s druge strane, shvatiti pomoću prostorne podijeljenosti.

Odluka: Riječ je indirektna metafora.

c) *nalažennaja*[53]

Kontekstualno značenje: Kontekstualno značenje odgovara značenju ‘uspostaviti, organizirati’ u MAS-u.

Temeljno značenje: Temeljno značenje odnosi se na predmete i odgovara u MAS-u ‘učiniti upotrebljivim, prilagoditi za nekakav rad’.

Razlika: Razlika u značenju je dovoljna. Kontekstualno je značenje apstraktno i odnosi se na život, a temeljno je konkretno i odnosi se na predmete.

Usporedba: Život uspostavljen da funkcionira na određen način možemo shvatiti kao predmet uređen ili namješten da radi.

Odluka: Izraz je identificiran kao indirektna metafora.

Iz ovog je primjera također razvidno da kada postoji više izraza koji pripadaju određenim izvornim domenama pomoću kojih razumijemo ciljnu domenu ŽIVOTA, odnosno riječ *žizn'* na jezičnoj razini, svaku riječ razmatramo zasebno i potom odlučujemo o granicama metafore. U ovom slučaju to vodi do odluke da uz prvu pojavnicu vežemo jednu indirektnu jezičnu metaforu, a uz drugu tri. Prvi je primjer jasan. U dijelu *srazu razbilas' i ličnaja žizn' Nikolaja Petroviča* samo je jedna riječ koja se odnosi na *žizn'* metafora. U slučaju druge pojavnice tri se metafore uz nju vežu – *razbilas' (...) i žizn' vnešnjaja*, *nalažennaja dvadcatipjatiletnej privyčkoj*. Odnosi koji

[53] Glagolski pridjev *nalažennaja* pokazuje zašto su potrebne prilagodbe postupka specifičnostima ruskih rječnika, odnosno ruskog jezika. U MAS-u riječ pronalazimo pod *nalažennyj*, no značenje 1 vodi nas na značenja 1, 2, 3 i 5 glagola *naladit'*.

nastaju posljedica su složenosti rečenice, pa je, ako rečenicu promotrimo na nižim razinama strukture, odnosno komponente koje ju čine, *žizn'* trajektor odnosa profiliranog glagolom *razbilas',* pridjevom *vnešnjaja* i glagoskim pridjevom *nalažennaja.* Bitno je također da izrazi koje smo identificirali kao metafore nisu dio jedne fraze, nego individualne metaforički upotrijebljene riječi, na što ukazuje struktura rečenice, činjenica da u kontrolnom korpusu nisu zabilježene kao kolokacije, ali i njihovo značenje, to jest povezanost s različitim domenama. Na taj ćemo način jednostavnije kategorizirati izraze u sljedećoj fazi analize, ali i identificirati tekstualne uzorke koji ovise o gustoći uporabe metafora, kao što su klasteri, ekstenzija i kombinacija/miješanje. Kako bismo ipak dobili uvid u to koliko je česta uporaba metafora ŽIVOTA u pojedinom tekstu i korpusu, pojavnicu leme *žizn'* smatrat ćemo dijelom jezične metafore ako ostvaruje barem jedan takav odnos s nekim drugim izrazom, dok će produktivnost, u smislu višestrukih metaforičkih odnosa, biti određena zasebno i podrobnije istražena na komunikacijskoj razini.

Konačno, kada govorimo o konceptualnoj razini, bitno je istaknuti da sve domene nemaju jednak status u konceptualnoj organizaciji. Domena KAZALIŠNE PREDSTAVE nije jednako zastupljena u našem razumijevanju svijeta kao domena SPREMNIKA. Domena SPREMNIKA u biti je predodžbena shema, konceptualizacija nastala na temelju uzoraka u našem izravnom iskustvu svijeta, percepciji i senzomotoričkom iskustvu, i ona strukturira širok spektar naših iskustava, bilo da mislimo o tome da sjedimo *u* autu, pijemo čaj *iz* šalice ili idemo na kavu *u* pet sati, shema SPREMNIKA prisutna je u shvaćanju svih tih iskustva. Domena KAZALIŠNE PREDSTAVE specifičnija je, ima istaknut kulturni element i, iako je prepoznata kao konvencionalan izvor predočavanja apstraktne domene ŽIVOTA, njezina je nužnost, primjenjivost i prisutnost u našem svakodnevnom životu ograničenija. Međutim, kao što su primijetili Pauwels i Simon-Vandenbergen (1993, 365), niti sveprisutne konceptualizacije nastale izravnim iskustvom svijeta nisu jednakog statusa, predodžbene sheme mogu se hijerarhijski organizirati (vidi Santibáñez 2002; Peña Cervel 1999). Povrh toga, popis predodžbenih shema nije fiksan i razlikuje se od autora do autora (vidi npr. Clausner i Croft 1999, 15; Hedblom 2020, 40). Oba problema prelaze okvire našeg istraživanja i stoga nećemo pokušavati pridonijeti njihovu rješenju. Umjesto toga, u našem ćemo istraživanju, prvenstveno u analizi konceptualne razine metafore koja zahtijeva identifikaciju izvornih domena, koristiti popis predodžbenih shema koji predlaže Cienki (1999, 12).

Tablica 4. Predodžbene sheme

opće	*specifično*
PROCES	PODUDARANJE, STAPANJE, KONTAKT, VEZA, RAZDVAJANJE
PUT	RAVNO, SKALA, PONAVLJANJE, CIKLUS
PREDMET[54]	DIO-CJELINA, CENTAR-PERIFERIJA, POVRŠINA, NEBROJIVO-BROJIVO, SKUP
SPREMNIK	PRAZAN-PUN, POVRŠINA, CENTAR-PERIFERIJA
[sila]	PRIVLAČENJE, OMOGUĆIVANJE, PRISILA, PROTUSILA, BLOKADA, SPUTAVANJE, UKLANJANJE

Iako ne tvrdimo da se ovime iscrpljuju mogućnosti proširenja popisa ili drugačije hijerarhije, prednošću predložene klasifikacije smatramo njezinu ekonomičnost, to što na općoj razini, onome što mi nazivamo (maksimalno) shematičnim strukturama, daje minimalan set predodžbenih shema koje su dostatne za opis izvornih domena, individualno ili međusobnim kombinacijama. Nadalje, klasifikacija je prikladna upravo za analizu konceptualne razine metafora kakvu mi nastojimo provesti. Podsjećamo da se taj korak analize uvelike oslanja na shematizaciju kao jednu od osnovnih sredstava konceptualne organizacije koja se manifestira u jeziku. U našem slučaju govorimo primarno o ulozi shematizacije u strukturiranju konceptualnih metafora, ali i identifikaciji te strukture prepoznavanjem zajedničkih gramatičko-semantičkih elemenata metaforičkih izraza. Kao što Cineki (1999, 13) zaključuje, shematičnije metafore vjerojatnije će koristiti apstraktnije predodžbene sheme (lijevi stupac) kao svoje izvorne domene, a specifičnija će preslikavanja vjerojatnije uključivati specifičnije predodžbene sheme (desni stupac) kao svoje

[54] Status i karakteristike PREDMETA (engl. *OBJECT*) kao predodžbene sheme ponešto su kontroverzno pitanje (vidi Santibáñez 2002). Očigledno, mi se preuzimanjem hijerarhije Cienkija (1999) priklanjamo ostalima (Santibáñez 2002; Szwedek 2018) koji ga smatraju jednom od temeljnih predodžbenih shema. U skladu s definicijom Szwedeka (2018, 62), PREDMETOM smatramo omeđenom tvari čiju gustoću primarno osjećamo kroz iskustvo dodira. Činimo iznimku sa živim bićima, koja prema navedenoj definiciji jesu PREDMET, ali mi ćemo ih klasificirati kao zasebnu izvornu domenu zbog istaknutosti skupa karakteristika koje znanje o *omeđenoj tvari određene gustoće* guraju u pozadinu. Implicitno, naravno, svaka konceptualizacija ŽIVOTA kao živog bića podrazumijeva omeđenost.

izvorne domene. Konceptualne metafore mogu funkcionirati na raznim razinama organizacije, pa će tako nekada biti moguće identificirati shematičnu metaforu na višoj razini i njezine specifičnije instance na nižim razinama, ali prednost je minimalnog seta i to što nam, u slučaju, oskudnih jezičnih podataka, omogućuje i pozicioniranje strukture samo na višoj razini organizacije. Kada je metaforu moguće smjestiti na maksimalno specifičnu i maksimalnu shematičnu razinu, to ćemo i učiniti, ali samo kako bismo sistematično prikazali koje su domene zastupljene u kojemu tekstu i omogućili usporedbu te zastupljenosti na razini korpusa. Prikazom se složenih taksonomija ne bavimo.

5.2. Analiza

5.2.1. Bijeg

Roman *Bijeg* Marka Aleksandroviča Aldanova drugi je dio trilogije koju čine *Ključ* (rus. *Ključ*) i posljednji dio – *Pećina* (rus. *Peščera*). Roman je izlazio u nastavcima u časopisu *Sovremennye zapiski* 1930. i 1931. godine, a 1932. izlazi i zasebno izdanje. Trilogija problematizira događaje ruske revolucije, pitanje neizbježnosti prevrata i žrtava povijesnih procesa. Roman prati živote skupine ljudi koji ne prihvaćaju revoluciju i naposljetku su zbog svojih kontrarevolucijskih aktivnosti prisiljeni pobjeći iz zemlje. Kako piše Černyšev (1991, 22) u predgovoru sabranim djelima Aldanova, to je neviđeno široko platno, pogled sa Zapada na rusku revoluciju, na njezinu pretpovijest (*Ključ*), na prisilan *bijeg* mnogih, na uzaludnost nastojanja da se nađe *pećina* – utočište, da se skrije od srcu strane zemlje (kurziv u originalu). Usred svega toga u centru ipak ostaje čovjek, karakteri ljudi, više no povijesni događaji na čijoj se pozadini otkrivaju, ono su što je bila Aldanovljeva zamisao, kako sam piše u predgovoru romana („Predislovie“). Umnogome, Aldanov je sam iskusio posljedice 1917. godine. Iako je bio pobornik socijalizma, kao čovjek mira, kako ga opisuje Colin (1957, 38), dolazak sovjeta na vlast i nasilje Oktobarske revolucije kategorički je odbacio. Zauzvrat, boljševici izdaju naredbu o zapljeni njegovih knjiga (Colin 1957, 38). Uskoro, Aldanov uviđa ozbiljnost posljedica promjena sociopolitičke situacije u zemlji i emigrira iz Rusije. Kao i mnoga druga njegova djela, *Bijeg* nastaje u emigraciji.

Tekst *Bijeg* dostupan u elektroničkoj verziji na NKRJ-u sastoji se od 99 243 pojavnice. Pretragom leme *žizn′* u tekstu smo pronašli 167 pojavnica, što čini 0,16 % ukupnog broja riječi. Kao što smo utvrdili, pojavnicu leme povezujemo s nekom metaforom ŽIVOTA ako je dio izraza u kojemu barem jedna metaforički upotrijebljena riječ ostvaruje neki odnos s njom na razini rečenice. Od 167 ukupnih pojavnica leme *žizn′* 112 pojavnica dio su konstrukcija s jezičnom metaforom koja se odnosi na ŽIVOT kao ciljnu domenu, odnosno 67,06 %. U tekstu smo identificirali jednu direktnu metaforu.

Velik je broj metafora ŽIVOTA visoko shematičan. Shematičnost je najčešće izražena minimalnim konstrukcijama koje čini samo nemetaforička komponenta, prijedlog čije je temeljno značenje prostorno i imenica *žizn′*. U tekstu smo identificirali 40 takvih minimalnih gramatičko-semantičkih struktura. 25 čine strukture *v* ‘u’ + L. Prijedlogom *v* apstraktnom se konceptu ŽIVOT

daje prostorna dimenzija, ŽIVOT se predočava kao SPREMNIK unutar čijih se granica nešto nalazi[55]. Identificirali smo jednu strukturu *v* 'u' + A, dvije *na* 'na/za' + A strukture, jednu *za* 'za' + A i pet *k* 'k' + D struktura*;* svima se ŽIVOT predočava kao CILJ. U tekstu nalazimo i četiri posvojne X[56] *u* 'kod' + G strukture, pomoću kojih je shvaćen kao PREDMET koji se nalazi u blizini nečega, odnosno u nečijem posjedu. Identificirali smo i dvije *ot* 'od' + G strukture čije je temeljno značenje ono ISHODIŠTA, ali valja istaknuti da se u jednom od dva primjera radi o izrazu *bol'še ničego ne ždeš' ot žizni* 'više ništa ne očekuješ od života', čime se ŽIVOT stavlja u ulogu DAVATELJA, koja se prototipno veže uz agentivnost. Moguće je dakle navedeni primjer shvatiti i kao personifikaciju. Značenja koja konceptu ŽIVOT daju navedene strukture reflektiraju temeljno, no shematično znanje o konkretizaciji apstraktnog koncepta.

Konzistentno se ŽIVOT predočava kao SPREMNIK kompleksnijim strukturama koje metaforama daju ponešto specifičnije značenje, ističući različite komponente SPREMNIKA, pa tako saznajemo nešto više o unutrašnjosti i granicama SPREMNIKA. Saznajemo da njegova unutrašnjost može biti prožeta.

(1) *... no esli b ona [žizn'] ne byla v to že vremja naskvoz' proniknuta grehom ...*

'... no kada on [život] ne bi bio istovremeno potpuno prožet grijehom ...'

Unutrašnjost također može biti ispunjena.

(2) *... ja sledovatel'no byl izbavlen ot togo, čto zapolnjaet žizn' gromadnogo bol'šinstva ljudej, ot bor'by za den'gi.*

'... time sam bio pošteđen onoga što ispunjava živote velike većine ljudi, borbe za novac.'

Ovdje valja istaknuti da je predmet kojim se spremnik ispunjava borba za novac. Izraz *bor'bu* 'borbe' također smo identificirali kao metaforu. Budući da je na višoj razini rečenice smještena u domenu ŽIVOTA, odnosno ispunjava cijelu njegovu unutrašnjost, BORBU također smatramo izvornom domenom pomoću koje se predočava ŽIVOT, pri tome je svakako bitno uzeti u obzir i nemetaforičku komponentu predodžbe, odnosno svrhu borbe o kojoj je riječ. Saznajemo nadalje da ono što je unutar spremnika zauzima određenu površinu.

[55] Budući da se u identificiranim slučajevima na razini kompleksnijih struktura radi o vremenu nekakvih zbivanja u životu, kao što pokazuju konstrukcije *pervyj raz v žizni* 'prvi put u životu'*, dva raza v žizni* 'dvaput u životu', *nikogda v žizni* 'nikada u životu', ovakvu konceptualizaciju ŽIVOTA možemo povezati s temeljnom i potencijalno univerzalnom metaforom VRIJEME JE PROSTOR (Lakoff 1993; Radden 2003c).

[56] Oznaku X koristit ćemo za ŽIVOT kao komponentu određene gramatičko-semantičke strukture kada karakteristike realizacije u diskursu nisu relevantne.

(3) *Političeskie interesy zanimali v žizni Gorenskogo očen' bol'šoe mesto ...*

'Politički su interesi zauzimali u životu Gorenskog jako veliko mjesto ...'

(4) *Nikolaj Petrovič pripominal vse to tjaželoe, čto vypadalo v žizni*[57] *na ego dolju ...*

'Nikolaj Petrovič prisjećao se svega teškoga što je ispadalo u životu na njegov udio ...'

Granice se spremnika mogu otvoriti i u njega se može ući. Prostorna dostupnost mogućnost je sudjelovanja u životu koji se odvija na određen način.

(5) *V sravnenii s toj žizn'ju, kotoraja pered nej otkryvalas' ...*

'U usporedbi s tim životom koji se pred njome otkrivao ...'

(6) *On sam sebe govoril, čto «celikom ušël v obščestvennuju žizn' ...*

'On si je sam govorio da je „potpuno ušao u društveni život ...'

Ovom skupinom metafora ostajemo u sferi razmjerno shematičnog poimanja ŽIVOTA kao omeđenog entiteta predmetnog svijeta. Konzistentno se ŽIVOT predočava i kao PREDMET. Takva predodžba kao prvo uključuje metaforu PREDMETA U SPREMNIKU. U dva se primjera navedeno ostvaruje pomoću prijedloga *v* kojim se ŽIVOT smješta u drugi omeđen prostor. Primjeri doduše izražavaju mogućnost predmeta da bude u nekom prostoru, ali to nije nužno i ostvareno.

(7) *Nastojaščaja žizn' mogla byt' i v drugom ...*

'Istinski je život mogao biti i u drugom ...'

(8) *Dlja Nikolaja Petroviča nastojaščej žizni v ètom uže ne bylo i ne moglo byt'.*

'Za Nikolaja Petroviča istinskog života u tome nije bilo i nije moglo biti.'

Iz konteksta nije jasno što funkcionira kao SPREMNIK, ali prema WIDLII principu, primjere smatramo metaforičkima. Nekada jest jasno o kakvom se spremniku radi, kao što pokazuje sljedeći primjer, koji predstavlja i komponentu manipulacije predmetom.

(9) *Žizn', žizn' nado uderžat' v pamjati!*

'Život, život treba zadržati u sjećanju!'

Dvije metafore PREDMETA U SPREMNIKU ovise o konceptualnoj metafori ČOVJEK JE SPREMNIK izvan kojega je ili u kojemu je ŽIVOT smješten i u skladu s time više ili manje odražava istinsku prirodu onoga tko živi.

(10) *... i ličnaja žizn' Nikolaja Petroviča, i žizn' vnešnjaja ...*

'... i osobni život Nikolaja Petroviča i život vanjski ...'

[57] *(Vy)padat' na dolju* kolokacija je koja izražava da se nešto (pretežno loše) nekome dogodilo, postalo nečija sudbina; *dolja* 'udio' samostalno također ima preneseno značenje 'sudbina' (MAS).

(11) *Takaja li ja složnaja natura ili, naprotiv, sovsem nesložnaja, bez nastojaščej vnutrennej žizni?*

‘Jesam li ja takva složena priroda ili, naprotiv, sasvim jednostavna, bez istinskog unutarnjeg života?’

Smatramo da tri primjera metaforičke uporabe pridjeva *organičeskij* s imenicom *žizn′* također ukazuju na ŽIVOT koji se nalazi u SPREMNIKU-ČOVJEKU. Provjerom MAS-a utvrđujemo da pridjev može biti metaforički upotrijebljen jer je njegovo temeljno značenje ‘koji se tiče unutarnjeg ustroja organa čovjeka ili životinje’, a u prenesenom, ovdje kontekstualnom, značenju označava ono ‘što se tiče same suštine nečega, što je nerazdvojivo povezano s nečime’, pri čemu oba entiteta mogu biti apstraktna. Metafora ČOVJEKA-SPREMNIKA kombinira se s metaforom VAŽNO JE CENTRALNO[58] kako bi proizvela shvaćanje života kao nečega što je u čovjeku, nerazdvojno od njega, pa time i suštinsko, svojstveno njegovoj istinskoj prirodi.

Što se tiče lokacija na koje se život smješta pomoću prijedloga prostornih značenja, konkretno *na* ‘na’ (dva primjera) i *v* ‘u’ (sedam primjera), one su drugačije tretirane kada se radi o stvarima čije je kontekstualno značenje prostorno. U slučaju kao što je *žizn′ v Peterburge* ‘život u Peterburgu’, prijedlog *v* ne smatramo metaforom jer Peterburg je mjesto unutar kojega se nešto zaista može nalaziti ili odvijati. Takvom frazom u fokus se stavlja jedno od mogućih značenja riječi *žizn′* ‘period nečijeg postojanja ograničen boravkom negdje’ (MAS). Život se može shvatiti i kao metonimija za ljude koji ga žive na nekom mjestu. Kompleksnost koncepta ŽIVOT i implicitna prisutnost apstraktnih elemenata njegova značenja često ostavljaju prostora sivilu u donošenju odluka o metaforičnosti izraza s kojima se riječ *žizn′* veže i svaku uporabu treba prosuditi u kontekstu, ostavljajući i mogućnost ambivalentne uporabe. Uzmimo za primjer frazu (*žizn′*) *na ruinah* ‘(život) na ruševinama’. Moguće ju je protumačiti doslovno – na ruševinama, odnosno ostatcima neke građevine ili mjesta koje je u lošem stanju, ali frazu je moguće shvatiti i metaforički kao nešto apstraktno što je ostalo od prijašnjeg boljeg stanja, a moguća je i uporaba pri kojoj su oba značenja istovremeno relevantna. Život „u Peterburgu“, „na zvijezdama“, „u stanu“ shvaćamo kao frazu *trčanje u šumi*; one možda neće uvijek biti prototipni primjeri kategorija, ali to ih ne čini metaforama[59]. Takvim se slučajevima nećemo baviti.

[58] Kombiniranje navedenih konceptualnih metafora primjećuje u svom istraživanju i Kövecses (2004, 90–91).

[59] Jedan od koraka identificiranja jezičnih metafora s razlogom je odluka o tome postoji li *dovoljna* razlika između kontekstualnog i temeljnog značenja. Prema nekim istraživanjima metaforičnost jezičnih izraza u stvarnoj uporabi stvar je stupnja. Kao što pokazuje Hanks (2006), neke su metafore više metaforične od drugih. Kada je metaforičnost

Kao PREDMET koji sudjeluje u prostornom vertikalnom odnosu ŽIVOT je predočen pomoću jednog primjera strukture X *pod* Y 'X pod Y' – *žizn' ... pod vlast'ju* 'život ... pod vlašću'. Prostorni odnos GORE/DOLJE konvencionalan je način izricanja odnosa MOĆI ili KONTROLE (Lakoff i Johnson 2015, 15–22), kao što je u tekstu slučaj. Konstrukcije s pridjevima, glagolima, uključujući i njihovu podskupinu glagolske pridjeve, i imenicama također omogućuju da se ŽIVOT shvati kao PREDMET s kojim možemo imati fizičku interakciju ili ga percipirati kao dio fizičkog svijeta. Takva iskustva ŽIVOTA kao PREDMETA mogu se podijeliti u dvije dimenzije temeljnih iskustava, od kojih se jedna tiče dodira, a druga gledanja. U prvom je redu omeđenu materiju moguće vidjeti kao takvu.

(12) ... *my videli nastojaščuju, prekrasnuju i radostnuju žizn'.*

'... mi smo vidjeli istinski, prekrasan i radostan život.'

Međutim, ne radi se samo o vizualnoj percepciji već i o viđenju određenog svojstva koje izvorno pripada vizualnoj sferi iskustva, kao što metaforički izraz *prekrasnuju* 'prekrasan' pokazuje. Svojstvo ljepote kao ugodnog iskustva života sustavno u tekstu ističu i izrazi kao što su *skrašivajuščih žizn'* 'uljepšavajućih život', *žizn' stala skazočno-prekrasnoj* 'život je postao bajkovito-prekrasan', *krasivuju žizn'* 'lijep život'. Kao metafore PREDMETA kategoriziramo i izraze *dvojnaja* 'dvostruki' i *razbilas'* 'razbio se' u kojima je istaknuta komponenta DIO–CJELINA. Istovremeno, omeđenu je materiju moguće iskusiti dodirom. Upravo se na tome iskustvu temelje sljedeće metafore ŽIVOTA kao PREDMETA. Prvenstveno, život je moguće iskusiti osjetilima kao omeđeni dio predmetnog svijeta i dotaknuti ga.

(13) ... *oščuščenie žizni* ...

'... osjećaj života ...'

(14) ... *vy čut' kosnulis' toj žizni* ...

'... vi ste se tek dotaknuli tog života ...'

slabija, teže će biti izraz identificirati kao metaforu i bilo kakva odluka bit će donekle diskutabilna, ovisno o poziciji istraživača. Stupanj metaforičnosti povezan je s pitanjem odnosa između metonimije i metafore, koji bi prema nekim istraživačima (Radden 2003a; Radden 2003b; Barcelona 2003) trebalo shvaćati kao kontinuum jer ih je u nekim jezičnim izrazima teško razdvojiti i stoga je za točan opis pojava potrebno uvesti i posredne kategorije kao što je *metonimijski utemeljena metafora* (engl. *metonymy-based metaphor*). Radden (2003b) i Kövecses (2013) zaključuju da se barem neke metafore temelje na metonimiji. Radden (2003) prepoznaje četiri tipa metonimijskih temelja metafora: zajedničku iskustvenu bazu (413–418), konverzacijske implikacije (418–425), strukturu kategorije (425–427) i kulturne modele (427–430). Barcelona (2003, 51) čak tvrdi da se metafore uopće *tipično* temelje na metonimijskim preslikavanjima.

Rjeđe interakcija podrazumijeva istaknutu manipulaciju predmetom. Ona je u primjeru (16) već završena zahvaljujući gramatičko-značenjskim karakteristikama glagolskog pridjeva *nalažennaja* ‘uređen’ koji fokus stavlja na svojstvo proizašlo iz manipulacije. Značenje se veže uz dovođenje predmeta u radno stanje ‘učiniti uporabljivim, prilagoditi za nekakav posao (nabrusivši, podesivši)’ (MAS).

(15) ... *ja ... mogu svjazat' svoju žizn' tol'ko s otricatel'noj ideej.*

‘... ja ... mogu povezati svoj život samo s negativnom idejom.’

(16) ... *žizn' ... nalažennaja dvadcatipjatiletnej privyčkoj.*

‘... život ... uređen dvadesetpetogodišnjom navikom.’

Međutim, manipulacija jest u pozadini većeg broja metafora kojim se ističe iskustvo nekakvog svojstva predmeta. Ono se konzistentno veže uz težinu predmeta nizom varijacija izraza čiji osnovni sadržaj nosi pridjev *tjažëlyj* ‘težak’: *tjažela byla žizn* ‘težak je bio život’, *tjažëluju žizn'* ‘težak život’, *žizn' ... stanovilas' vse bolee tjažëloj* ‘život ... je postajao sve teži’, *žizn' v Kieve i pod vlast'ju «Ober-kommando» byla neizmerimo menee tjažela, čem v Peterburge,* ‘život u Kijevu i pod vlašću „Ober-kommando“ bio je neizmjerno manje težak nego u Peterburgu’. Preostale dvije metafore koje također proizlaze iz iskustva dodira materije ističu svojstvo površine.

(17) ... *grubost' žizni ...*

‘... grubost života ...’

(18) *Čto mne nužno, krome ... udobnoj žizni ...*

‘Što mi je potrebno osim ... udobnog života ...’

S nižom je metaforom PREDMETA, točnije metaforom ŽIVOT JE DRAGOCJEN PREDMET, moguće povezati samo jedan izraz u tekstu. Kao takav predmet život opet prolazi manipulaciju, dan je domovini, recipijentu koji je jednako neprototipan član takvog odnosa i također zahtijeva nedoslovno tumačenje. Ono što je sadržano u navedenoj metafori vrijednost je koju konceptualizator pripisuje predmetu koji se daje. Provjerom MAS-a potvrđujemo da preneseno značenje glagola podrazumijeva da se nešto ‘posveti’ ili ‘žrtvuje’.

(19) *Oni otdali žizn' otečestvu ...*

‘Oni su dali život domovini ...’

Shematična struktura ŽIVOTA kao PREDMETA uključuje i pet specifičnijih instanci u kojima se život može graditi i rušiti i koje stoga povezujemo s metaforom ŽIVOT JE GRAĐEVINA. Pri tome je koncepcija izgradnje češća od rušenja.

(20) *Neudačniki i posredstvennosti postrojat novuju žizn' na pošlosti i na obmane…*

'Gubitnici i mediokriteti izgradit će novi život na vulgarnosti i obmani...'

(21) *«… Postroim novuju jarkuju krasivuju žizn'» ...*

'"... Izgradit ćemo novi žarki, lijepi život" ...'

(22) *Budem stroit' novuju žizn' ...*

'Gradit ćemo novi život ...'

(23) *Stroit' novuju žizn' nel'zja?*

'Novi se život ne smije graditi?'

(24) *... razrušeniem, – im, verojatno, i konču žizn'.*

'... rušenjem – njime ću vjerojatno i završiti život.'

(25) *... naša žizn' daže ne razrušilas', a prosto raspolzlas' ...*

'... naš se život čak nije srušio, nego jednostavno razišao[60] ...'

Izuzev prijedložnih fraza čije temeljno značenje omogućuje da se ŽIVOT shematično predočava kao CILJ i ISHODIŠTE, odnosno pomoću predodžbene sheme PUTA, u tekstu nalazimo tri primjera u kojima je vidljivo da se koncept shvaća kao nekakva lokacija. U svim je primjerima istaknuto kretanje trajektora[61], koje je karakteristično za shemu PUTA, pa možemo reći da ovi izrazi pridonose shvaćanju ŽIVOTA kao PUTOVANJA, čineći predodžbu specifičnijom.

(26) *... ja dostig v žizni počti vsego, čego mog dostignut' ...*

'... ja sam dostigao u životu sve što sam mogao dostići ...'

(27) *Žizn' Semëna Isidoroviča šla ... po dvum glavnym, parallel'nym linijam: po linii idejno-obščestvennoj i po linii material'nyh interesov.*

'Život Semëna Isidoroviča išao je … po dvjema glavnim paralelnim linijama: po liniji idejno-društvenoj i po liniji materijalnih interesa.'

(28) *Nikolaj Petrovič dejstvitel'no v poslednee vremja dumal, čto žizn' ego prišla k koncu.*

'Nikolaj Petrovič stvarno je u posljednje vrijeme mislio da je njegov život došao kraju.'

---

[60] Riječ *raspolztis'* ima nekoliko temeljnih značenja prema MAS-u, ono na kojemu se temelji metafora u tekstu jest 'slomiti se, raspasti se, raspasti se od dotrajalosti, vlage i sl.; raspršiti se.'

[61] U primjeru (29) klupe se definitivno ne kreću, ali način na koji percipiramo situaciju, odnosno kako je metalno skeniramo (vidi Langacker 2008, 82–83), zahtijeva od nas da pratimo lokacije klupa određenim putem, što je i očito iz temeljnog značenja prijedloga *po* 'po'.

U primjeru (26) prijedlogom *v* ‘u’ postiže se omeđenost prostora, ali zahvaljujući glagolu *dostič'*/*dostignut'* ‘dostići’ jasno je o kakvom se točno prostoru radi. Dostizanje određene točke u prostoru ostvarivanje je određenog željenog razvoja života. Primjeri (27) i (28) osobiti su jer je život i taj koji se kreće putom, a ne samo put. Kretanje izraženo glagolima *šla* ‘išao’ i *prišla* ‘došao’ svojstveno je u prototipnoj situaciji živom biću koje posjeduje agentivnost i stoga navedene izraze vežemo uz domenu OSOBE, odnosno smatramo primjerima personifikacije. Istovremeno, izrazi *po dvum ... parallel'nym linijam* ‘po dvjema ... paralelnim linijama’ i *k koncu* ‘kraju’ pripadaju domeni PROSTORA, točnije PUTA s obzirom na usmjerenost kretanja. U primjeru (27) način na koji se život razvija, istovremeno podvojeno, shvaćamo na temelju kretanja dvjema zasebnim, ali paralelnim linijama u prostoru. U primjeru (28) kretanje je nemoguće razdvojiti od konačne točke puta. Izraz je konvencionalan način izražavanja završetka nečega i *konec* ‘kraj’, kao krajnja točka PUTA, konvencionalan je način predočavanja smrti, što potvrđuje i provjera rječnika. Moglo bi se reći da je život prošao svoj vlastiti put i došao do vlastitog kraja. Istovremeno su prisutne dvije izvorne domene – PUTA i OSOBE. Od ostalih metafora kojima se život opisuje kao mjesto razlikuje se fraza:

(29) *Vot takie skamejki neizvestno kem, neizvestno začem, byli rasstavleny napered i po moej žizni.*

‘Upravo su takve klupe nepoznato kime, nepoznato zašto, bile postavljene unaprijed i po mome životu.’

Gledajući širi kotekst koji NKRJ omogućuje, postaje jasno da se spomenute klupe referiraju na klupe postavljene ispred najslavnijih slika u muzeju za koje se očekuje da će izazvati najveće oduševljenje. Ovdje ćemo zanemariti komponentu muzeja kao takvog i fokusirati se na artificijelnost mjesta i planiran raspored postaja po njemu. Prijedlog *po* ‘po’ temeljno izražava put preko površine orijentira (Kaljuga 2020, 267). Ovoj metafori jest imanentna shema ŽIVOTA kao PUTA, ali je primjer njezina jedina visoko specifična instanca.

S domenom PUTA moguće je povezati i sljedeći izraz, iako se radi o njegovoj specifičnoj instanci SKALE (Cienki 1999).

(30) ... *žizn' ... byla by nenužnoj i neprijatnoj perehodnoj stupen'ju* ...

‘... život ... bi bio nepotrebnom i neugodnom prijelaznom stepenicom ...’

Uz nešto složeniji odnos izražen glagolskim metaforama u primjerima (27) i (28), uporaba glagola kojima se izriče mogućnost apstraktnog koncepta da se kreće kao osoba relativno je česta u tekstu. Ostale metafore uključuju pet primjera izraza *prošla* ‘prošao’, jedan glagolski pridjev

prošedšej ‘koji je prošao’ i jedan izraz *projdët* ‘koji će proći’, kojima se na temelju završenog kretanja predočava završetak razvoja života. Ovoj kategoriji pripada i već spomenuti primjer *prišla (k koncu)* ‘došao (kraju)’. Komponentu kretanja, odnosno razvoj koji se odvija ističu izrazi *šla* ‘išao je’ i *budet ... idti* ‘ići ... će’. Jednim se izrazom *vernulas'* ‘vratio se’ ističe završeno kretanje prema ishodištu, odnosno uspostava prijašnjeg načina života, a jednim se izrazom *vyhodila* ‘izlazio’ na temelju kretanja iz nekog spremnika predočava pojava određene karakteristike života. Kao OSOBA, ali ovaj put s fokusom na njegovo stanje ŽIVOT je predočen i pomoću glagola *oslabela* ‘oslabio’ koji označava gubitak fizičke snage, odnosno smanjenje manifestacije određenog načina života. Skupina izraza ističe različita stanja bogatstva, slobode i zavodljivosti personificiranog života.

(31) *Čto mne nužno, krome bogatoj, svobodnoj ... žizni ...?*[62]

‘Što mi je potrebno osim bogatog, slobodnog ... života?’

(32) *A vsë-taki žizn' obol'stitel'no-prekrasna!*

‘A ipak je život zavodljivo-prekrasan!’

Nalazimo primjere utjecaja na određenu temu.

(33) *Žizn' menja sliškom často balovala ...*

‘Život me odveć često mazio ...’

(34) *... žizn' ... mogla b nastojaščee isportit' ...*

‘... život ... bi mogao sadašnjost pokvariti ...’

Identificirali smo i izraze koji ŽIVOT stavljaju u ulogu posjedovatelja, to jest recipijenta.

(35) *To, čto moglo dat' žizni ...*

‘To što je moglo dati životu ...’

(36) *... ona [žizn'] imela by ...*

‘... on [život] bi imao ...’

Naposljetku, ostaju metaforički izrazi koji su značenjski najspecifičniji u tekstu, ali i najrjeđi. Jedan izraz pripisujemo izvornoj domeni ŽIVOTINJE: *otletela* ‘odletio’. Očigledno, primjer je izolirana pojava i nemoguće ga je svesti na užu domenu jer iako je u pitanju način kretanja tipičan za neke životinje, ništa u tekstu na njih ne ukazuje i stoga nema temelja za specifičnije kategorizacije. Ostale predodžbe karakterizira minimalna konzistentnost i izraze je tek načelno

[62] Bogat život i slobodan život moguće je shvatiti i kao metonimije ako se radi o materijalnom bogatstvu i fizičkoj, pa čak pravnoj, slobodi. Tada bi postojala metonimijska veza između bogatog i slobodnog čovjeka koji živi život i samog života. Postoji i mogućnost ambivalentnosti. Principom WIDLII odlučili smo primjere uključiti.

moguće povezati s određenim izvornim domenama, ali podsjećamo da se radi o konceptualnim metaforama čije je postojanje već utvrđeno, konkretno, uz već spomenuti primjer (2), u kojemu se ŽIVOT povezuje s BORBOM, u tekstu se javlja i druga izvorna domena koju karakterizira sukob – RAT.

(37) *Trudnaja žizn' Glafiry Genrihovny byla podobna žizni polkovodca, večno veduščego vojnu, ot kotoroj zavisit vsë ego buduščee.*

'Težak život Glafire Genrihovne bio je sličan životu vojnog zapovjednika koji vječno vodi rat od kojeg zavisi sva njegova budućnost.'

U dva je primjera ŽIVOT predočen kao KAZALIŠNA PREDSTAVA.

(38) ... *v moej žizni sygrala nemaluju rol'*.

'... u mome je životu odigrala poveću ulogu.'

(39) ... *žizn', s novoj rol'ju* ...

'... život, s novom ulogom ...'

Tri je izraza moguće povezati s određenim elementom prirode. Izraze *jarkuju ... žizn'* 'žarki ... život' i *osveščënnaja žizn'ju* 'osvijetljena životom' s izvornom domenom SVJETLOSTI, a izraz *dolžna byla protekat'* 'morao je protjecati' s domenom VODE. Međutim, kada govorimo o domeni SVJETLOSTI, nužno je razlikovati između atribucije *jarkuju* kojom se ŽIVOTU samo pripisuje svojstvo svjetlosti i glagolske metafore *osveščënnaja* koja zaista omogućuje usporedbu ŽIVOTA sa SVJETLOŠĆU. Naposljetku, identificirali smo i jedan primjer u kojemu se ŽIVOT predočava kao DRŽAVA i jedan u kojemu se uspoređuje s PAKLOM.

(40) *Musja vyrabatyvala konstituciju svoej supružeskoj žizni.*[63]

'Musja je izrađivala konstituciju svoga bračnog života.'

(41) *Èto ne žizn' byla, a prjamo ad* ...

'To nije bio život nego čisti pakao ...'

Analiza komunikacijske razine metafora analiza je svrhovitosti metafora, kao što je objašnjeno u poglavlju 4.3. Iz rezultata koje smo dosada prikazali razvidno je da je velik dio

[63] Primjer pokazuje nužnost razmatranja cijelih fraza kao metafora i konzultaciju osnovnog korpusa NKRJ. Ako se vodimo uputom MIPVU o tome što karakterizira temeljno značenje riječi, u ovom slučaju povezanosti s ljudskim tijelom, temeljno je značenje riječi *konstitucija* 'ustroj organizma', ali drugo je značenje, prema MAS-u, 'osnovni zakon države'. *Vyrabativat' konstituciju* konvencionalna je kolokacija značenja 'izrađivati konstituciju', koje ne bismo mogli nazvati temeljnim vodeći se konzultacijom rječnika, ali ono svejedno ne odgovara kontekstualnom značenju i kontekstualno značenje može biti shvaćeno na temelju usporedbe života s državom.

metafora u romanu *Bijeg* utemeljen u konvencionalnom i neizbježnom načinu konceptualizacije apstraktnog koncepta pomoću čovjeku temeljnog iskustva prostornih odnosa, kao što je slučaj s prijedložnim frazama. Unatoč rekurentnosti i repeticiji, njihova ih konvencionalnost i nemogućnost izbora čini zanemarivima. Međutim, povezanost s metaforama više razine kao što su SPREMNIK, PUT ili PREDMET ne čini sve tekstualne uzorke automatski zanemarivima. Naime, iz analize jezične i konceptualne razine razvidno je da navedene izvorne domene generalno karakterizira rekurentnost i repeticija, ali ono je što je za komunikacijsku razinu potencijalno važnije uzorci su ponavljanja pri isticanju određene komponente domene.

U tekstu je zamjetna repeticija i rekurentnost metafora kojima se ističe svojstvo težine ŽIVOTA kao PREDMETA u vidu četiri izraza. Razmjerno bogata rekurentnost i repeticija vidljive su u četiri metafore koje se odnose na istu domenu, ali ističu komponentu fizičkog izgleda predmeta, odnosno ljepotu života. Navedenoj smo rekurentnosti u ovome slučaju pribrojali i metaforu *obol'stitel'no-prekrasna* ‘zavodljivo-prekrasan’, iako je zavodljivost osobina koja je (prototipno) svojstvena samo čovjeku, za razliku od fizičke ljepote svega predmetnog. Zanimljivo je primijetiti da su iskustva života kao predmeta koje smo u konceptualnoj analizi podijeli na taktilnu i vizualnu dimenziju, većim dijelom oprečne jedna drugoj; dok se u taktilnoj dimenziji naglašavaju negativna svojstva, u vizualnoj prevladavaju pozitivna. S jedne strane, život se sustavno opisuje kao težak i grub, s druge – kao lijep, čak prekrasan. Međutim, kada se u obzir uzmu obje dimenzije iskustva, vidljivo je i da su oba kraja kvalitativnog spektra jednako zastupljena – u podjednakoj je mjeri život percipiran i kao težak i kao lijep.

Svrhovitost sugerira i rekurentnost u vidu šest izraza kojima Aldanov o ŽIVOTU piše kao o GRAĐEVINI, u čemu prevladava gradnja, a ne njezino rušenje. Valja istaknuti i da je to skupina metafora kojom, uz samo jednu iznimku, dominira buduće vrijeme, dok ostale glagolske metafore pokazuju snažnu tendenciju prošlog vremena, bilo da ih promatramo generalno u tekstu ili unutar identificiranih izvornih domena kojima neka skupina metafora pripada. Kao što smo pokazali tijekom jezično-konceptualne analize, život je najčešće prošao, bio je nekakav, nešto je učinio ili se njemu nešto dogodilo, ali gradnja života ostaje za budućnost.

Inovativnih je metafora u tekstu iznimno malo i većinom su povezane s oblikom direktne metafore ili oblikom *A je B*, za koje je utvrđeno da privlače pozornost čitatelja, pa ovakvo poklapanje nije začudno. Inovativnima bi se moglo smatrati pet primjera. Od toga dvije čine primjeri (27) i (28) u kojima dolazi do kombiniranja domena. Iako za provjeru inovativnosti koristimo postupak Deignan (2005) (vidi poglavlje 4.3.), inovativnost valja shvaćati skalarno. Potrebno je uzeti u obzir da za određivanje inovativnosti metafore nije bitno samo koliko se često kontekstualno značenje zasebnih riječi javlja u osnovnom korpusu, nego koliko je česta dana kombinacija. Spomenuti su primjeri osobiti kada govorimo o metafori ŽIVOT JE PUTOVANJE jer obično nije život taj koji se kreće, već čovjek a put po kojemu se kreće sam je život. Među inovativnim predodžbama najspecifičnija je svakako ona klupa postavljenih po životu. Prenosimo širi kontekst koji NKRJ omogućuje.

(42) *Znaete, kak v bol'ših muzejah pered naibolee znamenitymi kartinami stavjat osobye skamejki dlja zaranee predusmotrennogo voshiščen'ja. Vot takie skamejki neizvestno kem, neizvestno začem, byli rasstavleny naperëd i po moej žizni. I ja poslušno posidel na každoj...*

'Znate kako u velikim muzejima ispred najpoznatijih slika stavljaju posebne klupe za unaprijed predviđeno oduševljenje. Upravo su takve klupe, nepoznato kime, nepoznato zbog čega, postavljene unaprijed i po mome životu. I ja sam poslušno sjedio na svakoj…'

Metafora polazi od česte i konvencionalne predodžbe ŽIVOTA kao nekakvog omeđenog prostora, ali je njezina originalna instanca koju je, uzimajući u obzir širi ko(n)tekst, moguće protumačiti kao komentar na osjećaj nametnutog dizajna života i nedostatka slobode u njemu. Prizor muzeja i postaja osmišljenih za divljenje slikama osobiti su jer kontrolu mjesta uvode suptilno, kroz scenarij kojemu se obično pripisuje pozitivna vrijednost koja, međutim, nestaje jer se osmišljanje ustroja prostora provodi s namjerom navođenja osobe i oduzimanja agentivnosti koju čovjek zaslužuje imati u svome životu. Primjer ujedno predstavlja i klaster ekstenzijskog tipa.

U tekstu smo identificirali samo jednu direktnu, istovremeno i inovativnu, metaforu kojom se život ženskog lika uspoređuje sa životom vojnog zapovjednika, odnosno vječnim ratom.

(43) *Trudnaja žizn' Glafiry Genrihovny byla podobna žizni polkovodca, večno veduščego vojnu, ot kotoroj zavisit vsë ego buduščee.*

'Težak život Glafire Genrihovne bio je sličan životu vojnog zapovjednika koji je vječno vodio rat od kojega zavisi sva njegova budućnost.'

Metafora jest svojim oblikom istaknuta od ostatka teksta, ali ne smatramo nevažnim niti činjenicu da je metaforičko shvaćanje života kao svojevrsnog sukoba, uz još jedan primjer (financijske) borbe, na temelju naših podataka u tekstu rijetko. Navedeni je primjer ujedno i klaster ektenzijskog tipa. *A je B* format izricanja metafora također je rijedak, kao što je očito iz jednog takvog primjera.

(44) *... žizn' rjadom s Klervillem do zamužestva byla by nenužnoj i neprijatnoj perehodnoj stupen'ju k nastojaščemu i mogla b nastojaščee isportit'.*

'... zajednički život s Klervillom prije braka bila bi nepotrebna i neugodna prijelazna stepenica k sadašnjosti i mogao bi pokvariti sadašnjost.'

Shvaćanje života kao prijelazne stepenice originalno je samo utoliko ukoliko se stepenice obično nalaze u ŽIVOTU, kao što pokazuje provjera osnovnog korpusa, one sačinjavaju njegov put, a nisu izjednačene s njim. Osim toga, rečenica je primjer kombiniranja kojim se život, s jedne strane, opisuje kao neživi entitet, a, s druge, pripisuje mu se mogućnost djelovanja na stvari u svijetu koje čovjek ima. Izraz (40) predstavlja neosporiv primjer inovativnosti jer kontekstualno značenje koje shvaćamo kao temeljna načela prema kojima se živi ne postoji u rječniku; rječnička je definicija nerazdvojiva od sfere državne organizacije. Pretraga osnovnog korpusa također potvrđuje da je upravo *Bijeg* jedini tekst s takvom kolokacijom. Valja ukazati na to da se radi o životu čije je značenje specificirano nemetaforičkim atributom – bračnom životu.

Možemo zaključiti da je inovativnost u metaforičkoj predodžbi ŽIVOTA razmjerno rijetka pojava u tekstu. Identificirali smo samo pet inovativnih metafora, od kojih se jedna poklapa s jedinom direktnom metaforom, a jedna s *A je B* oblikom. Tekstualni uzorci repeticije i rekurentnosti uglavnom su vezani uz konvencionalno pridavanje životu konkretnih, prostornih granica i njegovoj mogućnosti kretanja prostorom, čime se u fokus stavlja njegova vremenska dimenzija. Nekolicina ekstenzija i kombiniranja koje smo pronašli služe specificiranju takvih značenja i omogućuju iznimne slučajeve inovativnosti. Komunikacijski se relevantni uzorci u prvom redu manifestiraju u vidu isticanja određenih komponenti metafora viših razina, kao što pokazuju opozicijski odnosi taktilne negativnosti i vizualne pozitivnosti ŽIVOTA kao PREDMETA, ali i podjednaku zastupljenost obaju svojstava. Među metaforama niže razine izdvaja se rekurentnost metafore ŽIVOT JE GRAĐEVINA, s istaknutom komponentom gradnje, oblikovana i doprinosom gramatičko-semantičke strukture karakterističnog joj za ovaj teksta futura. U tablici 5. navodimo izvorne

domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 5. Izvorne domene u *Bijeg*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora		BORBA/RAT
A je B	PUT (SKALA)	STEPENICA
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	opće PREDMET U ČOVJEKU GRAĐEVINA
	OSOBA	
		KAZALIŠNA PREDSTAVA
klaster	PUT (SKALA)	STEPENICA
	PUT	RUTA U MUZEJU
		RAT/BORBA
opozicija doslovno-metaforičko	–	
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	DRAGOCJEN PREDMET; VODA; ŽIVOTINJA; DRŽAVA; PAKAO; SVJETLOST svojstvo svjetlosti	

5.2.2. Kako se kalio čelik

Kako se kalio čelik poluautobiografski je roman Nikolaja Alekseeviča Ostrovskog. Točnije, kako je sam Ostrovskij izjavio, roman se temelji na mnogo činjeničnog materijala, no ne valja ga zvati autobiografijom; to je roman, a ne biografija, recimo, komsomolca[64] Ostrovskog (1935). I zaista, djelo je priča o strastvenom revolucionaru, mladom heroju Sovjetskog Saveza, koji je voljan žrtvovati svoj život, i koji je svakako žrtvovao svoje tijelo, za plemenitu klasnu borbu i gradnju novog, boljeg svijeta socijalizma. Ostrovskijev život prati nacrt ideala sovjetskog heroja. Još kao tinejdžer pridružio se boljševicima i potom kao komsomolac sudjelovao u borbi na fronti. Nakon teške ozljede glave demobiliziran je, ali nastavlja svoj doprinos Partiji u sferi industrijalizacije, čime još više narušava zdravlje i u ranim dvadesetima ostaje potpunim invalidom i gubi vid. U tome stanju piše roman. 1932. roman počinje izlaziti u nastavcima u časopisu *Molodaja gvardija,* a u dva je dijela roman potom izašao nešto kasnije 1932. i 1934. Nije začudno da je roman doživio apsolutan uspjeh, kako među čitateljstvom tako i u vladajućim krugovima – Ostrovskij je odlikovan Ordenom Lenjina, djelo je uključeno u školsku lektiru i na njega se Vladimir Stavskij eksplicitno referirao u svome govoru na Kongresu sovjetskih pisaca 1934., kada je socijalistički realizam proglašen službenom doktrinom sovjetske umjetnosti (Kaganovsky 2004, 582)[65]. Popularnost romana pomaže shvatiti i komentar pisca i književnog kritičara Platonova:

> Mnogo je u sovjetskoj književnosti djela koja su napisana vještije, ali ne postoji ni jedno koje više odgovara potrebi naroda nego *Kako se kalio čelik*. Ovaj roman otkriva konačni rezultat dugogodišnjih, silnih napora socijalističke revolucije – novog, boljeg čovjeka:

[64] Komsomol je skraćenica za Kommunističeskij sojuz moloděži (hrv. Komunistička omladinska organizacija).

[65] Koliko je složena i još uvijek u dobroj mjeri nejasna situacija čak i službeno odobrenih i slavljenih djela staljinističkog perioda, pokazuje i slučaj romana *Kako se kalio čelik*. Naime, nužno je istaknuti da je roman prvotno odbijen i tek se drugi recenzent časopisa složio objaviti ga. Međutim, roman je i nakon toga prošao velike korekcije i premda su se one nazivale stilističkima, velikim dijelom nisu bile takve. Kako piše Tolstaja-Segal (1981, 390), u principu, korekcije idu po ideološkoj liniji – izbačeni su svi detalji o opoziciji, kako radničkoj tako i trockističkoj, izbačena je cijela linija antisovjetskog starca, Korčaginova tasta – sve što može baciti sjenu na heroja. Nemoguće je znati koliko je (ne)voljno Ostrovskij prihvatio i unio izmjene, ono što znamo jest da one naposljetku jesu napravljene.

najsloženiju i najnužniju „produkciju“ sovjetskog naroda koja opravdava sve njegove žrtve, svu njegovu borbu, trud i strpljenje. (1970/2005, 62)

Sve do svoje (vrlo rane) smrti Ostrovskij je ostao propagandistom Komunističke partije.

Tekst *Kako se kalio čelik* sastoji se od 97 996 riječi. U tekstu smo pronašli 143 pojavnice leme *žizn'*, što čini 0,14 %. 112 pojavnica, odnosno 78,32 %, od ukupnih 143 dio su strukture s metaforičkim izrazom koji se odnosi na riječ *žizn'*. Identificirali smo samo jednu direktnu metaforu, ali tek na višoj razini rečenice, usporedba nije uspostavljena izravno s imenicom *žizn'*.

U tekstu smo identificirali 37 minimalnih prijedložnih fraza. 17 ih čini fraza *v* ‘u’ + L kojom se na temelju predodžbene sheme SPREMNIKA život predočava kao vremenski ograničeno područje nekakve aktivnosti. Identificirali smo pet *na* ‘na/za’ + A fraza kojima se pomoću sheme CILJA predočava kao uzrok, svrha ili se ističe njegova vremenska komponenta. U tekstu nalazimo i četiri *za* ‘za’ + A fraze kojima se također ističe vremenska komponenta ili se predočava kao svrha, jednu *iz* ‘iz’ + G frazu kojom se predočava kao SPREMNIK, odnosno područje nekakve aktivnosti, jednu X *v* ‘u’ + L strukturu kojom je predočen kao PREDMET U SPREMNIKU, jednu X *vne* ‘izvan’ + G frazu kojom je predočen kao PREDMET IZVAN SPREMNIKA i sedam posvojnih fraza X *u* ‘kod’ + G. Navedenim se gramatičko-semantički shematičnim frazama apstraktnom konceptu ŽIVOTA daje temeljna prostorna omeđenost. Kao PREDMET koji sudjeluje u prostornom vertikalnom odnosu ŽIVOT je predočen pomoću jednog primjera strukture X *pod* ‘pod’ Y – *žizn' ... pod carëm* ‘život ... pod carem’ kojim se izražava odnos vlast–podčinjenost.

Izvorna domena SPREMNIKA prisutna je i kod niza izraza koji omogućuju donekle specifičnije predodžbe od navedenih prijedložnih fraza. Prelazak granica spremnika, odnosno njegovu otvorenost koja omogućuje ulazak entiteta u unutrašnjost i time postojanja ili sudjelovanje u životu kao području nekakve aktivnosti istaknut je sljedećim metaforičkim izrazima.

(1) ... *vošedšee v žizn' molodogo kočegara čuvstvo...*

‘... osjećaj koji je ušao u život mladog ložača ...’

(2) *A on ... vycarapalsja v žizn'.*

‘A on se ... grebući uvukao u život.’

(3) *A ja bylo dumal v političeskuju žizn' vtjanut' ego.*

‘A ja sam ga mislio u politički život uvući.’

(4) *Mat' ... tjanet Taju nazad, v žizn' ...*

‘Majka ... vuče Taju nazad, u život ...’

(5) *V našu žizn' čužim vhod zakazan.*

'U naš je život nepoznatima ulaz zabranjen.'

Dok istaknutost granica ostaje prisutna i u izrazu (5), profilira se zatvorenost spremnika. Povrh toga, metafore pokazuju da načini ulaska mogu biti različiti, krećući se od neutralnog, preko dobrovoljnog, ali silovitog pa do prisilnog, što zajedno sa samim ulaskom pridonosi predodžbi o tome na koji način se postaje dijelom (određenog) života. Predočen kao SPREMNIK život ima i određenu površinu na kojoj osoba možemo zauzimati različite lokacije, odnosno proživljavati različita iskustva.

(6) *V vašej žizni vozmožny vsjakie položenija.*

'U vašem su životu mogući svakakvi položaji.'

Na višoj razini metaforom SPREMNIKA možemo smatrati i jedan visoko kompleksan i specifičan primjer sačinjen od niza izraza.

(7) *Zagljanul Pavka v samuju glubinu žizni, na ee dno, v kolodez'...*

'Pogledao je Pavka u samu dubinu života, na njegovo dno, u bunar ...'

Osim istaknute unutrašnjosti spremnika, identificiranim se frazama (*glubinu* 'dubinu', *dno* 'dno', *kolodez'* 'bunar') profilira i skala dubine, a ŽIVOT kao SPREMNIK očigledno je smješten visoko na njoj.

Druga je razmjerno česta izvorna domena metafora ŽIVOTA u tekstu predodžbena shema PUTA, s različitom istaknutošću njezinih komponenti. Kao orijentir odnosa profiliranog prijedlozima koji svoji temeljnim značenjem dva entiteta pozicioniraju u prostorni odnos, ŽIVOT postaje ISHODIŠTE od kojega se čovjek odvaja, jednom voljno u vidu oslobođenja, a drugi put protiv svoje volje.

(8) ... *on navsegda otorvalsja ot meščanskoj žizni malen'kogo gorodka ...*

'... on se zauvijek otrgnuo od buržujskog života malenog gradića ...'

(9) *Žizn', ot kotoroj Pavel byl otbrošen ...*

'Život od kojeg je Pavel bio odbačen ...'

Češće je ŽIVOT predočen kao CILJ na nekakvom PUTOVANJU, kao što je slučaj s izrazima *vozvraščalsja ... k žizni* 'vraćao se ... k životu', *na puti ... k žizni* 'na putu ... k životu', *vozvraščalsja k žizni* 'vraćao se k životu' i *putëvku v žizn'* 'propusnicu u život'. Posljednji je primjer moguće povezati i sa shemom SPREMNIKA, u svakom slučaju on uključuje komponentu prostorne omeđenosti. Cijeli je izraz kolokacija koja označava novi početak – 'to, što otvara put za daljnju

primjenu, korištenje' (MAS). Ona se u tekstu koristi uvjetno, pod navodnicima, u konstrukciji s neživim recipijentom. Nije ju jednostavno prevesti jer je vezana za kulturni kontekst Sovjetskog Saveza. *Putëvka* je 'službena potvrda izdana osobi koja nekamo putuje (u sanatorij, odmaralište, na tečaj itd.)' (MAS). Potvrda se dakle izdavala za put nekamo, na neku lokaciju, prema određenom cilju. Stoga na razini fraze ŽIVOT jest predočen kao CILJ, svojevrstan ultimativni, najpoželjniji cilj. Iako komponente ISHODIŠTA i CILJA jesu sadržane u predodžbenoj shemi PUTA, i ŽIVOT kao ciljna domena jest predočen pomoću njih u tekstu, najprisutnije je ipak profiliranje cijelog PUTA. Izrazima kao što su *načalas'* 'počeo je', *načinaetsja* 'počinje', *načalo* 'početak' ističe se njegova početna točka, dok *korotkuju* 'kratak' ističe duljinu između dvije točke, to jest vremensko trajanje. Naravno, radi se o razmjerno shematičnim predodžbama. Međutim, iz drugih je primjera razvidno da se čovjek koji živi kreće po određenom putu.

(10) ... *dal'še ryt'ja zemli kočegar v žizni ne prodvinulsja.*

'... dalje od kopanje zemlje ložač se u životu nije pomaknuo.'

(11) ... *put', kotorym rešil vernut'sja v rjady stroitelej novoj žizni ...*

'... put kojim se odlučio vratiti u redove graditelja novog života ...'

Nekretanje implicira negativno stanje, stagnacija nije poželjna jer uskraćuje životno iskustvo. Isto tako, moguće je odabrati razne rute, odnosno donijeti odluke koje osobu dovode do ostvarenja određene svrhe. Na putu postoje određeni ciljevi, u biti, oni moraju postojati, jer nepostojanje svrhe percipira se negativno. Prolaskom putom, na svome kretanju k cilju, osoba koja se kreće susreće određene prepreke koje mogu usporiti ili generalno omesti daljnje kretanje, odnosno dostizanje cilja.

(12) *No žizn' nagromoždala odnu pomehu za drugoj, k pojavlenie ih on vstrečal s nespokojnoj mysl'ju o tom, naskol'ko oni zatormozjat ego prodviženie k celi.*

'No život je natrpavao jednu smetnju za drugom, pri njihovoj pojavi on ih je susretao s nemirnom mišlju o tome koliko će one usporiti njegovo kretanje k cilju.'

(13) ... *bescel'no prožitye gody ...*

'... besciljno proživljene godine ...'

Uz izvornu domenu PUTA vežemo i metaforički izraz koji u sebi sjedinjuje komponente više od jedne predodžbene sheme.

(14) ... *perevalil smertnyj rubež ...*

'... prevalio je smrtnu granicu ...'

Sheme SPREMNIKA i PUTA potencijalno su nerazdvojive u ovoj konceptualizaciji. Stoga ju je najbolje svesti na omeđen prostor u kojemu se osoba susreće s granicom gdje život prestaje i prevladava je kao svojevrsnu prepreku kako bi se ponovno vratila u prostor života.

Druga je konzistentna predodžba ŽIVOTA kao PREDMETA. U prvom redu to podrazumijeva mogućnost da se osjetilima materija iskusi.

(15) *Tam oščuščenie žizni pridavleno blizost'ju*[66] *smerti.*

'Ondje je osjećanje života pritisnuto blizinom smrti.'

Iako primarno osjetilo kojim doživljavamo omeđenu materiju jest dodir, percepcija također čini važnu komponentu metafora PREDMETA. Na višoj razini to tek shematično podrazumijeva mogućnost gledanja predmeta povezanu s izrazima *posmotrel ja na svoju žizn'* 'pogledao sam na svoj život' i *na žizn' ne smotrju* 'na život ne gledam'. Komponenta percepcije uključuje i percepciju određenih vizualnih svojstva predmeta, kao što je slučaj s izrazom *mnogkrasočnaja* 'raznobojan', odnosno raznolik, pun različitih zbivanja, i sljedećim primjerom.

(16) *Zdes' mužestvenno umirali brat'ja, dlja togo čtoby žizn' stala prekrasnoj dlja teh, kto rodilsja v niščete, dlja teh, komu samoe roždenie bylo načalom rabstva.*

'Ovdje su hrabro umirala braća kako bi život postao prekrasan za one koji su se rodili u neimaštini, za one kojima je samo rođenje bilo početkom ropstva.'

U navedenom su primjeru vrlo važne nemetaforičke komponente predodžbe, odnosno činjenica da je svojstvo ljepote života, pa time i njegova ugodnog iskustva, svrha – na razini dane rečenice još neostvarena – za koju su umirali. U primjeru smo identificirali i drugi potencijalno metaforički upotrijebljen izraz koji ŽIVOT uspoređuje s ROPSTVOM. Postoji mogućnost i da se radi o fizičkom/pravnom ropstvu kakvim bi se kmetstvo carske Rusije moglo smatrati, ali izraz uključujemo po WIDLII principu. U dva se primjera ŽIVOT predočava i kao PREDMET U SPREMNIKU.

(17) ... *žizn' ... zapolnjala éti dni* ...

'... život ... je ispunjavao te dane ...'

(18) ... *žizn' ... pogružënnuju v uzkoličnoe ...*

'... život ... uronjen u uskogrudno ...'

[66] U skladu je s predodžbom ŽIVOTA kao materije koja postoji u prostoru i metafora blizine smrti i prisutnost sile pritiska među dvama predmetima.

Konzistentna je istaknutost komponente manipulacije PREDMETOM, od shematičnih radnji, kao što je slučaj s izrazima *delat'* ‘raditi’, *sdelat'* ‘uraditi’, *sozdat'* ‘stvoriti’ i *sozdannuju* ‘stvoren’ koji profiliraju odnose manifestacije materije i čiji je pacijens ŽIVOT, pa do specifičnijih odnosa, kao što je *ne svjažu tvoej žizni* ‘neću povezati tvoj život’, kojim se negira komponenta sile SPUTAVANJA ili primjerice *moguščih sžeč' ne odnu žizn'* ‘koji mogu spaliti ne samo jedan život’ kojim se ističe komponenta potencijala uništenja predmeta vatrom. Najzastupljenija je komponenta preokretanja predmeta, odnosno promjene života.

(19) *Bit'sja v odinočku – žizni ne perevernut'.*

‘Ako se sam boriš, život nećeš preokrenuti.’

(20) ... *žizn'-to* ... *pridëtsja perevoračivat' naiznanku*.

‘... život ... se mora preokrenuti naopako.[67]’

Pri tome je metaforu PREDMETA u primjeru (20) nemoguće razdvojiti od predodžbene sheme SPREMNIKA koji ima unutrašnju i vanjsku stranu. Nekada se (pre)okretanje odvija naizgled samo od sebe, kao što je slučaj s izrazima *povoračivalas'* ‘okretao se’ i dvije uporabe izraza *povoračivaetsja* ‘okreće se’. Kada kažemo da se okretanje naizgled odvija samo od sebe, govorimo o načinu konstruiranja scene koji održava struktura rečenice. Na razini rečenice najistaknutiji sudionik odnosa, trajektor, može biti ili agens ili tema. Ono što vidimo u spomenutim primjerima jest orijentacija na temu pri kojoj je došlo do apsolutnog konstruiranja (engl. *absolute construal*) (Langacker 2008, 370–373). Radi se o tome da je u profiliranim odnosima agens implicitan, potisnut u pozadinu. Primjerice, kada kažemo *svjetlo se upalilo,* radnju percipiramo kao da ju je pokrenulo samo svjetlo, ali to nije tako – bilo da ga je upalila osoba koju ne vidimo ili čak da njime upravlja kakav sustav, nama je vizualno i konceptualno dostupan samo trenutni rezultat. Svjetlo je i dalje tema, kao što je slučaj i sa životom u našim primjerima. Stoga spomenute primjere i dalje vežemo uz izvornu domenu PREDMETA jer oni zapravo ne daju ŽIVOTU agentivnost, ali na komunikacijskoj razini preferencija orijentacije, kada izbor postoji, svakako može biti svrhovita. Jednak slučaj predstavljaju i metafore PREDMETA s istaknutom komponentom DIO–CJELINA: *složilas'* ‘složio se’ i *skladyvaetsja* ‘slaže se’, pri čemu valja spomenuti i da je iz nemetaforičke komponente predodžbe slaganja na temelju kojeg shvaćamo uspostavljanje određenog načina života razvidno da se ono događa neuspješno (npr. *huže, čem ja ožidal* ‘gore nego što sam

[67] „Naopako“ u smislu da naličje bude izvana, a lice unutra.

očekivao)'. Manipulacije mogu uzrokovati i neuporabljivost predmeta ili narušiti njegovo stanje, što može biti pozitivno percipirano ako se radi o načinu života koji treba zamijeniti novim, ali i negativno, posebice kada manipulacija uključuje silovitost i vrši se protiv volje onoga koji živi.

(21) *Vosstali raby i staruju žizn' dolžny pustit' na dno.*

'Ustali su robovi i stari život moraju pustiti na dno[68].'

(22) *Skol'ko iskoverkannyh, razorvannyh žiznej ...*

'Koliko unakaženih, razderanih života ...'

Jednom primjeru na višoj razini konceptualizacije jest imanentna shema PREDMETA kao izvorne domene i istaknuta je komponenta manipulacije njime, ali ako u obzir uzmemo širu strukturu rečenice, jasno je da se ŽIVOT poima kao tip TERETA, odnosno uspoređuje se sa ZAPREŽNIM KOLIMA.

(23) *... žizn', čto pod carëm provoločili, jak vol telegu tjanet,*

'... život koji smo pod carem provukli kao što vol zaprežna kola vuče.'

S takvom je predodžbom konzistentno i svojstvo težine koje se životu pripisuje dvama izrazima: *byla tjažëlaja* 'bio je težak' i *tjažela* 'težak'.

Specifičnija je instanca ŽIVOTA kao PREDMETA metafora DRAGOCJENOG PREDMETA. Životom se tako može platiti i nešto nekoga može koštati života, kao što pokazuju izrazi *žizn'ju možno teper' poplatit'sja* 'životom se sada može platiti', *platilis' žizn'ju* 'platili su životom', *čut' ne stoilo žizni* 'umalo nije koštalo života', *stoil četyrëh žiznej* 'koštalo je četiri života'. Takav se gubitak života odvija neovisno o volji čovjeka koji ga živi i percipiran je kao negativan, no moguć je i voljan „gubitak". Život čovjek konzistentno daje za ono što se percipira vrijednim takvog konačnog i najvećeg dara.

(25) *Žizn' ... otdali za naše sčast'e, za naše delo ...*

'Život ... su dali za našu sreću, za naše djelo ...'

(26) *Èto pobeda, no za neë dvoe otdali svoju žizn' ...*

'To je pobjeda, na za nju je dvoje dalo svoj život ...'

(27) *... otdavšego svoju korotkuju žizn' partii ...*

'... koji je svoj kratki život dao partiji ...'

[68] *Pustit' na dno* ustaljena je kolokacija koja bi se mogla prevesti i kao 'potopiti' (MAS).

(28) *... vsja žizn' i vse sily byli otdany samomu prekrasnomu v mire – bor'be za osvoboždenie čelovečestva.*

'... sav život i sve sile bile su dane najljepšem na svijetu – borbi za oslobođenje čovječanstva.'

Samo se u jednom primjeru ističe da je čovjek recipijent dara.

(29) *Ona [žizn'] daëtsja emu odin raz ...*

'On [život] mu se daje samo jedanput ...'

S druge strane, željeni se način života teško zarađuje.

(30) *... novoj žizni, dobytoj godami naprjažennogo i upornogo truda.*

'... novim životom, stečenim godinama napornog i upornog rada.'

Naposljetku, i eksplicitno se ističe da je život čovjekov najdragocjeniji predmet.

(31) *Samoe dorogoe u čeloveka – èto žizn'.*

'Najdragocjenije u čovjeka je život.'

U tekstu nalazimo nekolicinu izraza koje je moguće povezati s metaforama niže razine PREDMETA, to jest specifičnijim instancama, ali su oni i znatno rjeđi, pa ne govore mnogo o detaljima takvih specifičnijih shvaćanja. Život se predočava pomoću izvorne domene GRAĐEVINE; saznajemo da se može izgraditi iz izraza *postroit' žizn'* 'izgraditi život' i da postoje graditelji života *stroitelej žizni* 'graditelja života'. Predočava se i kao VODA, koja ima svoj izvor (*istočnika ... žizni* 'izvora ... života'), tok (*Žizn' tečët mirno.* 'Život teče mirno.') i druga stanja (*kipučej žizn'ju* 'kiptećim[69] životom'). Tri izraza omogućuju i predočavanje ŽIVOTA kao VOZILA. Komponenta vozača preslikava se na osobu koja ga živi, vozilo koje se na trenutak kreće nekontrolirano i potencijalno opasno za vozača na život koji se razvija neočekivano i potencijalno nepovoljno za osobu i hvatanje volana i uspostavljanje kontrole nad vozilom na radnju kojom se život opet počinje živjeti u skladu s voljom osobe.

(32) *Korčagin opjat' uhvatilsja za rul' obeimi rukami i žizn', sdelavšuju neskol'ko ostryh zigzagov, povernul k novoj celi.*

'Korčagin se opet uhvatio za volan objema rukama i život, koji je napravio nekoliko oštrih cik-caka, usmjerio k novom cilju.'

ŽIVOT se konzistentno u tekstu predočava kao OSOBA, to jest personificira se. Mogućnost kretanja među temeljnim je komponentama domene i omogućuju razmjerno shematično poimanje

[69] Značenje nije povezano s temperaturom. Radi se o stanju tekućine u kojemu se stvaraju mjehurići, tekućina se pjeni, npr. na izvoru kakve tekućice.

koncepta, na način kojim se konvencionalno metaforički predočava protok vremena, pa je i u slučaju identificiranih glagolskih metafora istaknuta vremenska komponenta domene ŽIVOTA. O tipu kretanja ovisi način razvoja života. On može podrazumijevati kretanje samo kao kod izraza

(33) *Žizn' šla po-prežnemu.*

'Život je išao kao prije.'

Izuzev razvoja samog po sebi, glagoli koji uključuju i značenjsku komponentu skale brzine omogućuju specifičnije predočavanje brzine odvijanja života, kao što je razvidno iz izraza *probežala* 'protrčao je', *plelas' obydennym hodom* 'vukao se uobičajenim hodom', *mčalas'* 'jurio je', *ne ostanavlivala svoego šaga* 'nije zaustavljao svoj korak' i *zatormaživala hod* 'usporavao je hod'. U nekoliko primjera kretanje je tek dio kompleksnije strukture koju čini i određena, uvjetno rečeno, lokacija. Izrazima se ističe ne samo brzina nego način na koji se život odvija – nagla promjena, nepovoljan razvoj ili potpun izostanak razvoja.

(34) ... *žizn' ego pošla na krutoj perelom* ...

'... život je pošao na strmi prijelom[70] ...'

(35) ... *žizn' Korčagina šla pod uklon.*

'... život Korčagina išao je nizbrdo.'

(36) ... *žizn', kazalos', ne vyhodila iz proložennogo rusla* ...

'... život, činilo se, nije izlazio iz prokrčenog kanala ...'

U domeni je zastupljeno i isticanje komponente odnosa koji personificirani život ostvaruje s čovjekom. On može dati nešto čovjeku i dovesti ga nekamo.

(37) ... *gordosti i nepovtorimoj radosti, čto dala emu žizn', privedšaja ego kak bojca i stroitelja sjuda...*

'... ponosa i neponovljive radosti što mu je dao život koji ga je doveo kao borca i graditelja ovamo...'

Međutim, kada govorimo o odnosu s čovjekom, najčešće je zamjetno djelovanje na čovjeka koje uključuje komponentu sile, točnije SPUTAVANJA.

(38) *Žizn' stjagivala svoj tugoj uzel.*

'Život je stezao svoj zategnuti čvor.'

(39) ... *žizn' sžimaet železnym obručem* ...

'... život stišće željeznim obručem ...'

(40) *Žizn' davila obručem.*

[70] Izraz p*ošla na krutoj perelom* slobodnije bi se preveo 'naglo se mijenjao'.

‘Život je pritiskao obručem.’

(41) *Žizn' prodolžaet menja tesnit' ...*

‘Život me nastavlja pritiskati ...’

(42) *... žizn' zagonit menja v ugol i razdavit v lepëšku.*

‘... život će me stjerati u kut i spljoštiti kao lepinju.’

U navedenim je primjera personifikacija nerazdvojiva od instrumenta kojim život sputava, ali identificirali smo i dva primjera u kojima je sam život moguće shvatiti kao PREDMET KOJI SPUTAVA i iz kojega se osoba koja živi ima želju osloboditi, te na kraju, čini se i uspijeva.

(43) ... *vyrvat'sja iz železnogo kol'ca* ...

‘... izvući se iz željeznog prstena ...’

(44) ... *razorvano železnoe kol'co* ...

‘... rastrgan je željezni prsten ...’

Ostale radnje personificiranog ŽIVOTA također karakterizira silovitost.

(45) *Žizn' ... vryvalas' skvoz' stal'nuju membranu, i on oščutil ee mogučee dyhanie.*

‘Život se probijao kroz čeličnu membranu i on je osjetio njegovo moćno disanje.’

(46) *Novaja žizn' vorvalas' neožidanno i bystro.*

‘Novi se život probio neočekivano i brzo.’

(47) *No žizn' v Korčagine deržalas' cepko.*

‘No život se u Korčaginu držao čvrsto.’

(48) *No žizn' nagromoždala odnu pomehu za drugoj ...*

‘No život je natrpavao jednu smetnju za drugom ...’

(49) *... žizn', otnjavšuju u nego glaza ...*

‘... život koji mu je oteo oči ...’

U primjeru (48) silovitost radnje popraćena je i namjernim protudjelovanjem, a u primjeru (49) agresijom prema čovjeku. Pridjevima kao što su *surovuju* ‘surov’, *nelaskovuju* ‘neljubazan’ *žestokoj* ‘okrutnim’ ŽIVOTU se pripisuju ljudske karakteristike koje su u skladu s njegovim silovitim radnjama i također pridonose isticanju negativnog odnosa prema čovjeku. Predočavanje ŽIVOTA kao PROTIVNIKA konzistentno je s navedenim komponentama personifikacije, ali jest i jedini takav primjer u tekstu.

(50) *A ty poproboval ètu žizn' pobedit'?*

‘A ti si pokušao taj život pobijediti?’

Samo je u još jednom slučaju personificirani život postavljen u ulogu teme, kao netko koga se truje, odnosno na što određeni postupci imaju negativan učinak.

(51) *... semejnye ssory otravljali im žizn'.*

'... obiteljske svađe trovale su im život.'

ŽIVOT se doduše konzistentno povezuje s domenom (RATNE) BORBE i uspoređuje s njome na višim razinama rečenice.

(52) *Bit'sja v odinočku – žizni ne perevernut'.*

'Ako se sam boriš – život nećeš preokrenuti.'

(53) *V našej žizni est' ne tol'ko bor'ba, no i radost' horošego čuvstva.*

'U našem životu nije samo borba, nego i radost dobrog osjećaja.'

(54) *Žizn' prodolžaet menja tesnit' na fronte bor'by za zdorov'e.*

'Život me nastavlja pritiskati na frontu borbe za zdravlje.'

(55) *Net dlja menja v žizni ničego bolee strašnogo, kak vyjti iz stroja.*

'Nema za mene u životu ničeg strašnijeg nego izaći iz stroja[71]'

(56) *... èto načalo samogo strašnogo v ego žizni – vyhoda iz stroja.*

'... to je početak najstrašnijeg u njegovu životu – izlaska iz stroja.'

(57) *Vsë li sdelal ty, ... čtoby vernut'sja v stroj ...?*

'Jesi li sve napravio ... kako bi se vratio u stroj ... ?'

(58) *... on opjat' – uže s novym oružiem – vozvraščalsja v stroj ...*

'... on se opet – već s novim oružjem – vraćao u stroj ...'

Preostale predodžbe ne pokazuju gotovo nikakvu konzistentnost. U dva primjera nalazimo metaforičke izraze koji su povezani s domenom SVJETLOSTI/TAME; njima se ŽIVOTU pripisuje svojstvo svjetlosti, odnosno njezine odsutnosti.

(59) *Vot kak inogda povoračivaetsja žizn': to tem' besprosvetnaja, to snova ulybaetsja solnce.*

'Eto kako se nekada okreće život: sad mrkli mrak, sad se opet smiješi sunce.'

(60) *Nikogda eščë v moej žizni ne bylo tak temno, kak v éti dni.*

'Nikada još u mome životu nije bilo tako tamno, kao tih dana.'

Identificirali smo jednu metaforu ROPSTVA u primjeru (16) i jednu RADA.

(61) *... Vsja naša žizn' – tjažëlyj trud ...*

[71] Radi se o redu u kojemu vojnici stoje. Isto značenje postoji i u hrvatskom jeziku – „*vojn*. red, vrsta (*stati u stroj* svrstati se, ući u vrstu; *izbaciti iz stroja*, *pren*. učiniti da dalje ne radi, ne postoji, ne bori se itd.)" (Hrvatski jezični portal).

'... Sav je naš život težak rad ...'

Naposljetku, primjer (62) moguće je povezati s domenom KAZALIŠNE PREDSTAVE, a dvije uporabe izraza *tragediju* 'tragediju' s metaforom niže razine – TRAGEDIJE.

(62) *Èto slučajnoe pis'mo sygralo bol'šuju rol' v žizni Pavla.*

'To je slučajno pismo odigralo veliku ulogu u životu Pavla.'

Kada govorimo o jezičnim metaforama koje svojim oblikom privlače pažnju čitatelja njih je iznimno malo. Od 112 pojavnica leme *žizn'* samo jedan slučaj uključuje direktnu metaforu, ali tek na višoj razini rečenice, usporedba nije uspostavljena s imenicom *žizn'*. Radi se o metafori ZAPREŽNIH KOLA koju signalizira riječ *jak*[72] 'kao'. Dvije se metafore nalaze u *A je B* obliku. To su primjeri (31) u kojemu se ŽIVOT predočava kao DRAGOCJEN PREDMET i (61) u kojemu se predočava kao (TEŽAK[73]) RAD. Međutim, unatoč njihovoj malobrojnosti, kada razmotrimo uzorke uporaba koji se javljaju u tekstu, čini se da upravo navedene metafore sažimaju dva od nekolicine dominantnih poimanja života u romanu *Kako se kalio čelik*, rekli bismo čak dva neraskidivo povezana poimanja koja neobično ovise jedno o drugome – života kao neugodnog iskustva i života kao čovjekove najveće dragocjenosti.

I repeticija i rekurentnost postupci su kojima se dosljedno, pomoću čak deset metafora, život opisuje kao dragocjena stvar, ali ono što je osobito zanimljivo jest kako se s tom dragocjenošću barata, u kojem smjeru ide, da tako kažemo, primopredaja. Osim jednog slučaja kada je rečeno da se život daje čovjeku samo jednom i jednoga kada ga je dobio ili, bolje rečeno, zaradio godinama napornog i upornog rada, u ostalih osam metafora ta dragocjena stvar ono je što se daje, nerijetko, kako svjedoče četiri metaforičke uporabe glagola *otdat'* 'dati', voljno. Ono što Ostrovskij postavlja kao recipijente tog najvećeg dara sreća su, pobjeda, borba za oslobođenje čovječanstva i partija. Istovremeno, život nije lak, upravo suprotno. Repeticija pridjeva *tjažëlyj* 'težak' to najočitije komunicira. Repeticija i rekurentnost metafora kao što su *tugoj uzel* 'zategnut čvor'*, železnoe/-go kol'co/-a* 'željezni/-og prsten/-a' i (*železnym) obručem* '(željeznim) obručem', stavljajući naglasak na sputanost čovjeka životom, također pridonose iskustvu života kao teškog. Personifikacija života, koja je razmjerno česta, čemu svjedoči 25 primjera, kada ovisi o određenom odnosu s čovjekom, u skladu je s percepcijom života kao zahtjevnog, nerijetko i neugodnog

[72] *Jak* je veznik specifičan za Kurskuju i Voronežskuju guberniju (Tolkovyj slovar' Dalja).
[73] Pri čemu atribut *težak*, naravno, sam po sebi metaforički stoji za naporan rad.

iskustva. Život steže, stišće, pritišće, on je sposoban stjerati u ugao i spljoštiti nekoga u lepinju, on je surov, okrutan i neljubazan, trpa jednu smetnju za drugom, otima oči. Čak i kada njegovo djelovanje nije usmjereno na čovjeka, život nije blag u svojim radnjama: probija se, čvrsto drži, čovjek osjeća njegovo moćno disanje. Život je pretežno predočen kao silovit. Specifičnije konceptualizacije ŽIVOTA kao PREDMETA i kao OSOBE tvore sklad iskustva života kao nekoga, u slučaju personifikacije, ili nečega prema čemu se čovjek nalazi u donekle ograničenoj poziciji koju je potrebno nadvladati, što i jest trijumf dragocjenog života. Ne čudi stoga zaključak da je „Sav naš život težak rad".

Kao komunikacijski relevantne uzorke valja istaknuti i rekurentnost pet metafora okretanja života uspostavljenu glagolom svršenog vida *perevernut'* i nesvršenog *perevoračivat'* 'preokrenuti/preokretati' i *povoračivat'sja* 'okretati se'. Život se u romanu često mijenja, no zanimljivo je da je u samo dva primjera uporabe prvog glagola (oba vida) čovjek stavljen u ulogu agensa koji svojim djelovanjem uzrokuje okretanje, odnosno promjenu. U tri slučaja čovjek je samo promatrač promjene. Uzmimo za primjer:

(63) *Žizn' tak povoračivaetsja, čto mne daže čudnovato nemnogo*.

'Život se tako okreće da mi je čak pomalo čudnovato.'

Rekurentnost izraza *bit'sja* 'boriti se'*, bor'ba* 'borba'*, na fronte bor'by* 'na frontu borbe' i *novym oružiem* 'novim oružjem' koje vežemo uz izvornu domenu BORBE u skladu je s predočavanjem života i kao teškog i kao dragocjenog i s temom djela. Izrazi *bit'sja* i *bor'ba* potencijalno se odnose i na doslovnu borbu i realiziraju opoziciju doslovno–metaforičko. Osobito je zamjetna repeticija fraze *vyjti iz stroja*, odnosno *vernut'sja v stroj*, primjerice:

(64) *Net dlja menja v žizni ničego bolee strašnogo, kak vyjti iz stroja*.

'Nema za mene u životu ničeg strašnijeg nego izaći iz stroja.'

Naime, fraza možemo shvatiti u njezinu prenesenom značenju 'postati neaktivnim, beskorisnim, nesposobnim za rad' (MAS). Moguće je ovdje i doslovno značenje, kako dokazuje provjera osnovnog korpusa, koji smo za ove potrebe vremenski ograničili na period kojemu pripadaju tekstovi koje mi istražujemo. Za pretpostaviti je da se preneseno značenje metonimijski u ruskom jeziku razvilo upravo od izlaska iz vojnog reda, odnosno nemogućnosti vojnika da budu dio vojske. Uporabe smatramo primjerom opozicije doslovno–metaforičko; naime, iako preneseno značenje fraze jest prisutno, već spomenut uzorak metafora koje se vežu uz domenu BORBE, tema romana,

kao i, usuđujemo se pretpostaviti, ratno iskustvo samog Ostrovskog, navodi nas na zaključak da je upravo ta fraza s razlogom odabrana i da pridonosi poimanju života kao borbe, odnosno predočavanju života iz vojne perspektive.

U 40 slučajeva jezične metafore na razini rečenice ne javljaju se same, ali gustoća njihove uporabe varira. Raspravit ćemo samo četiri osobito bogata klastera. Podsjećamo da nisu sve metafore rečenice u to uključene, već samo one koje su relevantne za ciljnu domenu ŽIVOTA.

(65) *Zagljanul Pavka v samuju glubinu žizni, na eë dno, v kolodez', – i zathloj plesen'ju, bolotnoj syrost'ju pahnulo na nego, žadnogo ko vsemu novomu, neizvedannomu.*

'Zagledao se Pavka u samu dubinu života, na njegovo dno, u bunar, – i gnjilom plijesni, močvarnom vlagom zasmrdjelo je na njega, koji je bio žedan svega novoga, neiskusan.'

Podcrtane metafore grade predodžbu života kao vlažnog i smrdljivog bunara. Neki od metaforičkih izraza vežu se uz različite izvorne domene, neki uz istu. Izraz *zagljanul* promatran je zasebno kao konvencionalan izraz metafore ZNATI JE VIDJETI. Pavka nije doslovno pogledao nigdje nego je spoznao istinsku prirodu života. U kontekstu rečenice vidljivo je i da je život nešto što se može pogledati, kako bismo pogledali bilo kakav element pojavnog svijeta. Izrazi *v samuju glubinu, na dno, v kolodez'* svi se na višoj razini vežu uz shemu SPREMNIKA, ali očito je da je bunar na nižoj razini specifična metafora. Niz metafora gradi sve specifičniju sliku, da bismo na kraju došli do predodžbe života kao BUNARA. Sljedeće su tri metafore, *zathloj plesen'ju, bolotnoj syrost'ju* i *pahnulo*, vezane uz iskustvo mirisa i to vrlo neugodnog, štoviše, mirisa koji često asociramo s raspadanjem i imamo urođenu averziju od njega jer nas podsjeća na smrt. Doduše, prve dvije metafore iz niza ne moraju biti olfaktivne; plijesan i vlagu možemo i vidjeti, pa čak i dodirom osjetiti, ali zahvaljujući glagolu *pahnulo,* jasno je koji je aspekt iskustva istaknut. U rečenici se stoga odvija određen spoj ekstenzije i miješanja metafora koje ipak naposljetku pridonose skladnom opisu života kao neugodnog iskustva. Kao što smo vidjeli na konceptualnoj razini na temelju postojanja metafore PREDMETA KOJI SPUTAVA, razmjerno čestom personifikacijom s istaknutom komponentom sile SPUTAVANJA i PROTUDJELOVANJA, i nazivanja života teškim (radom), takva predodžba nije neobična, ali navedeni klaster jest osobit po tome što, ako izuzmemo personifikaciju, ovo je jedini slučaj opisa života pomoću izraza koje vežemo uz prirodu i žive organizme, povrh toga, metafore *zathloj plesen'ju* i *bolotnoj syrost'ju* inovativne su.

U sljedećem je primjeru metaforičkih izraza znatno manje, što tehnički ne zadovoljava kriterij od 107 izraza nužan za klastere, ali ga ipak smatramo dovoljno „gustim“ i, svakako, značenja metafora u njemu relevantnima za komunikacijsku razinu, pa ćemo ga stoga prokomentirati. Metafora *daëtsja* jedini je slučaj kada se u shemi TRANSAKCIJE život daje čovjeku, inače je on taj koji se na neki način gubi, tj. bez kojega se ostaje. Bez toga ne prolazi niti ovaj primjer, na kraju transakcija mora biti završena činom davanja svoga života za nekakvu ideju. Između te dvije točke klastera smještena je metafora PUTA izrazom *bescel'no* i poimanjem mentalne boli kao fizičke koje se u rečenici veže uz život, odnosno besciljno proživljen život. Klaster, i životni put koji ima vrijedan cilj, zaključuje metafora BORBE, ambivalentno doslovne i metaforičke. Iako niti jedna od metafora u klasteru nije inovativna, njihova kombinacija i slijed ukazuju na idealan scenarij života predstavljen romanom *Kako se kalio čelik*.

(66) *Ona [žizn] daëtsja emu odin raz, i prožit' eë nado tak, čtoby ne byla mučitel'no bol'no za bescel'no prožitye gody, čtoby ne žeg pozor za podlen'koe i meločnoe prošloe, čtoby, umiraja, smog skazat': vsja žizn' i vse sily byli otdany samomu prekrasnomu v mire – bor'be za osvoboždenie čelovečestva.*
‘On [život] mu se daje jedanput i proživjeti ga treba tako da ne bude nesnosno bolan zbog besciljno proživljenih godina, da ne peče sram za banalnu i trivijalnu prošlost, da umirući možeš reći: sav je život i sve su sile bile dane najdivnijem na svijetu – borbi za oslobođenje čovječanstva.’

Vrlo je slikovit klaster metafora kojima se život opisuje kao vozilo koje je izmaknulo kontroli i nad kojim osoba ponovno uspostavlja kontrolu. Samo posljednji izraz *k novoj celi* vežemo uz drugu domenu, domenu PUTA. Prethodna tri predstavljaju ekstenzije metafore VOZILA. Moglo bi se ipak reći da je put ovdje u jednakoj mjeri način zasebne, i generalno česte, konceptualizacije ŽIVOTA, ali i komponenta svojstvena predodžbi vozila koje se kreće jer se uvijek mora kretati – po određenom putu.

(67) *Korčagin opjat' uhvatilsja za rul' obeimi rukami i žizn', sdelavšuju neskol'ko ostryh zigzagov, povernul k novoj celi.*
‘Korčagin se opet uhvatio za volan objema rukama i život, koji je napravio nekoliko oštrih cik-caka, usmjerio je k novom cilju.’

Posljednji klaster kojim se bavimo zato jest, izuzev personifikacije ŽIVOTA izrazom *nagromoždala,* primjer ekstenzije kojom se pomoću četiri metafore život opisuje kao put na kojemu se susreću prepreke k cilju.

(68) *No žizn' nagromoždala odnu pomehu za drugoj, k pojavlenie ih on vstrečal s nespokojnoj mysl'ju o tom, naskol'ko oni zatormozjat ego prodviženie k celi.*

'No život je natrpavao jednu smetnju za drugom, pri njihovoj pojavi on ih je susretao s nemirnom mišlju o tome koliko će one usporiti njegovo kretanje k cilju.'

U tablici 6. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 6. Izvorne domene u *Kako se kalio čelik*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	PREDMET	TERET: ZAPREŽNA KOLA
	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET

A je B		RAD
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	opće PREDMET U SPREMNIKU PREDMET KOJI SPUTAVA DRAGOCJEN PREDMET GRAĐEVINA VODA
	OSOBA	
		KAZALIŠNA PREDSTAVA: TRAGEDIJA
		svojstvo svjetlosti/tame
		RAT/BORBA
klaster	SPREMNIK	BUNAR
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	VOZILO DRAGOCJEN PREDMET
	OSOBA	
		RAT/BORBA
opozicija doslovno-metaforičko		ROPSTVO
		BORBA
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	PROTIVNIK	

5.2.3 Svjedok povijesti

Svjedok povijesti roman je Mihaila Andreeviča Osorgina prvi put izdan 1932. u Parizu. *Svjedok povijesti* roman je o događajima koji su obilježili početak 20. stoljeća u Rusiji, takozvane Prve ruske revolucije – revolucije 1905. – 1907. godine. Utemeljeno u stvarnim zbivanjima i na stvarnim povijesnim ličnostima, djelo je ipak umjetničko promišljanje različitih puteva kojima čovjek može krenuti na pozadini stvaranja povijesti: pasivnog puta promatrača i aktivnog puta koji

u romanu predstavljaju revolucionarni teroristi-samoubojice, ali i mogućih razvoja i promjena izvorno odabranog puta. Kritičari su predbacivali Osorginu idealiziranje terorista i racionalizaciju njihovih postupaka (Žljudina 2010, 110) i premda takvo crno-bijelo čitanje zanemaruje konačan stadij koji razvoj Osorginova prikaza čovjekove uloge u svijetu doseže u posljednjem dijelu romana (Žljudina 2010; Suhih 2018), njegova naklonost revolucionarima odraz je dijela vlastitog života. Osorgin je i sam bio žestok protivnik carskog režima i, pridruživši se takozvanim eserima[74], podržavao revolucionare, organizirajući njihova okupljanja u svome stanu, iako izravno u revolucionarnim događajima nije sudjelovao. Zbog svoje angažiranosti ipak završava u zatvoru. Februarsku revoluciju Osorgin je pozitivno prihvatio, naposljetku, ona jest trebala označiti kraj eksploatacijskog režima protiv kojega su prvotni revolucionari ustali. No dolazak boljševika na vlast nakon Oktobarske revolucije bio je drugi slučaj, koji sasvim preokreće njegov život. Nekadašnji revolucionar prisiljen je napustiti zemlju u sovjetskoj čistki započetoj 1922. godine uhićenjima i progonstvom brojnih pripadnika ruske inteligencije. Ironično, kako sam Osorgin kasnije piše osvrćući se na događaje 1922., uhićene su nazivali „neprijateljima revolucije“ i „bijelima“, iako, očigledno, barem neki među njima to zaista nisu bili (1932b).

> ... u jednom je dokumentu stajalo obrazloženje naše krivnje: „nespremnost na pomirenje i rad sa sovjetskom vladom“. Možda ne prenosim točno – ali smisao je taj. Mislim da je za većinu ta optužba bila pogrešna i besmislena. Ne znači li pokoriti se – pomiriti se? Zar je itko od ovih ljudi znanosti i književnosti tada razmišljao o uroti protiv vlasti i o borbi s njom? Razmišljali smo o broju haringi u akademskim racijama! Unutarnje pomirenje? Ali zašto je onda deportirano samo pedesetak ljudi od sto milijuna? (Osorgin 1932b)

Osorgin nevoljko emigrira iz Rusije i, unatoč svemu, piše o onima voljnima žrtvovati život za revoluciju s razmjernom blagonaklonošću.

Tekst *Svjedok povijesti* sastoji se od 56 314 riječi. Pretragom teksta nalazimo 122 pojavnice leme *žizn'*, što čini 0,21 %. 77 pojavnica od ukupnih 122 dio je strukture s metaforički upotrijebljenim izrazom u odnosu na imenicu *žizn'*, što čini 63,11 %. Sve su metafore indirektne.

U tekstu smo identificirali 17 minimalnih prijedložnih fraza kojima se ŽIVOT na neki način vrlo shematično omeđuje u prostoru. Sedam ih čini fraza *v* ‘u’ + L kojima se ŽIVOT predočava kao SPREMNIK u čijim se okvirima nešto nalazi, odnosno opisuje se nešto što postoji ili se događa dok

[74] Skraćenica za Partija socialistov-revoljucionerov (hrv. Partija socijalista-revolucionara).

život traje. Identificirali smo i tri fraze *v* 'u' + A i u sva se tri slučaja radi o (ne)vjerovanju u vječni život, npr. *v večnuju žizn' ne verju* 'u vječni život ne vjerujem'. U tekstu nalazimo tri fraze *k* 'k' + D kojima se na temelju sheme CILJA koncept predočava kao RECIPIJENT, dvije fraze *na* 'na/za' + A kojima se ističe vremensko trajanje i jednu frazu *ot* 'od' + G kojom se koncept predočava kao ENTITET ODVOJEN OD drugoga na temelju sheme ISHODIŠTA. Identificirali smo i jedan primjer kojim se ŽIVOT smješta u prostor, odnosno vremenski period omeđen prijedlozima *ot – do* 'od – do'.

Razmjerno su shematične i dvije metafore SPREMNIKA u tekstu. U jednom se slučaju ističe komponentna (ponovnog) ulaska, odnosno postojanja dijelom života, a u drugom ispunjenost unutrašnjosti spremnika kao mjera bogatstva događaja u životu.

(1) ... *kakaja-to eë častica vernëtsja v čelovečeskuju žizn' ...*

'... nekakva njezina čestica vratit će se u ljudski život ...'

(2) *Čem ustojčivee byt ... tem polnee i ljubopytnee vnutrennjaja žizn' tjur'my*.

'Što je stabilnija svakodnevica to je puniji i zanimljiviji unutarnji život zatvora.'

ŽIVOT se konzistentno predočava pomoću predodžbene sheme PUTA s različitom istaknutošću njezinih komponenti. Kao prvo, to uključuje pridjeve kojima se ističe skala dužine, odnosno vremensko trajanje života jednim izrazom *dlitel'nuju* 'dugačak' i u dva primjera kao kratak – *korotka* i *koroten'kaja.* U jednom se primjeru cijeli ŽIVOT izjednačava s CILJEM, pri čemu se radi o postizanju svrhe ponovnog življenja na određen način.

(3) ... *sveršilos' čudo vozvrata k ...nastojaščej žizni ...*

'... dogodilo se čudo povratka k ... pravom životu ...'

U dva se primjera ističe važnost usmjerenog kretanja u životu. Takvo kretanje podrazumijeva postojanje cilja, u životu mora postojati određena svrhovitost djelovanja. Primjer (5) referira se na življenje života na određen način, život koji se odvija prema određenim principima. Očuvanje takvog života predočeno je kao kretanje osobe po određenom putu i ostajanje na njemu, odnosno bez skretanja u stranu.

(4) ... *osnovnaja cel' žizni eščë ne vyjasnena ...*

'... osnovni cilj života još nije razjašnjen ...'

(5) ... *ne svernët v storonu.*

'... neće skrenuti u stranu.'

Tri primjera grade kompleksnije i specifičnije predodžbe PUTOVANJA koje zahvaćaju i više razine rečenice.

(6) *Ostanovit' na ètom puti nikto ne možet: esli č'ja-nibud' ruka podymetsja na takoe prestuplenie, – togda èta, zdešnjaja, žizn' presečëtsja i put' otklonitsja v polnoe nebytie.*
'Zaustaviti [te] na tom putu nitko ne može: ako se nečija ruka podigne na takav zločin, tada će se ovaj, ovdašnji život presjeći i put će se otkloniti u potpuno nepostojanje.'

(7) *I soveršenno ne dumalos' o tom, čto byla takaja-to žizn' za plečami i predstoit takaja-to vperedi i čto ètot put' – tol'ko perehod.*
'I uopće joj se nije razmišljalo o tome da je bio nekakav život za plećima i predstoji nekakav naprijed i da je taj put – samo prijelaz.'

(8) *Naprotiv, vot ètot pesčanyj most meždu žiznjami i est' real'nost', a byvšee i buduščee – tol'ko miraž.*
'Naprotiv, taj pješčani most među životima i jest stvarnost, a prošlo i buduće – samo fatamorgana.'

U primjeru (6) ŽIVOT se predočava kao PUT koji može biti ukršten s nekim entitetom, što označava nemogućnost života da se dalje razvija na željeni način. Nužno je napomenuti da glagolsku metaforu *presečëtsja* omogućava temeljno značenje 'rasporediti unakrsno jedno s drugim; ukrižati' (MAS) i u ruskom jeziku nema drugog temeljnog značenja koje glagol *presjeći* ima u hrvatskom[75]. Bilo kakva smetnja u takvom životu, čin zaustavljanja putnika, izjednačen čak sa zločinom, uzrokovat će kraj putovanja – skretanje „u potpuno nepostojanje", odnosno život se više neće moći razvijati kako bi trebao i sve će postati besmisleno. Primjeri (7) i (8) uključuju metaforu PUTA koji je podijeljen na određene dijelove, a pri tome upravo čovjek (metonimijski njegova pleća) služi kao prostorna referentna točka koja put dijeli na dio prostora iza i ispred čovjeka. Drugim riječima, život koji je proživljen nalazi se iza osobe, a onaj koji tek treba proživjeti ispred nje. U primjeru (8) predodžba ŽIVOTA kao PUTA podijeljenog na dijelove ima dodatnu komponentu uvedenu množinskim oblikom imenice *žizn'*. Naravno, ne radi se doslovno o dvama životima, ali množinski oblik ukazuje na shvaćanje dijelova jednog života kao, zaista, dvije zasebne stvari, omogućujući distanciranje osobe koja ga živi od jednog njegova dijela, već proživljenog. Iako i dalje jest shvaćen kao put čiji je dio osoba već prošla, život je razdijeljen na dva zasebna dijela, dva života, i između dijelova je sada potreban „prijelaz" ili „pješčani most" koji će dovesti do novog, kako nemetaforičke komponente sugeriraju, boljeg života.

[75] Mislimo na '1. oštrim predmetom prepoloviti, presjeći nadvoje [presjeći nožem; presjeći sabljom]; rasjeći, razrezati' (Hrvatski jezični portal).

Metafore PREDMETA različitog stupnja shematičnosti/specifičnosti pokazuju značajnu konzistentnost u tekstu. Nekim se izrazima ističe samo komponenta postojanja omeđene materije koju možemo percipirati. Takva su dva primjera izraza *nabljudatel' žizni* ‘promatrač života’ i *nabljudatelem* ‘promatračem’ i jedan izraz *smotrevšij na žizn'* ‘koji je gledao na život’. Kao omeđena materija život se može i tražiti u prostoru kao što pokazuje izraz *iskan'e ... žizni* ‘traženje ... života’. Drugim se izrazima ističu različita svojstva predmeta, kao što su skala veličine (*malaja* ‘mali’, *malen'kuju* ‘maleni’) ili vizualna ljepota koja odgovora ugodnom iskustvu života *„krasivoj žizni“* ‘„lijepog života“’). Valja primijetiti da je pri potonjem tako atribuiran život u rečenici pod navodnicima, što potencijalno svjedoči upravo o suprotnom poimanju. Atribucijom *dvojnoj* ‘dvostrukim’ ističe se komponenta DIO-CJELINA na temelju koje shvaćamo stanje života. Ista je komponenta istaknuta i drugim izrazima kao što je imenica *stroj ih žizni* ‘ustroj njihova života’ i glagoli kojima se postiže i orijentacija na temu *podlomilas'* ‘slomio se’ i *složilas'* ‘složio se’. U metaforama je prisutna i komponenta VEZE o kojoj ovisi uspostavljanje određenog načina života i čijim se kidanjem život uništava. Orijentacija na temu prisutna je i u jednom primjeru isticanja kretanja predmeta u prostoru na temelju čega shvaćamo promjenu stanja – *povernis' žizn' inače* ‘da se život okrenuo drugačije’.

Konzistentno je isticanje komponente manipulacije predmetom koja ovisi o dimenziji taktilnog iskustva materije. U jednom je slučaju ona implicitna, realizirana kao posljedica iskustva. Radi se o skali težine.

(9) *Ot neë uznala, čto est' takie ljudi, kotorye brosajut svoju sem'ju, otkazyvajutsja ot lëgkoj i obespečennoj žizni i idut borot'sja za pravdu i za lučšee buduščee rabočego naroda.*

‘Od nje je saznala da postoje takvi ljudi koji napuštaju svoju obitelj, odriču se laganog i sigurnog života i idu se boriti za istinu i za bolju budućnost radnog naroda.’

Važne su ovdje i nemetaforičke komponente predodžbe – odbacivanje lakog života zbog ostvarivanja ciljeva koji su percipirani kao važniji. Znatno je zastupljenija „prava“ manipulacija na koju se referiraju glagolske metafore.

(10) ... *pytat'sja peresozdat' žizn'* ...

‘... pokušati iznova stvoriti život ...’

(11) ... *čto že za žizn' ona sebe sozdala* ...

‘... kakav si je život stvorila ...’

(12) ... *tak budet, poka èti ljudi ne pobedjat i ne ustrojat žizn' po-novomu, dlja vseh sčastlivo i spravedlivo.*

'... tako će biti dok ti ljudi ne pobijede i ne urede život na novi način, za sve sretno i pravedno.'

(13) ... *oni oba dolžny ... ustroit' svoju malen'kuju častnuju žizn' ...*

'... oni oba moraju ... urediti svoj maleni privatni život ...'

Život se može (iznova) stvarati i uređivati kao što bismo činili s predmetima umjetnog podrijetla. Međutim, primjetno je i da je samo u primjeru (11) to i postignuto, dok ostali primjeri izražavaju nastojanje ili želju da se uspostavi određen način života. Svi primjeri u ovoj skupini ovise o komponenti VEZE između dijelova cjeline, a isto vrijedi i za potencijal dijeljenja svoga života s drugima.

(14) ... *Anjuta mogla by delit' s nimi žizn' kak ravnaja i kak ih podruga ...*

'... Anjuta bi mogla dijeliti s njima život kao ravnopravna i kao njihova prijateljica ...'

Specifičnija instanca metafore PREDMETA uključuje jedan slučaj koji ne karakterizira konzistentnost. Na razini rečenice dolazi do oduzimanja agentivnosti osobi koja živi i njezino postavljanje u ulogu teme.

(15) ... *obraz ... devuški, zaputavšejsja v setjah žizni…*

'... lik ... djevojke koja se zapetljala u mrežama života ...'

Zbog strukture posvojnog genitiva koju ima imenica *žizn'*, mreže o kojima je riječ smještene su u sferu ŽIVOTA, on se ne izjednačava nužno s njima. Znamo da se mreže koriste za lov raznih (najčešće manjih) životinja koje se, zapetljane u mrežu, nalaze u nepovoljnom, često opasnom položaju iz kojega se teško spasiti. Osoba je predočena upravo tako, kao biće koje se neočekivano našlo u kompleksnoj situaciji iz koje se teško izvući. Uporaba sugerira metaforu LOVA.

Konzistentnost karakterizira drugu nižu metaforu PREDMETA, onu DRAGOCJENOG PREDMETA. Manipulacija takvim predmetom najčešće podrazumijeva da osoba voljno daje predmet. Život se daje onome ili za ono što se smatra vrijednim takve dragocjenosti.

(16) *Dolg – vzdor, a otdat' svoju žizn' tak, kak hočetsja, – razve èto žertva?*

'Dužnost je besmislica, a dati svoj život kako želiš – zar je to žrtva?'

(17) ... *ne zaveršeno delo, kotoromu on otdal žizn'.*

'nije završeno to djelo kojemu je on dao život'

(18) *No est' i drugaja pravda, za kotoruju uže mnogie položili svoju žizn' ...*

'No ima i druga istina za koju su već mnogi položili svoj život'

(19) *U neë ne bylo tol'ko odnogo: ljudej, gotovyh žertvovat' žizn'ju beskorystno i samozabvenno, bez vsjakoj nadeždy na spasenie, s polnoj i naivnoj veroj v to, čto žertvoj odnogo pokupaetsja sčast'e pokolenij.*

'Nije imala samo jedno: ljude koji su bili spremni žrtvovati svoj život bez koristi i nesebično, bez ikakve nade u spas, s potpunom i naivnom vjerom da se sreća generacija kupuje žrtvom jednoga.'

Iz nemetaforičkih je komponenti predodžbe vidljivo da je ono za što se život daje u pravilu apstraktna stvar, ideal. Iako samo jedan primjer svjedoči o takvoj predodžbi, moguća je i uzajamno korisna razmjena u vidu prodaje života. Čini se, međutim, da se ona ne odvija rado. U primjeru (16) identificirali smo i izraz *žertva* koji je povezan s domenom ŽRTVE.

(20) *... znan'e, čto dni sčitany i čto važno odno: prodat' svoju žizn' kak možno dorože.*

'... znanje da su dani odbrojani i da je važno samo jedno: prodati svoj život što je moguće skuplje.'

Isti je slučaj i s gubitkom na koji ukazuje izraz *stoivšem žizni* 'koji je koštao života'. Svojstvo vrijednosti istaknuto izrazom *kak možno dorože* prisutno je u nizu izraza, kako u sklopu manipulacije životom tako i pripisivanju svojstva izrazima *cennosti žizni* 'vrijednosti života' i *polnocennoj ... žizni* 'punovrijednom ... životu'. U jedinom primjeru u kojemu je ŽIVOT predočen kao DRAGOCJEN PREDMET KOJI JE DAN osobi, to se svojstvo u biti negira. Njegova vrijednost, čini se, nije dovoljno visoka da bi ga se čuvalo.

(21) *A žizn' dana ne dlja togo, čtoby ee èkonomit' i rashodovat' po kapel'kam.*

'A život je dan ne zato da bi se štedio i trošio na kapaljku.'

Međutim, dok navedeni primjeri stavljaju ŽIVOT na neku točku skale vrijednosti, na koncu se, kasnije u tekstu u usporedbi s pozicijom primjera (21), cijeli koncept ipak izjednačava s najvećom dragocjenošću.

(22) *Vysšaja cennost' – ličnaja žizn', a samopožertvovanie – bred, i čistota idealov – glupost' i naivnost'.*

'Najviša je vrijednost vlastiti život, a samopožrtvovnost – ludost, i čistoća ideala – glupost i naivnost.'

U skladu je s metaforom ŽIVOTA kao DRAGOCJENOG PREDMETA i nemetaforička kolokacija *prožigateli žizni* (dosl. 'spaljivači života') značenja 'osoba koja svoju snagu, zdravlje, novac troši na užitke, zabavu i sl.' (MAS). Identificirali smo i dva primjera u kojima je metafora DRAGOCJENOG PREDMETA teško razdvojiva od metafore IGRE NA SREĆU.

(23) *Èto i značit – vyigrat' svoju žizn'!*

'To i znači osvojiti svoj život!'

(24) *... kto mog skazat', stoil li vyigryš žizni vsego, čto perežil Moris ...*

'... tko je mogao reći vrijedi li nagrada života svega što je Moris preživio ...'

(25) *I eščë dumala Nataša o tom, čto i sama ona byla uvlečena ... tože igroj v žizn' i smert' ...*

'I Nataša je također mislila o tome da je i ona sama bila zanesena ... i igrom na život i smrt ...'

U primjeru (25) prisutna je i samostalna predodžba IGRE NA SREĆU, dok je primjerima (23) i (24) ŽIVOT predočen kao DOBITAK koji se može osvojiti u igri na sreću.

U omeđenu materiju koju je moguće primarno osjetiti dodirom spadaju i specifičnije metafore VODE i VATRE. Kao VODA život ima svoje početke (*istočnikami žizni* 'izvorima života'), ustaljen smjer razvoja (*ruslo našej žizni* 'korito našeg života'), osobito „živu" točku, mjesto ili trenutak u kojemu se intenzivno odvija (*gušče ... žizni* 'zgusnuću ... života') i silan razvoj koji ništa ne može omesti.

(26) *Nikto ne tolknul potoka žizni, nikto ego ne ostanovit.*

'Nitko nije dotaknuo tok života, nitko ga neće zaustaviti.'

Metafora VATRE realizirana je samo jednim izrazom u tekstu – *žizn' tol'ko teplitsja* 'život samo tinja'.

Konzistentno je i predočavanje ŽIVOTA kao OSOBE. Izuzev jedne atribucije *svobodnaja* 'slobodan' kojom se životu pripisuje svojstvo prototipno svojstveno osobi, u personifikaciji prevladava isticanje prekidanja odnosa sa životom kao osobom, koje u dva primjera uključuje i financijsku komponentu plaćanja osobi potrebne sume, a u primjeru (29) samo rastanak s osobom, posve voljan, kako je razvidno iz nemetaforičke komponente predodžbe. U oba slučaja osoba napušta život.

(27) *... mnogo smelyh uže rassčitalis' s žizn'ju ...*

'... mnogo hrabrih već se razračunalo s životom ...'

(28) *... rasčëta s žizn'ju ...*

'... razračuna sa životom ...'

(29) *... terroristki, kotoraja rasstaëtsja s žizn'ju bez straha i s ulybkoj.*

'... teroristkinji koja se rastaje sa životom bez straha i s osmijehom.'

ŽIVOT je personificiran i kao osoba koja se sama kreće, pa i u tom slučaju imamo svojevrstan prekid odnosa, nestanak određenog načina života za osobu koja ga živi. U primjeru (31) istaknut je način njegova kretanja, pri čemu oba izraza pridonose predodžbi brzog i nepredvidljivog razvoja života. Točno je značenje riječi *sutoloka* 'kretanje, hodanje bez reda; gužva' (MAS).

(30) ... *prežnjaja žizn′* *ušla* ...

‘... prijašnji je život otišao ...’

(31) ... *eë* *bege* *i* *sutoloke* ...

‘... njegovu trku i strci ...’

U jednom je primjeru ŽIVOT predočen kao agens koji vrši nasilje nad čovjekom. Metafora ovisi o glagolskom pridjevu *vysečennyj*, koji dolazi od glagola *vyseč′* ‘kazniti šibama, bičem itd.’ (MAS). Doduše, semantičko-gramatička struktura instrumentala koju imenica *žizn′* ima u primjeru u ruskom jeziku može ukazivati i na agens i na instrument kojim se agens, nekada implicitan, služi. U skladu s Luraghi (2014) prednost dajemo međuljudskim odnosima i stoga primjer smatramo pripisivanjem ŽIVOTU (ljudske) agentivnosti.

(32) *On zabyl, posedevšij, izmoždennyj,* *bol'no vysečennyj* *žizn'ju* ...

‘On je zaboravio, sijed, izmoren, bolno išiban životom ...’

U tekstu smo identificirali i jedan metaforički upotrijebljen izraz s kojim nije povezana nikakva konzistentnost predočavanja i tek ćemo ga uvjetno kategorizirati kao personifikaciju, iako kategorizacija u ovom slučaju nije jednostavna i potencijalno ne iscrpljuje druga rješenja. Radi se o izrazu *eë* *primanka* ‘njegov mamac’. Temeljno je značenje riječi *primanka* ‘ono čime se mame ptice, ribe, životinje’ (MAS), a riječ ima i ustaljeno preneseno značenje ‘to što mami, privlači, zavodi’ (MAS). Znanja o lovu govore nam da mamac mora koristiti lovac kako bi ulovio životinju. Stavljanjem ŽIVOTA u ulogu posjedovatelja mamca, predočava ga se stoga kao OSOBU, točnije LOVCA, a predodžba implicira i da je čovjek koji živi život životinja koju se lovi. Kada govorimo o domeni OSOBE, metafora ostaje izolirana, ali podsjećamo da je u primjeru (15) (*zaputavšejsja v setjah*) čovjek koji živi također predočen kao životinja koja se zapetljala u mrežama. Međutim, mreža za razliku od mamca nije alat koji koristi isključivo čovjek. Znamo da je može proizvesti i životinja. Svrha je jednaka, ali kontekstualno ništa ne ukazuje na živog posjedovatelja, poznato je samo da mreže postoje u domeni ŽIVOTA, pa je metafora kategorizirana kao jedan od vidova omeđene materije. Prepoznajemo da zajedničke komponente ipak postoje i sugeriraju postojanje metafore LOVA.

Instancu shematičnije domene ŽIVOG BIĆA, na nižim razinama osim personifikacije predstavlja i metafora BILJKE CVJETNJAČE, uz koju se veže samo jedan izraz. Početak pozitivnog razvoja u životu predočen je kao početak cvatnje.

(33) ... *zacvela ... ličnaja žizn'* ...

'... počeo je cvasti ... osobni život ...'

Izvan kategorije predmetnog, neživog ili živog, prepoznajemo nekoliko izvornih domena. Predočavanje ŽIVOTA kao KAZALIŠNE UMJETNOSTI karakterizira razmjerna konzistentnost.

(34) *Kakuju rol' v ee žizni sygrala èta ljubov'?*

'Kakvu je ulogu u njezinu životu odigrala ta ljubav?'

(35) *Teper' žizn' byla nepreryvnym spektaklem, blestjaščim cirkom* ...

'Sada je život bio neprekidnom predstavom, blještavim cirkusom ...'

(36) ... *vyhoda na podmostki žizni ...*

'... izlaska na pozornicu života ...'

Na nižim razinama izvornu domenu moguće je razdijeliti na KAZALIŠNU PREDSTAVU i CIRKUS[76]. Uz prvu se domenu veže konvencionalan izraz (i koncepcija) igranja određene uloge na temelju kojega shvaćamo da nešto ima određeno značenje u nečemu i izraz *spektaklem* kojim se život izravno naziva „predstavom", uz drugu – izravno nazivanje života „cirkusom". Posljednji primjer zahtijeva metaforu više razine jer *podmostki* su bilo kakva pozornica. Izlazak na pozornicu metonimijski označava započinjanje performansa, ali kada govorimo o ŽIVOTU kao ciljnoj domeni, označava početak života. U tekstu nalazimo i tri izraza kojima se ŽIVOT uspoređuje s BORBOM u primjeru *bor'ba* 'borba', zatim BAJKOM i SNOM u sljedećoj rečenici.

(37) *... èto ne podlinnaja žizn', a očen' strašnaja i ničem ne opravdyvaemaja skazka, navjazčivyj son, kotoryj kogda-nibud' isčeznet.*

'... to nije istinski život, nego jako strašna i ničim objašnjiva bajka, opsesivan san koji će jednom nestati.'

U tekstu nismo pronašli niti jednu direktnu metaforu, no komunikacijski su istaknute metafore *A je B* oblika i tekstualni uzorci. U *A je B* obliku nalazimo dvije metafore.

(38) *Ne est' li žizn' – večnaja bor'ba dvuh načal, bor'ba pokolenij i vekov?*

'Nije li život vječna borba dvaju načela, borba naraštaja i stoljeća?'

Kao što se vidi iz analize konceptualne razine, poimanje života kao borbe, začudno za djelo o teroristima-samoubojicama, na temelju podataka dostupnih korpusnim pristupom čini se iznimno

[76] Povezanost kazališta u užem smislu i cirkusa složeno je pitanje koje zaslužuje zasebno istraživanje, ali prema MAS-u cirkus jest 'vrsta kazališne umjetnosti koja uključuje akrobacije, balansiranje, žongliranje, klauniranje, dresuru životinja itd.', pa smo ga odlučili smatrati ravnopravnim članom kategorije, kao i prototipnu predstavu.

rijetkim. Čak niti metaforu *bor'ba*, koja se dvaput ponavlja u rečenici, nije moguće smatrati prototipnim primjerom konceptualne metafore ŽIVOT JE BORBA (Lakoff 1993; Zolotyh i Bočarnikova 2012). Naime, stvari koji su uključene u borbu apstraktni su koncepti koji također prolaze metaforičko osmišljavanje. Borba je ono što oblikuje shvaćanje svih stvari uključenih u odnose komponenti rečenice. Borba o kojoj je riječ generalni je način poimanja onoga što percipiramo kao proturječja iskustva. Iako ponešto nekarakterističan primjer konceptualne metafore koja je prepoznata kako u ruskom tako i u drugim jezicima, a time i inovativan, oblik retoričkog pitanja svakako pridonosi komunikacijskoj istaknutosti navedene metafore. Drugi je primjer *A je B* oblika nazivanje života najvišom vrijednošću iz primjera (22), svojevrsna kulminacija rekurentnosti ostalih jezičnih metafora koje se vežu uz istu izvornu domenu DRAGOCJENOG PREDMETA. Bitna je nemetaforička komponenta navedenog primjera atribut *ličnaja* 'osobna'. Nasuprot ideala samoubilačkog terorizma koji, kako smo utvrdili u uvodnom dijelu, čini jednu idejnu liniju romana, stoji metafora, komunikacijski svrhovita, kojom se naglašava da je najvrjedniji upravo osobni život i, nemetaforički, ali konzistentno – da su ideali koji podrazumijevaju žrtvovanje toga života ništavni. Kao što smo spomenuli u analizi jezično-konceptualne razine primjera, metafora se javlja pod brojem pojavnice 99, dakle poslije ostalih metafora DRAGOCJENOG PREDMETA. O važnosti metafore DRAGOCJENOG PREDMETA u tekstu svjedoči i klaster ekstenzijskog tipa u kojemu se tri metaforička izraza koriste kako bi se izreklo da iako jest dragocjen, ne treba ga škrto čuvati.

(39) *A žizn' dana ne dlja togo, čtoby ee èkonomit' i rashodovat' po kapel'kam.*

'A život nije dan zato da bi ga se štedjelo i trošilo na kapaljku.'

U tekstu nalazimo sedam primjera klastera. U njih spada i spomenuti primjer (39). Preostalih šest ćemo sada raspraviti. Među njima se izdvaja sljedeći primjer kao jedini slučaj kombiniranja čak tri izvorne domene.

(40) *Každyj znaet, kogda zacvela ili kogda podlomilas' ego ličnaja žizn', no v ee bege i sutoloke tol'ko včerašnij den' očen' pamjaten i tol'ko zavtrašnij očen' važen, a samoe glavnoe – segodnja.*

'Svatko zna kada je počeo cvasti ili kada se slomio njegov osobni život, no u njegovu trku i strci samo je jučerašnji dan jako nezaboravan i samo je sutrašnji dan važan, a najvažnije je – danas.'

Kako bi opisao raspon između početka najboljeg i najgoreg trenutka u životu Osorgin koristi izraze *zacvela*, koji se veže uz domenu BILJKE CVJETNJAČE, i *podlomilas*, kojim se potencijalno nastavlja

takvo predočavanje jer na nižim razinama BILJKA jest specifična instanca PREDMETA, time što je omeđena materija koju je moguće dodirom osjetiti, iako smo odlučili žive entitete zasebno promatrati, ali za to nema dovoljno dokaza jer slomiti se može bilo kakav predmet, a provjera osnovnog korpusa ne pokazuje tendenciju kolokacije tih dviju riječi. Valja ovdje istaknuti da glagol *podlomit'sja* podrazumijeva predmet koji se nalazi ispod nečega, odnosno pod nekakvom se silom slomio (MAS). Izrazi *bege* i *sutoloke* vežu se uz domenu OSOBE, točnije, referiraju se na njezino brzo i nepravilno kretanje i opisuju život kao nešto što se, iako ga čovjek živi, doima izvan granica njegove kontrole. Izuzetno bogatu predodžbu života donosi i klaster (41).

(41) *Teper' žizn' byla nepreryvnym spektaklem, blestjaščim cirkom, v kotorom akrobaty ežeminutno riskujut ošibit'sja v matematičeskom rasčëte svoego vozdušnogo polëta – i razbit'sja nasmert'.*
‘Sada je život bio neprekidnom predstavom, blještavim cirkusom u kojemu akrobati svake minute riskiraju pogriješiti u matematičkom izračunu svoga zračnog leta – i razbiti se namrtvo.’

U usporedbi s metaforom DRAGOCJENOG PREDMETA, predočavanje ŽIVOTA kao KAZALIŠNE UMJETNOSTI rjeđe je, kao što vidimo iz tek četiri takva primjera, ali zadovoljava kriterij rekurentnosti. Međutim, ako već rekurentnost nije osobito visoka, onda primjer (41) svakako govori o inovativnosti metafore KAZALIŠTA koju u ruskom jeziku (političkog diskursa) identificira Čudinov (2001). Osorgin prvo život naziva „predstavom“, da bi zatim razvio metaforu nizom ekstenzija koje polaze od izraza *cirk.* Važna je ovdje i atribucija, također metaforom, cirkusa. Ono što je blještavo, prekrasno je i raskošno. Kao opreka toj blještavosti stoje ostale metafore klastera. Ljude koji žive shvaćamo kao akrobate, matematički izračun kao pomno planiranje života, zračni let kao življenje života koje uvijek podrazumijeva određeni rizik unatoč našim planovima i, konačno, izraz *razbit'sja nasmert'* ostaje donekle ambivalentnim, moguće ga je protumačiti samo kao metaforu za potpuni neuspjeh u životu, ali nije isključena niti mogućnost doslovne smrti, osobito uzimajući u obzir radnju romana. U klasteru (42) identificirali smo osam metafora koje na temelju specifičnog dijela prostora u prirodi, prizora rijeke, opisuju život, ali i njegov odnos sa smrću.

(42) *I vot, kogda pered toboj smert' – obvaly i kamni isčezajut, a ostaëtsja privol'noe i širokoe tečenie reki, to est' ruslo našej žizni i tvorčeskoj radosti.*
‘I eto, kada je pred tobom smrt – odroni i kamenje nestaje, a ostaje prostran i širok tok rijeke, to jest korito našeg života i stvaralačke radosti.’

Izraz *obvaly* odnosi se u kontekstu na odrone koji nastaju na obalama rijeka. Odroni i kamenje predočavaju negativne događaje u životu. U trenutku smrti, takvi događaju čine se neznačajnima, a važan je samo život, odnosno osjećaj njegove snage. Kao što tok rijeke može biti prostran i širok tako i život može biti slobodan i nesputan. U trenutku smrti vidi se samo korito, odnosno put kojim se život razvija. To što upravo smrt omogućava vidjeti život u njegovoj punini nemetaforička je, ali bitna komponenta ovog opisa života. Ekstenzija, uzeta u cijelosti, inovativna je predodžba ŽIVOTA koju nije jednostavno jednoznačno svesti na njezine odgovarajuće komponente u ciljnoj domeni. Preostala su tri primjera klastera ekstenzijskog tipa ujedno i primjeri rekurentnosti metafora PUTA. Radi se o primjerima (6), (7) i (8). Bitno je istaknuti da je put o kojemu je u navedenim rečenicama riječ, što je osobito vidljivo u izrazu *pesčanyj most* ‘pješčani most’, ambivalentan, što čini i opoziciju doslovno–metaforičko istaknutim uzorkom na komunikacijskoj razini. Naime, pred kraj romana likovi doslovno putuju kroz pustinju Gobi, ali putovanje koje se odvija ima i nedoslovni aspekt ostavljanja starog života za sobom, suštinske promjene načina života. Takav je razvoj predodžbe u skladu s promjenom percepcije u domeni DRAGOCJENOG PREDMETA. U tablici 7. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 7. Izvorne domene u *Svjedok povijesti*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	–	–
A je B	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET
		BORBA
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	opće DRAGOCJEN PREDMET VODA
	OSOBA	
		KAZALIŠNA UMJETNOST
		IGRA NA SREĆU
		LOV
klaster	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	VODA DRAGOCJEN PREDMET
	OSOBA	
		BILJKA: CVJETNJAČA
		KAZALIŠNA UMJETNOST: CIRKUS
opozicija doslovno-metaforičko	PUT	PUTOVANJE
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	VATRA; BAJKA; SAN; ŽRTVA	

5.2.4. Sretna Moskva

Roman *Sretna Moskva* prvi je put objavljen 1991. Andrej Platonovič Platonov pisao ga je između 1932. i 1936. godine. Uzrok je takvog razvoja događaja kompleksna situacija u kojoj se Platonov našao krajem 1920-ih godina. Platonov je izvorno bio pobornik Oktobarske revolucije; čini se da je Platonov dočekao boljševičku revoluciju listopada 1917. s istinskim entuzijazmom – možda, kao što sugeriraju njegovi kasniji članci, u utopističkoj nadi da će ona preoblikovati ne samo društvenu nego i fizičku egzistenciju (Seifrid 2009, 6). Radeći kao inženjer u ruralnim krajevima Rusije, Platonov je aktivno pridonosio gradnji socijalizma i premda je ta gradnja uvijek imala u vidu transformaciju društva Sovjetskog Saveza, projekti uvođenja električne energije i sustava navodnjavanja sušom pogođenih krajeva bili su upravo izraženog fizičkog karaktera. U suštini, Platonov se činio sklon sovjetskoj želji izgradnje novog svijeta, ali usporedno s takvim simpatijama, njegovim se djelima uglavnom provlači nota skepse, satira prema mogućnosti ostvarenja zamišljenog, naposljetku i prema Stalinovu Petogodišnjem planu. Kako se politička situacija u zemlji zaoštrava 1929. godine tako i izlaze oštre kritike Platonovljevih djela. Rane '30-e bile su vrijeme njegova književnog ostracizma. Kako bi popravio situaciju, pisac javno odbacuje svoja prijašnja djela i proglašava vjernost proleterskom svjetonazoru (Seifrid 2009, 24). Seifrid smatra da je jedan od dokaza njegova nastojanja da se transformira u prihvatljivog sovjetskog pisca upravo *Sretna Moskva*, pokušaj socrealističkog romana koji je, međutim, bio toliko idiosinkratičan da je pravo pitanje je li Platonov uopće računao na publikaciju romana (2009, 26). Iako neobičan, roman ipak jest odgovor na jednu od najvećih književnih inicijativa sovjetskog reformatorskog programa '30-ih godina. Upravo 1933. godine ruske novine *Literaturnaja gazeta* izvještavaju o suradnji s izdavačkom kućom *Moskovskoe tovariščestvo pisatelej* s ciljem razrade teme proleterske Moskve i piscima se daju upute kako pristupiti toj „borbenoj temi stvaralačke preobrazbe“ (Kornienko 2011). Kako dalje piše Kornienko, fotografije izumitelja, konstruktora zrakoplova i stratosferskih balona, rekordera padobranaca, glazbenika, fizičara ukrašavali su stranice novina s pozivom piscima: „Napišimo knjige o slavnim mladima herojskog Komsomola – graditeljima socijalizma“ (2011). Platonovljev odgovor na nužnost zamišljenog opisa nove Moskve obiluje likovima koji kao da su sišli sa spomenutih stranica novina, svi na svoj način graditelji novog života: od inženjera Sartoriusa, preko Božka – poznavatelja esperanto jezika, pa do svestrane

naslovne junakinje Moskve, padobranke, uredske radnice, graditeljice podzemne željeznice, uvijek u potrazi za srećom nekog budućeg života. Ironično, nalik na uspjeh Stalinova projekta, roman je ostao nedovršen.

Tekst se sastoji od 28 876 riječi. U njemu smo pronašli 141 pojavnicu leme *žizn'*, što čini 0,48 %. 82 pojavnice, odnosno 58,15 % od ukupnog broja pojavnica, dio su strukture s jezičnom metaforom koja se odnosi na imenicu *žizn'.* Identificirali smo jedan primjer direktne metafore koji je moguće identificirati uzimajući u obzir više razine rečenice, točnije, dva primjera jer se izraz ponavlja.

Kao i obično, određen broj jezičnih metafora otpada na visoko shematične i konvencionalne minimalne prijedložne fraze temeljnog prostornog značenja. Takvih je 19 primjera u tekstu. Oni uključuju sedam konstrukcija *v* 'u' + L kojima se ŽIVOT predočava kao SPREMNIK. Valja se među njima osvrnuti na primjere *byla vinovata v ... žizni* dosl. 'bila je kriva u ... životu' ('bila je kriva za život)' i *zamešan v žizni* 'upleten u život', u kojima samo prijedlog jest upotrijebljen metaforički i stoga kada govorimo o konceptualizaciji, ŽIVOT je predočen kao SPREMNIK, ali izrazi koji prethode metafori imaju i bitnu vrijednosnu komponentu kojom se život shvaća kao nekakva loša, čak opasna aktivnost. U tekstu nalazimo i tri fraze *na* 'na/za' + A kojima se pomoću sheme CILJA ističe vremensko trajanje i jednu frazu *k* 'k' + D kojom se ŽIVOT predočava kao CILJ. Identificirali smo jedan primjer *za* 'za' + A kojim se na temelju sheme PUT s fokusom na CILJ ističe vremensko trajanje i dva primjera *ot* 'od' + G i jedan *iz* 'iz' + G kojima se ŽIVOT predočava kao ISHODIŠTE. U tekstu nalazimo jedan primjer fraze *nad* 'nad' + I (*zadumalsja ... nad žizn'ju* 'zamislio se ... nad životom') koji ovisi u skali vertikalnog rasporeda, jedan primjer posvojne fraze X *u* 'kod' + G i jedan primjer fraze X *v* 'u' + L kojom se ŽIVOT predočava kao PREDMET U SPREMNIKU.

Povrh shematičnih prijedložnih fraza predočavanju ŽIVOTA kao SPREMNIKA pridonose i drugi, specifičniji izrazi.

(1) ... *žizni, napolnennoj trudom i čuvstvom sbliženija meždu ljud'mi ...*

'... životom napunjenim radom i osjećajem bliskosti među ljudima ...'

(2) ... *ona hotela ujti v ... žizn' ...*

'...ona je htjela otići u ... život ...'

(3) ... *on pugalsja razvertyvajuščejsja v něm trevožnoj i opasnoj žizni.*

'... on se bojao tjeskobnog i opasnog života koji se rastvarao u njemu.'

(4) *Neizvestnaja, strannaja žizn' otkrylas' pered nim ...*

'Nepoznat, čudan život otvorio se pred njim ...'

Kao što spremnik može biti ispunjen stvarima tako i život može biti ispunjen zbivanjima i osjećajima. Prevladava ipak isticanje komponente otvorenosti granica spremnika što čini njegovu unutrašnjost dostupnom. To je zahtjev za ulazak u njega, odnosno želje da se živi određenim životom, ali može se naizgled odvijati i samo od sebe, kao u posljednja dva primjera. Primjer (4) uključuje i izraz *pered* koji je povezan s domenom PUTA, to jest ukazuje na razmještaj predmeta u prostoru na horizontalnoj skali, a osoba služi kao referentna točka.

ŽIVOT se konzistentno predočava kao PUTOVANJE, pri čemu se ističu njegove različite komponente. U dva primjera to podrazumijeva predočavanje ŽIVOTA kao jedne od krajnjih točaka PUTA, jednom kao CILJ koji je na horizontalnoj skali prostornih odnosa udaljen od čovjeka pa je time i određen način života teže dostupan, a drugi puta kao ISHODIŠTE rute čiji je cilj također apstraktna stvar – „potpuni zaborav".

(5) ... *k udalënnoj žizni ...*

'... k udaljenom životu ...'

(6) *Mne hočetsja zaranee projti po vsemu maršrutu – ot žizni do polnogo zabvenija ...*

'Želim ranije proći po svoj ruti – od života do potpunog zaborava ...'

Prevladava ipak isticanje cijelog PUTA. Na njemu postoji određeni cilj prema kojemu se osoba kreće, odnosno nešto što želi ostvariti.

(7) *... k dal'nejšej celi*

'k daljnjem cilju'

Jednom je predočen i kao lokacija u širem smislu koja ne zahtijeva linearnu usmjerenost i stoga je cijeli prostor moguće proći, odnosno proživjeti sve što se u životu može proživjeti.

(8) ... *ona obošla vsju žizn' ...*

'... ona je prošla sav život ...'

U dva se primjera staza i put smještaju u domenu ŽIVOTA. U oba slučaja imenica je atribuirana svojstvom visoke veličine/dužine[77]. U primjeru (10) prostornoj omeđenosti koncepta pridonosi i

[77] Pridjev *dolgij* nije metaforički upotrijebljen, niti to može biti. Nekada je imao značenje prostorne dužine koje je u suvremenom ruskom jeziku ograničeno na pridjev *dlinnyj*, no MAS ga navodi kao zastarjelo, i za to daje primjer iz

izraz *ostajuščejsja* pomoću kojeg život koji još nije proživljen shvaćamo kao put koji ostaje (da ga se prođe).

(9) ... *bol'šaja doroga žizni ...*

'... velika staza života ...'

(10) ... *dolgij put' ostajuščejsja žizni.*

'... dugi put života koji ostaje.'

(11) ... *žizn' prostiralas' v dal', iz kotoroj ne vozvraščajutsja.*

'... život se prostirao u daljinu iz koje se ne vraćaju.'

ŽIVOT se konzistentno predočava kao PREDMET, s različitim stupnjem specifičnosti konceptualizacije. Na višim razinama jasno je tek da ga se percipira kao vizualno dostupan izdvojen dio okolnog prostora. Život je moguće vidjeti (*čtoby videt' t'mu, a ne žizn'* 'da bi vidio tamu, a ne život', *videvšij ... žizn'* 'koji je vidio ... život'), a u skladu je s time da ga je moguće i naći u prostoru (*čtoby najti ... žizn'* 'kako bi našao ... život'). Obje predodžbe ovise o konceptualnoj metafori ZNATI JE VIDJETI; kako je život koji smo vidjeli onaj koji nam je poznat tako je i onaj koji osoba želi naći, život koji želi iskusiti. Omeđena materija može biti i određene veličine, a ona je u tekstu uvijek velika (*velikuju* 'velik', *byla nastol'ko že velika* 'bio je toliko velik'). Veličinu ističu i izrazi koje vežemo uz komponentu BROJIVO-NEBROJIVO, kao što su *mnoguju žizn'* 'mnogi život' i *besčislennuju žizn'* 'bezbrojan život'. Komponentu DIO-CJELINA ističe nekoliko izraza.

(12) ... *zastavil Sartoriusa obnjat' Moskvu i ... istratit' vmeste s neju čast' svoej žizni ...*

'... natjerao je Sartoriusa da zagrli Moskvu i ... potroši zajedno s njome dio svoga života ...'

(13) *Značit, ètim putëm nel'zja bylo dobit'sja čeloveka i dejstvitel'no razdelit' s nim žizn'.*

'Znači, na taj način nije se moglo steći čovjeka i istinski podijeliti s njim život.'

(14) *Skol'ko raz ja hotela razdelit' svoju žizn' s kem-nibud', i teper' hoču ...*

'Koliko sam puta htjela podijeliti svoj život s bilo kime, i sada hoću ...'

Svi primjeri uključuju dijeljenje života s nekime, točnije, želju da se to čini. Manipulacija predmetom koju zahtijevaju predodžbe iz primjera (13) i (14) konzistentna je komponenta brojnih metafora PREDMETA. Manipulacije mogu biti shematične (*menjala svoju žizn'* 'mijenjala je svoj život', *hot' i ne sdelaju svoju žizn'* 'sve i da ne napravim svoj život') i temeljiti se na znanju da kao što se materiju može mijenjati ili napraviti tako je moguće način na koji živimo mijenjati ili

Puškinova djela, smještajući ga time u prvu polovicu 19. stoljeća, ili karakteristično za kolokvijalni govor. Podaci o tome kada je došlo do promjene značenja nisu nam dostupni.

postupati tako da se život počne odvijati na zamišljen način. Specifičnije su metafore pomoću kojih je život predočen kao propušten (*propustil* 'propustio je', *upustivšie* 'koji su propustili'), odnosno takav da ga osoba nije živjela kada je trebala. Nemogućnost da se život živi onako kako bi osoba htjela zajednička je i glagolskim izrazima kojima se ističe odmicanje života koje uzrokuje apstraktni agens.

(15) ... *uvlekaja siloj vdohnovenija sobstvennuju žizn' v dalëkie kraja buduščego.*

'... odvlačeći snagom inspiracije vlastiti život u daleke krajeve budućnosti.'

(16) ... *vremja vsë bolee udaljalo žizn'* ...

'... vrijeme je sve više udaljavalo život ...'

ŽIVOT se konzistentno predočava i kao PREDMET U SPREMNIKU. Metafore PREDMETA U SPREMNIKU razlikuju se dodatnim značenjskim komponentama. One mogu isticati samo postojanje u spremniku predočeno strukturom orijentacije na temu.

(17) *Žizn' ... sosredotočilas' v otdalennom i grustnom voobraženii snov ...*

'Život ... se koncentrirao u udaljenoj i žalosnoj mašti snova ...'

Češće ističu komponentu manipulacije ili njezinih posljedica u vidu dostupnosti predmeta.

(18) ... *skryta v samom pročnom sostave veščestva* ...

'... sakrivena u najčvršćem sastavu tvari ...'

(19) ... *čužaja žizn', skrytaja v neizvestnoj duše.*

'... tuđi život, skriven u nepoznatoj duši.'

(20) *No milliony ljudej uže zaševelilis' na ulicah, nesja v sebe raznoobraznuju žizn' ...*

'No milijuni ljudi već su se uskomešali na ulicama noseći u sebi raznolik život ...'

Manipulacije predmetom može podrazumijevati i djelovanje silom SPUTAVANJA na njega, ali shema PREDMETA U SPREMNIKU čije granice ograničavaju ono što se u njemu nalazi ostaje imanentna predodžbi.

(21) ... *čelovečeskogo tela, sžimajuščego v svoih kostjah gorazdo bolee stradanija i smerti, čem žizni i dviženija.*

'... ljudskog tijela koje je stiskalo u svojim kostima znatno više patnje i smrti nego život i kretanja.'

Iz navedenih je primjera vidljivo i da ulogu SPREMNIKA mogu igrati konkretne i apstraktne, žive i nežive stvari. ČOVJEK se predočava kao SPREMNIK u kojemu je određena količina PREDMETA, odnosno ŽIVOTA. Najspecifičniju predodžbu gradi niz izraza.

(22) ... *sryvaet tu pečat' s zapasnoj, sžatoj žizni ...*

‘… otkida taj pečat s rezervnog, stisnutog života …’

Ne samo da se život nalazi u nekakvom zapečaćenom spremniku nego je i u njemu stisnut, kao i u primjeru (21), a kao što pokazuje izraz *zapasnoj*, materija se i troši. Ostali izrazi, kao što su *pahlo* ‘mirisalo je’, *šum* ‘buku’, *skorosti* ‘brzine’, *ènergiej* ‘energijom’, *zarjad* ‘naboj’, koje vežemo uz izvornu domenu PREDMETA ne nude specifičnije predodžbe na nižim razinama, ali doprinose poimanju ŽIVOTA kao materije u njezinu osnovnom smislu. Ova je skupina izraza osobita zbog mogućnosti povezivanja s različitim okvirima znanja. Izrazi su većim dijelom donekle razumljivi i u okvirima laičkih predodžbi svijeta. Određeni predmet može mirisati, kretati se prostorom i proizvoditi nekakav zvuk. Međutim, kada govorimo o materiji u osnovnom smislu, u vidu imamo znanje koje potencijalno nadilazi laička znanja o materiji i zalazi u sferu znanstvenih. Energija materije i njezin naboj osnovna su znanja fizike. Čak niti u ostalim primjerima nije isključena mogućnost takve interpretacije. Naposljetku, brzina jest jedno od fizikalnih svojstava materije, a zvuk može postojati samo ako postoji materija kroz koju se širi. Za provjeru takve interpretacije bilo bi potrebno sagledati kontekst cijelog teksta.

Kao specifičnije instance metafore PREDMETA identificirali smo četiri izvorne domene koje zadovoljavaju kriterij omeđene materije. Razmjernu konzistentnost pokazuje samo metafora TEKUĆINE s kojom su povezani izrazi *rezervuar naibolee napornoj ... žizni* ‘rezervoar života pod najvećim pritiskom’, *ob"ëm tekuščej žizni* ‘volumen tekućeg života’, *tečenie žizni* ‘tok života’, *načal ... upivat'sja žizn'ju* ‘počeo … se opijati životom’, *sosuščuju ... žizn'* ‘koja je sisala ... život’. Izraz *načal ... upivat'sja* vežemo i uz nižu metaforu ALKOHOLA. U prvom primjeru identificirali smo dva izraza pomoću kojih je ŽIVOT predočen kao TEKUĆINA U SPREMNIKU, što ga na višim razinama svrstava i u, kako smo utvrdili, konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PREDMET U SPREMNIKU, a izraz *naibolee napornoj* doprinosi i konzistentnom isticanju komponente djelovanja sile na njega. Predodžba se nadalje popunjava komponentama volumena i kretanja tekućine. Kao što tekućina ima određeni volumen tako i život ima određenu veličinu, odnosno možemo ga u nekoj mjeri proživjeti, a razvoj života shvaćamo kao tečenje tekućine. Posljednja dva primjera uključuje komponentu konzumacije tekućine. Vrijednosno su, međutim, metafore različite – *upivat'sja* izriče neograničeno uživanje u nečemu, no izraz je *sosuščuju* razmjerno ambivalentan. Znanja o sisanju, kao što dokazuje i provjera kontrolnog korpusa, variraju od pozitivnih ili barem neutralnih iskustava kao što je sisanje majčinog mlijeka pa do životinjskog sisanja ljudske krvi. Ono što se

siše uvijek je korisno onomu koji siše, ali nekada je za pacijensa tog scenarija sisanje štetno. Stoga je ovdje sisanje života primjerno shvatiti blisko značenju 'uporno mučiti, pričinjati duševnu bol' (MAS). U oba slučaja moglo bi se izvesti da će krajnji rezultat konzumacije opet biti to što će se tekućina naći u spremniku. Izrazi koje vežemo uz izvorne domene VATRE (*tlela* 'tinjao je') i SMEĆA (*neslas' ... melkim musorom* 'jurio je … kao sitno smeće') izolirani su primjeri.

ŽIVOT se konzistentno u tekstu predočava kao OSOBA. Često se personifikacija svodi na kretanje u prostoru na temelju kojega razumijemo nekakav razvoj života. Nekada se radi samo o generalnom razvoju, život se vremenski odvija, kao što pokazuju izrazi *ne prohodit darom* 'ne prolazi uzalud' i *prošla* 'prošao' ili *šla ... k lučšemu* 'išao ... k boljem' s usmjerenošću k nekakvom orijentiru, odnosno pozitivnom razvoju života. Kretanje može uključivati i odmicanje od nekakvog orijentira ili izlazak iz SPREMNIKA.

(23) *Žizn' slovno otlučilas' iz nego samogo ...*

'Život kao da je otišao iz njega samog …'

(24) *Žizni ne vyšlo.*

'Život nije izašao[78].'

Primjerima je zajedničko da se život nije ili se više ne može živjeti, barem ne onako kako osoba to želi. Nasuprot tome, kretanje je nekada usmjereno prema orijentiru, koji je u ovom slučaju čovjek, što omogućava iskustvo nekakvog života.

(25) *... žizn' dohodila do Sartoriusa ...*

'... život je dolazio do Sartoriusa ...'

Osim po horizontalnoj skali, život se može kretati i vertikalno (*sošla* 'sišao', *voshodjaščaja* 'koji je uzlazio') i pri tome je u pozadini predodžbe konceptualna metafora DOBRO JE GORE (Lakoff i Johnson 2015). U posljednjem primjeru fokus je na rezultatu kretanja, efektu koji ono proizvodi na određenu površinu.

(26) *... ona [žizn'] ... ostavljaet nejasnye sledy na ego mërtvom serdce…*

'... on [život] ... ostavlja nejasne tragove na njegovu mrtvom srcu ...'

Izuzev kretanja personifikaciji pridonose i izrazi kao što su *silu žizni* 'snagu života' i *začat'e lučšej žizni* 'začeće boljeg života'. Valja istaknuti da se ovdje ne radi o metonimijskom odnosu između života i čovjeka koji se treba roditi, nego o predočavanju početka pozitivne promjene u životu kao

[78] Slobodnije bismo izraz *ne vyšlo* preveli kao 'nije se dogodio'.

biološkog začeća. Jednom rođen, ŽIVOT predočen kao OSOBA može ostvariti odnose s drugim stvarima, što uključuje nekakvu silovitost djelovanja, primjerice u vidu teme koja trpi silu (*deržitsja* 'drži se'), istaknute komponente SPUTAVANJA (*žizn' ego … skovyvala* 'život ... ga je okivao') ili konzumacije osobe koja živi.

(27) *Sartorius, pogloščënnyj svoej molčalivoj žizn'ju …*

'Sartorius, kojeg je progutao njegov šutljivi život ...'

Osim izrazom *molčalivoj*, svojstvo slično šutljivosti ŽIVOTU se pripisuje i izrazom *byla … bolee bezmolvna* 'bio je ... tiši', koji zajedno s izrazima *iznemogajuščuju* 'koji je iznemogao' i *bespomoščnoj* 'bespomoćnim' ističu svojevrsnu pasivnost, nemogućnost djelovanja, kao što je slučaj i sa značenjem izraza *žizn' … smirilas'* 'život ... se smirio'. Ispunjavanje uloge teme vidljivo u potonjoj strukturi rijetko je u personifikaciji ŽIVOTA. U takvoj ga ulozi nalazimo još u samo dva primjera.

(28) *Nekotorye dumali posredstvom ètogo pravila ob"egorit' … vsju žizn'.*

'Neki su mislili pomoću tog pravila prevariti ... sav život.'

(29) *... muzyku, vozbuždajuščuju eë žizn' na ispolnenie vyssšej sud'by.*

'... glazbu koja je pobuđivala njezin život na ispunjenje više sudbine.'

U primjeru (29) izraz *vozbuždajuščuju* stavlja ŽIVOT u ulogu teme, ali valja istaknuti i da *ispolnenie vyssšej sud'by* ukazuje na postojanje agentivnosti svojstveno metaforama OSOBE.

Identificirali smo i nekolicinu metafora koje pokazuju minimalnu ili nikakvu konzistentnost. Minimalna konzistentnost karakterizira metaforu KNJIGOVODSTVA.

(30) *... itogi eë opjat' svesti bylo nel'zja bezubytočno.*

'... njegove račune nije se moglo svesti bez gubitka.'

(31) *Ja hoču uznat' ves' maršrut pokojnika: … čem zaveršaetsja v itoge balans žizni: gde i po kakoj formal'nosti proizvoditsja okončatel'noe isključenie čeloveka iz sostava graždan.*

'Želim saznati svu rutu pokojnika: ... čime se završava na kraju bilanca života: gdje i po kakvoj se formalnosti događa konačno isključenje čovjeka iz sastava građana.'

Prema MAS-u *itog* je 'opća suma'. Na temelju toga shvaćamo bilo što kao 'to čime se završava nešto; ... rezultat' (MAS). Riječ se koristi kao dio kolokacija kao što su *podvodit' itogi* 'izvoditi zaključke o rezultatima neke aktivnosti, poduzeća' (Tolkovyj slovar' Ušakova) i *v itoge* 'u konačnom rezultatu' (MAS). Temeljno je značenje izraza *balans* 'ukupan izračun primitaka i izdataka' (MAS), što se veže uz istu izvornu domenu. Izrazi *bezubitočno* i *v itoge* na višim razinama

rečenice pridonose predodžbi ŽIVOTA kao KNJIGOVODSTVA. Posve su izolirani izrazi kojima se ŽIVOTU pripisuje svojstvo svjetlosti (*jasnaja* ‘jasan’), uspoređuje ga se s GODINOM (*leto* žizni ‘ljeto života’), KNJIŽEVNIM DJELOM (*Prozaika žizni!* ‘Prozaičnost života!’) i s PUCNJEM (*razdaëtsja ... kak bezuspešnyj vystrel* ‘raznosi se ... kao bezuspješni pucanj’).

Uzorci uporaba metafora na razini teksta prvenstveno su očiti u vidu rekurentnosti metafora vezanih uz izvorne domene SPREMNIKA, PUTA, PREDMETA i OSOBE, što se u određenoj mjeri može pripisati visokoj primjenjivosti navedenih domena na razne ciljne domene. Konceptualne metafore o kojima je riječ i jesu one viših razina. Među navedenim izvornim domenama najviše je rekurenosti primjetno u domenama OSOBE, kao što se vidi iz brojnih primjera koje smo analizirali, i PREDMETA, posebice ako se uzmu u obzir i specifičnije instance domene, odnosno konceptualne metafore nižih razina. Kada govorimo o izvornoj domeni OSOBE, rekurentnost najvećim dijelom proizlazi iz metafora kretanja pomoću kojih se ističe vremenski razvoj života uopće ili određen način razvoja. U značenjskim specifičnijim metaforama primjetna je opozicija između primjera u kojima je život agens i vrši neku silu nad drugom stvari, što uključuje samo tri metafore (*deržitsja* ‘drži se’ u to uključujemo vrlo liberalno, ne postoji nikakva negativna percepcija takvog čina), a pet metafora ističe pasivnost života koja proizlazi iz njega samoga (*smirilas'* ‘smirio se’) ili je izazvana nekakvim implicitnim agensom (*iznemogajuščuju* ‘koji je iznemogao’). Zanimljiva je kombinacija, ali ne i proturječje, obaju elemenata značenja u *poglošč̈ennyj svoej molčalivoj žizn'ju* ‘kojeg je progutao njegov šutljivi život’. Međutim, kada se uzmu u obzir svi primjeri personifikacije, uključujući i shematičnija značenja, postoji očigledna tendencija k agentivnosti. Konzistentno je s zastupljenošću izvorne domene OSOBE i obraćanje.

(32) *Proščaj moja žizn' – ty prošla v organizacionnyh naslaždenijah.*

‘Zbogom, moj živote – ti si prošao u organizacijskim užicima.’

Izraz *proščaj* nije metafora, ali je pozdrav koji u prototipnom scenariju čovjek koristi kada se zauvijek oprašta s drugim čovjekom.

Komunikacijski se relevantnom, osobitom za tekst *Sčastlivaja Moskva*, pokazuje specifičnija instanca metafore više razine ŽIVOT JE PREDMET, pa ćemo se zadržati na njoj. Radi se o rekurentnosti izraza vezanih uz izvornu domenu PREDMETA U SPREMNIKU. Takav uzorak gradi čak 10 izraza, u što ćemo uključiti i metafore *sžimajuščego ... bolee stradanija i smerti, čem žizni i dviženija* ‘koje je stiskalo ... više patnje i smrti nego života i kretanja’ i repeticiju izraza *zapasnoj,*

sžatoj žizni ‘rezervnog, stisnutog života’. Njima nije specificirano o kakvoj se materiji radi, ali ako se spustimo na još niže razine TEKUĆINE U SPREMNIKU, možemo doprinosom uzorku smatrati i izraze *rezervuar naibolee napornoj … žizni* ‘rezervoar života pod najvećim pritiskom’ i *ob"ëm tekuščej žizni* ‘volumen tekućeg života’, pri tome nam je u potonjem primjeru, koji u biti uključuje dvije zasebne jezične metafore, metafora *ob"ëm* važna jer volumen je tekućine mjerljiv samo ako se ona nalazi u nekom spremniku. Jednako osobitim smatramo i skup metafora za koje smo utvrdili da predočavaju ŽIVOT kao materiju u njezinu osnovom smislu. Jedina je inovativna metafora u tome uzorku rekurentnosti izraz *zarjad žizni* ‘naboj života’, njegove dvije repeticije, koji provjerom osnovnog korpusa nalazimo samo još jednom. Ostale metafore same po sebi nisu nekonvecionalne, ali sagledane zajedno sugeriraju predodžbu ciljnog koncepta kao materije ne kako je prosječan čovjek doživljava u svakodnevnim tjelesnim iskustvima s fizičkim aspektom svijeta, nego u užem, fizikalnom smislu. Otklon od konvencionalnog zamjetan je čak i u višoj domeni PREDMETA generalno. O tome svjedoče dva izraza *mnoguju žizn'* i *besčislennuju žizn'.* Prema MAS-u uporaba pridjeva *mnogij* u značenju ‘velik, značajan (po količini)’ s imenicom u jednini zastarjela je, a sličan problem sraza jednine i izraza koji pretpostavlja množinu predstavlja i pridjev *besčislennyj* ‘bezbrojan’, što smo potvrdili provjerom osnovnog korpusa u kojemu je upravo primjer iz analiziranog romana jedini.

U tekstu nema niti jednog primjera *A je B* oblika, ali postoji jedan primjer direktne metafore koji je moguće identificirati uzimajući u obzir više razine rečenice. Točnije, radi se o dva primjera jer su dio rečenice koju karakterizira gotovo potpuna repeticija, ne samo jezičnih metafora nego cijele gramatičko-semantičke strukture.

(33) *Tol'ko smert', kogda ona nesëtsja po telu, sryvaet tu pečat' s zapasnoj, sžatoj žizni, i ona razdaëtsja v poslednij raz, kak bezuspešnyj vystrel vnutri čeloveka i ostavljaet nejasnye sledy na ego mërtvom serdce…*

‘Samo smrt, kada juri po tijelu, otkida taj pečat s rezervnog, stisnutog života i on se raznosi posljednji put, kao neuspješni pucanj unutar čovjeka, i ostavlja nejasne tragove na njegovu mrtvom srcu...’

(34) *– Smert', kogda ona nesëtsja po telu, sryvaet pečat' s zapasnoj, sžatoj žizni, i ona razdaëtsja vnutri čeloveka v poslednij raz, kak bezuspešnyj vystrel, i ostavljaet nejasnye sledy na ego mërtvom serdce…*

'– Smrt, kada juri po tijelu, otkida pečat s rezervnog, stisnutog života i on se raznosi unutar čovjeka posljednji put, kao neuspješni pucanj, i ostavlja nejasne tragove na njegovu mrtvom srcu...'

Premda su rečenice gotovo identične, na diskursnoj razini postoji jedna dodatna razlika koju valja istaknuti, a to je podtip diskursa u književnosti – prvi je put rečenica dio pripovijedanja, a drugi je put određeni lik izriče. U svakom slučaju, njezino ponavljanje ukazuje na važnost onoga što je izrečeno, načina na koji se život shvaća i opisuje. Rečenice su i primjeri klastera kombiniranog tipa; u njima identificiramo izraze koji pripadaju različitim izvornim domenama. Podcrtali smo samo one koji se odnose na predodžbu ŽIVOTA i to samo u prvoj rečenici jer razlike se svode na red riječi. Premda svi metaforički upotrijebljeni izrazi ne pripadaju domeni PREDMETA U SPREMNIKU, svi omogućuju izgraditi koherentnu predodžbu. I opet, čak i ovom slučaju jedine direktne metafore koja se tiče koncepta ŽIVOTA, kao izvornu domenu koja je svojevrsna jezgra klastera prepoznajemo metaforu PREDMETA U SPREMNIKU.

To, naravno, nije jedini klaster u tekstu. Pronalazimo još dva sa zadovoljavajućom gustoćom. Prvi je kombiniranog tipa jer izraz *tlela* vežemo uz domenu VATRE, a drugi ekstenzijskog, ali u oba slučaja klasterima dominira metafora ŽIVOT JE OSOBA.

(35) *Žizn' <u>sošla</u> ešče niže, ona <u>tlela</u> prostoj, tëmnoj teplotoj v svoëm <u>terpelivom ožidanii</u>.*

'Život je sišao još niže, on je tinjao jednostavnom, tamnom toplinom u svom strpljivom očekivanju.'

(36) *On byl opečalen grust'ju i bednost'ju žizni, nastol'ko <u>bespomoščnoj</u>, čto ona počti bespreryvno <u>dolžna otvlekat'sja</u> illjuziej ot <u>soznanija</u> svoego istinnogo <u>položenija</u>*[79].

On je bio ražalošćen tugom i bijedom života, toliko bespomoćnog da se morao besprekidno odvraćati iluzijom od svijesti svog istinskog položaja.'

Naposljetku, osvrnimo se na dvije značenjski vrlo specifične izvorne domene. Utvrdili smo da se ŽIVOT predočava kao KNJIGOVODSTVO u primjerima (30) i (31). Određena rekurentnost, dakle, postoji, iako je ona znatno manja nego kod ranije spomenutih domena, ali komunikacijska istaknutost ovog uzorka leži u nekonvencionalnosti same predodžbe. Izraz *itog* i individualno i kao dio kolokacija ima ustaljeno preneseno značenje, koje odgovara kontekstualnom, ali *balans* nema, njegova je uporaba posve inovativna. Povrh toga, imenica u MAS-u ima posebnu oznaku *fin*.

[79] Temeljno značenje imenice *položenie* 'položaj' jest prostorno, ali ovdje je potrebno uzeti u obzir kontekst rečenice, odnosno ostale metaforički upotrijebljene izraze, iz čega postaje jasno da se preslikavanje već jednom odvilo – čovjekovo mjesto ili ulogu u društvu shvaćamo na temelju prostornog položaja, a život potom u kontekstu shvaćamo kao osobu.

(financije), što je izrijekom ograničava na vrlo specifičnu domenu znanja. Ista je situacija kao s izrazom *balans* i s izrazom *leto,* koji bi se inače moglo kategorizirati kao metonimiju prije nego metaforu, na osnovu toga što vremenski tijek života mora uključivati različite duže ili kraće vremenske periode, pa „ljeto života“, a pri tome ljeto može metonimijski stajati i za godinu, kao i „trenutak života“ može podrazumijevati odnose unutar iste domene. Međutim, kada sagledamo cijelu rečenicu i nešto širi ko(n)tekst dostupan u NKRJ-u, postaje očito da se ne radi (samo) o takvome odnosu.

(37) *Uže davno na Spasskoj bašne prozvučala polnoč' i umolkla muzyka internacionala; skoro nastupit rassvet, i v predvidenii ego samye nežnye, malo gostjaščie pticy zaševelilis' v kustarnikah i sadovodstvah, a zatem podnjalis' i uleteli proč', ostavljaja stranu, gde leto uže načalo ostyvat'. ... Gde byla, gde spala sejčas Moskva Čestnova, kakoe leto žizni ona iskala sebe v načale oseni, ostaviv druzej v ožidanii?*

‘Davno je ponoć odjeknula na Spaskoj kuli i glazba Internacionale je prestala; zora će uskoro svanuti i u njezinu iščekivanju najnježnije ptice koje su još ostale uskomešale su se u grmlju i vrtovima, a zatim se digle i odletjele, napuštajući zemlju u kojoj je ljeto već počelo gubiti svoju toplinu. ... Gdje je bila, gdje je sada spavala Moskva Čestnova, kakvo je ljeto života tražila za sebe na početku jeseni, ostavivši prijatelje u očekivanju?’

Kontekstualno značenje riječi *leto* nije jednostavno protumačiti, što proizlazi i iz izostanka bilo kakve konzistentnosti takve predodžbe, i smatramo da ono ostaje donekle ambivalentno ostvarujući time i opoziciju doslovno–metaforičko. Konceptualnu metaforu ŽIVOT JE GODINA istražili su Lakoff i Turner (1989) u poeziji, ali oni dolaze do zaključka da je u takvoj predodžbi života proljeće – mladost, ljeto je zrela dob, jesen starost i zima smrt (18). U našem primjeru jesen doslovno nastupa, a Moskva Čestnova mlada je junakinja romana. Predodžba ovisi o znanju prirodnog ciklusa života koji smjena godišnjih doba donosi: jesen lagano navještava stagnaciju života koja će se dogoditi tijekom zime, a ljeto je najtoplije godišnje doba kada je život biološki u punom jeku. No ne treba iz ove predodžbe isključiti niti kulturne obrasce života. Naime, ljeto je iznimna prilika za razne aktivnosti u kojima veći dio Rusije sa svojim dugim hladnim zimama uglavnom nema prilike uživati. Stoga, u navedenom primjeru *leto žizni* nema nikakve veze s životnom dobi nego sa zanimljivim, uzbudljivim, lijepim iskustvima u životu. Provjerom rječnika u kojemu je navedeno samo jedno značenje ‘najtoplije doba godine koje dolazi nakon proljeća i za kojim slijedi jesen’ (MAS), kao i osnovnog korpusa za danu kolokaciju, zaključujemo da je navedena uporaba, pa time

i predodžba, inovativna. U tablici 8. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 8. Izvorne domene u *Sretna Moskva*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	SILA	PUCANJ
A je B	–	–
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	opće PREDMET U SPREMNIKU / TEKUĆINA U SPREMNIKU
	OSOBA	
		KNJIGOVODSTVO
klaster	PREDMET	PREDMET U SPREMNIKU VATRA
	OSOBA	
	SILA	PUCANJ
opozicija doslovno-metaforičko	PUT (CIKLUS)	GODINA
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	ALKOHOL; SMEĆE; KNJIŽEVNO DJELO svojstvo svjetlosti	

5.2.5. Kapetan prvoga ranga

Roman *Kapetan prvoga ranga* Aleksej Silyč Novikov-Priboj počinje pisati 1936. godine i piše ga do svoje smrti 1944. godine. Djelo nikada nije završio. Roman prati život mornara Zahara Psaltyrëva, koji prolazi surovu službu u ruskoj carskoj mornarici. Događaji Oktobarske revolucije i građanskog rata pomažu junaku romana pronaći njegovu sudbinu i vlastitim se naporima preobraziti u zapovjednika ratnog broda. Kao i ostala njegova djela, uključujući i najslavnije *Cusima*, epopeju posvećenu Bitci kod Tsushime, za koju je nagrađen Staljinovom nagradom, i ovaj se roman temelji na morskim motivima i snazi volje ruskog naroda. Novikov-Priboj i sam je bio pomorac i služio u ruskoj carskoj mornarici, doživjevši tako i bitke iz prve ruke. Njegova su djela inspirirana osobnim iskustvima života na moru, kojeg je oduvijek volio. Za svoga života Novikov-Priboj bio je cijenjen i popularan sovjetski pisac (Westwood 1969, 297; Mäkinen 1993, 133), čemu u prilog ide i primanje Staljinove nagrade. Stav prema piscu i njegovim djelima najbolje zaokružuje službeno očitovanje novina *Pravda*, u kojemu su se vidjeli i osjećaji svih članova Saveza pisaca koji su ga potpisivali:

> Knjige Alekseja Silyča, prožete romantikom morskog života i još bogatije romantikom i junaštvom ruskog naroda, zauvijek će ostati u sjećanju sovjetskih čitatelja. A za nas, koji smo komunicirali s Aleksejem Silyčem, za cijeli život ostat će upamćen i njegov osobni šarm, prekrasan karakter ovog velikog domoljubnog pisca, skromne osobe, energičnog društvenog aktivista, tankoćutnog druga, susretljivog prijatelja sovjetske književne mladeži, koji je dao svu svoju snagu i sav svoj izvanredni talent za svrhu služenja narodu. (Anisarova 2012, 2. poglavlje)

Popularnosti i prihvaćenosti djela ide u prilog i činjenica da je roman još u vrijeme Sovjetskog Saveza, 1958. godine, ekraniziran u istoimeni film.

U tekstu koji se sastoji od 67 849 riječi pronašli smo 114 pojavnica leme *žizn'*, što čini 0,16 % od ukupnog broja riječi. 71 pojavnica dio je konstrukcije s barem jednim metaforičkim izrazom koji se odnosi na imenicu *žizn'*. To čini 62,28 % od ukupnog broja pojavnica leme *žizn'*. U tekstu smo identificirali dvije direktne jezične metafore, ali na višim razinama rečenice.

Određeni broj metafora otpada na minimalne, visoko shematične strukture ovisne o temeljenom prostornom značenju prijedloga. Identificirali smo ih ukupno 28 u tekstu. 13 ih čini fraza *v* 'u' + L kojom se na temelju predodžbene sheme SPREMNIKA ŽIVOT predočava kao omeđeno područje unutar kojeg se nešto zbiva ili postoji. Identificirali smo pet *na* 'na/za' + A fraza kojima se ističe vremensko trajanje i četiri *za* 'za' + A kojima se ističe vremensko trajanje života ili ga se predočava kao SVRHU na temelju sheme CILJA. U tekstu nalazimo i četiri posvojne X *u* 'kod' + G fraze, dvije *iz* 'iz' + G kojima se predočava kao SPREMNIK, odnosno PODRUČJE nekakve aktivnosti i jednu frazu *do* 'do' + G kojom se na temelju sheme BLIZINE predočava kao ŽELJENI ENTITET. Identificirali smo i jednu frazu *X v+L*, primjer *vsja moja žizn' v tebe* 'sav je moj život u tebi', kojom se predočava kao PREDMET U SPREMNIKU, s potencijalno romantičnim kontekstom u ovome slučaju.

S predodžbom ŽIVOTA kao PREDMETA U SPREMNIKU konzistentan je i specifičniji glagolski izraz *provalilas'* dosl. 'propao' ('nestao'). Pronašli smo tri gramatičko-semantički specifičnija izraza koje vežemo uz izvornu domenu SPREMNIKA.

(1) *A potom vrezalsja v ego žizn' takoj den', kotoryj nikogda im ne zabudetsja.*
'A potom se urezao u njegov život takav dan koji nikada neće zaboraviti.'

(2) *Verojatno, ja pokazalsja emu samym naglym čelovekom, pozvoljajuščim vtorgat'sja v ego častnuju žizn'...*
'Vjerojatno sam mu se činio izuzetno bahatim čovjekom, koji si je dopuštao upasti u njegov privatni život ...'

(3) *... ja prošu vas ne kasat'sja intimnoj storony moej žizni.*
'... molim vas da se ne dotičete intimne strane mog života.'

U prva dva primjera istaknut je nasilan kontakt s površinom spremnika ili ulazak unutar njega, dok se u posljednjem ŽIVOT predočava kao omeđen entitet koji ima različite strane koje predstavljaju različite aspekte ljudskog života i s njima se može ostvariti (nepoželjan) kontakt. Značenjska komponenta površine zajednička je predodžbenoj shemi SPREMNIKA i PREDMETA, pa u prvom primjeru postoji mogućnost obje kategorizacije.

U tekstu prepoznajemo i konzistentnost predočavanja ŽIVOTA kao PUTOVANJA s različitim istaknutim komponentama i stupnjevima specifičnosti. Izrazi kao što su *načnëtsja* ‘počet će’ i *načalas'* ‘počeo je’ samo daju vremenski početak konceptu pomoću prostorne ishodišne točke, a izraz *dolžna prodolžat'sja* ‘mora se nastavljati’ ističe lokaciju između dvije krajnje točke, odnosno neko vremensko trajanje. U jednom se primjeru ŽIVOT predočava kao CILJ, radi se, naravno, o određenom, željenom načinu života.

(4) *... narod iz gorodskih okrain i gluhih dereven', volnujas', rvalsja ... k inoj žizni ...*

‘... narod iz gradske okolice i udaljenih sela, kao valovi, hrlio je ... k drugačijem životu ...’

Ostali primjeri ističu upravo lokaciju između dvije točke, odnosno put u cijelosti. Vidjeli smo da on može početi i da se mora nastavljati, ali u njemu također postoje određeni ciljevi, nekakva svrha, do kojih dolazimo određenim rutama i pomoću određenih sredstava, odnosno ostvarujemo ih na određene načine.

(5) *I každyj čelovek ... dolžen izbrat' sebe v žizni kakoj-to majak i stremit'sja k nemu, kak tot korabl' ...*

‘I svaki si čovjek ... mora izabrati u životu nekakav svjetionik i stremiti k njemu, kao taj brod ...’

(6) *Mešaet èto deržat' pravil'nyj kurs v žizni.*

‘To smeta držati pravilan kurs u životu.’

Navedena dva primjera spadaju pod višu konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PUT, kao i nižu ŽIVOT JE PUTOVANJE, ali moguće je identificirati i još specifičniju metaforu – ŽIVOT JE MOREPLOVSTVO. Čovjek se u takvoj predodžbi uspoređuje s brodom, ono što želi postići i dalje je nekakav cilj u prostoru, ali sada specificiran kao svjetionik, donošenje odluke odabir je svjetionika i nastojanje ostvarivanja onoga što želi u životu je kretanje prema njemu. Valja naglasiti da je točno temeljno značenje glagola *stremit'sja* ‘brzo se kretati, ići prema nečemu’ (MAS). U skladu je s time i shvaćanje da se tijekom plovidbe treba držati kurs, odnosno, ponovno, donijeti određena odluka o razvoju svoga života i biti dosljedan u tome. Metaforu PUTA nalazimo i u osnovi specifične predodžbe vožnje biciklom. Cilj je postavljen negdje u područje ŽIVOTA, rad na njegovu ostvarenju kretanje je prema njemu, a sredstvo, ali ujedno i način ostvarenja postaje vožnja biciklom po ravnom asfaltu, dakle – bez ikakvih poteškoća.

(7) *... ja pokatilsja vperëd, k namečennoj celi, slovno na velosipede po rovnomu asfal'tu.*

‘... ja sam se povezao naprijed, k zacrtanom cilju, baš kao na biciklu po ravnom asfaltu.’

U tekstu se ŽIVOT konzistentno predočava kao PREDMET. Da je život moguće percipirati kao omeđenu materiju, pokazuju izrazi *smotrju na žizn'* 'gledam na život', *vzgljady na žizn'* 'pogledi na život', *vosprinimaete žizn'* 'percipirate život'. Kao materija sastoji se od dijelova.

(8) *Kazalos', vsja čelovečeskaja žizn' sostoit iz odnih tol'ko podlostej.*

'Činilo se da se sav ljudski život sastoji samo iz podlosti.'

(9) *Vpustuju prožigaet ostatki svoej žizni ...*

'Uzalud pali[80] ostatke svog života ...'

Osim što im je zajednička komponenta DIO–CJELINA, obje predodžbe negativne su. U prvom slučaju takva vrijednost proizlazi iz nemetaforičke komponente predodžbe, dok je u drugom ovisna o metaforički upotrijebljenom izrazu *prožigaet*. Manipulacija predmetom uključuje razne odnose između agensa i života u ulozi teme. U prvom redu, to podrazumijeva omogućivanje same egzistencije života, njegovo stvaranje.

(10) *Ih stanovitsja vsë bol'še i bol'še, ètih buduščih tvorcov žizni, podnimajuščihsja iz gušči narodnoj.*

'Njih je sve više i više, tih budućih tvoraca života koji se dižu iz srži narodne.'

Odnosi uključuju nekakav tip transakcije, bilo da se radi o vjerovanju u skladu s kojim Bog šalje život osobi ili promjeni načina života predočenoj kao zamjeni jednog predmeta za drugi.

(11) *Pošli, gospodi, mnogoletnej žizni ...*

'Pošalji, gospode, dugovječnog života ...'

(12) *... on promenjal krest'janskuju žizn' na monastyrskuju.*

'... on je zamijenio seoski život za samostanski.'

Manipulacija predmetom može mijenjati njegovo unutarnje stanje ili odražavati posljedice promjene, odnosno isticati DIO–CJELINA komponentu.

(13) *Mogut obmanut' devušku i razbit' vsju eë žizn'.*

'Mogu prevariti djevojku i razbiti sav njezin život.'

(14) *... alkogol' inogda lomaet čelovečeskuju žizn'.*

'... alkohol nekada lomi ljudski život.'

Čak i kada se ne radi o uništavanju cjeline, nego o uređivanju odnosa, uspostavljanju određenog načina života, konačan rezultat nije pozitivan.

[80] Izraz *prožigaet* slobodnije bismo preveli 'trati'.

(15) *I počemu èto tak ustroena žizn', čto ty objazatel'no dolžen zanimat' na zemle sovsem ne to mesto, kakoe ljubo tebe?*

'I zašto je tako uređen život da moraš obavezno zauzeti na zemlji mjesto koje ti se uopće ne sviđa?'

Manipulacija može mijenjati i vanjsko stanje predmeta, odnosno isticati komponentu POVRŠINE, što vodi do toga da je samo u primjeru (17) predodžba pozitivna.

(16) *Vsja žizn' u nas tak perekručena ...*

'Sav je naš život tako uvrnut ...'

(17) *Slovom, takie ljudi, kak Panfilka, ukrašajut žizn', slovno cvety.*

'Jednom riječju, takvi ljudi kao Panfilka ukrašavaju život kao cvijeće.'

U jednom se primjeru manipulacija svodi na preokretanje, odnosno promjenu života.

(18) *Èto proissestvie perevernulo vsju mužickuju žizn' Grigorija.*

'Taj je događaj preokrenuo sav seljački život Grigorija'

Osobit je jedan izraz koji je povezan s višom domenom PREDMETA, ali se radi o konzumaciji predmeta i okusnoj percepciji istog. Iskustvo života kao nesretnog predočeno je kao okus gorčine hrena.

(19) *Pri takom bogatstve žizn' dlja nego stala gorče hrena.*

'Uz takvo je bogatstvo život za njega postao gorči od hrena.'

Uz izvornu se domenu PREDMETA mogu povezati i specifičnije predodžbe koje na nižim razinama vežemo uz dvije domene. Obje predodžbe u tekstu karakterizira minimalna konzistentnost. Identificirali smo nekolicinu izraza koji se vežu uz domenu DRAGOCJENOG PREDMETA. U prvom redu, budući da ima određenu vrijednost životom se može platiti.

(20) ... *mnogie iz nih poplatilis' i svoimi žiznjami.*

'... mnogi od njih platili su i svojim životima.'

On također može biti ulog u igri na sreću.

(21) *Esli ljudi stavjat na kon svoi žizni, to oni dolžny verit' svoemu načal'niku.*

'Ako se ljudi kockaju sa svojim životima, onda moraju vjerovati svome vođi.'

Primjer je stoga također moguće povezati s konceptualnom metaforom ŽIVOT JE IGRA NA SREĆU. Naime, *stavit' na kon* kolokacija je značenja 'podvrgnuti krajnjem riziku, iznimnoj opasnosti' (MAS). Takvo značenje fraze temelji se na značenju riječi *kon* 'mjesto na koje se stavlja ulog u igrama na sreću'. Znamo da ako nešto dragocjeno stavimo na mjesto uloga, riskiramo gubitak toga. U tekstu nalazimo i dva primjera fraze *v rasporjaženii* 'na raspolaganju', kojom se ŽIVOT kao

posjedovano prepušta drugoj osobi. Iako se temelje na metafori DRAGOCJENOG PREDMETA, niti kockanje životom niti predaja u tuđi posjed ne afirmiraju percepciju njegove istinske vrijednosti.

U tekstu se javljaju i metafore GRAĐEVINE. Izraz *postroena* nalazimo dvaput, oba puta u istom kontekstu brze izgradnje života.

(22) *Očen' hitro žizn' postroena.*

'Jako je brzo život izgrađen.'

Izraz *stupenjah* uvelike ovisi i o predodžbenoj shemi vertikalne SKALE, koju je moguće povezati i s nadređenom domenom PUTA (Cienki 1999). Stepenice tako postaju etape u razvoju života.

(23) *... povestvujuščego o novyh stupenjah svoej žizni.*

'... koji je govorio o novim stepenicama svoga života.'

Posljednja izvorna domena koju smo identificirali u tekstu jest OSOBA. Konzistentnost personifikacije primarno je vidljiva u komponenti kretanja kroz prostor pomoću kojih shvaćamo vremenski razvoj života, kao što je slučaj s izrazom *prohodit* 'prolazi' ili određen način na koji se život razvija.

(24) *... žizn' pošla emu v tjažest'.*

'... život mu je pošao u težinu[81].'

(25) *... žizn' šla svoim čeredom.*

'... život je išao svojim redom.'

Nužno je pojasniti da smo u prvom primjeru odlučili izraze *pošla* i *v tjažest'* promatrati kao zasebne. Glagolska metafora izražava početak kretanja prema orijentiru, početak određenog načina razvoja života. Provjerom osnovnog korpusa vidimo da je kolokacija *v tjažest'*, koja nije zabilježena u rječniku, rijetka varijacija kolokacije *v tjagost'*, koju je moguće pronaći u i rječniku. S potonjom su prema MAS-u uobičajeni glagoli *byt'* 'biti' i *stanovit'sja* 'postajati', a ne glagoli kretanja. Stoga, iako komponenta težine materije pomoću koje shvaćamo emocionalnu težinu jest prisutna u strukturi, kretanje je neuobičajena komponenta i svakako dovoljno bitna da izraz pripišemo domeni OSOBE. U preostala tri primjera personifikacije život igra ulogu agensa koji utječe na određenu temu, pa tako određeni način života može zavesti osobu, ali proživljeni život može i pripremiti osobu na buduće događaje.

(26) *Ženščinu prel'ščajut den'gi, slava i roskošnaja žizn'.*

[81] Ima se u vidu da mu je život postao težak, ali je bitna komponenta predodžbe u originalu glagol *pošla*.

‘Ženu zavode novci, slava i raskošan život.’

(27) *... žizn' nastol'ko <u>podgotovila</u> menja ...*

‘... život me toliko pripremio ...’

Čovjekova pasivna uloga još je izraženija u sljedećem primjeru. Identificirali smo dva metaforički upotrijebljena izraza.

(28) *Žizn' svoe <u>berët</u> i <u>vykidyvaet</u> inogda udivitel'nye neožidannosti.*

‘Život svoje uzima i izbacuje nekada nevjerojatna iznenađenja.’

Čovjek je u tako postavljenoj sceni tek implicitno prisutan, no očito je da nema nikakvog utjecaja na ono što mu se događa. S jedne strane, u životu se nešto neminovno gubi kada život uzima, možemo stoga reći da se radi o predodžbi neželjenih događaja, s druge strane, ono s čime se osoba neočekivano susreće predočeno je kao da je život nešto izbacio, implicitno, pred nju. Događaji mogu biti pozitivni ili negativni, ali samo životu ostaje agentivnost.

Kao što smo utvrdili, udio je pojavnica leme *žizn'* koje funkcioniraju kao cilj nekog preslikavanja relativno nevelik, posebice kada zanemarimo minimalne prijedložne fraze. Izuzev uobičajene rekurentnosti kojom se vežu izrazi konceptualnih metafora viših razina, kao uzorke ponavljanja relevantne za specifičnije predodžbe valja izdvojiti rekurentnost izraza domene DRAGOCJENOG PREDMETA i dvije repeticije fraze *v rasporjarženii* kojima osoba život stavlja na raspolaganje drugome, odnosno daje potpunu slobodu da s njime rade što žele, čime se implicira i voljnost da osoba umre za nekoga ili nešto, što naglašava i shvaćanje sebe kao „dodatne žrtve“.

(29) *Esli vam hočetsja imet' lišnjuju <u>žertvu</u>, to požalujsta – moja žizn' <u>v</u> vašem <u>rasporjaženii</u>.*

Ako želite imat dodatnu žrtvu, onda izvolite – moj vam je život na raspolaganju.

Takvim se činom u biti negira dragocjenost života.

Rjeđi, ali ipak dovoljno zastupljeni su i izrazi koji tvore rekurentnost metafora GRAĐEVINE, uključujući dvije repeticije izraza *postroena* ‘izgrađen’. Iako nisu isključivo vezani uz domenu GRAĐEVINE i mogu se odnositi na bilo kakav PREDMET, izrazi *tvorcov* ‘tvoraca’ i *ustroena* ‘uređen’ pridonose predodžbi ŽIVOTA kao materijalnog objekta djelatnosti stvaranja. U slučaju izraza *tvorcov* eksplicitno je u ulogu agensa stavljen čovjek, i to čovjek iz naroda (vidi primjer 10). Inovativnim smatramo primjer koji smo zbog istaknutosti kretanja povezali s izvornom domenom OSOBE.

(30) *On byl staryj, u nego bolela pečen', – značit, žizn' pošla emu v tjažest'.*

‘On je bio star, boljela ga je jetra – znači, život mu je postajao težak.’

Pretraga fraze *v tjažest'* u osnovnom korpusu dala je samo osam rezultata, a pretraga kolokacije s glagolom *pojti* pet mjesta ulijevo niti jedan rezultat. Jednaka je situacija s frazom *stala gorče hrena* 'postao gorči od hrena.' Pretraga korpusa ne daje rezultate. Provjera rječnika pokazuje da postoji ustaljeno preneseno značenje pridjeva *gor'kij* 'gorak' – emocionalnu gorčinu razumijemo na temelju okusne gorčine. Međutim, kao cijela fraza, uporaba je inovativna.

U tekstu smo identificirali dvije direktne jezične metafore koje pridonose određenoj predodžbi ŽIVOTA, ali na višim razinama rečenice. Oba primjera načelno vežemo uz konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PUT. U prvom se slučaju radi o usporedbi postupanja na određen način s vožnjom na biciklu. Metafora je signalizirana riječju *slovno* 'baš kao, upravo kao'.

(31) *Slovom, ko vremeni postuplenija v Voenno-morskoe učiliščе žizn' nastol'ko podgotovila menja, čto ja pokatilsja vperëd, k namečennoj celi, slovno na velosipede po rovnomu asfal'tu.*

'Jednom riječju, kada sam počeo studirati na Akademiji ratne mornarice, život me toliko pripremio da sam se povezao naprijed, k zacrtanom cilju, baš kao na biciklu po ravnom asfaltu.'

Očigledno, ovdje se radi i o jednom od tri identificirana klastera u tekstu. Primjer (31) miješanog je tipa – život se prvo personificira izrazom *podgotovila*, a zatim počinje ekstenzija metafore PUTA koju grade izrazi *pokatilsja, vperëd, k namečennoj celi, na velosipede, po rovnomu asfal'tu*. Direktna metafora specificira na koji se način kretanje odvija, odnosno kako se odabrani cilj postiže. Znamo da ako se vozimo biciklom po ravnom asfaltu, bavimo se prilično nezahtjevnom i sigurnom aktivnošću, upravo se tako, jednostavno i bez ikakvih tegoba odvija i život, odnosno agensovo nastojanje da u životu ostvari željeno. Druga dva klastera također pripisujemo izvornoj domeni PUTA, ali samo kao konceptualnoj metafori više razine jer, kao što smo pokazali, postoji dostatna rekurentnost izraza vezanih uz domenu MORA da bismo mogli identificirati i konceptualnu metaforu ŽIVOT JE MOREPLOVSTVO.

(32) *I každyj čelovek, po moemu mneniju, dolžen izbrat' sebe v žizni kakoj-to majak i stremit'sja k nemu, kak tot korabl', o kotorom ja rasskazal ...*

'I svaki si je čovjek, po mome mišljenju, dužan izabrati u životu nekakav svjetionik i stremiti k njemu, kao taj brod o kojemu sam pričao ...'

(33) *Mešaet èto deržat' pravil'nyj kurs v žizni.*

'To ometa držati pravilan kurs u životu.'

U primjeru (32) nalazi se druga direktna metafora signalizirana riječju *kak* 'kao'. Klaster je ekstenzijskog tipa jer su svi izrazi u njemu vezani uz domenu MOREPLOVSTVA. Izraz *dolžen izbrat'*

majak referira se na nužnost donošenje odluke o tome što osoba u konačnici želi od života. Svjetionik je ultimativni cilj. Prijedlogom *v* život se shematično predočava kao lokacija. Fraza (*dolžen*) *stremit'sja k* referira se na nužnost da se uporno radi na ostvarenju željenog. Čovjek se uspoređuje s brodom i zaokružuje se slika morskog putovanja. U ekstenzijskom klasteru (33) izrazom *deržat' kurs* ponovno se implicitno naglašava nužnost da se ustraje na onome što je odlučeno iako postoji neka smetnja. Izraz *pravil'nyj* specificira da se radi o ispravnoj odluci. Naposljetku, osvrnut ćemo se na potencijalnu metaforu u kojoj ciljna domena nije ŽIVOT, ali metafora doprinosi važnosti koju, kako sugeriraju prethodno navedeni klasteri, na razini teksta igra domena MORA.

(34) *Nahodjas' v otdel'noj kajute, ja ne perestaval oščuščat' bienie pul'sa sudovoj žizni.*

'Kako sam se nalazio u zasebnoj kabini, nisam prestajao osjećati puls brodskog života.'

Izraz jest ambivalentan i ovisi o tome na što se riječ *žizni* referira; moguće je protumačiti da *sudovoj žizni* metonimijski stoji za ljude koji žive na brodu, ali moguća je i interpretacija u kojoj se brod poima kao organizam koji živi i čiji je puls moguće osjetiti. S obzirom na važnost domene, ne možemo odbaciti potonju mogućnost. U tablici 9. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 9. Izvorne domene u *Kapetan prvog ranga*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	PUT	VOŽNJA BICIKLOM MOREPLOVSTVO
A je B	–	–
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE MOREPLOVSTVO
	PREDMET	opće PREDMET U SPREMNIKU DRAGOCJEN PREDMET GRAĐEVINA
	OSOBA	
klaster	PUT	VOŽNJA BICIKLOM

		MOREPLOVSTVO
opozicija doslovno-metaforičko	–	
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	IGRA NA SREĆU; ŽRTVA; HRANA; SKALA: STEPENICA	

5.2.6. Mlada garda

Roman *Mlada garda* Aleksandra Aleksandroviča Fadeeva inspiriran je stvarnim događajima. Prati vrlo mlade komsomolce, pripadnike podzemne antifašističke organizacije iz Krasnodona, u borbi nacističkih okupatora za vrijeme Velikog domovinskog rata, kako se istočna bojišnica Drugog svjetskog rata naziva u Rusiji. Roman je prvotno pisan od 1943. do 1945. godine i 1946. izlazi kao knjiga, nakon periodičnih publikacija u časopisima Znamja i Komsomol'skaja pravda. Iste je godine nagrađen Staljinovom nagradom. Službeno je priznanje i odobrenje popraćeno i pozitivnom reakcijom čitateljske publike. 1948. adaptiran je u film koji se također pokazao vrlo uspješnim. Međutim, niti Staljinova nagrada niti popularnost romana nisu ga spasili od česte prakse revizija djela sovjetskih pisaca koja su prikazivala zbivanja ratnog perioda (Soroka 2012, 499). Krajem 1947. kritizira ga se jer nije dovoljnu važnost pridao ulozi partijskog vodstva komsomolske organizacije. Problem je bio u tome što je logika samoinicijative koju pokazuju mladi borci, praktički još djeca, i njihov relativan uspjeh u borbi bez vodstva starih i iskusnih „drugova“ bila poželjna u ratnom periodu, ali u poslijeratnim se godinama ta samoinicijativa masa

smatrala prijetnjom političkom poretku (Lipoveckij 2013, 14). Fadeev je bio odan vlasti[82]. Od svoje mladosti, kada se aktivno borio na strani boljševika, pa do društveno-političke angažiranosti u Savezu pisaca, gdje je na koncu, 1938. i izabran za glavnog tajnika. Stoga, kritiku je romana Fadeev ozbiljno shvatio i iste godine počeo raditi na novoj verziji romana. Dovršena je 1951. godine. Roman postaje dijelom školske lektire, njegova se popularnost nastavlja, ako ne i povećava, i, unatoč fiktivnosti, u narodu se percipira i slavi kao vjeran prikaz djelovanja Mlade garde (Družinina 2009). Na NKRJ je dostupna ispravljena verzija, pa je to i ona koju mi analiziramo.

Tekst se sastoji od 200 634 riječi. Pretragom teksta pronašli smo 266 pojavnica leme *žizn',* što čini 0,13 % ukupnog broja riječi. Od 266 pojavnica 178 dio je konstrukcije s metaforički upotrijebljenom frazom koja se odnosi na imenicu *žizn',* odnosno 66,91 % ukupnog broja pojavnica. Sve su jezične metafore indirektne.

Minimalne prijedložne fraze čini 44 primjera *v* 'u' + L fraza, devet *za* 'za' + A, od čega se u šest primjera predočava kao omeđena stvar koja ima količinu, odnosno vremensko trajanje, a u tri kao SVRHA i RECIPIJENT: *borolis' za našu žizn'* 'borili su se za naš život', *borolis' za žizn'* 'borili su se za život', *čuvstvo otvetstvennosti za žizni ljudej* 'osjećaj odgovornosti za živote ljudi'. Nužno je istaknuti da nemetaforička komponenta navedenih fraza sustavno ističe dragocjenost života. Pronašli smo i devet *na* 'na/za' + A fraza, od čega se dvjema frazama predočava kao RECIPIJENT, jednom kao SVRHA i ostalima se ističe vremensko trajanje. Ovdje valja istaknuti jednu frazu čiji nemetaforički dijelovi predočavaju život kao negativno iskustvo – *žizn', na kotoruju devuški byli teper' obrečeny* 'život na koji su djevojke sada bile osuđene[83]'. Nalazimo tri primjera posvojne fraze X *u* 'kod' + G, s time da jedan primjer izražava sadašnjost, a ostala dva mogućnost: *u nih možet byt'* 'oni mogu imati', *budet u nas* 'imat ćemo'. Tri su primjera fraze *k* 'k' + D kojima se života stavlja u ulogu RECIPIJENTA. Jedan je primjer fraze *pri* 'pri' + L, jedan *iz* 'iz' + G, kojim se život predočava kao UZROK, jedan *po* 'po' + D, kojim se život predočava kao sredstvo za

[82] Možda je najtočnije reći da se Fadeev „ponašao kao sovjetski pisac" (Parthé 1994, 291). Svojim političkim angažmanom, voljnošću prilagodbe svojih djela zahtjevima socrealizma, javnim osudama „antisovjetskih" pisaca (kojima je u privatnosti nastojao pomoći), zadovoljavao je sve kriterije. Kao što smo već utvrdili, moguće je suditi samo o djelima koja pisci jesu proizveli, a ono u što je tko zaista vjerovao teško je ocijeniti. Kontekst dopunjuje činjenica da je 1956., nakon što je Hruščëv javno odbacio kult ličnosti Stalina, Fadeev počinio samoubojstvo. Prije toga rekao je svome prijatelju Juriju Libedinskomu „Savjest peče. Teško je živjeti, Jura, s krvavim rukama." (Avdeenko 1991).

[83] Kratki oblik glagolskog pridjeva *obrečeny* dolazi od glagola *obreč'* značenja 'odrediti za nekakvu neizbježnu sudbinu (obično tešku)' (MAS).

djelovanje, jedan X *iz* ‘iz’ + G kojim se predočava kao sačinjen iz kakvih dijelova/materijala i jedan X *v* ‘u’ + L, kojim se predočava kao PREDMET U SPREMNIKU, odnosno odvija se u određenom stanju. Time dolazimo do 64 primjera minimalnih fraza, odnosno visoko shematičnih predodžbi kojima se ŽIVOT samo na neki način omeđuje u prostoru.

ŽIVOT se konzistentno predočava kao SPREMNIK. Metafore su značenjski shematične i uključuju ulazak u spremnik, odnosno početak sudjelovanja u nekakvom životu.

(1) ... *oni vstupili v ... podpol'nuju žizn'* ...

‘... oni su stupili u podzemni život ...’

(2) ... *v toj žizni, v kotoruju ona i eë deti vstupili*.

‘... u tome životu u koji su ona i njezina djeca stupila.’

(3) ... *želanie vmešat'sja v žizn' ljudej* ...

‘... želja da se umiješa u život ljudi ...’

Posljednji primjer ovisi i o predodžbenoj shemi PREDMETA jer mora postojati neka materija da bi se postalo njezinim dijelom. Druga je konzistentnost predodžbe ispunjenost unutrašnjosti spremnika i konkretna lokacija koju nešto unutar spremnika zauzima. Lokacija u spremniku odgovara situaciji u životu.

(4) ... *žizn', polnaja mečtanij i obydennogo truda*.

‘... život pun maštanja i svakodnevnog rada.’

(5) ... *u čeloveka ... možet složit'sja takoe položenie v žizni, kogda emu ne tol'ko možno, no i dolžno pokinut' ljudej* ...

‘... čovjek se može naći na takvom položaju u životu kada on ne samo da može nego i mora napustiti ljude ...’

(6) ... *on vsegda byl nedovolen tem mestom, kakoe zanimal v žizni.*

‘... on je uvijek bio nezadovoljan tim mjestom koje je zauzimao u životu.’

(7) ... *v ih žizni oni zanimajut desjatoe, ili poslednee, ili prosto slučajnoe mesto* ...

‘... u njihovu životu oni zauzimaju deseto ili posljednje ili jednostavno slučajno mjesto ...’

Spremnik se može rastvoriti što izražava razvoj nekakvog života u punoj mjeri. Otvorenost spremnika znači njegovu potpunu dostupnost, kao što je slučaj s izrazom *razvërtyvalas' ego žizn' duhovnaja* ‘rastvarao se njegov život duhovni’. Identificirali smo i jedan izraz koji uključuje i komponentu sile SPUTAVANJA.

(8) *... vsë to ličnoe, daže samoe važnoe i dorogoe, čto podspudno tak trogalo i volnovalo ih do samoj poslednej minuty i ne hotelo otpustit' iz žizni*.

'... sve to osobno, čak najvažnije i najvrijednije, što ih je tako diralo i brinulo do posljednje minute i nije ih htjelo otpustiti iz života.'

Glagol *otpustit'* prema MAS-u ima značenje 'dozvoliti otići', kao nijansa značenja navodi se i 'osloboditi'. Podcrtani izraz stoga sugerira shvaćanje života ne samo kao spremnika u kojemu se čovjek nalazi nego specifičnije kao ZATOČENIŠTVA.

Predodžbena shema PUTA na najvišoj je razini prisutna ne samo u minimalnim prijedložnim frazama nego i brojnim gramatičko-semantički specifičnijim metaforičkim izrazima, kao što su *dlja nego načalas' ta strašnaja žizn'* 'za njega je počeo taj strašni život', *prodolžalas'... žizn'-strada* 'nastavljao se ... život-borba', *konca žizni* 'kraja života'. Trima se izrazima ŽIVOT predočava kao nešto što ima (prostorni) početak, kraj i dio između dvije točke. U drugom smo primjeru identificirali i izraz *strada* kao metaforički. *Strada* je 'intenzivan ljetni rad u polju (za vrijeme košnje, žetve)' (MAS). MAS ne nudi drugo značenje osim temeljnog, ali ga je moguće pronaći u TSU 'težak rad, borba' i TSO 'intenzivne ratne akcije'. Izraz vežemo uz domenu NAPORNOG RADA. Metaforom PUTA možemo nazvati i sljedeći primjer, iako ovaj izraz nema veze s implicitnim kretanjem kroz život kao kroz put, nego se radi o udaljenosti u sjećanju koje shvaćamo na temelju prostorne udaljenosti od nekog ishodišta.

(9) *... sna ..., dalëkogo ot toj strašnoj žizni-sud'by ...*

'... sna… dalekog od tog strašnog života-sudbine ...'

Ako su prva tri primjera tek sugestivna, velik broj izraza pokazuje da se ŽIVOT konzistentno predočava specifičnije kao PUTOVANJE u tekstu. Kao prvo, put se samo smješta u domenu ŽIVOTA.

(10) *Nas ne trevožit žizni put' ...*

'Nas ne brine života put ...'

Isto vrijedi i za ostale primjere, ali oni sadrže komponente koje dalje specificiraju predodžbu. Na početku putovanja voljena osoba ispraća putnika. Izraz *tjažëlyj,* koji se odnosi na *put',* putovanje karakterizira kao neugodno iskustvo.

(11) *... ty ... položila mne golovu na grud', provožaja v tjažëlyj put' žizni ...*

'... ti si mi položila glavu na prsa, ispraćajući [me] na težak put života ...'

Putovanje je podijeljeno na dijelove i na njemu je moguće ići raznim rutama. Doprinosom izraza *novyj* vidimo da se na putovanju započinju (nove) rute, odnosno biraju novi načini ostvarivanja nekog cilja.

(12) ... *oni vstupili na novyj put' žizni* ...

'... oni su stupili na novi put života ...'

Nekada nove rute mogu postojati kao potencijal novih izbora kao što pred sobom vidimo novi put. Izrazi *širokij* i *jasnyj* koji pripadaju različitim izvornim domenama PROSTORA i SVJETLOSTI pridonose pozitivnoj percepciji potencijala nove rute.

(13) ... *videli pered soboj takoj širokij, jasnyj put' žizni* ...

'... vidjeli pred sobom takav širok, jasan put života ...'

Osoba koja živi prolazi određen put. Nekada sama, nekada sa suputnicima.

(14) *... sud'ba sudila mne ... projti svoj put' žizni* ...

'... sudbina mi je naredila proći svoj put života ...'

(15) *Evdokija Fedotovna, prošedšaja s mužem dolgij put' žizni* ...

'Evdokija Fedotovna, koja je s mužem prošla dug put života ...'

Ono što se postiže genitivnom posvojnošću, postiže se i izrazom *v* kojim se ŽIVOT predočava kao nekakav omeđen prostor unutar kojega se put nalazi. U prvom je primjeru također implicitno prisutna ideja da osoba treba proći određenim putom, odnosno živjeti na određen način, izrazom (*bez*) *opredelivšegosja*. Navedeni glagolski pridjev također lišava strukturu agensa – put kojim osoba treba poći sam se određuje.

(16) *... devuška bez opredelivšegosja puti v žizni* ...

'... djevojka bez određenog puta u životu ...'

Moguća je i druga opcija, kada agens traži put kojim želi ići, putnik ima mogućnost izbora svoje rute na putovanju. Izrazom *lëgkij* ŽIVOT je predočen kao (potencijalno) ugodno PUTOVANJE, ali se odbacuje takva opcija.

(17) ... *ja ... ne iskal lëgkogo puti v žizni* ...

'... ja nisam tražio lak put u životu ...'

Na temelju dosad spomenutih izraza zaključili smo da je ŽIVOT predočen kao PUTOVANJE kojim putnik putuje i na kojemu postoje i (više ili manje voljno) mogu se birati određene rute kao načini ostvarivanja određenih svrha, ali činjenica je da je bilo kakva svrha u životu, odnosno CILJ tek implicitno sadržana u shemi PUTA. Svrhu ističu tri primjera.

(18) *... sud'ba ... otkryla dorogu ljudjam do sčastlivoj žizni ...*

'... sudbina je otvorila stazu ljudima do sretnog života ...'

(19) *... predstavlenie o mire, po kotoromu ... cel'ju ... čeloveka v žizni javljaetsja bor'ba za to, čtoby tebja ne zaterli, a naoborot, – ty preuspel by za sčët drugih ...*

'... predodžba o svijetu prema kojoj je ... cilj ... čovjeka u životu borba za to da te ne unište, a naprotiv – da ti uspiješ na račun drugih ...'

(20) *Ja gotova byt' vašej prislugoj, liš' by ne èto každodnevnoe podloe uniženie, ne èto medlennoe umiranie bez raboty, bez vsjakoj celi v žizni ...*

'Spremna sam biti vašim slugom, samo da nije ovog svakodnevnog podlog poniženja, ovog sporog umiranja bez rada, bez ikakvog cilja u životu ...'

U primjeru (18) sam se život predočava kao CILJ, ali iz nemetaforičkog atributa *sčastlivoj* vidljivo je da se radi o određenom životu, životu koji se odvija na određen način. U primjerima (19) i (20) ŽIVOT je predočen kao omeđen prostor prijedlogom *v* unutar kojega se (ne)nalazi cilj. Iz primjera (16) jasno je da je cilj nužna komponenta putovanja. Živjeti bez svrhe percipira se negativno. U primjeru (19) cilj je izjednačen s borbom, čime se borba smješta u domenu ŽIVOTA i sugerira metaforu BORBE, što jest u skladu s komponentnom teškog životnog puta, ali je zasad još samo sugestivno. Konzistentno se ističe i lokacija putnika u odnosu na put koji se proteže nekom duljinom.

(21) *... vsja ta žizn' ... i trudnosti eë puti – vsë èto ne tol'ko ostalos' pozadi, vsë èto vdrug daleko-daleko otodvinulos' v eë soznanii.*

'... sav taj život … i teškoće njegova puta – sve to ne samo da je ostalo iza, sve to odjednom se daleko-daleko udaljilo u njezinoj svijesti.'

(22) *... celaja žizn' ostavalas' za ih plečami ...*

'... cijeli je život ostajao za njihovim plećima ...'

(23) *... èta žizn' byla dalëkoj ...*

'... taj je život bio dalek ...'

(24) *... oščuščenie ot"edinënnosti ih žizni ot žizni ljudej ...*

'... osjećaj odvojenosti njihova života od života ljudi ...'

Dio puta koji je prijeđen život je koji je osoba proživjela. Ono što ostaje iza putnika uvijek se percipira kao strano, život koji je „odvojen" od čovjeka, pri čemu je, kao što primjer (21) pokazuje, takva predodžba ovisna i o domeni SJEĆANJA. Primjerima je svejedno zajednička lokacija života koji se nalazi iza osobe koja ga živi i isticanje prostorne udaljenosti kao stranosti nekakvog života.

Primjer (24) određeni život predočava kao ISHODIŠTE, koje funkcionira kao komponenta sheme PUTA, dok izraz *byla dalëkoj* podrazumijeva dvije točke u prostoru, u ovom slučaju osobu i život, i put između njih.

Kada je istaknut prostor koji se nalazi ispred putnika, kao što smo utvrdili u primjerima (10) – (20), prevladava postojanje puta pred putnikom i mogućnost da se njime krene. Za živog čovjeka nije neuobičajena takva orijentacija na budućnost života koji predstoji. Međutim, identificirali smo i jedan primjer praznine pred čovjekom kao implicitnim orijentirom.

(25) *Vsja žizn' – rabota, sem'ja, mečty, ljubov', deti, – vsë èto raspalos', rušilos', vperedi ničego ne bylo.*

'Sav život – posao, obitelj, snovi, ljubav, djeca – sve se to raspalo, srušilo, ispred ničega nije bilo.'

Očigledno, takva je situacija izuzetno negativna. Kraj putovanja u konvencionalnoj metafori ŽIVOT JE PUTOVANJE odgovora smrti, ali osim tog istinskog kraja moguće je susresti se i krajem puta kojega shvaćamo kao svojevrsnu emocionalnu smrt, duševno beznađe. Izraz *vperedi* ovdje je ključan za prepoznavanje metafore PUTA jer zahtijeva horizontalnu prostornu orijentaciju, ali valja primijetiti da u primjeru susrećemo i izraze koji pripadaju domeni PREDMETA (*raspalos', rušilos'*) kojom ćemo se sljedećom baviti i da izraz *ne bylo* nije lako razdvojiti i od te domene.

U metafore PUTA ubrajamo i izraz *ves' krug žizni* 'sav krug života' kojim se ŽIVOT predočava kao PUT-CIKLUS.

Predočavanje ŽIVOTA kao PREDMETA konzistentno je i vrlo često u tekstu. Većinu izraza nije moguće povezati ni sa kakvom specifičnijom metaforom osim one PREDMETA, ali izraze je moguće grupirati prema komponentama značenja domene koje ističu. U prvom redu, to znači mogućnost percepcije omeđene materije izrazima *videl ... vsju svoju žizn'* 'vidio je ... sav svoj život', *vzgljadom na žizn'* 'pogledom na život', *obraz žizni* 'lik života' (tri primjera), ovisnost o postojanju vanjskog izgleda *vidimost'ju žizni* 'prividom života', *vidimost' žizni* 'privid života', kao i postojanje nekog vizualnog svojstva *prekrasnoe, kak sama žizn'* 'prekrasno, kao sam život', *žizn' vsë-taki prekrasna* 'život je ipak prekrasan', *bol'šaja ... žizn'* 'velik ... život' (dva primjera). Osnovnu manipulaciju predmetom u vidu stvaranja materije ističu izrazi *pretvorivših v žizn'* 'koji su pretvorili u život', *delal žizn'* 'činio je život'. Komponentu DIO-CJELINA ističu izrazi *tret'ju čast' ... žizni* 'treći dio ... života', *ostatok žizni* 'ostatak života', *ostal'nuju žizn'* 'ostali život', *bol'šuju čast' ... žizni* 'velik dio ... života'. O istoj su komponenti pozadinski ovisni i izrazi koji ističu VEZU, kao što su *složitsja* 'složit će se', *složilas* 'složila se', *skladyvalas'* 'slagala se' (dva primjera), svima

im je zajednička orijentacija na temu, ali nalazimo i jedan izraz koji podrazumijeva manipulaciju predmetom i u kojemu je eksplicitno djelovanje agensa na ŽIVOT kao temu.

(26) *Ljudi soveršajut èti podvigi … dlja togo, čtoby lučše ustroit' žizn' svoju …*

'Ljudi čine te podvige ... zato da bi bolje uredili svoj život ...'

S druge strane, opet s orijentacijom na temu, dakle, bez znanog utjecaja agensa, izrazima kao što su *raspalos'* 'raspalo se', *rušilos'* 'srušilo se', *soveršaetsja perelom* 'događa se prijelom*, proizošël tot perelom* 'dogodio se taj prijelom', ističe se RAZDVAJANJE. Izrazom *na verhuške žizni* 'na vrhu života', koji ovisi i o metafori DOBRO JE GORE, ističe se vertikalno ustrojstvo u prostoru, to jest skala visine predmeta. Jednim je izrazom ŽIVOT predočen kao PREDMET U SPREMNIKU – *žizn' byla teper' okružena tajnoj* 'život je sada bio okružen tajnom'. U dva je primjera istaknuta komponenta SILE i ŽIVOT se (negativno) predočava kao TERET.

(27) *… strašnaja žizn', kotoruju ne to čto vyderžat' …*

'... strašan život koji se ne može izdržati ...'

(28) *No Oleg vyderžival ètu žizn' …*

'No Oleg je izdržao taj život ...'

Jedini primjer kojim se životu (i smrti) pripisuje svojstvo čistoće potencijalno je povezan s konceptualnom metaforom MORALNOST JE ČISTOĆA (Lakoff i Johnson 1999, 307), ali je bez dodatnih primjera koji pripadaju izvornoj domeni ČISTOĆE teško izvesti siguran zaključak.

(29) *Pust' moja smert' budet tak že čista, kak moja žizn' …*

'Neka moja smrt bude tako čista, kao moj život ...'

Predodžba svakako jest specifičnija od ostalih koje smatramo komponentama domene PREDMETA. Uključena je u višu metaforu zbog činjenice da nekakva materija zaista može biti čista, ali i zato što nema uvjerljivih dokaza da se radi o zasebnoj konceptualnoj metafori. Možemo samo zaključiti da se ŽIVOTU pripisuje svojstvo čistoće koje ga u temeljnom značenju ne može karakterizirati.

Komponentu DIO-CJELINA dodatno smo podijelili na tri elementa značenja. Opću DIO-CJELINA komponentu, s kojom vežemo izraze kojima se život predočava kao podijeljen na dijelove, i komponente VEZE i RAZDVAJANJA koji su nerazdvojivi od sheme DIO-CJELINA u izrazima kojima se život predočava kao cjelina čiji se dijelovi vežu ili razdvajaju. Obje su komponente predodžbe po broju izraza podjednako zastupljene i samo izrazi *raspalos'* i *rušilos'* imaju negativno značenje uništenja, opisuju život koji je potpuno upropašten. Ostali izrazi, uključujući i *perelom,* kojeg smo doslovno preveli kao 'prijelom', ali čije bi preneseno značenje u hrvatskom odgovaralo *prekretnici,*

tek ukazuju na nekakvu promjenu stanja, što je samo po sebi neutralno. Ono što je zamjetno u izrazima koji spadaju pod komponentu DIO-CJELINA u obje podskupine jest to da je samo u jednom primjeru, *ustroit*, prisutan prototipni agens i život je stavljen u ulogu pacijensa. U ostalim primjera vidimo orijentaciju na temu, agens izostaje i radnja se vrši naizgled sama od sebe. Većina izraza u domeni PREDMETA jest vrijednosno neutralna, ali uvođenjem komponente SILE život se negativno predočava kao TERET koji osoba treba izdržati. Kod komponente izgleda valja istaknuti da iako postoji minimalna konzistentnost u opisu života kao prekrasnog, dakle, vrlo pozitivnog iskustva, jednaka je konzistentnost prisutna i u opisu života kao predmeta čiji vanjski izgled stvara lažan dojam.

Na nižoj razini ŽIVOT se konzistentno predočava kao DRAGOCJEN PREDMET, točnije rečeno – u osnovi se predodžbe nalazi konvencionalna konceptualna metafora. Njezina je realizacija u tekstu ponešto drugačija. Komponente značenja domene DRAGOCJENOG PREDMETA možemo podijeliti na eksplicitnu posvojnost, koju svejedno smatramo indikativnom za vrijednost zbog entiteta koji ispunjavaju ulogu posjedovatelja, (voljan) prijenos predmeta, financijsku vrijednost i percepciju vrijednosti. Komponenta eksplicitne posvojnosti najrjeđa je. Kažemo eksplicitne zato što sve metafore DRAGOCJENOG PREDMETA implicitno podrazumijevaju posvojnost.

(30) *Vsja moja žizn' – <u>tvoja</u> ...*

‘Sav je moj život – tvoj ...’

(31) *... tvoja žizn' <u>prinadležit ne</u> tebe, a partii, vsemu narodu ...*

‘... tvoj život ne pripada tebi, nego partiji, svemu narodu ...’

Valja istaknuti da su u prvom primjeru oba posjedovatelja muškarci i nije riječ o romantičnom odnosu. Daleko je najzastupljenija komponenta prijenosa predmeta.

(32) *Da èto sčast'e – stojat' na meste, ne otstupat', žizn' <u>otdat'</u>, – pover'te sovesti, ja sam by počel za sčast'e žizn' <u>otdat'</u>, <u>otdat'</u> žizn' za takih rebjat, kak vy!*

‘To je sreća – stajati na mjestu, ne odstupati, život dati – vjerujte savjesti, ja sam bih odlučio za sreću život dati, dati život za takve mladiće, kao vi!’

(33) *... esli dlja ètoj mesti potrebuetsja moja žizn', ja <u>otdam</u> eë bez minuty kolebanij.*

‘... ako je za tu osvetu potreban moj život, ja ću ga dati bez minute kolebanja.’

(34) *... synov'ja i brat'ja, muž'ja i otcy <u>otdavali</u> svoi žizni na pole brani protiv vragov otčizny!*

‘... sinovi i braća, muževi i očevi davali su svoje živote na bojnom polju protiv neprijatelja domovine!’

(35) *Za èto doverie ona mogla by otdat' žizn' za nego.*

'Za to povjerenje ona bi mogla dati život za njega.'

(36) *Ja otdal svoju žizn' na èto.*

'Ja sam dao svoj život za to.'

Primjerima je zajedničko nekoliko komponenti. Očigledno, pri davanju nema vraćanja. Dati život znači umrijeti. U svim je primjerima osim posljednjeg vidljivo da je davanje voljno, u primjerima (32) i (33) i entuzijastično. Isto tako, svrha je davanja dominantno neživa stvar, a ne druga osoba. Dosad smo dragocjenost shvaćali šire, kao implicitan zahtjev prijenosa koji se vrši za visoke ideale i čija je posljedica smrt. Financijska se vrijednost ističe nekolicinom izraza.

(37) *Doverčivost' v takih delah možet žizni stoit'...*

'Lakovjernost u takvim stvarima može života koštati ...'

(38) *A teper' za to ty rasplačivaeš'sja žizn'ju*.

'A sada za to plaćaš životom.'

(39) *A zaplatiš' svoej podloj žizn'ju*.

'A platit ćeš svojim podlim životom.'

(40) *Za každuju kaplju krovi sovetskogo čeloveka oni zaplatjat nam vsej svoej podloj žizn'ju*.

'Za svaku kaplju krvi sovjetskog čovjeka oni će nam platiti svim svojim podlim životom.'

Iako je ishod isti u oba prijenosa i podrazumijeva smrt, za razliku od davanja života, plaćanje njime nije dobrovoljno. Razlika je i u tome da, što je iz posljednja dva primjera vidljivo, u nemetaforičkoj komponenti predodžbe ulogu agensa igra negativno percipirana osoba, kao što možemo zaključiti iz atribucije života. Preostale primjere veže komponenta percepcije vrijednosti.

(41) *Partizan nikogda ne dorožit svoej ličnoj žizn'ju.*

'Partizan nikada ne cijeni svoj osobni život.'

(42) *On nikogda ne stavit svoju žizn' vyše sčast'ja rodiny*.

'On nikada ne stavi svoj život više sreće domovine.'

(43) *... jasnyj mir, ... radi kotorogo ne ščadili svoej žizni.*

'... jasan svijet ... radi kojega nisu štedjeli svoj život.'

Izraz (42) utemeljen je u metafori DOBRO JE GORE, ali upravo zato što ona u izvornoj domeni uključuje razmještaj predmeta po vertikali u prostoru i što iz takve predodžbe proizlazi da je ŽIVOT DOBAR PREDMET, smatramo ga metaforom DRAGOCJENOG PREDMETA i, na temelju njezine specifične realizacije u kontekstu, uključujemo pod komponentu percepcije vrijednosti. Percepcija

vrijednosti svakako vodi do istog ishoda kao i prijenos, ali ova skupina izraza ističe upravo kako se posjedovatelj dragocjenog predmeta odnosi prema njemu na temelju shvaćanja navodne dragocjenosti. Svima je zajednička negacija, odnosno odbacivanje predodžbe vrijednosti, barem komparativno s drugom stvari[84]. U primjeru (41) svrha izostaje, ali na temelju ostalih primjera možemo zaključiti da je ono prema čemu se vrijednost života mjeri i čemu se potencijalno daje uvijek neživa stvar. Naposljetku, valja istaknuti da u tekstu susrećemo citat iz djela *Kako se kalio čelik* Ostrovskog koji, kako smo utvrdili u poglavlju 5.2.2., primjer (66), također uključuje izraz kojim se ŽIVOT predočava kao DRAGOCJEN PREDMET.

Izuzev metafora DRAGOCJENOG PREDMETA na nižim je razinama domene omeđene materije moguće identificirati specifičnije izvorne domene VODE i DAHA.

(44) *V <u>tečenie</u> počti vsej svoej žizni* ...

'Tokom skoro svega svog života ...'

(45) ... *otčajannyj <u>vsplesk</u> žizni* ...

'... očajni pljusak života ...'

(46) ... *<u>protekala</u> <u>vnešnjaja</u> žizn' Kostieviča* ...

'... protjecao je vanjski život Kostieviča ...'

Metafore VODE karakterizira relativno mala konzistentnost, ali protjecanje je vode protjecanje života, odnosno njegov razvoj. Vremenska je komponenta domene ŽIVOTA ono što se javlja ciljem takvog preslikavanja i takva je predodžba konvencionalna. Izraz *vsplesk*, koji smo preveli kao „pljusak", ali je njegovo točno značenje 'uzdignuti val koji prska uvis, kao i zvuk, buka vala koji prska' (MAS). Izraz *vsplesk* ne koristi se često s imenicom *žizn'*, kao što dokazuje provjera osnovnog korpus: pretraga leme *vsplesk* tri mjesta udesno od leme *žizn'* dala je samo sedam rezultata. U MAS-u njegovo preneseno značenje nije navedeno, ali ga je moguće pronaći u drugom rječniku kao 'burna manifestacija nekakvog stanja ili raspoloženja' (Tolkovyj slovar' Efremovoj) (slično i u Tolkovyj slovar′ Kuznecova). Izraz *vnešnjaja* vežemo uz metaforu ČOVJEK JE SPREMNIK. ŽIVOT JE PREDMET IZVAN SPREMNIKA, odnosno ŽIVOT JE PREDMET IZVAN ČOVJEKA.

S metaforom DAHA povezana je kolokacija čiji je imenica *žizn'* dio.

(47) ... *oni* ... *<u>vdohnnuli</u> žizn' v opustevšie šahty i korpusa*.

[84] U skladu je s time i nemetaforička predodžba izražena istaknutim izrazom: *I, esli nado vypolnit' dolg pered rodinoj, on nikogda <u>ne požaleet</u> svoej žizni.* 'I ako treba ispuniti dug pred domovinom, on nikada neće žaliti svoj život.'

'... oni ... su udahnuli život u pusta okna i korpuse.'

S obzirom na postupak Cameron i Maslena (2010) koji omogućuje identifikaciju fraza kao jezičnih metafora i činjenicu da na višoj razini rečenice *vdohnuli žizn' v* jest kolokacija čije značenje nalazimo u rječniku, ova odluka može se činiti diskutabilnom, ali glagol *vdohnut'* ima temeljno i preneseno značenje neovisno o imenici *žizn'* 'nadahnuti nešto, prožeti nečime' (MAS). Ako komponente fraze sagledamo na nižim razinama vidljivo je da kontekstualno značenje glagola odgovara prenesenom značenju u rječniku, koje je moguće shvatiti pomoću nedoslovne usporedbe s temeljnim[85]. Stoga je izraz uključen u rezultate analize.

ŽIVOT se konzistentno u tekstu predočava kao OSOBA. Najčešće to podrazumijeva komponentu kretanja pomoću koje se predočava tijek života, njegov vremenski razvoj. Izrazi koji omogućuju takvo shvaćanje glagoli su kretanja *idët* 'ide' (dva primjera), *šla* 'išao' (dva primjera), *prohodila* 'prolazio', *prošla* 'prolazio' i eliptični izraz *svoim čeredom* 'svojim redom', koji kao kolokacija inače glasi *idti svoim čeredom* 'ići svojim redom' (MAS). Nalazimo i dva primjera nešto kompleksnijih izraza kojima se izražava nova pojava, odnosno početak novog razvoja života.

(48) *Žizn' ... vošla v komnatu ...*

'Život ... je ušao u sobu ...'

(49) *... žizn' ... vstupala v neprimirimoe protivorečie so vsem prekrasnym ...*

'... život ... je stupao u nepomirljivu suprotnost sa svime prekrasnim ...'

U primjeru (49) apstraktni orijentir ono je što daje specifično značenje shematičnom odnosu izraženim izrazom *vstupala v*. Iako orijentir nije metaforički, valja primijetiti da novi razvoj o kojemu je riječ čini život negativnim. Pojava novog implicira promjenu, ali komponenta postaje istaknuta „okretanjem" života.

(50) *... kak strašno možet obernut'sja žizn' ...*

'... kako se strašno može okrenuti život ...'

(51) *... žizn'-razlučnica oboračivaetsja inogda žestoko ...*

'... život koji razdvaja okreće se nekada okrutno ...'

[85] U skladu sa zahtjevom MIPVU postupka, pri donošenju odluka o metaforički upotrijebljenim izrazima u obzir uzimamo samo značenje aktivno u periodu kojim se bavimo i ne bavimo se etimologijom izraza, ali moguće je pretpostaviti odakle fraza dolazi – u Knjizi Postanka stoji „Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša." (2:7). Ne čudi stoga da su fraza i predodžba „udisanja života", kako se čini, konvencionalne za Zapadnu kulturu, ako je suditi prema slavenskim jezicima kao što su hrvatski i ruski i, istovremeno, engleskom jeziku (*breathe life into* 'udahnuti život u').

U oba je primjera zamjetna negativnost promjene u nemetaforičkoj komponenti predodžbe. Primjer (51) osobit je jer uključuje i izraz *razlučnica*. On također pridonosi personifikaciji ŽIVOTA, ali nema veze s kretanjem. Njegovo je značenje specifično i prijevod koji smo ponudili ne odražava bogatstvo predodžbe. Naime, prema MAS-u *razlučnica*, odnosno *razlučnik* je 'onaj koji rastavlja, koji je rastavio bliske ljude koji vole jedan drugoga'. Osim toga, imenica ima oznaku razgovornog i narodno-poetskog stila. Komponenta razdvajanja prisutna je i u sljedećim izrazima.

(52) ... *žizn' razbrosala ih po vsej našej zemle* ...

'... živo ih je razbacao po svoj našoj zemlji ...'

(53) ... *ostal'nyh detej ... žizn' razbrosala po vsemu svetu* ...

'... ostalu je djecu ... život razbacao po svemu svijetu ...'

Negativan se odnos personificiranog života prema čovjeku nastavlja i intenzivira i kroz sljedeće izraze, koji uvode i komponentu nasilja različitog intenziteta.

(54) ... *kak potrepala eë žizn'* ...

'... kako ju je protresao život ...'

(55) ... *kakie by uveč'ja i ranenija ni nanosila emu žizn'* ...

'... kakva god sakaćenja i rane da mu je nanosio život ...'

(56) ... *čeloveka, sil'no pobitogo žizn'ju*.

'... čovjeka teško poraženog životom.'

U dva je primjera život stavljen u ulogu posjedovatelja koji čovjeku ne daje posjedovano, odnosno ono što čovjek želi.

(57) ... *on ne imeet ot žizni togo, čego by on zaslužival*.

'... on nema od života to što on zaslužuje.'

(58) *On byl nedovolen tem, čto ne polučaet ot žizni vseh eë blag ...*

'On je bio nezadovoljan time što ne dobiva od života sva njegova blaga ...'

Uporabe ostalih izraza ne karakterizira konzistentnost, ali sugeriraju predočavanje ŽIVOTA kao TESTA, metaforu koju prepoznaje i Köves (prema Kövecses 2005, 84) – *proverka žizn'ju i smert'ju* 'provjera životom i smrću' i *ispytanija žizni* 'iskušenja života'. Dva izraza povezuju domenu KNJIGOVODSTVA s domenom ŽIVOTA; to su *itog žizni* 'ishod života' i *podvodil čertu pod vsej svoej nedolgoj žizn'ju* 'podvlačio je crtu pod svim svojim kratkim životom'.

Identificirali smo jedan izraz koji čovjeka stavlja u ulogu posjedovatelja, a život posjedovanog. Međutim, teško je odrediti koliko je život ovdje prototipno posjedovano, odnosno shvaća li se on kao neživo ili živo. Posjedovano može biti, primjerice, imanje, ali i čovjek.

(59) *On byl ... čelovekom – hozjainom žizni*.

'On je bio ... čovjek – vladar života.'

Temeljno je značenje riječi *hozjain* u biti 'vlasnik', ali komponenta značenja koja je ovdje istaknuta jest posljedica toga što znači biti vlasnikom – imati potpunu vlast raspolagati posjedovanim. Na višoj razini, uz određenu zadršku, izraz možemo smatrati metaforom DRAGOCJENOG PREDMETA. Identificirali smo i jedan primjer u kojemu su ŽIVOTU pripisuje metaforičko svojstvo svjetlosti. Takva je predodžba utemeljena u metafori DOBRO JE SVJETLOST (Forceville 2013).

(60) *... budet u nas žizn' svetlaja ...*

'... imat ćemo život svijetao ...'

Sve su jezične metafore u tekstu indirektne, ali postoji jedan osobit *A je B* oblik koji ćemo prokomentirati na kraju ovog poglavlja. Svrhovitost dakle prvenstveno treba potražiti u tekstualnim uzorcima. Iz analize konceptualne razine razvidno je da postoji visoka rekurentnost konvencionalnih metafora PUTOVANJA, ili još viša ako se dignemo na razinu PUTA, zatim metafora DRAGOCJENOG PREDMETA i OSOBE. Ono što je za komunikacijsku razinu još važnije uzorci su određenih komponenta tih domena, mogli bismo reći, rekurentnost komponenta značenja domena koja vodi do istaknutosti realizacije specifične za dani tekst. U metaforama PUTA podjednako je zastupljen dio puta koji se nalazi ispred i iza osobe koja se po njemu kreće, odnosno čovjeka koji živi život. Onaj dio puta koji se nalazi iza osobe ne percipira se kao dio života koji čovjek sada živi, on postaje stran čovjeku, odvojen od njega, kao što pokazuju izrazi *vsë èto ne tol'ko ostalos' pozadi* 'sve to ne samo da je ostalo iza', *vsë èto vdrug daleko-daleko otodvinulos' v eë soznanii* 'sve to odjednom se daleko-daleko udaljilo u njezinoj svijesti'; *žizn' byla dalëkoj* 'život je bio dalek'; *oščuščenie ot"edinënnosti ih žizni ot žizni ljudej* 'osjećaj odvojenosti njihova života od života ljudi'. Nadalje, metafore ukazuju na izostanak agentivnosti putnika. U primjerima kada se putom već prošlo, naravno, ne možemo znati u kojoj je ona mjeri bila prisutna. Izraz kao što je *oni vstupili na novyj put'* 'oni su stupili na novi put života' također ostavlja prostora interpretaciji jer smo kontekstualno ograničeni. Međutim, jedini je primjer namjernog djelovanja agensa *ja ... ne iskal lëgkogo puti* 'ja ... nisam tražio lak put u životu', dok ostali primjeri ukazuju na to da osoba

koja putuje ili nema izbora puta ili je na njega više ili manje suptilno navedena neprototipnim agensom. Pogledajmo sljedeće primjere.

(61) *... sud'ba sudila mne ... projti svoj put' žizni ...*

'... sudbina mi je naredila proći svoj put života ...'

(62) *... devuška bez opredelivšegosja puti v žizni ...*

'... djevojka bez određenog puta u životu ...'

(63) *... sud'ba ... otkryla dorogu ljudjam do sčastlivoj žizni ...*

'... sudbina ... je otvorila stazu ljudima do sretnog života ...'

Kada smo analizirali izraze koji ukazuju na određenu konceptualnu metaforu ŽIVOTA kao ciljne domene, ignorirali smo dva metaforički upotrijebljena izraza u primjerima (61) i (63). Izrazima *sudila* i *otkryla* SUDBINA je personificirana. Ona je stavljena u ulogu agensa koji određuje ili sugerira kojim putom osoba treba ići. Čini se da čovjek nema potpunu vlast nad time kako će proživjeti svoj život. Takvom poimanju života ide u prilog i sljedeća (nemetaforička) struktura.

(64) *... toj strašnoj žizni-sud'by, čto predstojala emu ...*

'... tog strašnog života-sudbine koji mu je predstojao ...'

Složenica *žizni-sud'by* inovativna je, kako pokazuje provjera osnovnog korpusa u kojemu se javlja samo pet puta, što uključuje i tekst *Mlada garda*. Njome dva koncepta postaju nerazdvojni jedan od drugoga, a kada su ŽIVOT i SUDBINA jedno, čovjek ima neznatnu ulogu u donošenju izbora. Među metaforama PUTA nalazimo i jedan primjer opozicije doslovno–metaforičko i time jedan od samo dva klastera u cijelom tekstu.

(65) *Kak by ty povël sebja v žizni, čitatel', esli u tebja orlinoe serdce, preispolnennoe otvagi, derzosti, žaždy podviga, no sam ty eščë mal, begaeš' bosikom, na nogah u tebja cypki, i vo vsëm, rešitel'no vo vsëm, k čemu rvëtsja tvoja duša, čelovečestvo eščë ne ponjalo tebja?*

'Kako bi se ti ponašao u životu, čitatelju, da imaš orlovsko srce, prepuno odvažnosti, drskosti, žeđi podviga, no ti si još mali, trčiš bos, na nogama imaš "pureću kožu", i u svemu, apsolutno u svemu, k čemu se trga tvoja duša, čovječanstvo te još nije shvatilo?'

S obzirom na to da su likovi romana, pripadnici Mlade garde, zaista bili mladi ljudi koji su tek završili školu, neki još i mlađi, postoji mogućnost doslovnog tumačenja. Istovremeno, krenuvši od izraza *begaeš'*, radnje koja je, kao što vidimo na višoj razini rečenice smještena u ŽIVOT kao omeđen prostor, moguće je spomenuto trčanje shvatiti i kao metaforu načina kretanja putom, koju vrlo specifičnim čini ekstenzija ostvarena ostalim podcrtanim izrazima. „Mali" se u tome slučaju

referira na manjak životnog iskustva, „bos“ tumačimo kao nedostatak sredstava i „na nogama imaš pureću kožu“ kao ekstenziju koja se veže uz „mali“, odnosno također proizlazi iz koncepta NEISKUSTVA jer je „pureća koža“ kožna bolest koja se uglavnom počinje manifestirati u djetinjstvu (Keratosis pilaris 2008). Čovjek koji živi život tako postaje neiskusan i neopremljen putnik. Drugi je spomenuti klaster kombiniranog tipa u kojemu smo identificirali izraze vezane uz domene PREDMETA i PUTA.

(66) *Vsja žizn' – rabota, sem'ja, mečty, ljubov', deti, – vsë èto raspalos', rušilos', vperedi ničego ne bylo.*
‘Sav život – posao, obitelj, maštanje, ljubav, djeca – sve se to raspalo, srušilo, ispred ničega nije bilo.’

Drugi primjer opozicije doslovno–metaforičko nalazimo u sljedećem izrazu.

(67) *... park ... byl ... žizn'ju v poru eë*[86] *junogo cvetenija* ...
‘... park ... je bio ... životom u trenutku njegova mladog cvjetanja ...’

Ambivalentnost proizlazi iz usporedbe parka sa životom. Park svakako može cvjetati, to jest biljke koje ga čine. Potencijalno, to znanje utječe na korištenje metafore BILJKE. *Junogo* je izraz koji se veže uz domenu OSOBE. U kombinaciji izrazi tvore značenje života koji se tek počeo uspješno razvijati.

Visoka je rekurentnost, i manja repeticija, prisutna i kod konvencionalne metafore PREDMETA. Ono što predodžbu čini osobitom učestalost je izraza kojima se čovjeku koji živi ponovno oduzima agentivnost. Izuzev izraza *čtoby ... ustroit'* ‘da bi ... uredili’, kojima se ljudi postavljaju u ulogu agensa, ostale primjere karakterizira orijentacija na temu i uporaba povratnih glagola. Radnja se odvija sama od sebe i čovjekova je uloga pasivna, to jest on je isključen iz scene. Tome svjedoče izrazi *složitsja* ‘složit će se’*, složilas'* ‘složio se’*, skladyvalas'* ‘slagao se’*, raspalos'* ‘raspalo se’*, rušilos'* ‘rušilo se’*, soveršaetsja perelom* ‘događa se prijelom’*, proizošël ... perelom* ‘dogodio se ... prijelom’. Metafora niže razine, ŽIVOT JE DRAGOCJEN PREDMET, također pokazuje visoku rekurentnost i manju repeticiju. Dragocjenost treba, međutim, uzeti sa zadrškom jer specifična realizacija te konvencionalne metafore ukazuje na sasvim suprotnu tendenciju. Naime, uzorkom dominiraju izrazi kojima se život vrlo spremno i voljno daje, čemu svjedoči sedam pojavnica leme *otdat'*/*otdavat'* ‘dati/davati’ i njegova se vrijednost u odnosu na određene ideale

[86] U originalu je jasno da se *cvetenija* odnosi na život jer je imenica *žizn'* ženskog roda za razliku od imenice *park*. Dakle, posvojna zamjenica *eë* ‘njezin’ referira se na život.

percipira kao niža (*ne dorožit* ‘ne cijeni’, *ne stavit ... vyše* ‘neće staviti ... više’, *ne požaleet* ‘neće žaliti’, *ne ščadili* ‘nisu štedjeli’). Uzorke takvog odnosa prema životu vjerojatno najbolje objašnjava sljedeća rečenica.

(68) *Otnyne tvoja žizn' prinadležit ne tebe, a partii, vsemu narodu...*

‘Odsad tvoj život ne pripada tebi, nego partiji, svemu narodu...’

Partija, narod ono su u čemu leži istinska vrijednost. Visoku rekurentnost i minimalnu repeticiju nalazimo i u domeni OSOBE. Specifično je za realizaciju ove konvencionalne predodžbe u tekstu neblagonaklon odnos prema čovjeku, kao što je razvidno iz izraza *žizn'-razlučnica* ‘život koji razdvaja’, *razbrosala* ‘razbacao’, *potrepala* ‘protresao’, *uveč'ja i ranenija ... nanosila* ‘sakaćenja i rane ... nanosio je’, *sil'no pobitogo* ‘teško poraženog’. Nenaklonjenost u posljednja tri primjera čak prerasta u nasilje. Kao posjedovatelj određenog posjedovanog život ostvaruje isti odnos prema čovjeku – čovjek od njega ne dobiva što želi (*ne imeet ot, ne polučaet ot*). Za tekst su specifične i složenice čija je komponenta *žizn'*. Uz već spomenute (nemetaforičku) *žizn'-sud'ba* ‘život-sudbina’ i (metaforičku) *žizn'-razlučnica* ‘život koji razdvaja’, javlja se još i *žizn'-strada* ‘život-borba’. Kao što smo rekli, *žizn'-sudba* u osnovnom se korpusu javlja samo sedam puta, a druge dvije još rjeđe: jednom i dvaput, navedenim redoslijedom. Dakle, obje predodžbe smatramo inovativnima, vrlo očitim „sjedinjenjima“ izvorne i ciljne domene. Valja primijetiti da je s obzirom na tematiku romana metafora ŽIVOT JE BORBA iznenađujuće nezastupljena i samo je jedan izraz moguće povezati s njome (*cel'ju ... čeloveka v žizni javljaetsja bor'ba* ‘cilj ... je čovjeka u životu borba’). Konačno, u tekstu smo identificirali i jedan primjer *A je B* oblika i ujedno vrlo očite intertekstualnosti u vidu citata dijela romana *Kako se kalio čelik*, što je ujedno i jedini primjer takve intertekstualnosti u cijelome korpusu.

(69) *Čerez dve straničk bylo zapisano: «Samoe dorogoe u čeloveka – žizn'. Ona daëtsja emu odin raz, i prožit' eë nužno tak, čtoby ne bylo mučitel'no bol'no za bescel'no prožitye gody, čtoby ne žëg pozor za podlen'koe i meločnoe prošloe (N. Ostrovskij)».*

‘Kroz dvije je stranice bilo zapisano: „Najdragocjenije kod čovjeka je život. On mu se daje jedanput i proživjeti ga treba tako da ne bude nesnosno bolan zbog besciljno proživljenih godina, da ne peče sram za banalnu i trivijalnu prošlost (N. Ostrovskij)“.’

Širi nam kontekst uporabe citata u tekstu nije poznat, ali u kontekstu uzoraka realizacije metafore DRAGOCJENOG PREDMETA, navedena se predodžba čini kontradiktornom. U tablici 10. navodimo

izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 10. Izvorne domene u *Mlada garda*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	–	–
A je B	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	opće TERET DRAGOCJEN PREDMET VODA
	OSOBA	
		KNJIGOVODSTVO
		TEST
klaster	PUT	
	PREDMET	
opozicija doslovno-metaforičko	PUT	
		BILJKA
intertekstualnost	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET
Ostale izvorne domene	ZATOČENIŠTVO; NAPORAN RAD; BORBA; DAH; PUT-CIKLUS svojstvo čistoće; svojstvo svjetlosti	

5.2.7. Doktor Živago

Roman *Doktor Živago* mogao bi se nazvati jednim od najkontroverznijih djela staljinističkog perioda ruske književnosti, a možda i ruske književnosti uopće. Roman prati život naslovnog junaka na pozadini velikih povijesnih događaja – od Prvog svjetskog rata, kroz revoluciju i građanski rat, problematizirajući njihov utjecaj na živote likova, ali, u prvom redu, fokusirajući se na individuu. Boris Leonidovič Pasternak na njemu je radio deset godina, od 1945. do 1955. Roman je završen nakon Stalinove smrti, u doba odjuge, ali popuštanje režima još je bilo daleko od sigurnog prostora za publikaciju takvog teksta. Roman je Pasternak isprva pokušao objaviti u svojoj zemlji, no 1956. urednici časopisa *Novyj mir*, kojima je poslao rukopis, odbili su ga objaviti navodeći duh odbijanja socijalističke revolucije i njegovo uvjerenje da su Oktobarska revolucija, građanski rat i s njima povezane socijalne promjene narodu donijele samo patnju, a rusku su inteligenciju uništili ili fizički ili moralno (prema Afiani 2001). Otprilike u isto vrijeme kada je rukopis predan domaćim urednicima, Pasternak ga je poslao i izvan zemlje, gdje se osobito u Italiji pojavio interes za njegovu objavu. Unatoč nastojanjima CK KPSS-a[87] da se inozemna publikacija obustavi i da autor promijeni roman u verziju prikladnu za objavu u Sovjetskom Savezu, roman je prvi put izdan u Italiji 1957. godine. Roman je na Zapadu pozitivno primljen i sljedeće godine nominiran je za Nobelovu nagradu. I na tu je odluku sovjetska vlast pokušala utjecati, obraćajući se komisiji s upozorenjem da bi se priznanje autora smatralo neprijateljskim činom prema sovjetskom narodu (prema Bykov 2007), ali roman je ipak 1958. dobio Nobelovu nagradu. Do kraja života Pasternak je trpio posljedice toga. Istog se dana kada je Pasternak dobio obavijest o nagradi, CK KPSS oštro izjasnio po tome pitanju u rezoluciji „O klevetničkom romanu

[87] Central′nyj komitet Kommunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza (hrv. Centralni komitet Komunističke partije Sovjetskog Saveza).

B. Pasternaka“. Autora u novinama opetovano kritiziraju kao antisovjetskog, nazivaju „književnim korovom“ (Zaslavksij 1958), isključuju ga iz Saveza pisaca i, unatoč tome što se Pasternak odriče nagrade, zagovara se njegovo progonstvo iz zemlje. Premda mu je na kraju dopušteno da ostane, piščeva je pozicija do kraja života ostala nepovoljna. Tek je 1987., 27 godina nakon svoje smrti, rehabilitiran, a godinu dana poslije *Doktor Živago* prvi je put objavljen u Sovjetskom Savezu.

Tekst se sastoji od 149 162 riječi. Pretragom smo pronašli 263 pojavnice leme *žizn'*, što čini 0,17 % ukupnog broja riječi. 168 pojavnica dio su konstrukcije s metaforičkim upotrijebljenim izrazom koji se odnosi na ŽIVOT kao ciljnu domenu. To čini 63,87 % ukupnog broja pojavnica. U tekstu smo identificirali dvije direktne metafore.

Identificirali smo 57 minimalnih prijedložnih fraza kojima se ŽIVOT na neki način omeđuje u prostoru. 37 primjera čini *v* ‘u’ + L fraza kojima se ŽIVOT predočava kao omeđen prostor unutar kojega se nešto događa, sedam *na* ‘na/za’ + A kojima se u fokus stavlja vremensko trajanje, pet *k* ‘k’ + D kojima se predočava kao recipijent odnosa, dva *pri* ‘pri’ + L kojima se ističe vremenska simultanost, dva *za* ‘za’ + A kojima se stavlja u ulogu recipijenta odnosa, dva *iz* ‘iz’ + G kojima se predočava kao uzrok na temelju sheme ISHODIŠTA, jedan *ot* ‘od’ + G kojim se također predočava kao uzrok i jedan *v* ‘u’ + A kojim se na temelju predodžbene sheme SPREMNIKA predočava kao područje aktivnosti. Identificirali smo i jedan primjer X *v* ‘u’ + L konstrukcije kojom se ŽIVOT predočava kao PREDMET U SPREMNIKU, konkretno *vašej žizn'ju v drugih* ‘vašim životom u drugima’.

Predodžbena shema SPREMNIKA prisutna je i u nizu specifičnijih predodžbi, počevši od onih koje nije moguće svesti na druge metafore nižih razina. Identificirali smo tri fraze kojima se ističe ulazak u spremnik, odnosno pojava nečega u životu. U prva dva primjera, kada se radi o ulasku jednog čovjeka u život drugoga, radi se o nasilnom ulasku.

(1) ... *vtorženie Komarovskogo v Larinu žizn' ...*

‘... upadanje Komarovskog u Larin život ...’

(2) *Vot uže vtoroj raz vtorgaetsja on v moju žizn' ...*

‘Evo već drugi put on upada u moj život ...’

(3) *Bojazn' ... vnosila v ih žizn' iskusstvennost'.*

‘Strah ... je unosio u njihov život izvještačenost.’

U ostalim je slučajevima riječ o kompleksnijim predodžbama u kojima prijedlog *v* omogućuje poimanje ŽIVOTA kao omeđenog, a drugim se izrazima specificira značenje područja. U dva je slučaja to metafora ŽIVOTA kao KAZALIŠNE PREDSTAVE u kojoj neki entitet igra određenu ulogu.

(4) ... *rol' ètoj blagodetel'noj i skrytoj pružiny igraet v moej žizni moj brat Evgraf?*

'... ulogu tog blagotvornog i skrivenog vrela igra u mome životu moj brat Evgraf?'

(5) *Kakim nepopravimym ničtožestvom nado byt', čtoby igrat' v žizni tol'ko odnu rol'* ...

'Kakvom nepopravljivom beznačajnošću moraš biti da bi igrao u životu samo jednu ulogu ...'

Metafora KAZALIŠNE PREDSTAVE realizirana je u još jednom primjeru. Metafora se dalje specificira izrazom *kukol'naja komedija*, kolokacijom značenja 'licemjerni postupci' (TSO).

(6) ... *èto ne žizn', a teatral'naja postanovka, ne vser'ëz, a «naročno», kak govorjat deti, kukol'naja komedija* ...

'... to nije život nego kazališna predstava, ne zaozbiljno, nego „zezancija", kako djeca kažu, lutkarska komedija ...'

O shemi SPREMNIKA na višoj razini, kao što je razvidno iz izraza *v* i *storony*, ovisi i metafora ŽIVOTA koju bismo mogli nazvati AKTIVNOŠĆU OSOBITE VAŽNOSTI.

(7) *Menja preždevremenno, prestupno rano sdelali ženščinoj, posvjativ v žizn' s naihudšej storony,*

'Mene su prijevremeno, kriminalno rano učinili ženom, iniciravši me u život s najgore strane.'

Primjer je jedinstven u tekstu i stoga nema dovoljno podataka za identifikaciju specifičnije predodžbe. Naime, glagol *posvjatit'* koristi se u značenju 'uzdići na nekakvo zvanje ili rang uz ispunjenje određenih utvrđenih obreda'. Svečanost i važnost čina se, međutim, negira na višim razinama rečenice. Identificirali smo i primjer u kojemu se ŽIVOT (DRUGIH LJUDI) predočava kao SPREMNIK unutar kojega „bez traga tone", odnosno nezamjetno nestaje (OSOBNI) ŽIVOT, očigledno predočen kao PREDMET UNUTAR SPREMNIKA.

(8) ... *tol'ko žizn', pohožaja na žizn' okružajuščih i sredi neë bessledno tonuščaja, est' žizn' nastojaščaja* ...

'... samo je život koji nalikuje na život onih koji te okružuju i koji bez traga tone usred njega, istinski život ...'

U skupinu metafora SPREMNIKA možemo svrstati i sljedeću metaforu niže razine.

(9) *On sčital žizn' ogromnym ristališčem, na kotorom, čestno sobljudaja pravila, ljudi sostjazajutsja v dostiženii soveršenstva*.

‘Život je smatrao ogromnom arenom u kojoj se, pošteno poštujući pravila, ljudi natječu u postizanju savršenstva.’

Iz niza je izraza koji joj pridonose vidljivo da se radi o specifičnoj predodžbi. Omeđeni prostor o kojemu je ovdje riječ je izvorna domena ARENSKOG NATJECANJA. Točnije, riječ *ristališče* ima značenje ‘prostor za gimnastička, konjička i druga natjecanja, kao i samo natjecanje’ (MAS). Atributom *ogromnym* specificiraju se razmjeri natjecateljskog prostora, nadalje, znamo da na natjecanju sudjeluju natjecatelji, nužno je poštivati određena pravila i ono se održava s nekakvim ciljem. Život tako postaje arena, natjecatelji ljudi koji ga žive, kao što se poštuju pravila natjecanja, poštuju se i pravila života, a cilj je natjecanja postizanje savršenstva. U takvoj predodžbi ne bi trebalo zanemariti implicitno prisutnu komponentu – na natjecanjima su pravila uglavnom propisana voditeljima natjecanja i natjecatelji nemaju utjecaja na njih, iz čega se da iščitati i lišenost tog prava kod ljudi.

Konzistentne su u tekstu i metafore PUTOVANJA. U određenim slučajevima takva je predodžba shematična i podrazumijeva samo prostornu omeđenost, dio između dvije točke u prostoru. U prvom je redu to postignuto glagolskim izrazima *načalas' žizn'* ‘počeo je život’, *načnëtsja prežnjaja žizn'* ‘počet će prošli život’, *moju načinavšujusja žizn',* ‘moj život koji je počinjao’.

Kao PUT u prostoru ŽIVOT ima svoj početak i kraj u vremenu.

(10) *Ty nedarom stoiš' u konca moej žizni, potaennyj, zapretnyj moj angel, pod nebom vojn i vosstanij, ty kogda-to pod mirnym nebom detstva tak že podnjalas' u eë načala.*
‘Ne stojiš uzalud na kraju mog života, moj skriveni, zabranjeni anđele, pod nebom ratova i ustanaka, ti si jednom, pod mirnim nebom djetinjstva, također ustala i na njegovu početku.’

(11) *... ja hotel snačala dovesti delo svoej žizni do konca.*
‘... ja sam htio prvo privesti kraju djelo svog života.’

(12) *Snesti tjažest' smerti Orlecovoj pomogaet mne svet samopožertvovanija, kotorym ozarën i eë konec, i žizn' každogo iz nas.*
‘Podnijeti težinu smrti Orlecove pomaže mi svjetlo samopožrtvovnosti kojim je ozaren i njezin kraj i život svakog od nas.’

U ovu skupinu odlučili smo uključiti i primjer (12) u kojemu se *konec* zamjenicom *eë* referira na osobu koja živi, ali možemo reći da ona metonimijski stoji za svoj ŽIVOT, odnosno ŽIVOTNI VIJEK.

Kao i PUT, ŽIVOT je podijeljen na etape – *nedolgie promežutki žizni* ‘kratki intervali života’. Osoba koja živi služi kao referenta točka iza koje i ispred koje se nalaze dijelovi života.

(13) ... *vsej predšestvujuščej žizni...*

‘... svemu životu koji je prethodio ...’

(14) *Rasčiščajutsja dali, kak by otkryvši vid čerez vsju žizn' na mnogo let vperëd.*

‘Raščišćavaju se daljine, kao da su otvorile pogled kroz sav život na mnogo godina ispred.’

Prekidi uobičajenog razvoja života predočavaju se kao praznine u prostoru kojega karakteriziraju određene zajednička svojstva.

(15) *Vojna byla iskusstvennym pereryvom žizni ...*

‘Rat je bio umjetnim prekidom života ...’

Navedeni primjeri metafora PUTA samo shematično daju prostorne obrise ŽIVOTU. Čovjek u takvim predodžbama uglavnom nije prisutan. Iznimke predstavljaju primjeri u kojima osoba koja živi služi kao referenta točka vlastitog života, za život koji je proživljen i onaj koji predstoji. Isto tako, iznimka je primjer (10) u kojemu se na putu jedne osobe pojavljuje druga osoba, na neki način obilježavajući njegov početak i kraj. Budući da su obje komponentne neizostavne za shemu, entitet koji se nalazi na njima od velike je važnosti za put. Život osobe definiran je pojavom druge osobe na njegovu početku i kraju. U sljedećoj skupini primjera osoba koja živi eksplicitno se kreće po putu. U prvom redu to i dalje uključuje podijeljenost putovanja na etape, odnosno na njemu putnik dolazi do određenih lokacija na temelju kojih shvaćamo određene životne trenutke.

(16) *Kogda ja dohožu do ètogo mesta svoej žizni ...*

‘Kada je dolazim do tog mjesta svog života ...’

Ostale su predodžbe ispunjene dodatnim komponentama koje ih čine specifičnijima. Tako u sljedećem primjeru nalazimo tri izraza povezana s metaforom PUTOVANJA.

(17) *... Antonina Aleksandrovna ubeždala muža ne vozvraščat'sja v Moskvu, a prosledovat' prjamo na Ural za ètoj udivitel'noj sestroju, šestvujuščej po žizni v soprovoždenii takih znamenij i stečenij obstojatel'stv, s kotorymi ne sravnjat'sja eë Toninomu, skromnomu žiznennomu puti.*

‘... Antonina Aleksandrovna uvjeravala je muža da se ne vraća u Moskvu, nego da nastavi ravno na Ural za tom nevjerojatnom sestrom koja je koračala po životu u pratnji takvih znakova i slučajnosti s kojima se ne može uspoređivati njezin, Tonin, skromni životni put.’

Glagolski pridjev *šestvujuščej* dolazi od glagola *šestvovat'* značenja ‘svečano ići, kretati se sudjelujući u povorci’ (MAS) i stoga čini čin kretanja po putu važnim, svečanim događajem. Kao

što se putnik kreće u pratnji drugih entiteta tako je i život čovjeka konstanto popraćen nekim pojavama. Naposljetku, izrazom *puti* atribuiranim pridjevom *žiznennomu* put se smješta u domenu ŽIVOTA. Prisutnost druge osobe, potencijalno i njihova životnog puta, konzistentna je i u primjeru (18), gdje nepoznati entiteti mogu skretati putnika s puta, pri čemu je iz konteksta vidljivo da se to percipira negativno, što možemo i očekivati u scenariju u kojem se uobičajenom agensu oduzima njegova agentivnost.

(18) *Otčego vas vsju žizn' otnosit proč', v storonu ot menja?*

'Zašto vas sav život [nešto] odnosi dalje, u stranu od mene?'

Skretanje s puta može biti uzrokovano i poznatim agensom, drugom osobom.

(19) *Ja rodilas' na svet, čtoby uproščat' žizn' i iskat' pravil'nogo vyhoda, a ona, čtoby osložnjat' eë i sbivat' s dorogi.*

'Ja sam se rodila na svijet da pojednostavnjujem život i tražim pravilan izlaz, a ona da ga komplicira i skreće s puta.'

Takav se čin i dalje percipira negativno. Fraza *iskat' vyhoda* ovisi i o predodžbenoj shemi SPREMNIKA, ali obje sheme imaju zajedničku komponentu prostorne omeđenosti, pa izlaz o kojemu je riječ shvaćamo kao izlaz s određenog puta. Budući da je takav čin postavljen kao pozitivna oprečnost skretanju nekoga s puta, put kojim se osoba kreće ipak nije bez problema.

Smatramo da i posljednja predodžba koja uključuje više sudionika u nekoj mjeri ovisi o shemi PUTA, iako je istovremeno prisutna i domena ČOVJEKOVA RAZVOJA, metafora prema kojoj bi rano djetinjstvo odgovaralo neiskustvu, ali zbog nužnosti kretanja određenim putom sadržanoj u izrazima *vodili za ruku* i *učis' hodit'* moguće je predodžbu povezati i s PUTOM. Dok osobu netko drži za ruku, ona u životu dobiva pomoć, kada je puste i ostave da sama hoda, pomoć u životu nestaje.

(20) *Slovno vodili vsju žizn' za ruku, kak malen'kuju, i vdrug vypustili, učis' hodit' sama.*

'Baš kao da su me vodili sav život za ruku, kao malu, i sada pustili, uči se hodati sama.'

Ostale metafore PUTA u biti ističu komponentu CILJA. U dva se slučaja ŽIVOT zaista predočava kao CILJ u prostoru, čemu pridonose metaforičke fraze koje uz prijedlog prostornog značenja sadržavaju komponentu kretanja, kojemu je zajednička brzina, prema životu.

(21) *Točno obščij razgon k žizni ona vzjala davno, v detstve, i teper' vsë soveršaetsja u neë s razbegu ...*

'Baš kao da je opći zalet ka životu ona uzela davno, u djetinjstvu, i sada se sve događa kod nje s trkom ...'

(22) *Doktor ... neterpelivo rvalsja k ètoj žizni obratno ...*

'Doktor ... nestrpljivo hrli natrag k ovome životu ...'

U ostalim primjerima izraze i dalje vežemo uz komponentu CILJA ili prostorne blizine, ali radi se o kolokacijama koje vode do shematičnih predodžbi.

(23) *No často emu hotelos' videt' Mišu èmpirikom, bolee blizkim k žizni.*

'Često je želio vidjeti Mišu kao empiričara, bližeg k životu.'

(24) *On smutno nadejalsja, čto tot, možet byt', ešče dyšit i ego možno budet vernut' k žizni.*

'On se donekle nadao da taj možda još diše i da ga se još može vratiti k životu.'

Iznimka je primjer (24) koji ovisi o kompleksnijem poimanju ŽIVOTA i SMRTI kao razdvojenih granicom.

Najzastupljenije su u tekstu metafore PREDMETA, koje se kreću od posve shematičnih do predodžbi koje je moguće svesti i na metafore nižih razina. Postojanje omeđene materije i percepciju materije kao takve izražavaju izrazi.

(25) *Kakaja strašnaja veščʹ žizn' ...*

'Kakva je strašna stvar život ...'

(26) *A materialom, veščestvom, žizn' nikogda ne byvaet.*

'A materijalom, tvari, život nikada nije.'

(27) *No doktor videl žizn' neprikrašennoj.*

'No doktor je vidio život kakav jest.'

(28) *Krasota žizni ne otkryvalas' im.*

'Ljepota života nije im se otkrivala.'

(29) *Možet byt', u menja složilsja by svoj vzgljad na žizn', esli by s pervyh šagov ja ne uvidela eë v čuždom opošljajuščem otpečatke.*

'Možda bih i ja formirala vlastiti pogled na život da ga od prvih koraka nisam vidjela u stranom, vulgarnom otisku.'

Većina je izraza konvencionalna, ali valja kao osobit istaknuti primjer (26) kojim se negira predmetnost života. Navedeni primjer možemo smatrati neutralnim, no u svim ostalim primjerima metaforičke ili nemetaforičke komponente predodžbe izražavaju negativnu percepciju života. Osobit je slučaj predodžba koja ovisi i o shemi SKALE prema kojoj se ruski život mjeri.

(30) *Točno ètot, znamenityj vposledstvii, Puškinskij četyrëhstopnik javilsja kakoj-to izmeritelʹnoj edinicej russkoj žizni, eë linejnoj meroj, točno on byl merkoj, snjatoj so vsego russkogo*

suščestvovanija podobno tomu, kak obrisovyvajut formu nogi dlja sapožnoj vykrojki, ili nazyvajut nomer perčatki dlja priiskanija eë po ruke, vporu.

'Kao da je taj kasnije slavni Puškinov tetrametar bio nekakva mjerna jedinica ruskog života, njegova linearna mjera, upravo kao da je bio mjera uzeta iz cjelokupnog ruskog postojanja, kao što ocrtavaju oblik stopala za kroj cipele ili određuju broj rukavice kako biste je pronašli prema ruci, taman.'

Manipulacije predmetom razne su. Kreću se od značenjski razmjerno shematičnih odnosa, kao što su *čto delaetsja sejčas s žizn'ju* 'što se radi sada sa životom', *povernut' žizn' vspjat'* 'okrenuti život unazad', *perebiraju vsju našu žizn'* 'prebirem sav naš život', pa do onih koji uključuju i druge komponente, kao što je SPAJANJE, *soedinit' žizn' s ètim čudesnym mal'čikom* 'spojiti život s tim divnim dječakom', ili komponentu SILE.

(31) ... *v nečelovečeskih usilijah ucepit'sja za uskol'zajuščuju*[88] *žizn'* ...

'... u neljudskim naporima da se uhvati za život koji je isklizavao ...'

U jednom se primjeru ističe komponenta PROTUSILE, što život čini TERETOM – *čtoby vynesti žizn'* 'da se podnese život'. U većini se slučajeva manipulacija svodi na stvaranje ili uređivanje ustroja predmeta, kao što pokazuju izrazi *mne nužno ustroit' žizn'* 'moram urediti život', *eë žizn' ustroit'* 'njezin život urediti', *složi žizn' svoju* 'složi život svoj'. Nalazimo i jedan primjer koji potvrđuje arhetipnu vezu ŽIVOTA s konceptom SMRTI u ruskoj svijesti (Gorškova 2015).

(32) *Ono neotstupno razmyšljaet o smerti i neotstupno tvorit ètim žizn'.*

'Ono neumoljivo razmišlja o smrti i neumoljivo time stvara život.'

Manipulacija, međutim, nije nužno pozitivno percipirana, niti je konačan rezultat preobrazbe pozitivan.

(33) *Peredelka žizni*!

'Prerada života!'

(34) *... kogda ja slyšu o peredelke žizni, ja terjaju vlast' nad soboj i vpadaju v otčajanie*.

'... kada ja slušam o preradi života, ja gubim vlast nad sobom i padam u očaj.'

(35) *... èto čužoe, nenužnoe ničtožestvo, prevrativšee eë žizn' v cep' ej samoj nevedomyh prestuplenij*.

'... ta strana, nepotrebna ništarija koja je pretvorila njezin život u lanac joj nepoznatih zločina.'

[88] Izrazom *uskol'zajuščuju* ŽIVOT je stavljen u ulogu kretača, ali, smatramo, metafora PREDMETA se nastavlja jer značenje ne zahtijeva agentivnost.

Manipulacija može biti i eksplicitno štetna, što se postiže glagolom *(is)koverkat'*[89] i pripadnim glagolskim pridjevom – *iskoverkal on eë žizn'* ‘on je unakazio njezin život’, *žizn'ju i koverkajuščimi eë tëmnymi načalami* ‘života i tamnih načela koja ga iskrivljuju’.

Premda je stvaranje i uređivanje života često u domeni PREDMETA, metafori niže razine ŽIVOT JE GRAĐEVINA možemo pripisati samo dva primjera koji ovise o glagolu *postroit'* ‘izgraditi’, a jednim se izrazom ŽIVOT predočava kao PREDMET U SPREMNIKU.

(36) *No vsë vremja odna i ta že neob"jatno toždestvennaja žizn' napolnjaet vselennuju …*

‘No sve vrijeme jedan te isti neizmjerno identičan život napunja svemir ...’

Konzistentno se ŽIVOT predočava i kao DRAGOCJEN PREDMET. U nekim je slučajevima dragocjenost implicitna, vidljiva u kontekstu davanja, primanja ili gubitka dragocjenog predmeta. Najčešće se život daje, sa samo jednim primjerom dobivanja, ali davanje o kojem je riječ u dva je primjera rođenje.

(37) *… ja pokorno pripolzu k vam, čtoby polučit' iz vaših ruk i eë, i žizn'…*

‘... ja ću pokorno dopuzati do vas da dobijem iz vaših ruku i nju i život ...’

(38) *… no esli by on i ozolotil menja, esli by otdal žizn' za menja, èto by ni na šag menja k nemu ne priblizilo.*

‘... no sve i da me pozlati, da za mene da život, to me ne bi ni na korak približilo k njemu.’

(39) *V drugom slučae devuška … tajno i vtihomolku daët žizn' mladencu …*

‘U drugom slučaju djevojka ... tajno i krišom daje život djetetu ...’

(40) *… v pamjat' pokojnoj ženy, kotoraja umerla v rodah, dav žizn' Anfimu.*

‘... u sjećanje pokojnoj ženi, koja je umrla pri porodu, davši život Anfimu.’

(41) *… on eë neminuemo poterjaet, a vsled za nej i pobuždenie k žizni, a možet byt' i žizn'.*

‘... on će je neminovno izgubiti, a nakon nje i motivaciju za život, a može biti i život.’

U dva se primjera ŽIVOT predočava kao DAR.

(42) *On byl strašen v ètoj edinstvennosti, prevraščavšej ego v nečto odarennoe žizn'ju …*

‘On je bio strašan u toj jedinstvenosti, koja ga je pretvarala u nešto obdareno životom ...’

(43) *I sama žizn', javlenie žizni, dar žizni tak zahvatyvajušče nešutočny!*

‘I sam život, pojava života, dar života tako su fascinantno ozbiljni!’

Dragocjen predmet ima i određenu vrijednost, pa se životom može platiti (*èto stoilo žizni* ‘to je koštalo života’, *èto stoilo by emu žizni* ‘to bi ga koštalo života’, *Možno bylo po neznaniju zaplatit'*

[89] Točnije je temeljno je značenje glagola ‘razbiti, pokvariti, lišiti izvornog oblika, uobičajenih obrisa.’ (MAS).

žizn'ju ‘Moglo se zbog neznanja platiti životom’), što se negativno percipira jer posjedovatelj ne daje privolu. Iako se ne radi o metaforičkom izrazu, njegovo je trošenje izraženo kolokacijom *prožigatel' žizni* ‘rasipnik života’ također negativno percipirano u skladu sa shvaćanjem ŽIVOTA kao DRAGOCJENOG PREDMETA.

U dva je primjera moguće povezati izraze i s metaforom niže razine ŽIVOT JE ŽRTVA.

(44) *... glavnye sostavnye časti sovremennogo čeloveka, bez kotoryh on nemyslim, a imenno ideja svobodnoj ličnosti i ideja žizni kak žertvy.*

‘... glavni sastavni dijelovi suvremenog čovjeka, bez kojih je on nezamisliv, prvenstveno ideja slobodne ličnosti i ideja života kao žrtve.’

(45) *Žizn'ju radi vas ne budem žertvovat' ...*

‘Život radi vas nećemo žrtvovati ...’

Ostale metafore PREDMETA moguće je na nižoj razini povezati sa specifičnijim domenama, ali njih istovremeno ne karakterizira konzistentnost predodžbe. Takva je metafora ZUBA. Život se predočava kao zub kojega se vadi.

(46) *A tut ne zub, vsju, vsju tebja, vsju žizn'... hrup, i von, kak ščipcami...*

‘A tu nije zub, svu, svu tebe, sav život ... krc, i van, kao kliještima ...’

Identificirali smo i jedan izraz koji vežemo uz izvornu domenu VATRE, *teplilas' svjatočnaja žizn'* ‘tinjao je blagdanski život’, jedan kojim se ŽIVOT predočava kao IGRAČKA, *igrat' svoeju žizn'ju* ‘igrati se svojim životom’, i jedan izraz koji se veže uz domenu HRANE. Radi se o konvencionalnom izrazu širokog spektra uporabe.

(47) *Po-moemu filosofija dolžna byt' skupoju pripravoj k iskusstvu i žizni*.

‘Smatram da filozofija mora biti blagim začinom umjetnosti i životu.’

Minimalna se konzistentnost može zamijetiti u povezivanju ŽIVOTA s izvornom domenom MORA kroz dva primjera izraza *more žizni* ‘more života’, ali, s druge strane, javlja se i jedna predodžba ŽIVOTA kao KOPNA, dok se SMRT predočava kao MORE. Očigledno, riječ je o kompleksnoj, specifičnoj metafori kojom se osoba uspoređuje s barkom, soba u kojoj se nalazi sa zaljevom i, iz konteksta nepoznata, radnja osobe s raznim stanjima i radnjama barke.

(48) *Tonja vozvyšalas' posredi palaty, kak vysilas' by sredi buhty tol'ko čto pričalennaja i razgružennaja barka, soveršajuščaja perehody čerez more smerti k materiku žizni s novymi dušami, pereseljajuščimisja sjuda nevedomo otkuda.*

‘Tonja se uzdizala usred prostorije, kao što bi se usred zaljeva uzdizala barka koju su tek usidrili i istovarili, prelazeći kroz more smrti ka kopnu života s novim dušama koje se sele ovamo iz nepoznatog smjera.’

Spomenute je metafore na višoj razini moguće kategorizirati kao metafore VODE, s kojima su povezani konvencionalni izrazi *tečenie* ‘tok’ i *protekšuju* ‘koji je protekao’, kao i izrazi u sljedećem primjeru u kojemu se život predočava kao voda koja silovito teče i objedinjuje druge nežive stvari.

(49) *Vse dviženija na svete v otdel'nosti byli rassčitanno-trezvy, a v obščej složnosti bezotčetno p'jany obščim potokom žizni, kotoryj ob"edinjal ih.*

‘Svi pokreti u svijetu pojedinačno bili su proračunato-trezveni, ali generalno su bili nesvjesno opijeni općim tokom života koji ih je spajao.’

ŽIVOT se konzistentno predočava kao OSOBA u tekstu. Takva je predodžba prvenstveno vidljiva u izrazima *sile žizni* ‘snazi života’ i *eë duha, duši eë* ‘njegova duha, njegove duše’ kojima se životu pripisuje posjedovanje duha i duše prototipno svojstvenih čovjeku. Nadalje, život se „žeđa snaći“ (*bez čego sama žizn' tak žaždet obojtis'* ‘bez čega se sam život tako žeđa snaći’), njega se može „ne susresti“ i on može „zamrijeti“ (*i za čertoju ognja ne vstretil by žizni, kotoraja zamerla vo vsëm gorode* ‘i iza vatrene linije ne bi susreo život, koji je zamro u cijelom gradu’). Ostale je izraze moguće kategorizirati prema komponentama značenja koje ističu različite karakteristike živog bića. Komponentu (samostalnog) kretanja ističu izrazi *prošla detskaja žizn'* ‘prošao je dječji život’, *otošedšej žizni* ‘života koji je otišao’, *pokinutom žizn'ju* ‘kojeg je napustio život’, *v mig proščanija s neju i v preddverii eë vozvraščenija* ‘u trenutak rastanka s njime i uoči njegova povratka’, *provody žizni* ‘ispraćaje života’. Izrazima kojima se ističe samostalno kretanje zajednički je većim dijelom odlazak života kojeg mogu izravno izricati glagolski izrazi (*otošedšej*, *pokinutom*) ili on može biti vidljiv kao rezultat već izvršene radnje (*proščanija*, *provody*). Zamjetna je i komponenta usporenog kretanja ili njegova izostanka koji ukazuju na probleme u razvoju života.

(50) *Žizn' po-zaholustnomu otstavala tut ot istorii, zapazdyvala ...*

‘Život je provincijski zaostajao ovdje za poviješću, kasnio ...’

(51) *I v takoj že nepodvižnosti zastigaem my večno rastuščuju, večno menjajuščujusja, neusledimuju v svoih prevraščenijah žizn' obščestva ...*

‘I u toj nepokretljivosti mi sustižemo život društva koji vječno raste, vječno se mijenja, kojemu se ne može ući u trag u njegovim pretvorbama ...’

Druga, manja, skupina izraza, kao što su *čtoby ona šla v soprovoždenii* ‘da on ide u pratnji’, *provodili žizn'* ‘provodili su život’, *Žizn' proveli* ‘Život su proveli’, ističe komponentu zajedničkog, to jest potpomognutog kretanja. Često se ističe djelovanje života kao agensa na temu, čiju ulogu poglavito igra čovjek, o čemu svjedoče brojni glagolski izrazi kao što su *podsunet* ‘podmetne’, *obmanyvaet* ‘obmanjuje’, *balovala* ‘mazio’, *podgotovlennym* ‘kojeg je pripremio’, kao i u sljedećim rečenicama.

(52) *Kak ne stolknula ih žizn'?*

‘Kako ih nije dodirnuo život?’

(53) *On sčital, čto nužno vesti sebja soobrazno položeniju, v kotoroe stavit tebja žizn' ...*

‘On je smatrao da se moraš ponašati u skladu s položajem u koji te stavi život ...’

Premda rijetko, moguće je djelovanje i na neživu temu.

(54) *... žizn', zelënym plamenem listvy ohvativšaja pervye raspustivšiesja v lesu derev'ja.*

‘... život, koji je zelenim plamenom lišća obgrlio prva stabla koja su procvala u šumi.’

Djelovanje na temu uglavnom je neutralno, s iznimkom odnosa koje profiliraju glagoli *obmanyvaet* i *podsunet*, kao negativni, i *balovala* kao pozitivan. Osim kretanja i djelovanja na određenu temu, personifikacija se ostvaruje i postavljanjem ŽIVOTA u ulogu posjedovatelja.

(55) *... talant ... est' dar žizni ...*

‘... talent ... je dar života ...’

Stavlja se i u ulogu slušatelja.

(56) *... ničego ne imejuščih skazat' žizni ...*

‘... koji nemaju ništa reći životu ...’

(57) *... obraščalsja on ko vsej svoej žizni ...*

‘... obraćao se ka svemu svome životu ...’

(58) *O kak vsegda tjanet skazat' spasibo samoj žizni, samomu suščestvovaniju, skazat' èto im samim v lico!*

‘Oh, kako je uvijek primamljivo reći hvala samome životu, samome postojanju, reći njima samima to u lice!’

Personificiranom se životu pripisuje svojstvo bogatstva izrazima *bogatoj* ‘bogatog’, *bogatuju* ‘bogat’, *obogaščennoj* ‘obogaćenog’. Preostaje i nekoliko izraza koje nije moguće podvesti pod jednu od navedenih komponenta. Takav je primjerice odnos izražen kolokacijom *voz'mët verh* koja metonimijski stoji za pobjedu, ali stavlja život i smrt u metaforičke suparnike u borbi.

(59) *... ves' vopros v tom, čto voz'mët verh, žizn' ili smert'.*

'... glavno je pitanje što će zauzeti vrh, život ili smrt.'

Koncept BORBE između života i druge, negativno percipirane stvari prisutan je i u sljedećem primjeru, koji zatim uključuje i svojevrsnu borbu za život koju vrši čovjek, kakvom se obrana i osveta mogu smatrati.

(60) *... on stal lelejat' mysl' stat' kogda-nibud' sud'ej meždu žizn'ju i koverkajuščimi eë tëmnymi načalami, vyjti na eë zaščitu i otomstit' za neë.*

'... on je počeo njegovati ideju da jednog dana postane sudac između života i mračnih principa koji ga iskrivljuju, da stane u njegovu obranu i osveti ga.'

Metafora BORBE još se jednom javlja u tekstu kada se ŽIVOT direktnom metaforom uspoređuje s RATNIM POHODOM.

(61) *A my žizn' prinjali, kak voennyj pohod, my kamni voročali radi teh, kogo ljubili*.

'A život smo prihvatili kao ratni pohod, kamenje smo prevrtali za one koje smo voljeli.'

Specifične su metafore u pravilu rijetke i ne karakterizira ih konzistentnost. Uspjeli smo identificirati četiri izvorne domene niže razine. Jednim se izrazom igra smješta u domenu ŽIVOTA i smatramo ga metaforom IGRE. Valja primijetiti da je igra ovdje percipirana kao pozitivna; ne radi se o IGRI NA SREĆU u kojoj se nešto može izgubiti.

(62) *... s lica materi ispytannye potrjasenija i opasnosti sognali vsjakuju igru žizni ...*

'... s majčinog lica proživljeni šokovi i opasnosti otjerali su svaku igru života ...'

ŽIVOT se jednim izrazom predočava kao DAH druge (prototipno) nežive stvari.

(63) *... dyšaščaja žizn'ju, tišina ...*

'... tišina koja je disala životom ...'

Identificirali smo i jedan slučaj metafore OLUJE, pri čemu je istaknuta komponenta njezine SILE izrazom *pribilo*.

(64) *Tak pribilo tebja burej žizni ko mne ...*

'Tako mi te donijela bura života ...'

Naposljetku, identificirali smo izraze koji su povezani s domenama DANA i ŠUME.

(65) *Hotja byl eščë den' i sovsem svetlo, u doktora bylo takoe čuvstvo, točno on pozdnim večerom stoit v tëmnom dremučem lesu svoej žizni.*

'Iako je još bio dan i posve svijetlo, doktor je imao osjećaj da stoji kasno navečer u mračnoj gustoj šumi svog života.'

Komunikacijska svrhovitost razvidna je u različitim tipovima uporaba. Kao prvo, u tekstu smo identificirali dvije direktne metafore. Prvi je primjer (44), izraz uveden signalom *kak* koji je povezan s metaforom ŽIVOT JE ŽRTVA, drugi je primjer (61) sa signalom *kak* koji je povezan s domenom RATA. Tekstualnim uzorcima, kao što je razvidno iz analize konceptualne razine, dominira rekurentnost u vidu različitih izraza koji se odnose na iste izvorne domene. Očekivano, to su domene više razine – SPREMNIK, PUT, PREDMET, OSOBA, ali valja istaknuti i rekurentnost u nižim izvornim domenama DRAGOCJENOG PREDMETA i KAZALIŠNE PREDSTAVE, kao i rekurentnost i repeticiju u domeni VODE. Svrhovitiji su uzorci isticanja određenih komponenti u navedenim domena.

Metafore DRAGOCJENOG PREDMETA sve implicitno ovise o posjedovanju, no glagolskim se izrazima ističe odnos primanja, davanja ili gubitka. U tim je tipovima transakcija najzastupljenije davanje, kao što pokazuju tri primjera, ali davanje u ovome tekstu davanje je života drugoj osobi u vidu rađanja. Nije dakle riječ o davanju svoga života, već svojevrsne mogućnosti materijalizacije života. Čak i kada je riječi o davanju svoga života, odnosno umiranju, ono se vrši za drugo ljudsko biće, nikada za apstraktne stvari. Drugim riječima, život je predočen kao istinski dragocjen, čemu idu u prilog i dvije metafore DARA. Za metafore PUTA karakteristična je komponenta prisutnosti druge osobe osim one čiji se ŽIVOT predočava kao PUT. U svim primjerima osim jednog prisutna je osoba žena i njezina je prisutnost uvijek izuzetno važna, bilo da se radi o obilježavanju početka i kraja života, kretanju njime kao da sudjeluje u nekakvoj procesiji, pronalaženju izlaza iz nepovoljnih situacija ili kušnji koju njezine radnje predstavljaju za čovjeka. Metafore OSOBE tipično stavljaju ŽIVOT u ulogu neprototipnog agensa, što je zahtjev za njegovo kretanje i djelovanje na neprototipnog pacijensa. Ono što je osobito za ovu domenu u romanu *Doktor Živago* jesu realizacije tih komponenti. Tako kada govorimo o kretanju, zamjetan je odlazak života, napuštanje nekakve stvari koja funkcionira kao lokacija, što ne isključuje niti čovjeka. Ako se ne radi o odlasku, onda je istaknuto njegovo zaostajanje za kretanjem druge stvari, a nije zanemarivo niti da je ona također neživa – povijest predočena kao nešto što se kreće.

(66) *Žizn' po-zaholustnomu <u>otstavala</u> tut <u>ot</u> istorii, <u>zapazdyvala</u>.*

'Život je provincijski zaostajao ovdje za poviješću, kasnio.'

Značajno je i da u brojnim metaforama OSOBE, osobito onima kojima se ističe odnos života kao agensa prema temi, primarno čovjeku, s iznimkom dva primjera taj odnos nije negativan. Život je

uglavnom neutralan ili čak blagonaklon u svojim radnjama. U skladu se onda s time čini želja da se čovjek s jednakom blagonaklonošću obrati životu kao slušatelju i da su oni „koji nemaju ništa reći životu“ percipirani negativno. Kao i čovjekova želja „da jednog dana postane sudac između života i mračnih principa koji ga iskrivljuju, da stane u njegovu obranu i osveti ga“. U kontekstu toga potencijalno je značajna i inače konvencionalna metaforička uporaba glagola *rodnit'* čije je temeljno značenje ‘stvarati odnose srodstva među nekima’ (MAS)[90].

(67) *Stolb vyholožennogo vozduha ... rodnil ego s večernimi uličnymi prohožimi, s nastroenijami v gorode, s žizn'ju na svete.*

‘Stup ohlađenog zraka ... povezivao ga je s večernjim uličnim prolaznicima, s raspoloženjima u gradu, sa životom u svijetu.’

Takva predodžba povezanosti nije izolirana i susrećemo je i u metaforama ŽIVOTA kao PREDMETA U SPREMNIKU. Dajemo proširen kotekst za prvi primjer.

(68) *Vot čto vy est', vot čem dyšalo, pitalos', upivalos' vsju žizn' vaše soznanie. Vašej dušoju, vašim bessmertiem, vašej žizn'ju v drugih.*

‘Eto što ste vi, eto čime je disala, hranila se, opijala sav život vaša spoznaja. Vašom dušom, vašom besmrtnošću, vašim životom u drugima.’

(69) *I vot okazalos', čto tol'ko žizn', pohožaja na žizn' okružajuščih i sredi neë bessledno tonuščaja, est' žizn' nastojaščaja, čto sčast'e obosoblennoe ne est' sčast'e ...*

‘I pokazalo se da je samo život koji nalikuje na život onih koji te okružuju i koji bez traga tone usred njega, istinski život, da izolirana sreća nije sreća ...’

Izostanak (sustavne) negativnosti u domeni OSOBE ne znači, naravno, da ona ne postoji, kao što smo pokazali na primjerima nemetaforičkih komponenta predočavanja ŽIVOTA kao PREDMETA. U tekstu postoji nekoliko specifičnih metafora, kako onih kojima je imanentna neka od navedenih metafora više razine za koje smo prethodno utvrdili uzorak rekurentnosti tako i predodžbi koje nije moguće svesti na shematičniju strukturu. Među njima se ističu metafore koje ćemo nazvati metaforama PRIRODE; to su izrazi povezani s izvornim domenama VATRE, VODE, i MORA kao još specifičnije instance, KOPNA, ŠUME i OLUJE. O važnosti predočavanja ŽIVOTA kao ELEMENTA PRIRODE svjedoče i tri klastera koji upravo sadrže izraze vezane uz navedene domene.

(70) *Tak pribilo tebja burej žizni ko mne, gordost' moja.*

[90] Podsjećamo i na poznatu Pasternakovu pjesmu „Sestra moja – žizn'“ (Sestra moja – život).

‘Tako mi te donijela bura života, ponose moj.’

(71) *Hotja byl eščë den' i sovsem svetlo, u doktora bylo takoe čuvstvo, točno on pozdnim večerom stoit v temnom dremučem lesu svoej žizni*.

‘Iako je još bio dan i posve svijetlo, doktor je imao osjećaj da stoji kasno navečer u mračnoj gustoj šumi svog života.’

(72) *Tonja vozvyšalas' posredi palaty, kak vysilas' by sredi buhty tol'ko čto pričalennaja i razgružennaja barka, soveršajušaja perehody čerez more smerti k materiku žizni s novymi dušami, pereseljajučšimisja sjuda nevedomo otkuda*.

‘Tonja se uzdizala usred prostorije, kao što bi se usred zaljeva uzdizala barka koju su tek usidrili i istovarili, prelazeći kroz more smrti ka kopnu života s novim dušama koje se sele ovamo iz nepoznatog smjera.’

Da u tekstu postoji tendencija korelacije formiranja klastera i specifičnosti na konceptualnoj razini, sugeriraju i primjeri metafore ARENSKOG NATJECANJA (v. primjer 9) i ZUBA (v. primjer 46).

Naposljetku, valja se osvrnuti na komunikacijski relevantnu karakteristiku teksta koju u nekoj mjeri možemo smatrati opozicijom doslovno–metaforičko. Reprezentativan je primjer sljedeća rečenica, njezine nemetaforičke i izdvojene metaforičke komponente.

(73) *V drugom slučae devuška – obyknovennost', na kotoruju drevnij mir ne obratil by vnimanija, – tajno i vtihomolku daët žizn' mladencu, proizvodit na svet žizn', čudo žizni, žizn' vseh, «Života vseh», kak potom ego nazyvajut.*

‘U drugom slučaju, djevojka – obična pojava na koju drevni svijet ne bi obratio pažnju – tajno i krišom daje život djetetu, donosi na svijet život, čudo života, život svih, „Život svih[91]“, kako ga kasnije nazivaju.’

U analizi konceptualne razine izraz *daët* pripisali smo metafori DRAGOCJENOG PREDMETA. Kolokacija *proizvodit na svet* ima značenje ‘roditi’ (MAS). Kada bismo se „podignuli“ na višu razine rečenice, postaje očito da i izraz *daët žizn'* , za razliku od samog glagol *davat'*, na čijoj smo se mi razini zadržali u analizi, ima isto značenje – roditi. Korpusni postupak svakako ograničava u kojoj nam je mjeri dostupan ko(n)tekst uporabe izraza, ali smatramo da je na temelju naših kulturnih znanja razumljivo na koji se događaj rečenica referira. Scena poroda naizgled beznačajne djevojke koja rađa dijete koje će postati „životom svih“ scena je Kristova rođenja. Nameće se stoga pitanje što je u takvom poimanju života zaista doslovno, a što metaforičko. Kolokaciju *proizvodit*

[91] *Život* je zastarjela riječ za ono što se u jeziku perioda kojeg istražujemo i suvremenom ruskom naziva *žizn'*.

na svet moguće je smatrati nemetaforičkom ako se život o kojemu je riječ shvati kao metonimija za dijete koje je živo. Međutim, u kršćanskom poimanju svijeta i života Krist nije samo živo dijete, on jest život, kao što potvrđuje Pasternak kada piše da je „Život svih, kako ga kasnije nazivaju“. U danom smo slučaju odlučili stoga kolokaciju smatrati metaforičkom, odnosno personifikacijom kojom se život rađa kao što bi se čovjek rodio. Ne tvrdimo da je to jedino moguće rješenje, ali problemi sustava znanja o kojemu uporaba ovisi nadilaze granice našeg istraživanja. Primjer nipošto nije izoliran i premda se primarno bavimo metaforom, valja primijetiti da je i nemetaforička predodžba ŽIVOTA kod Pasternaka nerijetko snažno povezana s određenim vidom filozofije kršćanstva. Nekada to uključuje izjednačavanje života s jednako apstraktnim konceptima.

(74) *Ja dumaju, nado byt' vernym bessmertiju, ètomu drugomu imeni žizni, nemnogo usilennomu.*

‘Ja mislim da treba biti vjernim besmrtnosti, tome drugom imenu života, pomalo snažnijem.’

Nekada se apstraktno i konkretno, metaforičko i doslovno stapaju jedno u drugo i granice je teško povući.

(75) *Otdel'naja čelovečeskaja žizn' stala Bož'ej povest'ju, napolnila svoim soderžaniem prostranstvo vselennoj*.

‘Individualni je čovječji život postao Božjom pričom, ispunila je svojim sadržajem prostor svemira.’

U analizi konceptualne razine identificirali smo razne metafore PREDMETA, ali među njima i jednu kojom se negira predmetnost života. Koristeći se mogućnošću proširenog ko(n)teksta NKRJ-a i uzimajući u obzir spomenuti sustav znanja i vrijednosti na kojemu je u određenoj mjeri zasnovana predodžba ŽIVOTA u romanu, kao što dokazuju navedeni metaforički i nemetaforički izrazi, postaje jasno zašto dolazi do negacije.

(76) *Peredelka žizni! Tak mogut rassuždat' ljudi, hotja možet byt' i vidavšie vidy, no ni razu ne uznavšie žizni, ne počuvstvovavšie eë duha, duši eë. Dlja nih suščestvovanie èto komok grubogo, ne oblagorožennogo ih prikosnoveniem materiala, nuždajuščegosja v ih obrabotke. A materialom, veščestvom, žizn' nikogda ne byvaet.*

‘Prerada života! Tako mogu razmišljati ljudi, koji su možda i vidjeli svijeta, ali niti jednom nisu upoznali život, nisu osjetili njegov duh, dušu njegovu. Za njih je postojanje grumen grubog materijala koji nije oplemenjen njihovim dodirom, kojemu je potrebna obrada. A materijal, tvar život nikada nije.’

Premda izvorna domena PREDMETA jest visoko zastupljena, treba uzeti u obzir važnost oblika *A je B*, što tehnički posljednja rečenica sadrži, ali u *A nije B* obliku. Postoji stoga komunikacijski

istaknuto protivljenje poimanju života kao nečega što je predmetno i čime se može manipulirati kao neživom tvari i istovremeno isticanje suprotnog – njegove živosti. Zdravorazumski, možda se čini, jer radi se naposljetku o životu, pa bi mu to trebalo biti glavno svojstvo, no posjedovanje duše prototipno se, u Zapadnoj (laičkoj) kulturi barem, pripisuje čovjeku, a Pasternakov ŽIVOT kompleksna je metafizička pojava. Drugi je primjer *A je B* oblika povezan s domenom ARENSKOG NATJECANJA. U tablici 11. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 11. Izvorne domene u *Doktor Živago*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora	PREDMET	ŽRTVA
	SUKOB	RAT
A je B	PREDMET	opće (negacija)

		ARENSKO NATJECANJE
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	PREDMET U SPREMNIKU DRAGOCJEN PREDMET VODA ŽRTVA
	OSOBA	
		KAZALIŠNA PREDSTAVA
		BORBA/RAT
klaster	PREDMET	KOPNO ŠUMA ARENSKO NATJECANJE ZUB
	PUT (CIKLUS)	DAN
	SILA	OLUJA
opozicija doslovno-metaforičko	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	IGRA; IGRAČKA; DAH; VATRA; MORE; HRANA; DAR; TERET; GRAĐEVINA	

5.2.8. Kružiliha

Kružiliha, roman o istoimenoj tvornici eksploziva za obranu zemlje koja nakon pobjede Sovjetskog Saveza u Velikom domovinskom ratu prolazi prenamjenu proizvodnje. Roman prati živote njezinih radnika, proletera, i njihovu prilagodbu ratnim i poslijeratnim uvjetima života. *Kružiliha* je izdana 1947. godine i sljedeće je godine nagrađena Staljinovom nagradom. To je za

Veru Fëdorovnu Panovu bila druga od ukupno tri Staljinove nagrade, što je čini jednom od samo dvije ženske sovjetske spisateljice kojima je odano toliko državnih priznanja za njihovo stvaralaštvo. Panova je nesumnjivo bila jedan od popularnijih pisaca perioda staljinizma i, valja istaknuti, jedna od daleko najpoznatijih i najpriznatijih ženskih pisaca. Danas joj se kao takvoj posvećuje manje pozornosti nego nekima od njezine muške socrealističke braće po peru, ali njezina su društvena angažiranost i osobitosti stvaralaštva, uključujući *Kružilihu,* vrijedni spomena. S jedne strane, Panova je bila reprezentativan predstavnik službeno prosovjetskih pisaca danog perioda. Jedan je od pisaca koji sudjeluju u javnoj osudi Pasternaka osuđujući ga za navodni izostanak osjećaja zavičaja, osjećaja drugarstva i neizmjerni egoizam koji je neprihvatljiv u kolektivističkom društvu (*Zapiska Otdela kul'tury CK KPSS*, 1958). Bykov (2012) smatra da je *Kružiliha* upropaštena potrebom da se prati partijska linija, iako istovremeno hvali Panovin generalni stil i shvaćanje da „sveiskupljujućeg izlaska“ iz sovjetskog perioda neće biti. Čak i kada se radi upravo o *Kružilihi*, kao što primjećuje Snigireva (2022), postoji određena kombinacija poštivanja socrealističke norme u vidu sadržaja i ideoloških osnova žanra i, s druge strane, neuobičajene doze individualnosti izraza. Panovino stvaralaštvo oblikovano je njezinom idejom 'socijalizma s ljudskim licem' i odlučnim odbacivanjem moraliziranja i didaktičnosti autoritarnog stila (Snigireva 2022, 152).

Tekst se sastoji od 63 579 riječi i pretragom smo pronašli 107 pojavnica leme *žizn'*, što čini 0,16 % ukupnog broja riječi. 69 je pojavnica dio konstrukcije s metaforički upotrijebljenim izrazima koji se odnose na ŽIVOT kao ciljnu domenu, odnosno 64,48 % ukupnog broja pojavnica. Na višoj razini rečenice identificirali smo jednu direktnu metaforu.

Identificirali smo 33 minimalne prijedložne fraze, u kojima većinom ŽIVOT funkcionira kao orijentir s iznimkom posvojnosti izražene prijedlogom *u* ‘kod’. To uključuje 20 fraza *v* ‘u’ + L kojima se pomoću predodžbene sheme SPREMNIKA izriče da se za vrijeme trajanja života nešto događa, jednu *v* ‘u’ + A kojom se predočava kao PODRUČJE AKTIVNOSTI, četiri *na* ‘na/za’ + A kojima se predočava kao SVRHA, UZROK i ističe se njegovo vremensko trajanje, dvije *ot* ‘od’ + G pri čemu se predočava kao UZROK i kao DAVATELJ, jednu *za* ‘za’ + A kojom se ističe vremensko trajanje, jednu frazu *čerez* ‘kroz’ + A kojom se na temelju predodžbene sheme (DIJELA) PUTA predočava određeno vremensko trajanje/područje aktivnosti i četiri posvojne fraze X *u* ‘kod’ + G.

Izuzev prijedloga temeljnog prostornog značenja, identificirali smo i druge fraze koje je moguće povezati tek sa shematičnom predodžbom ŽIVOTA kao SPREMNIKA, odnosno omeđenog prostora kojeg čini neka površina i entiteti mogu zauzimati određene lokacije (nekada i određene veličine) na njoj.

(1) *Nikogda naš zavkom ne zanimal v žizni predprijatija takoe ničtožno maloe mesto, kak sejčas…*

'Nikada prije naš tvornički komitet nije zauzimao tako beznačajno malo mjesto u životu poduzeća kao sada...'

(2) *On imeet nastojaščee mesto v žizni*.

'On ima pravo mjesto u životu.'

(3) ... *mesto ljubvi v žizni izmenilos' …*

'... mjesto ljubavi u životu se promijenilo ...'

U jednom je slučaju taj omeđeni prostor centriran oko određene referentne točke.

(4) *... vsja tvoja žizn' okolo neë.*

'... sav je tvoj život oko nje.'

U jednom je slučaju metafora SPREMNIKA na razini cijele rečenice donekle specifičnija zahvaljujući trima izrazima kojima se ističu granice spremnika, točnije (izostanak) kontakt(a) s njima i prelazak granica, pri čemu izraz *vmešatsja v* 'umiješati se u' podrazumijeva i postojanje neke materije. Na temelju tri izraza koji pripadaju domeni SPREMNIKA shvaćamo početak sudjelovanja u životu druge stvari bez traženja dopuštenja za to.

(5) *A možet byt', nado inogda bez stuka vojti k nim i vmešat'sja v ih žizn'.*

'Možda je nekada potrebno bez kucanja ući k njima i umiješati se u njihov život.'

Metafore PUTA većinom su jednako shematične i uključuju isticanje komponente protezanja omeđenim prostorom izražene dvama glagolskim izrazima *načnëtsja* 'počet će' i *načinaetsja* 'počinje' i, nasuprot, komponente konačne točke u prostoru izražene jednim izrazom *konec* 'kraj'. Identificirali smo i jedan izraz *vsja žizn' vperedi* 'sav je život ispred' kojim se ističe dio puta u odnosu na implicitnu referentnu točku koju predstavlja osoba koja se kreće putom. Pomoću dva se izraza ističe dužina puta, *koroten'kaja* i *korotkovata*, oba sa sličnim značenjem nevelike dužine, ali dok prvi zaista znači 'kratak', drugi bi bilo točnije definirati kao 'pomalo kratak'. U svakom slučaju, kada vremensko trajanje života jest istaknuto, ono očito nije dugačko. Dva se puta u područje ŽIVOTA smješta i CILJ kao ključna komponenta PUTOVANJA izrazom *cel'* 'cilj'. Samo se u jednom primjeru cijeli PUT smješta u domenu ŽIVOTA.

(6) *Ne ponimajut, čto emu ne otdyhat' nado, a stanovit'sja na tvërduju dorogu žizni…*

'Ne shvaćaju da on ne treba odmarati, nego stati na tvrdu stazu života...'

Činom stajanja, odnosno početka stajanja na stazi shvaćamo kao početak djelovanja u životu, koji je, kao što pokazuje atribucija staze pridjevom *tvërdyj*, predočen kao čvrsto uspostavljen, a potencijalno i zahtijeva pokornost.

Kao i obično, metafore PREDMETA vrlo su česte, ali i velikim dijelom vrlo značenjski shematične. U prvom redu, život se naziva stvari izrazom *veščah* 'stvarima', što je i posve konvencionalan izraz koji odražava mogućnost predodžbe bilo čega kao omeđene materije. Dva izraza vezana su uz komponentu DIO–CJELINA, odnosno svojevrsne unutarnje strukture PREDMETA, to su *čast' žizni* 'dio života' i *porjadok ... žizni* 'poredak života'. Kao PREDMET IZVAN SPREMNIKA ŽIVOT je predočen izrazom:

(7) *... emu vne ego raboty i žizni net.*

'... njemu izvan njegova posla života i nema.'

Predodžbi ŽIVOTA kao omeđene materije koju je moguće vizualno percipirati pridonose izrazi *obrazu žizni* 'liku života' i dvije uporabe glagolskog priloga *nabljudaja* 'promatrajući' s ŽIVOTOM kao temom izraženog odnosa. Na višoj je razini rečenice s izvornom domenom PREDMETA, i komponentom njegova izgleda, moguće povezati i sljedeći primjer.

(8) *Kakie mogut byt' sekrety, kogda v žizni vsë prekrasno i jasno, kak apel'sin!*

'Kakve mogu biti tajne kada je u životu sve prekrasno i jasno, kao naranča!'

Osim izraza *prekrasno*, identificirali smo kao metaforičku i frazu *jasno, kak apel'sin*, koju vežemo uz domenu SVJETLOSTI. Domena SVJETLOSTI javlja uz još dvije pojavnice u tekstu.

(9) *Emu kazalos', čto nikogda u nego ne budet svetloj i razumnoj žizni, o kotoroj on mečtal ...*

'Činilo mu se da on nikada neće imati svijetao i razuman život o kojemu je maštao ...'

(10) *Hoču žizni jasnoj i svetloj dlja vseh…*

'Želim život jasan i svijetao za sve...'

U nemetaforičkim komponentama predodžbe primjetna je nekonzistentnost u vidu realiziranosti takvog života – dok se u primjeru (8) takav život predočava kao sadašnjost, u primjeru (9) negira se njegova mogućnost, a u primjeru (10) izražava želja za njime. Kao opoziciju atribuciji ŽIVOTA svjetlošću, ali jednako utemeljenom u metafori DOBRO JE SVJETLOST, identificirali smo jedan primjer atribucije pridjevom *čërnaja žizn'.* Svi primjeri ŽIVOTU samo pripisuju svojstvo svjetlosti, ne uspoređuju ga s njome.

S komponentom manipulacije predmetom povezana su dva izraza.

(11) *Počemu že ty cepljaeš'sja za zemnuju žizn'?*

‘Zašto se hvataš za zemaljski život?’

(12) ... *naprjažënnuju trudovuju žizn' ...*

‘... napet radni život ...’

Doduše, kada uzmemo u obzir metaforu niže razine, isticanje te komponente predodžbe vidljivo je i u dva primjera metafore DRAGOCJENOG PREDMETA. U oba se slučaja života daje, o čemu svjedoče izrazi *otdali* ‘dali’ i *otdannyh* ‘danima’. Ostale su specifičnije instance više metafore PREDMETA jednako rijetke. Identificirali smo jednu metaforičku uporabu izraza *presnoj*.

(13) *Žizn' ne možet byt' presnoj ...*

‘Život ne može biti bljutav ...’

Izraz je povezan s domenom HRANE. Kontekstualno, i metaforičko, značenje mu je ‘bez oštrine, zanimljivosti, interesa, živosti’ (MAS). Druga je specifična metafora STABLA.

(14) *Naša žizn' – blagorodnoe, vol'no rastuščee derevo.*

‘Naš je život plemenito stablo koje slobodno raste.’

ŽIVOT se konzistentno predočava kao OSOBA, sukladno tome uglavnom u ulozi agensa. Predodžba uključuje komponentu samostalnog kretanja izraženu glagolom *prošla* i potpomognutog izraženog glagolom *vela*, kao i djelovanje na čovjeka kao teme odnosa profiliranih glagolima *nosila, razlučila* i *balovala*.

(15) *... vot i žizn' prošla, a ona i ne zametila ...*

‘... eto i život je prošao, a ona nije ni primijetila ...’

(16) ... *ona vela èti gody naprjažënnuju trudovuju žizn' ...*

‘... vodila je naporan radni život tijekom tih godina ...’

(17) *... žizn' nosila ego po vsemu Sovetskomu Sojuzu.*

‘... život ga je nosio po cijelom Sovjetskom Savezu.’

(18) *Očen' trudno pisat' ljudjam, s kotorymi davno razlučila žizn'.*

‘Jako je teško pisati ljudima s kojima [te] davno razdvojio život.’

(19) ... *žizn' ego do sih por balovala.*

‘... život ga je dosad mazio.’

U jednom slučaju ŽIVOT ima ulogu posjedovatelja posjedovanog koje čovjek želi.

(20) *... ved' každyj čelovek imeet pravo brat' ot žizni čto-to dlja sebja!*

‘... tà svaki čovjek ima pravo uzimati od života nešto za sebe!’

U tekstu smo identificirali i dva primjera u kojima je temeljeno značenje izraza vezano uz druge kategorije živih bića, pa ih kategoriziramo kao metafore temeljene na domenama BILJKE (primjer 21) i ŽIVOTINJE (primjer 22).

(21) *«Èto semja ... iz kotorogo razvivaetsja ... vsja živaja žizn' na zemle».*

'To je sjeme ... iz kojeg će se razviti ... sav živi život na zemlji.'

(22) *Žizn' letela ...*

'Život je letio ...'

Naposljetku, jedan je izraz moguće povezati s izvornom domenom SKALE.

(23) *Net, dernula nelëgkaja brosit' vsë izmenit' privyčnomu ritmu žizni*.

'Ne, bilo je teško odreći se svega, promijeniti uobičajeni ritam života.'

Iako je broj pojavnica i metafora u tekstu relativno nevelik, na komunikacijskoj je razini uočljiva relevantnost nekoliko oblika i uzoraka. Prvenstveno, jedna direktna metafora u tekstu postoji. To je izraz *jasno, kak apel'sin* 'jasno kao naranča'. Pretraga leme *apel'sin* i leme *jasnyj* tri mjesto ulijevo u osnovnom korpusu dala je samo osam rezultata, pri tome je najstarija uporaba u tekstu iz 1921., a najnovija iz 1966. – 1977. Kao kolokacija izraz nije zabilježen u rječnicima MAS i TSO, ali ga je primjerice, u rječniku *Slovar' sinonimov russkogo jazyka* (hrv. Rječnik sinonima ruskog jezika) moguće naći. Provjera dakle potvrđuje da je izraz rijedak u ruskom jeziku, iako određeni stupanj ustaljenosti postoji. U tekstu postoji i oblik *A je B* koji ujedno predstavlja i slučaj repeticije. Radi se o metafori STABLA. Prvi je put u tekstu susrećemo u obliku navedenom u primjeru (14), koji odgovora i definiciji klastera, ekstenzijskog tipa. Drugi je put *A je B* oblik komponenta još bogatijeg klastera ekstenzijskog tipa.

(24) *«Žizn' – blagorodnoe, vol'no rastuščee derevo; nezačem vešat' na nego ëločnye igruški, ono i tak prekrasno…»*

'Život je plemenito stablo koje slobodno raste; nepotrebno je vješati na njega božićne ukrase, ono je i tako prekrasno ...'

Nizom se izraza, među kojima niti oni nemetaforički ne mogu biti zanemareni, život predočava kao stablo i njegov razvoj kao rast stabla. Ono što znamo o božićnim ukrasima jest to da su umjetne stvari čija je svrha ukrasiti jelku, no život je sam po sebi prekrasan, pri čemu se kvaliteta iskustva predočava kao vizualna ljepota, stoga na njega nije potrebno vješati ukrase, odnosno dodatno ga umjetno ukrašavati.

Rekurentnost u tekstu povezana je s domenama SPREMNIKA, PUTA, PREDMETA i OSOBE. Većinom se ona odnosi na shematične i visoko konvencionalne komponente predodžbi, ali valja spomenuti ponavljanje komponente kratkoće duljine života predočenog pomoću domene PUTA. U domeni OSOBE teško je prepoznati dominante uzorke istaknutosti određene komponente, ali primjeri *nosila* 'nosio', *razlučila* 'razdvojio' i *balovala* 'mazio' sugeriraju tendenciju postavljanja čovjeka u pasivnu ulogu teme koja nema kontrole nad time što se s njime događa, iako to ne mora isključivo biti negativan odnos, kao što dokazuje posljednji izraz. Takvoj predodžbi pridonosi i uloga posjedovatelja koju život ima u izrazu *brat' ot žizni* 'uzimati od života'; naime, kao što nemetaforička komponenta predodžbe u primjeru (20) pokazuje, to uzimanje nije realizirano unatoč tome što čovjek zadržava agentivnost, tek je izraženo uvjerenje u pravo na čin. Manja rekurentnost postoji i kod specifičnijih domena. Takva je metafora DRAGOCJENOG PREDMETA. Uz nju vežemo samo dva izraza, ali je bitno da su oba oblici glagola *otdat'*, a život igra ulogu posjedovanog koje se daje. Jednako je bitna u tim primjerima i nemetaforička komponenta.

(25) *... zaveršaem velikoe delo, radi kotorogo sotni tysjač naših sovetskih ljudej <u>otdali</u> žizn' ...*

'... završavamo veliko djelo radi kojega su stotine tisuća naših sovjetskih ljudi dali život ...'

(26) *O blagorodnyh žiznjah, <u>otdannyh</u> za prekrasnoe?..*

'O plemenitim životima danima za prekrasno?..'

U oba se primjera život daje voljno i svrha je davanja jednako apstraktan koncept, određeni ideal kojeg se percipira kao dragocjeniji od života. Istinska dragocjenost sadržana je u činu davanja.

U ovome se istraživanju bavimo ŽIVOTOM kao ciljnom domenom, ali kada govorimo o *Kružilihi*, jedan uzorak predodžbe koji ne uključuje metaforizaciju ŽIVOTA nemoguće je zaobići. U skladu s naslovom teksta koji u fokus stavlja tvornicu, istaknut je uzorak kojim se život pripisuje upravo njoj.

(27) *Nikogda naš zavkom ne zanimal v žizni predprijatija takoe ničtožno maloe mesto, kak sejčas…*

'Naš tvornički komitet nikada nije zauzimao tako beznačajno mjesto u životu poduzeća kao sada...'

(28) *Desjat' let nazad Sergo Ordžonikidze prizval žën komandirov promyšlennosti k učastiju v obščestvennoj žizni predprijatij.*

'Prije deset godina Sergo Ordžonikidze pozvao je supruge zapovjednika industrije da sudjeluju u javnom životu poduzeća.'

To je svakako moguće protumačiti metonimijski, kao što bi prototipna situacija nalagala, život bilo kakve organizacije život je ljudi koji u njoj rade, ali ne možemo isključiti niti mogućnost

pripisivanja života samoj tvornici. Potencijalno ambivalentna predodžba nije ograničena samo na tvornicu nego uključuje i još jednu neživu stvar.

(29) *Žizn' partii byla žizn'ju Rjabuhina*.

'Život partije bio je život Rjabuhina.'

Iz nemetaforičkih je komponenti predodžbe, percipiranja života partije kao izjednačenog sa životom čovjeka, vidljivo da granice između shvaćanja živog i neživog, osobnog i komunalnog blijede. Spomenuta metafora ŽIVOTA kao PREDMETA IZVAN SPREMNIKA dobiva na važnosti za razumijevanje uzoraka komunikacijske razine tek kada se u obzir uzmu nemetaforičke komponente.

(30) *Ty ponimaeš', uspeh dela – ego ličnyj uspeh, proval dela – ego ličnyj proval, i ne iz soobraženij kar'ery, a potomu, čto emu vne ego raboty i žizni net*.

'Shvaćaš, uspjeh je rada njegov osobni uspjeh, neuspjeh rada njegov je osobni neuspjeh, i to ne iz percepcije karijere, već zato što njemu izvan posla ni života nema.'

Da bi život postojao, on mora biti unutar onog omeđenog prostora kojemu se pridaje centralna važnost. Opet tu ulogu određujućih granice nečijeg življenja igra neživa stvar, u ovome slučaju posao, čime i dalje ostaje vezan uz domenu TVORNICE. Takva predodžba nije izoliran slučaj. Susrećemo je i s primjerom jezične metafore *cel'* koju smo pripisali metafori PUTA. Ono što se postavlja kao cilj ili barem prostor unutar kojeg je cilj postavljen opet je tvornica.

(31) *Ty ponimaeš': dlja drugih pjatiletnij plan zavoda, a dlja nego – pjatiletie ego sobstvennoj žizni, ego sud'ba, ego krovnyj interes; tut vsja ego cel', i strast', i masštaby ego, i azart, i razmah – čto hočeš'.*

'Shvaćaš: za druge je to petogodišnji plan tvornice, a za njega – pet godina vlastitog života, njegova sudbina, njegov ključni interes; ovdje je sav njegov cilj, i strast, i razmjeri njegovi, i uzbuđenje, i opseg – što god hoćeš.'

I ostale su komponente navedene predodžbe u skladu s takvim pozicioniranjem cilja. Pet je godina tvornice pet godina čovjekova života, njegovo sve. Posljednji je dokaz i potpuno, direktno izjednačavanje.

(32) *Dlja tebja Kružiliha – odin peregon, ot stancii do stancii; a dlja menja – vsja žizn'.*

'Za tebe je Kružiliha samo dionica puta, od stanice do stanice; a za mene – sav život.'

Pomoću metafore PUTA, ovdje s TVORNICOM kao ciljnom domenom, tvornica se predočava kao prolazna faza u životu jednog čovjeka i, naposljetku, kao sam život drugoga, premda u potonjem slučaju više nije riječ o metafori kada uzmemo u obzir da na nižim razinama konceptualizacije ŽIVOT u biti stoji za NAJVAŽNIJU STVAR. U tablici 12. navodimo izvorne domene pomoću kojih se ŽIVOT predočava u tekstu i njihovu korelaciju s komunikacijski svrhovitim uporabama.

Tablica 12. Izvorne domene u *Kružiliha*

Svrhovitost	***shematično***	***specifično***
direktna metafora		svojstvo svjetlosti
A je B	BILJKA	STABLO
rekurentnost/repeticija	SPREMNIK	
	PUT	PUTOVANJE
	PREDMET	DRAGOCJEN PREDMET
	OSOBA	
	BILJKA	STABLO
		svojstvo svjetlosti/tame
klaster	BILJKA	STABLO
opozicija doslovno-metaforičko	–	
intertekstualnost	–	
Ostale izvorne domene	PREDMET IZVAN SPREMNIKA; HRANA; ŽIVOTINJA; SKALA	

5.3. Rasprava

U ovom smo dijelu istraživanja primjenom korpusnog pristupa prikupili niz podatka. Kao prvo, utvrdili smo broj pojavnica leme *žizn′* u svakome pojedinom tekstu korpusa i udio koji pojavnice imaju u odnosu na ukupan broj riječi pojedinog teksta. Analizom uporabe svake pojavnice na razini rečenice odredili smo koje su od njih dio strukture koja sadrži barem jedan metaforički upotrijebljen izraz koji se veže uz određenu izvornu domenu čiji je cilj preslikavanja domena ŽIVOT. To nas je također dovelo do broja i postotka pojavnica koje ukazuju na postojanje određene metafore ŽIVOTA. Broj pojavnica kreće se od najvišeg broja 266 u tekstu *Mlada garda* do najmanjeg 107 u tekstu *Kružiliha*. Postotak pojavnica u odnosu na ukupan broj riječi pojedinog teksta razlikuje se, pa se tako imenica *žizn′* u nekom od svojih oblika najčešće koristi u tekstu *Sretna Moskva* s 0,48 %, dok je njezina uporaba najrjeđa u tekstu *Mlada grada* s 0,13 %. Kao tekst u kojemu je uporaba imenice najzastupljenija, *Sretna Moskva* ima istovremeno najniži postotak struktura koje sadrže barem jedan metaforički upotrijebljen izraz koji ukazuje na metaforu ŽIVOTA; tek je 58,15 % pojavnica leme *žizn′* dio takve strukture. S druge strane, metafore ŽIVOTA najčešće su u tekstu *Kako se kalio čelik* s čak 78,32 % pojavnica koje su dio navedenog tipa strukture. Pregled svih podataka dajemo u tablici 13.

Tablica 13. Broj pojavnica leme *žizn′* i njihovih uporaba u metaforičkoj strukturi

Tekst	*Broj pojavnica*	*Postotak*	*Kao dio metafore*	*Postotak*
Begstvo	167	0,16 %	112	67,06 %
Kak zakaljalas' stal'	143	0,14 %	112	78,32 %
Svidetel' istorii	122	0,21 %	77	63,11 %
Sčastlivaja Moskva	141	0,48 %	82	58,15 %
Kapitan pervogo ranga	114	0,16 %	71	62,28 %
Molodaja gvardija	266	0,13 %	178	66,91 %

Doktor Živago	263	0,17 %	168	63,87 %
Kružiliha	107	0,16 %	69	64,48 %
Ukupno	1323	0,17 %	869	65,68 %

Naše istraživanje nije statističke naravi i predstavljeni podaci tek daju uvid u to koliko su metafore ŽIVOTA uopće česte u korpusu, kako u zasebnim tekstovima tako i u cijelom korpusu. Brojčani podaci, naravno, ništa ne govore o važnosti metafora za određeni tekst ili cijeli korpus jer u njih su uključene metafore različitih stupnjeva gramatičko-semantičke specifičnosti i komunikacijskih uloga, od shematičnih, posve konvencionalnih kakve predstavljaju prijedložne fraze pa do specifičnih ekstenzijskih uzoraka. Međutim, iz podataka je razvidno da s iznimkom dva teksta koji se nalaze na suprotnim krajevima skale po zastupljenosti metafora ŽIVOTA – *Kako se kalio čelik* i *Sretna Moskva* – tekstove korpusa karakterizira vrlo sličan postotak analiziranih metafora, s kojim je u skladu i prosjek cijelog korpusa. Premda su dva faktora pri odabiru tekstova bila broj pojavnica leme *žizn′* u tekstu, koji se morao kretati između 100 i 300, i minimalan postotak 0,1 % pojavnica leme *žizn′* od ukupnog broja riječi teksta, s čime smo nastojali dodatno ograničiti i izbalansirati korpus, a time i osigurati usporedivost podataka, nismo mogli predvidjeti da će i postotak struktura s jezičnom metaforom biti relativno jednako raspoređen. U tome pogledu stoga nema značajnih razlika među analiziranim tekstovima[92].

Jedno od istraživačkih pitanja s kojim smo započeli ovo istraživanje bilo je postoji li dominantna predodžba ŽIVOTA na razini jednog teksta. Analiza korpusa pokazuje da je crno-bijeli odgovor na to nemoguće dati. Naime, visoko shematične metafore kao što su primjerice metafore SPREMNIKA, PUTA, PREDMETA, pa čak i OSOBE, odnosno personifikacija, najzastupljenije su u svim tekstovima korpusa. Upravo navedene domene uvijek koreliraju s tekstualnim uzorcima rekurentnosti i ponekad repeticije. Ako dominantnost sudimo samo po tome koliko se često određena domena javlja u tekstu, možemo zaključiti da su navedene četiri domene dominantne u svakom individualnom tekstu. Jedna domena prema tome kriteriju ne izdvaja se od drugih. Međutim, valja imati u vidu da nisu sve metafore jednako komunikacijski svrhovite. Ponavljanje

[92] Vrijedi spomenuti da je podatak relevantan i u kontekstu istraživanja Dorst koje pokazuje da je 11,9 % leksičkih jedinica u fikciji upotrijebljeno metaforički (2011, 351). S obzirom na relativno visoku metaforičnost ŽIVOTA u našem korpusu, koji također spada u kategoriju književnog diskursa, vrijedi razmotriti jesu li upravo određeni izrazi, odnosno koncepti s kojima su povezani zaslužni za određeni udio metafora u određenom tipu diskursa.

određene domene može biti uzrokovano i prirodom same domene. Metafore SPREMNIKA, PUTA i PREDMETA u biti ovise o predočavanju ŽIVOTA pomoću jedne od predodžbenih shema. Premda, kao i sve konceptualizacije, ne mogu biti izolirane od kulturnih obrazaca našeg iskustva, podsjećamo da su predodžbene sheme produkti naše najtemeljnije fizičke interakcije sa svijetom. Zahvaljujući njihovoj konceptualnoj temeljnosti i shematičnosti strukture, predodžbene sheme mogu se koristiti za konceptualizaciju širokog spektra više ili manje apstraktnih domena. Nije dakle začudno da smo ih identificirali i kao izvore konceptualnih metafora više razine kada se radi o ŽIVOTU. Personifikacija, općenito govoreći, možda nije toliko nužna, ali je jednako razumljiva ako uzmemo u obzir da je čovjekova predodžba svijeta antropocentrična. Uloga bioloških i sociokulturnih mogućnosti i ograničenja naše vrste u formiranju naše kognicije i jezika kao njezina dijela jedna je od ključnih postavki kognitivne lingvistike. Čovjek je često sam svoja mjera svijeta.

Kada se spustimo na niže razine predodžbe dominantnost u vidu ponavljanja određene domene postaje slabija, u smislu da domena nije jednako zastupljena kao spomenute domene više razine, ali je vezana uz specifičnije metafore koje se ne mogu objasniti isključivo nužnošću bilo kakvog konkretiziranja apstraktnog koncepta. Na toj razini, međutim, situacija ostaje ista u smislu da ne postoji samo jedna dominantna metafora ŽIVOTA na razini jednog teksta, tek izbor domena postaje osobitiji, pa tako primjerice u *Svjedok povijesti* nalazimo ponavljanje metafora DRAGOCJENOG PREDMETA, VODE, KAZALIŠNE UMJETNOSTI i IGRE NA SREĆU, dok se u *Sretna Moskva* opetovano javljaju metafore PREDMETA U SPREMNIKU, i još specifičnija TEKUĆINE U SPREMNIKU, i KNJIGOVODSTVA (za ostale uzorke rekurentnosti/repeticije vidi tablice 5. – 12.). Čak i ako uz neku od domena vežemo više metaforički upotrijebljenih izraza nego uz druge, razlike nikada nisu drastične da bi sa sigurnošću mogli govoriti o dominantnosti samo jedne predodžbe ŽIVOTA u tekstu. Broj specifičnijih domena koje koreliraju s uzorcima rekurentnosti/repeticije po tekstu kreće se od minimalno tri, kao što je slučaj sa *Sretna Moskva* pa do maksimalno osam koliko smo ih identificirali u *Svjedok povijesti*.

Dominantnost možemo tumačiti i kao korelaciju izvorne domene s više od jedne komunikacijski svrhovite metafore. Iako se potencijalno ne javlja često koliko i spomenute četiri domene više razine, opetovano komunikacijsko isticanje određene metafore na više različitih načina može sugerirati njezinu funkcionalnu važnost pa time i svojevrsnu dominantnost u tekstu. U tome slučaju na višim razinama predodžbe situacija ostaje nepromijenjena; shematične se

domene javljaju u različitim svrhovitim uporabama. Specifičnije metafore ovako definiranje dominantnosti ipak donekle limitira. Jednostavan slučaj identifikacije dominantne predodžbe predstavlja *Kružiliha*. U njoj je jedina domena koja korelira s više od jednog načina komunikacijskog isticanje metafora, da budemo točni – s čak tri, domena STABLA. Međutim, u ostalim tekstovima problem ostaje isti, pa tako u *Sretna Moskva* predodžbi PREDMETA U SPREMNIKU, PUCNJA i OSOBE, to jest personifikaciji, koja svakako jest specifičnija od predodžbenih shema, možemo pripisati opetovano komunikacijsko isticanje na različite načine. U *Kako se kalio čelik* u ovome su smislu dominantne metafore DRAGOCJENOG PREDMETA i BORBE/RATA, kao i personifikacija. Načelno, dakle, nije moguće govoriti o jednoj predodžbi ŽIVOTA, ali o specifičnijem „sustavu" predodžbe jest. Ovo saznanje povlači nekoliko pitanja. Kao prvo, zbog čega ne postoji samo jedna dominantna metafora na razini teksta? Naše se istraživanje nije bavilo navedenim problemom i ostavljamo ga otvorenim za daljnja istraživanja, ali možemo ponuditi potencijalno rješenje.

Naime, koncept ŽIVOTA visoko je apstraktan i kompleksan. Već samim time što ga živimo možemo posvjedočiti o točnosti tvrdnje, no u prilog vlastitom iskustvu ide i činjenica da riječ u MAS-u ima čak 12 značenja. Podsjećamo i na komparativno istraživanje metafora ŽIVOTA u engleskom i mađarskom koje je dalo impresivan broj izvornih domena (Köves, prema Kövecses 2005, 84), niz metafora koje su istražili Lakoff i Turner (1989, 52), metaforu ŽIVOT JE NIT prepoznatu u zajednici Hmong (Riddle 1999), kao i metafore u ruskom jeziku (Gorškova 2015; Rudnev 2010; Zolotyh i Bočarnikova 2012). Apstraktnost i kompleksnost koncepta zahtijeva da primijenimo vrlo širok spektar izvornih domena kako bismo što primjerenije razumjeli i opisali sve aspekte izuzetno bogatih iskustava koja su s njime povezana. Na kraju krajeva, kako bismo shvatili sami sebe, jer cijeli se svijet, a posebice život konstanto prelama kroz našu prizmu. Ako to vrijedi za stvarni život, prirodno je da vrijedi i za fiktivni. Pisci su ljudi, likovi koji nastanjuju svjetove romana našeg korpusa također su ljudi. Kao što dovitljivo piše Aldanov u svome romanu *Bijeg* – „Jacenko se sjetio da u romanima (a možda i u životu – pa ne izmišljaju valjda sve pisci) ljudi često otvaraju neku knjigu nasumce ..."[93]. Osobito valja naglasiti i potonji faktor. Likovi romana su ljudi. Razni ljudi s različitim predodžbama ŽIVOTA koje im je pisac pripisao. Uzrok raznovrsnosti

[93] *Jacenko vspomnil, čto v romanah («a, možet byt', i v žizni – ne vse ved' vydumyvajut pisateli?») ljudi často otkryvajut kakuju-nibud' knigu naudaču …* (NKRJ)

predodžbi stoga smatramo dvojakim. Kao prvo, za samog je pisca teško predočiti ŽIVOT pomoću samo jedne domene jer takva predodžba nije prirodna čovjeku. Kao drugo, iako korpusni pristup pruža prilično ograničeni kontekst, na temelju naših znanja o književnosti znamo da likovi imaju različite sustave znanja i vrijednosti, čak i kada se radnja centrira na skupinu koju povezuju zajednički svjetonazor, kao što je *Mlada garda,* pretpostavljamo da neke razlike ipak postoje ili da se barem jedan lik (ili sveznajući pripovjedač) izdvaja od drugih, što rezultira dominantnošću skupine predodžbi prije nego jedne.

S problemom dominantnosti predodžbe povezana je koherentnost na razini teksta. Utvrdili smo da tekstom u principu ne dominira samo jedna metafora. Znači li to automatski da je koherentnost nemoguća? Ne nužno, ali ju je potrebno shvatiti kao skalu. Određeni otkloni od sustavnog predočavanja će postojati, potencijalno i proturječja, ali moguće je na generalnoj razini prepoznati dosljednost i sklad predodžbe. Uzmimo za primjer roman *Kako se kalio čelik* i domene DRAGOCJENOG PREDMETA, PREDMETA KOJI SPUTAVA i BORBE. Naizgled, domene stvaraju veliko proturječje. Život je s jedne strane dragocjen, a s druge – izvor patnje. No nužno je obratiti pozornost na dva faktora. Prvi je pozicija metafora u tekstu, na što smo skretali pozornost pri analizi teksta *Svjedok povijesti* (vidi poglavlje 6.3.). Ako se određene metafore javljaju kasnije, možemo govoriti o razvoju predodžbe. Život nije nužno istovremeno dragocjen i sputavajući. Drugi je faktor definicija samog proturječja. Ljudski su sustavi znanja i vrijednosti logički nesavršeni. Ono što je proturječno jednom čovjeku ili jednoj kulturnoj zajednici ne mora biti i drugoj. Značenjska je komponenta koju Ostrovskij opetovano ističe u metafori DRAGOCJENOG PREDMETA davanje života za ideale. Život se naziva najvećom dragocjenošću koja je čovjeku dana, ali upravo zato što je toliko dragocjen treba biti dan za ono što Ostrovskij naziva najljepšim na svijetu – „borbi za oslobođenje čovječanstva“. Borba je ono najvažnije i najdraže osobi u romanu koja se želi „vratiti u stroj“. Iz perspektive pripadnika druge kulture i s vremenskim odmakom s kojim možemo promatrati događaje Staljinove vladavine SSSR-om, kombinacija se metafora ne čini samo proturječnom nego tragičnom zabludom, ali naša je evaluacija jedno, a međuovisnost metafora u tekstu drugo. Na razini teksta sustav predodžbi možemo smatrati koherentnim. Podsjećamo – skalarno koherentnim, što vrijedi ne samo za sklad predodžbi u jednom tekstu nego i za koherentnost u različitim tekstovima, jer ne pokazuju svi tekstovi nužno jednak stupanj koherentnosti, ali to nije ono što nas je zanimalo, već je li moguća koherentnost predodžbe na razini

jednog teksta. Smatramo ipak da korpusni pristup u ovom pogledu uglavnom nudi dokaze naznaka postojanja koherentnog sustava metafora i da je ograničenja analize navedenog pitanja poželjno nadvladati diskurzivnom metodom pomnog čitanja.

Zanimalo nas je kako se tekstovi korpusa međusobno odnose po pitanju metafora ŽIVOTA i kako možemo tumačiti sličnosti i razlike. Sličnosti među tekstovima postoje. Metafore najviših razina, odnosno one koje se temelje na predodžbenoj shemi SPREMNIKA, PUTA i PREDMETA, kao i metaforu OSOBE, odnosno personifikaciju nalazimo u svim tekstovima korpusa. Kao što smo već objasnili, njihova temeljnost i spektar primjenjivost u skladu je s takvim rezultatom. Spuštanjem na niže razine sličnosti se prorjeđuju. Jedina je iznimka metafora PUTOVANJA koju nalazimo u svih osam tekstova. Metafore PREDMETA U/IZVAN SPREMNIKA identificirali smo u šest od ukupno osam analiziranih tekstova, jedino ih u *Svjedok povijesti* i *Mlada garda* ne nalazimo. Iznenađuje rezultat da se domena DRAGOCJENOG PREDMETA, koja je u odnosu na PREDMET U/IZVAN SPREMNIKA specifičnija, javlja češće i jedini je tekst u kojemu niti jedan izraz ne vežemo uz nju *Sretna Moskva*. U pet tekstova susrećemo metafore VODE i nekog oblika SUKOBA, a nekog oblika KAZALIŠNE UMJETNOSTI u četiri teksta (za popis svih domena i njihovu zastupljenost po tekstovima v. Prilog). Niti jedna od navedenih domena koje su najzastupljenije na razini cijelog korpusa nije specifična samo za rusku kulturu. Domena PREDMETA U/IZVAN SPREMNIKA kombinacija je dviju predodžbenih shema i stoga i dalje relativno visoko shematična i široko primjenjiva. Ostale su metafore identificirane i u drugim jezicima – metafora ŽIVOT JE TEKUĆINA, što je viša razina metafore VODE, postoji u engleskom jeziku (Lakoff i Turner 1989), ono što smo mi proširili na SUKOB i KAZALIŠNU UMJETNOST najvećim dijelom se poklapa s metaforama BORBE/RATA i PREDSTAVE koje postoje u američkoj i mađarskoj kulturi (Köves, prema Kövesces 2005), ekvivalent našoj metafori DRAGOCJENOG PREDMETA metafore su DRAGOCJENOG IMETKA u američkoj (Köves, prema Kövesces 2005) i britanskoj kulturi (Lakoff i Turner 1989) i DARA u mađarskoj (Köves, prema Kövesces 2005). Samo postojanje najzastupljenijih domena u korpusu stoga nije moguće objasniti sociopolitičkom situacijom zemlje, pa čak niti pripadnošću ruskoj kulturi uopće. Umjesto toga, na temelju navedenih postojećih istraživanja njihovu uporabu pripisujemo pripadnosti Zapadnoj kulturi, a potencijalno i sveopćem ljudskom iskustvu. Metafore koje jesu vrlo osobite i nisu nam poznati dokazi da postoje u drugim kulturama, štoviše – niti u

ruskoj kao konvencionalne, kao što je recimo metafora BUNARA ili VOZILA, imaju tendenciju biti ograničene na samo jedan tekst.

Izbor najzastupljenijih domena zaseban je problem i upravo on sugerira da postoji predodžba ŽIVOTA karakteristična upravo za odabrani korpus. U tome se pogledu osobito ističu metafore SUKOBA i DRAGOCJENOG PREDMETA. Njihov je odabir u skladu s tipično ruskom antinomijom (vidi poglavlje 1.2.3.). Da, život nije lagan, on je konstantna borba, ali je i najdragocjenije što čovjek posjeduje. Međutim, potonja metafora razotkriva dodatnu antinomiju i otvara prostor daljnjim istraživanjima. Naime, analizom korpusa jest identificiran niz izraza u sedam tekstova koji ukazuju na domenu DRAGOCJENOG PREDMETA, ali nisu sve metafore iste. Važan faktor čine njihove istaknute komponente i nemetaforičke komponente predodžbe. Umjesto da se čuva, kao što običavamo činiti s onime što smatramo dragocjenim, život se u korpusu dominantno daje, često, spremno, za ideale. Drugim riječima, umiranje se ne čini najgorim razvojem situacije. Samo u jednom tekstu, *Doktor Živago*, iako davanje i dalje jest najzastupljeniji način manipulacije, ono uglavnom ne podrazumijeva umiranje, nego davanje života rođenome, a čak i kada se radi o potencijalnom umiranju, život bi se dao za individuu. Istaknutost davanja, prvenstveno onoga za ideale, odgovara kanonu socijalističkog realizma čiji su glavni zahtjevi bili ideološka i partijska vjernost. Više od svega, zadovoljava princip historicizma, prema kojemu je teška prošlost bila priprema za socijalističku revoluciju i sadašnjost pokazuje znakove komunističke budućnosti (Dobrenko 2011, 101), i princip herojstva kao krunu kanona u skladu s kojim junak nadvladava sve prepreke, pobjeđuje sve neprijatelje i postaje graditeljem novog života (Dobrenko 2011, 103). Predanost sovjetskim idealima, toliko snažna da je za nju čovjek spreman i umrijeti, i prikaz smrti kao doprinosa savršenoj budućnosti koja je već na pragu sadašnjosti, upravo su ono što je bilo poželjno promovirati u književnoj doktrini perioda, a činjenica da su brojne smrti revolucija, građanskog rata, a poslije i Velikog domovinskog rata bile stvarnost koju su ljudi proživljavali zasigurno nije odmogla u pokušaju racionalizacije stradanja. U svakom slučaju, metafore DRAGOCJENOG PREDMETA u korpusu pokazuju da je nužno uzeti u obzir i specifična isticanja komponenti metafore, a ne samo načelno kategorizirati metaforički upotrijebljen izraz.

Konačno, cilj nam je bio naći odgovor na pitanje postoji li s obzirom na metafore ŽIVOTA u zasebnim djelima vidljiva podjela između onih djela koja su zabranjena i čiji su autori bili žrtvama progona zbog svoga stvaralaštva i onih koja su nagrađivana državnim odličjima i široko

prihvaćena u vrijeme staljinizma. Drastična razlika ne postoji. Kao što smo utvrdili promatrajući zastupljenost domena na razini cijelog korpusa, metafore najviših razina zajedničke su svim djelima. Na nižim razinama razlike postoje, ali nismo prepoznali uzorak prema kojemu bi u kontekstu predodžbe ŽIVOTA bilo moguće opravdati podjelu djela na pro- i antisovjetska i njihov tretman.

Osvrnut ćemo se samo na najočitije razlike u metaforama. Prva među njima već je spomenuta metafora DRAGOCJENOG PREDMETA. Kada djela podijelimo prema navodnoj podršci svojoj zemlji, narodu i, u biti najvažnije, vlasti, dobivamo kategoriju „prosovjetskih", *Kako se kalio čelik, Kapetan prvog ranga, Mlada garda* i *Kružiliha*, i „antisovjetskih", *Bijeg, Svjedok povijesti, Sretna Moskva* i *Doktor Živago*. Metafora DRAGOCJENOG PREDMETA u djelu *Sretna Moskva* uopće se ne javlja, dok je u djelima *Doktor Živago* i *Svjedok povijesti* bitan faktor istaknutost komponente davanja. U prvome tekstu ona podrazumijeva češće rađanje, rjeđe umiranje za pojedinca, u potonjem tekstu vidljivo je kroz poziciju primjera da dolazi do promjene perspektive, od voljnog davanja do poimanja života kao najveće dragocjenosti i, nemetaforičkog, odbacivanja samopožrtvovnosti i ideala. *Bijeg* predstavlja iznimku kao djelo s jednim primjerom davanja života, to jest umiranja. Među „prosovjetskim" djelima, komponenta davanja života, odnosno umiranja za ideale konzistentno je istaknutija. Objasnili smo zašto je takva predodžba „smislena" i vrijedna u okvirima kanona socrealizma. Istovremeno, s obzirom na kanon socrealizma prema kojemu je bilo poželjno propagirati ideju gradnje novog, boljeg života, neočekivan je rezultat da se metafora GRAĐEVINE javlja samo u tri djela, od toga je jedno *Bijeg*, dakle, „antisovjetsko".

Posljednji je uzorak zastupljenosti domena koji u nekoj mjeri može objasniti opoziciju prosovjetsko–antisovjetsko emotivna vrijednost domena. Naravno, pri pripisivanju pozitivne ili negativne vrijednosti možemo se voditi jedino vlastitim nahođenjem i takvu bi kategorizaciju valjalo dodatno istražiti. Uvjetno, većina domena koje se javljaju u korpusu vrijednosno su neutralne, primjerice, PUT i OSOBA, kao pozitivne kategorizirat ćemo domene DRAGOCJENOG PREDMETA, u kojoj je komponenta pozitivne vrijednost eksplicitno sadržana, SVJETLOSTI i svojstva čistoće i svjetlosti, kojima ljudi imaju sklonost utemeljenu u osiguravanju preživljavanja, kao negativne kategorizirat ćemo metafore PREDMETA KOJI SPUTAVA, TERETA, ŽRTVE, SMEĆA, PROTIVNIKA, NAPORNOG RADA, SUKOBA, TRAGEDIJE, ZATOČENIŠTVA, ROPSTVA i PAKLA. U prvom je redu zamjetna velika razlika u broju pozitivnih i negativnih domena u korpusu, što se kosi

s tvrdnjom da metafore u književnosti češće imaju pozitivnu emotivnu vrijednost (Steen 1994, 208). Naš zaključak stoga poziva na daljnja istraživanja evaluativnosti metafora u književnosti generalno, a svakako bi pri tome valjalo više pozornosti posvetiti sociokulturnim faktorima koji oblikuju književnost određene zajednice. Ono što je još važnije upravo za naš korpus jest korelacija negativnih domena s određenim djelima. Postoji relativno visoka razlika u samome broju djela koja koreliraju sa svim negativnim domenama – „prosovjetskih" je 12, a „antisovjetskih" sedam. Ne zaboravimo da različita djela mogu korelirati s više od jednom domenom. No kada pogledamo koje od domena koreliraju samo s jednom kategorijom djela, vidimo da su od 11 negativnih domena samo SMEĆE i PAKAO ograničene na „antisovjetska" djela. „Antisovjetska" djela koreliraju s četiri domene (SUKOB i ŽRTVA druge su dvije), dok „prosovjetska" djela koreliraju sa svih preostalih devet negativnih domena (za pregled v. Prilog). Ovakva kategorizacija zanemaruje faktor konkretne realizacije domene u djelu, odnosno istaknutosti komponenata, što, kao što smo zaključili u ovome poglavlju, može igrati važnu ulogu u razlikama predodžbe, ali ipak je sugestivna. Nedaće su u periodu koji smo istraživali bile svakodnevicom ruskog naroda. Kanon socrealizma težio je patnju prošlosti i sadašnjosti učiniti ne samo svrhovitom nego grandioznim alatom postizanja veličanstvenih ciljeva. O njoj nije bilo zabranjeno pisati, sve dok se pisalo na prihvatljiv način. Visoka zastupljenost negativnih domena u „prosovjetskim" djelima u skladu je s takvom namjerom.

5.4. Zaključak

Objašnjavaju li metafore ŽIVOTA u „antisovjetskim" djelima uzrok tretmana tih djela? Pokazuju li njihovu „antisovjetskost"? Metafora DRAGOCJENOG PREDMETA, kojoj se konstantno vraćamo, preslab je dokaz za to. Samo zato što ona izostaje ili zato što je život dragocjen sam po sebi, a ne dragocjen da bi se dao za „najljepše na svijetu", ne čini faktor užeg kulturnog iskustva, koje smo mi postavili na razinu specifične sociopolitičke situacije zemlje, jedinim niti čak ključnim faktorom kojim možemo objasniti postojanje identificiranih metafora ŽIVOTA u cijelom korpusu i individualnim djelima. Viša korelacija negativnih domena s „prosovjetskim" djelima ne znači da ŽIVOT uopće nije predočen kao negativno iskustvo u drugim djelima. Metafore viših razina zajedničke su svim djelima. Razlike svakako postoje, kako u isticanju komponenata tako i u

odabiru metafora nižih razina. Neke od njih opravdano je tumačiti u kontekstu kanona službene književnosti perioda. Ostale, koje se s njime ne mogu povezati, skloniji smo pripisati autorskoj individualnosti, ali i temi djela. Nimalo ne čudi da je upravo metafora MOREPLOVSTVA komunikacijski svrhovita u romanu – o moreplovstvu (*Kapetan prvog ranga*). Ono što možemo zaključiti na temelju našeg istraživanja jest da podjela djela na „pro"- i „antisovjetska" ne ovisi o metaforama ŽIVOTA.

Ruski je život u prvoj polovici 20. stoljeća prošao kolosalne promjene. Carski je režim srušen. Uspostavljena je nova vlast koja je trebala osloboditi „malog čovjeka", ali se i ona ubrzo pokazala tek novim oblikom izrabljivanja naroda. Revolucijama su uslijedili ratovi, glad, progoni i eliminacije „neprijatelja naroda". Život se suštinski mijenjao i s njime se mijenjao jezik. Uglavnom se mijenjao nasilno, po volji i pod nadzorom boljševika. Boljševičko formiranje jezika idealno sažimlju Fesenko i Fesenko (1955) sljedećim riječima:

> Nasuprot narodnom stoljetnom stvaranju riječi i izraza koji pokrivaju svu raznolikost ljudskog života, boljševici su stvorili stotine i tisuće bezdušnih partijsko-političkih fraza, ne rukovodeći se i ne prateći nikakve druge faktore, osim jednog – poštivanja ozloglašene „generalne linije" u danom trenutku. (208)

Fesenko i Fesenko (1955) identificiraju niz promjena kojima je to je nasilje nad jezikom rezultiralo. Javljaju se brojni neologizmi koji su odražavali nove društvene pojave, kao i brojne kratice. Dolazi do vulgarizacije standardnog jezika. Iz života i jezika izgnaju se cijele sfere djelovanja kao što su religiozna i mitološka, leksik vezan uz carski ustroj zemlje i život buržoazije. Jezik se osiromašuje unatoč brojnosti novih leksema. Kao posljedica neorganskih promjena, semantika se podvaja na službenu i narodnu; „radni entuzijazam masa" za ruskog građanina označava eksploataciju i prisilan rad u neljudskim uvjetima zbog straha od represija (Fesenko i Fesenko 1955, 206). Kako su ljudi pronalazili načine da prežive u novim uvjetima života tako je i jezik suptilno pronalazio svoj put unatoč prisilama kojima je podvrgnut. Koliko god je sovjetska vlast nastojala, ona nije mogla korjenito izmijeniti dubinsku strukturu jezika i njegovu težnju k prirodnom razvoju. Fesenko i Fesenko već 1955. prognoziraju smrt onoga sovjetskog što mora umrijeti, osobito brojnih „nakaznih" kratica, ali, podsjećaju, kratice su i prije Sovjeta postojale i njihova je brojnost i u drugim jezicima odraz duha epohe ekonomičnosti koja želi što brže što više toga izreći (1955, 200). Danas, šestdesetak godina kasnije itekako možemo potvrditi njihovu prognozu.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da se ta dubinska struktura nije promijenila niti kada govorimo o metaforičkim predodžbama ŽIVOTA. Najzastupljenije metafore koje smo identificirali na konceptualnoj razini niti se znatno razlikuju od istraženih metafora u ruskom suvremenom jeziku i drugim jezicima niti mogu biti temelj navodnog dubokog razdora među analiziranim djelima našeg korpusa. One pokazuju određenu fleksibilnost, koju primjećujemo posvećujući više pozornosti jezičnoj i komunikacijskoj razini, istražujući kako i na koju se komponentu stavlja fokus, i očigledno se mogu prilagoditi izražavanju različitih ideologija. Ipak, govoreći generalno, ŽIVOT se stabilno predočava pomoću skupine „glavnih" izvornih domena neovisno o (ne)slaganju s promjenama života koje je nametnuo staljinistički period. Štoviše, iako se potencijalno sve može ispolitizirati, većina identificiranih izvornih domena, što uključuje i specifične i/ili inovativne metafore, ne može se sama po sebi uopće smatrati determiniranom tim aspektom ljudskog iskustva[94]. Život jest prošao radikalne promjene, ali koncept ŽIVOTA, koji svojom kompleksnošću i važnošću poziva na širok spektar metaforičkih predodžbi nisu uspjeli u značajnoj mjeri deformirati sociopolitički invazivni utjecaji na iskustva ljudi. Zajedničko ljudsko i šire, dugo rusko kulturno nasljeđe autora više je povezivalo nego što su njihova sociopolitička uvjerenja razdvajala izabrana prozna djela perioda staljinizma u njihovu predočavanju ŽIVOTA.

[94] Jedine koje spadaju u kategoriju bile bi RAT, DRŽAVA i ROPSTVO.

6. Analiza romana *Sretna Moskva* pomnim čitanjem

6.1. Uvod

Roman *Sretna Moskva*, iako nikada dovršen, bio je pokušaj ispunjavanja zahtjeva socrealizma. Kao što smo naveli u poglavlju 5.2.4., književna kritika skeptična je po pitanju toga koliko je i sam Platonov ikada bio uvjeren u mogućnost stvaranja djela koje će zadovoljiti zahtjeve dizajna „nove Moskve“ jer oblik u kojem je roman naposljetku objavljen nakon raspada SSSR-a, teško da bi prošao cenzuru staljinističkog perioda. U svakom slučaju, od ostatka korpusa izdvaja ga upravo taj pokušaj prilagodbe. Ne u vidu prihvaćanja korekcija koje su prošla čak i „prosovjetska“ djela, nego u vidu nastojanja potpune transformacije svoga pisanja i, potencijalno, slike o sebi kao o piscu. Povrh toga, kao što smo utvrdili tijekom analize tekstova korpusnim pristupom, roman je specifičan i po svojevrsnoj suprotnosti u vidu najvišeg udjela pojavnica leme *žizn'* u odnosu na ukupan broj riječi teksta koji iznosi čak 0,48 % i najnižem udjelu pojavnica koje su dio strukture s metaforički upotrijebljenim izrazom koji ukazuje na metaforu ŽIVOTA – 58,15 % (za usporedbu vidi tablicu 13.). Stoga ćemo posvetiti više pozornosti metaforama upravo ovog djela.

Korpusno istraživanje pruža ograničen kontekst uporabe metaforičkih izraza. Premda je on dostatan za identifikaciju jezične metafore, njihovu kategorizaciju na konceptualnoj razini i identifikaciju komunikacijski svrhovitih uporaba, ograničen kontekst ne omogućuje dubinsko razumijevanje (ne)koherentnosti određene predodžbe, osobito kada je u tekstu dominantno nekoliko domena, niti nudi objašnjenje za komunikacijsku istaknutost upravo određenih metafora. Smatramo da o razvoju linija radnje i gradnji individualnih likova djela uvelike ovisi skladnost određene predodžbe ŽIVOTA, osjećaj „smislenosti“ sustava različitih metafora i da navedeni faktori pružaju uvid u razlog svrhovitosti nekih uporaba. Odlučili smo se stoga fokusirati na liniju radnje koja prati jednog lika i njegovu predodžbu ne samo ŽIVOTA izravno nego i koncepata koji su s njime povezani i potencijalno nude cjelovitiju sliku sustava predodžbi. Kao fokus takve analize izabrali smo liječnika i istraživača Sambikina, kojeg Kornienko opisuje kao predstavnika materijalističkog odnosa prema ljudskoj prirodi (2011). I zaista, kome bi takvo shvaćanje ljudske prirode prikladnije pristajalo nego kirurgu Sambikinu, čija se uspješnost, o kojoj nerijetko ovise

životi, ostvaruje upravo u vrsnom poznavanju sklopa i funkcija ljudskog tijela. U nastavku analiziramo jezik i koncepcije lika koji besmrtnost traži u leševima.

6.2. Sustav predodžbi

Očit izvor spoznaja o predodžbama o svijetu izraženih u jeziku fiktivnih likova njihov je govor. Međutim, jednako je vrijedan i jezik likova fokalizatora, odnosno osoba čija je fiktivna točka gledišta predstavljena (Leech i Short 2007, 140), stoga ćemo oboje uzeti u obzir.

Sambikin se u romanu prvi put javlja u petom poglavlju riječima koje postavljaju osnovu njegove predodžbe svijeta.

(1) *Nebrežnyj i nečistoplotnyj ot èkonomii svoego vremeni, Sambikin čuvstvoval mirovuju vnešnjuju materiju kak razdraženie sobstvennoj koži. On sledil za vsemirnym tečeniem sobytij den' i noč', i um ego žil v strahe svoej otvetstvennosti za vsju bezumnuju sud'bu veščestva*.[95]

‘Nemaran i neuredan od štednje svoga vremena, Sambikin je osjećao svjetsku vanjsku materiju kao nadraženost vlastite kože. On je pratio svjetski tijek događaja dan i noć i um je njegov živio u strahu od svoje odgovornosti za svu bezumnu sudbinu tvari.’[96]

Sambikinova predodžba svijeta izražena je kroz dvije neobične kolokacije – *mirovuju vnešnjuju materiju* i *bezumnuju sud'bu veščestva*. Obje nastoje u sebi sažeti izrazito fizički svijet, materijalnu racionalnost znanstvenog uma i, s druge strane, potpunu apstraktnost. Već je u samome pojmu materije sadržana određena ambivalentnost, s obzirom na njegovo filozofsko podrijetlo; „materija je u raznim filozofskim sustavima suprotnost duhu, razumu, svijesti, formi, ideji, dobru, Bogu, aktualnom bitku (kao čista potencija) ili, naprotiv, sekundarnim fenomenima svijesti kao izvorni prvotni bitak“ (Lebedev i Borodaj 2017). Bilo da Sambikina shvatimo u čisto filozofskom, čisto fizičkom ili pak svrhovito ambivalentnom smislu, možemo svesti materiju na ključan zajednički element predmetnosti. Uporaba glagola *čuvstvoval* povezuje dva koncepta različitih razina specifičnosti koji ipak dijele shemu – koža i materija obje su fizičke stvari, no dok kožu određene

[95] Svi su citati u ovome poglavlju preuzeti iz elektroničkog izdanja knjige *Sobranie sočinenij. Tom 4. Sčastlivja Moskva* (Platonov 1936/2011).
[96] Premda je Sretna Moskva objavljena na hrvatskom jeziku u prijevodu Irene Lukšić, koristili smo vlastite prijevode i pritom nastojali biti što doslovniji.

osobe karakterizira prostorna omeđenost, a osjećaj njezine nadraženosti neposredno iskustvo, svjetska vanjska materija prostorno je neomeđena i nemoguće ju je u cijelosti iskusiti – materiju je svijeta moguće osjećati kao nadraženost kože koliko i apstraktan koncept DOBROTE.

Pripisivanje agentivnosti umu glagolom *žil* i imenicom *otvetstvennosti* ostat će značajno za naglašenu mentalnu aktivnost lika. Ono što je neuobičajeno, ali i u skladu s prethodnom predodžbom MATERIJE kao nadraženosti kože, fraza je *bezumnuju sud'bu veščestva*. TVAR prolazi sličan proces kao i materija; koncept načelno predstavlja nešto fizičko, ali samo ga naša sposobnost reifikacije svrstava u kategoriju PREDMETA. Tvar je suštinski neomeđena, što u primjeru potencira izostanak specificirajućeg konteksta. Istovremeno, uz tvar se vežu izrazi *bezumnuju* i *sud'bu,* koji se prvenstveno odnose na čovjekovo postojanje i omogućuju personifikaciju predmetnog. Obje konceptualizacije svijeta, kao i fokusiranje na Sambikinovo tijelo – kožu – i njegov um, pokazuju tendenciju k fleksibilnosti granice među materijalnim i nematerijalnim i, štoviše, gotovo apstraktnom poimanju suštinski materijalnih koncepata.

Sambikin je u romanu uvelike prikazan kao determiniran svojom profesijom i istraživačkim interesima, čak i kada situacija takvo razmišljanje čini neobičnim. Opetovana uporaba medicinskih termina očekivano je sredstvo prikaza takvog poimanja i opisa svijeta. Iznenađuje stoga koliko je posve nemedicinskog leksika prisutno u opisu pacijenata, operacija i ljudskog tijela.

(2) *V živom soznanii Sambikina s točnym oščuščeniem vstala bolezn' rebënka, i on potër u sebja za uhom, išča šarovidnuju opuhol' – vtoruju bezumnuju golovu, v kotoroj sžimaetsja smertnyj gnoj*.

‘U živoj Sambikinovoj svijesti s točnim se osjećajem javi bolest djeteta i on se protrlja iza uha, tražeći okrugli tumor – drugu bezumnu glavu u kojoj se stišče smrtni gnoj.’

Sambikin shvaća tumor na dječakovoj glavi kao GLAVU[97]. Ta je glava zatim predočena kao SPREMNIK u kojemu se „stišče“ PREDMET – GNOJ, pri tome valja napomenuti i da pretraga osnovnog korpusa pokazuje da je fraza *smertnyj gnoj* inovativno platonovska. Utjecaj gnoja na glavu bolesnika opisan je kemijskim i anatomskim terminima da bi zatim djetetov um bio predočen kao SPREMNIK u kojem se nalazi SMRT.

[97] Predodžba je primjer jednokratne metafore (engl. *one-shot metaphor*; Lakoff i Turner 1989, 91–92).

(3) *Pereodevajas' i dumaja, on slyšal šum v svoem levom uhe – èto gnoj v golove rebënka himičeski razmyval i raz"edal poslednjuju kostjanuju plastinu, zaščiščavšuju ego mozg; v ume mal'čika sejčas uže steletsja tumannaja smert', žizn' deržitsja eščë pod zaščitoj kostjanoj plenki, no v nej ostalos' tolščiny ne bolee doli millimetra, i slabejuščaja kost' vibriruet pod naprjaženiem gnoja*.

‘Presvlačeći se i razmišljajući, čuo je šum u svom lijevom uhu – to je gnoj u glavi djeteta kemijski topio i nagrizao posljednju koštanu ploču koja mu je štitila mozak; u dječakovom umu već se proteže maglovita smrt, život se još uvijek drži pod zaštitom koštanog ovoja, ali od nje je ostalo debljine samo djelić milimetra i sve slabija kost vibrira pod pritiskom gnoja.’

Sambikin stapa materijalan pristup ljudskom tijelu i svođenje SMRTI na konkretnu stvar koja se nalazi u njemu s pripisivanjem agentivnosti SMRTI glagolom *steletsja* ‘proteže se’ i metaforizacijom izrazom *tumannaja*, temeljnog značenja ‘nejasan, neshvatljiv, neodređen’. Smrt također može nositi, kao što pokazuje metaforički izraz *nosit* u primjeru (6). Ravnopravna je agentivnost pripisana i ŽIVOTU glagolom *deržitsja* ‘drži se’. Štoviše, nizu je koncepata koji su dio scene LJUDSKOG TIJELA pripisana agentivnost.

(4) *On pristupil k vyborke kostnyh učastkov, v porah kotoryh tailsja gnoj. Instrument zvenel, kak pri holodnoj metalloobrabotke, Sambikin šël v udarah na oščup' – glubže ili mel'če, – na točnom čuvstve iskusstva; bol'šie glaza ego ostekleneli bez vlagi – emu nekogda bylo morgat', – blednye ščëki stali smuglymi ot sily krovi, prišedšej emu na pomošč' iz glubiny ego serdca.*

‘Počeo je s uzorkovanjem koštanih područja u čijim se porama skrivao gnoj. Instrument je zvonio, kao pri hladnoj obradi metala, Sambikin je išao udarcima na dodir – dublje ili finije – točnim osjećajem umjetnosti; njegove krupne oči caklile su se bez vlage – nije imao vremena treptati – blijedi su obrazi postali tamni od snage krvi koja mu je došla u pomoć iz dubine njegova srca.’

(5) *Mozg približalsja ...*

‘Mozak se približavao ...’

(6) *Sambikinu bylo jasno, čto razverstoe, s tysjačami rassečennyh sosuščih krovenosnyh sosudov, gorjačee, bezzaščitnoe telo bol'nogo žadno vbiralo v sebja streptokokkov otovsjudu – iz vozduha, a osobenno – iz instrumenta, kotoryj sterilizovat' načisto nevozmožno. Nužno bylo davno perejti na èlektričeskuju hirurgiju – vhodit' v telo i kosti čistym i mgnovennym sinim plamenem vol'tovoj dugi,*

– togda vsë čto nosit smert', samo budet ubito i novye streptokokki, proniknuv v rany, najdut v nih sožžennuju pustynju, a ne pitatel'nuju sredu.

'Sambikinu je bilo jasno da rastvoreno, s tisućama rasječenih sišućih krvnih žila, vruće, nezaštićeno tijelo bolesnika žedno je apsorbiralo u sebe streptokoke odasvud – iz zraka, a osobito – iz instrumenta koji je nemoguće potpuno sterilizirati. Bilo je potrebno već davno prijeći na električnu kirurgiju – ulaziti u tijelo i kosti čistim i trenutnim plavim plamenom električnog luka – tada će sve što nosi smrt samo biti ubijeno i novi streptokoki, proniknuvši u rane, naći će u njima spaljenu pustinju, a ne hranjivu sredinu.'

U primjeru (4) gnoju je dana agentivnost glagolom *tailsja* 'skrivao se', a krvi agentivnost frazom *prišedšej na pomošč'* 'koja je došla u pomoć', u primjeru (5) mozgu glagolom *približalsja* 'približavao se', u primjeru (6) krvnim žilama glagolskim pridjevom *sosuščih* 'sišućih', naposljetku, cijelo je tijelo predočeno kao agens pomoću fraze *žadno vbiralo* 'žedno je apsorbiralo'. Sambikinov je rad skalpelom na tijelu uspoređen prvo s hladnom obradom metala, što se specificira i udarcima (*šël v udarah* 'išao je udarcima'), a zatim primjer (6) predstavlja ideju primjene električnog luka (zanimljivu najavu laserske kirurgije), korištenog u elektrotehnici, u operaciji ljudskog tijela – oba pogleda otkrivaju izrazito materijalno poimanje čovjeka, svedenog na depersonalizirano tijelo – tvar kakva je i metal što se reže.

Sambikinov prvi susret s Moskvom, naslovnom junakinjom romana, također je određen fokusom na materijalno, tjelesno (ali ne i seksualno) svojstveno kirurgu.

(7) *Oni seli rjadom, i sredi rečej, slavy i privetstvij Sambikin jasno slyšal pul'saciju serdca v grudi Moskvy*.

'Sjeli su jedno kraj drugoga i među govorima, slavom i pozdravima Sambikin je jasno slušao pulsiranje srca u Moskvinim grudima.'

(8) *«Čelovečeskoe telo letalo v kakih-to pogibših tysjačeletijah nazad, – podumal Sambikin.*

'Ljudsko je tijelo letjelo u nekakvim mrtvim minulim tisućljećima. – pomislio je Sambikin.'

Kao što „traži" tumor pacijenta za svojim uhom i „čuje" buku gnoja, tako i „čuje" pulsiranje srca u Moskvinim prsima. Navedeni glagoli nisu metafore, upravo uporaba temeljnog značenja govori

o Sambikinovu doživljavanju tijela drugoga, tijela koje ne može biti osobno doživljeno. Tijelo je jednostavno okupirajuće i njegov se primat proteže izvan profesionalne domene, čineći iskustva Sambikina nekonvencionalnima kada znamo da je nemoguće čuti srce drugoga sjedeći pokraj njega. U primjeru (8) predodžba je također doslovna, iako imaginativna, prije nego što smo evoluirali u svoje današnje stanje, moglo bi se reći da smo letjeli, ali bitan je ovdje ponovno nekonvencionalan odabir ljudskog tijela kao agensa, a ne samog čovjeka. Čak je i Sambikinova uspješnost romantičnog odnosa s Moskvom narušena njegovom predodžbom čovjeka i tijela..

(9) *Tem bolee pridëtsja kak-to portit' eë telo, a mne žalko, lgat' den' i noč', čto ja prekrasnyj…*

'Tim više će trebati nekako kvariti njezino tijelo, a meni je žao, lagati dan i noć da sam prekrasan...'

Izraz (*pridëtsja*) *portit'* priziva ustaljenu, doduše kulturno zastarjelu frazu, *portit' devku* dosl. 'kvariti djevicu', to jest lišiti djevojku nevinosti, ali Sambikin naglašava problem kvarenja tijela, sada stavljenog u ulogu teme i predočenog kao PREDMETA KOJI ISPRAVNO RADI.

Važnost tjelesnog neporeciva je osnova Sambikinova viđenja svijeta – tijelo je shvaćeno kao „suština svakog čina" (*suščestvo vsjakogo dela).* Čovjeka, sebe samoga, naziva „tvari" i „pokusnom životinjom".

(10) *Sambikin zadumalsja, po svoemu obyknoveniju, nad žizn'ju veščestva – nad samim soboj; on otnosilsja sam k sebe kak k podopytnomu životnomu, kak k časti mira, dostavšejsja emu dlja issledovanija vsego celogo i nejasnogo.*

'Sambikin se zamislio, po svojoj navici, nad životom tvari – nad samim sobom; on se odnosio prema samom sebi kao prema pokusnoj životinji, kao prema dijelu svijeta koji mu je dan za istraživanje svega cijelog i nejasnog.'

Ekstremi znanstvene racionalnosti i materijalnosti, koje kirurg primjenjuje u neočekivanim sferama života, dobivaju suprotne vrijednosti upravo u poimanju onoga što bi povišena racionalnost i materijalizam trebali podčiniti sebi karakterističnim kategorijama. U ljudskom je tijelu, čini se, više od mesa u koje kirurg može zarezati.

(11) *On prišël, podavlennyj skorb'ju ustrojstva čelovečeskogo tela, sžimajuščego v svoih kostjah gorazdo bol'še stradanija i smerti, čem žizni i dviženija*.

‘On je prišao, pritisnut tugom ustroja ljudskog tijela koje je stiskalo u svojim kostima znatno više patnje i smrti nego života i kretanja.’

Osim jezične metafore *podavlennyj*, kojom se izriče emocija žalosti koju je izazivao ustroj ljudskog tijela, primjećujemo ponovno pripisivanje agentivnosti tijelu, koje „stišće“ u svojim kostima više patnje i smrti nego života i kretanja. Kao i u primjeru (3), gdje se SMRT predočava kao stvar u SPREMNIKU-UMU pacijenta – SMRT se sada kao PREDMET smješta unutar SPREMNIKA-TIJELA, ali agentivnost joj je ovdje oduzeta. PATNJA, SMRT, ŽIVOT i KRETANJE svode se na istu razinu konkretnosti i podčinjavaju granicama tijela unutar kojih se nalaze, to jest koje ih stišće.

Kombinacija nekoliko domena u sljedećem primjeru ukazuje na kompleksnost sustava predodžbi.

(12) *On hotel dobyt' dolguju silu žizni ili, byt' možet, eë večnost' iz trupov pavših suščestv.*

‘On je htio dobiti dugu silu života ili, možda, njegovu vječnost iz trupova palih stvorenja.’

S jedne strane, izrazom *silu* ŽIVOTU se pripisuje snaga koju prototipno imaju živa bića. S druge strane, izrazom *hotel dobyt'* ta se snaga života i njegova vječnost predočavaju kao PREDMET kojim je moguće manipulirati. Trupla su predočena kao SPREMNIK iz kojega se navedeni predmeti dobivaju i stoga u kojima se implicitno nalaze. Pri tome izraz *pavšie* za umrle ukazuje na metaforu ŽIVOT JE BORBA jer se izraz obično koristi za poginule u boju (MAS), a ništa u romanu ne potvrđuje da su spomenuta „stvorenja“ na kojima Sambikin eksperimentira doslovno tako umrla. Na metaforu BORBE donekle ukazuje i odabir izraza *gibeli* u primjeru (13) jer je njegovo temeljno značenje ‘smrt (prijevremena, nasilna i sl.)’ (MAS).

(13) *Posle, ispytyvaja èti počti pogasšie sledy na himičeskuju reakciju, na èlektroprovodnost', na dejstvie sveta, on otkryl, čto neizvestnoe veščestvo obladaet edkoj èner giej žizni, no byvaet ono tol'ko vnutri mërtvyh, v živyh ego net, v živyh nakaplivajutsja pjatna smerti – zadolgo do gibeli*.

‘Poslije, testirajući te skoro ugašene tragove na kemijsku reakciju, na električnu provodnost, na djelovanje svjetlosti, on je otkrio da nepoznata tvar ima kaustičnu energiju života, no ona postoji samo unutar mrtvih, u živima je nema, u živima se akumuliraju mrlje smrti – mnogo prije smrti.’

U truplima Sambikin nalazi tragove nepoznate tvari koja ima kaustičnu energiju života, dok se u živima skupljaju „mrlje“ smrti. Izrazom *pjatna* ‘mrlje’ apstraktnom se konceptu SMRTI još jednom pridaje predmetnost, ali ga se istovremeno i udaljava od medicinskog, znanstvenog shvaćanja. U istraživanju izvora besmrtnosti truplo prolazi isto prevrednovanje; metafora TIJELO (ili DIO TIJELA) JE SPREMNIK dobiva specifičnije značenje – TRUPLO je predočeno kao REZERVOAR u kojem se nalazi ŽIVOT, taj je život pod najvećim pritiskom, odnosno predočen kao TEKUĆINA.

(14) *... trup, okazyvaetsja, est' rezervuar naibolee napornoj, rezkoj žizni, hotja i na kratkoe vremja*.

‘... truplo, čini se, rezervoar je oštrog života pod najvećim pritiskom, makar samo na kratko vrijeme.’

Svoju inovativnu, osebujnu predodžbu TRUPLO JE REZERVOAR ŽIVOTA Sambikin dalje utočnjuje.

(15) *Issleduja točnee, razmyšljaja počti bespreryvno, Sambikin načinal soobražat', čto v moment smerti v tele čeloveka otkryvaetsja kakoj-to tajnyj šljuz i ottuda razlivaetsja po organizmu osobaja vlaga, jadovitaja dlja smertnogo gnoja, smyvajuščaja prah utomlenija, berežno hranimaja vsju žizn', vplot' do vysšej opasnosti*.

‘Istražujući detaljnije, razmišljajući skoro neprekidno, Sambikin je počeo shvaćati da se u trenutku smrti u tijelu čovjeka otvara nekakva tajna brana i odatle se razlijeva po organizmu osobita vlaga, otrovna za smrtni gnoj, koja ispire prah umora, koja se pažljivo čuvala cijeli život, sve do najviše opasnosti.’

(16) *On ponimal devstvennost' i moguščestvo toj mladenčeskoj vlagi, kotoraja omyvaet vnutrennost' čeloveka v moment ego poslednego dyhanija…*

‘On je shvaćao djevičanstvo i moć te mladenačke vlage koja pere unutrašnjost čovjeka u momentu njegova posljednjeg daha ...’

Smrt je okidač za otvaranje brane u tijelu odakle se razlijeva osobita vlaga – ŽIVOT – otrovna za smrtni gnoj, koja ispire prah umora i oblijeva unutrašnjost čovjeka. Problem u identifikaciji metafora Sambikinove predodžbe ŽIVOTA, SMRTI i TIJELA jest taj što iako mi razumijemo da ona ne može biti doslovna, i čitanje cijelog romana sugerira da niti Platonov nema u vidu (samo) znanstveno-fantastične scenarije, za Sambikina su njegova shvaćanja koncepata, odnosno pojava koje istražuje vrlo stvarne, doslovne. TIJELO je predočeno kao neistražena PRIRODA čiju geografiju

obilježavaju gudure u kojima se skriva ta brana, a brana je zatim dana agentivnost – mogućnost da škrto i vjerno drži život. Uz metaforu ŽIVOTA kao TEKUĆINE U SPREMNIKU, a podsjetimo taj je spremnik TIJELO, odnosno TRUPLO, sada se uvodi i metafora ELEKTRIČNE ENERGIJE – život ima naboj.

(17) *No gde tot šljuz v temnote, v telesnyh uščel'jah čeloveka, kotoryj skupo i verno deržit poslednij zarjad žizni?*

'No gdje je ta brana u tami, u tjelesnim gudurama čovjeka, koja škrto i vjerno drži posljednji naboj života?'

Predočavanje SMRTI kao agensa sustavno je i u ovoj sceni.

(18) *Tol'ko smert', kogda ona nesëtsja po telu, sryvaet tu pečat' s zapasnoj, sžatoj žizni, i ona razdaëtsja v poslednij raz kak bezuspešnyj vystrel vnutri čeloveka i ostavljaet nejasnye sledy na ego mërtvom serdce…*

'Samo smrt, kada se raznosi po tijelu, otkida taj pečat s rezervnog, stisnutog života i on se širi posljednji put kao neuspješni pucanj unutar čovjeka i ostavlja nejasne tragove na njegovu mrtvom srcu ...'

(19) *Ničto, krome smerti, ne otkryvaet ètogo istočnika, ètogo rezervuara – on zapečatan nagluho do samoj gibeli… No ja najdu ètu cisternu bessmertija…*

'Ništa, osim smrti, ne otvara taj izvor, taj rezervoar – on je čvrsto zapečaćen do same smrti ... No ja ću naći tu cisternu besmrtnosti ...'

Smrt se raznosi tijelom i otkida pečat s rezervoara u kojemu se nalazi rezervni, stisnuti život. Ona otvara izvor, zapečaćeni rezervoar. No osim personifikacije SMRTI, nastavlja se ovdje i predočavanje ŽIVOTA kao PREDMETA, točnije TEKUĆINE U SPREMNIKU, što potvrđuje i odabir izraza *istočnik*. Fokus se od TIJELA/TRUPLA sada sužava na nekakav nepoznat dio unutar njega koji služi kao SPREMNIK za život, pa za tu svrhu služe koncepti REZERVOARA, koji više nije izjednačen s cijelim truplom kao u primjeru (14), i CISTERNE. Život, u primjeru (18), u ulozi agensa, širi se i ostavlja tragove u tijelu čovjeka. Osim niza indirektnih metafora, direktnom je metaforom uspoređen i s (bezuspješnim) pucnjem. Rekli smo da je u primjeru (19) ŽIVOT predočen kao TEKUĆINA U CISTERNI, ali u biti je BESMRTNOST ta koja je konkretizirana kao TEKUĆINA (no što

je besmrtnost ako ne vječni život). Predočava se zatim i kao TVAR čijim je tragovima protkano svježe truplo, sada opet predočeno kao SPREMNIK vječnog života.

(20) *Svežij trup ves' pronizan sledami tajnogo zameršego veščestva, i každaja čast' mertveca hranit v sebe tvorjaščuju silu dlja ucelevših žit'.*

'Svježe truplo svo je protkano tragovima tajne zamrle tvari i svaki dio mrtvaca čuva u sebi stvaralačku snagu za one koji su preživjeli da žive.'

Mrtvi se, nalik sirovini, smatra Sambikin, mogu pretvoriti u snagu koja „hrani" žive.

(21) *Sambikin predpolagal prevratit' mërtvyh v silu, pitajuščuju dolgoletie i zdorov'e živyh.*

'Sambikin je namjeravao pretvoriti mrtve u snagu koja hrani dugovječnost i zdravlje živih.'

Naposljetku, pokazujući mehaničaru Sartoriusu ono što vidi kao „uzrok sveg života", Sambikin dušu izjednačava s prazninom između hrane i izmeta u crijevima.

(22) *Èta pustota v kiškah vsasyvaet v sebja vse čelovečestvo i dvižet vsemirnuju istoriju. Èto duša – njuhaj!*

'Ta praznina u crijevima usisava u sebe sve čovječanstvo i pokreće svjetsku povijest. To je duša – pomiriš!'

Praznina u crijevima agens je koji usisava i pokreće, da bi istovremeno apstraktni koncept DUŠE bio predočen kao PRAZNINA u dijelu tijela i, štoviše, konvencionalno vrijednosno nizak dio tijela, biološki doduše temeljan, pri čemu ironija teško da promiče čitatelju.

Sambikinovo viđenje svijeta determinirano je posvećenošću njegovoj profesiji. Interes k tijelu kao fascinantnom objektu rada i istraživanja, granična opsesija njime, utječe na privatnu sferu njegova života, koja je u romanu uvelike i potisnuta. Truplo – tijelo u svome najmaterijalnijem obliku, lišeno života i svega što čini čovjeka, centar je njegova viđenja svijeta. U tome su spremniku ili manjim spremnicima unutar njega – njegovima dijelovima – sadržani život i smrt. Smještanjem u tijelo, Sambikin apstraktne koncepte ŽIVOTA, i njegove ekstenzije VJEČNOG ŽIVOTA/BESMRTNOSTI, i SMRTI podvrgava snažnoj konkretizaciji – pojave (potencijalno) metafizičke naravi za kirurga su predmetni i potom podložne eksperimentima koliko i meso i kosti

na kojima operira. Centralnost koncepta TIJELA i konkretizacija ili, točnije rečeno, materijalizacija ŽIVOTA i SMRTI jezgra su Sambikinova sustava predodžbi. S jedne strane, to uopće nije neuobičajeno. Primarnost tjelesnog iskustva i nužnost konkretizacije apstraktnih i izuzetno kompleksnih koncepata ŽIVOTA i SMRTI u samim su temeljima ljudske misli, čak i ako u romanu nekada zalaze u ekstreme koje možemo pripisati profesionalnoj deformaciji lika. No Sambikinov sustav predodžbi karakterizira ujedno i nesvojstvenost vrlo materijalnog poimanja svega. Sustavno pripisivanje agentivnosti tijelu i njegovim dijelovima i apstraktnim konceptima ŽIVOTA i SMRTI, osobito uočljivo u opisima operacija kroz jarki kontrast s faktičnošću medicinske terminologije, nije u skladu s materijalističkom predodžbom. Implicitno negativne metafore SMRTI i ŽIVOTA čija uporaba nije objašnjiva u kontekstu materijalizma, kao što su one povezane s izrazima *tumannaja smert'* 'maglovita smrt' i *pavših suščestv* 'palih stvorenja', personifikacija TVARI izrazom *sud'bu veščestva* 'sudbinu tvari', doslovna uporaba glagola *slyšal* 'čuo je' za realno nečujna zbivanjima u tijelima drugih ljudi, koja za čitatelja ostaje ambivalentno fantastična, stvarna ili znak mentalne nestabilnosti, no neupitna za Sambikina – sve to pokazuje da Sambikin ne svodi uspješno apstraktne koncepte na (beživotnu) materiju, štoviše, sasvim neočekivano ono što samo po sebi jest materija, TVAR, TIJELO, TRUPLO, Sambikin uzdiže na razine neskladne s materijalističkim pogledom, negdje im pripisujući sposobnosti svojstvene čovjeku, negdje brišući granice između konkretnog i apstraktnog. Naposljetku, i prije no što Sartorius razočarano zaključi da je Sambikinovo istraživanje besmisleno, razumijevanje nam Sambikinova sustava metafora omogućuje da shvatimo da se kirurgov naizgled radikalni materijalizam urušava sam pod sobom jer ne može koegzistirati s istovremenom težnjom k rekonceptualizaciji onoga što jest materijalno.

6.3. Zaključak

Ako pogledamo tablicu 8. u kojoj navodimo sve metafore ŽIVOTA u romanu *Sretna Moskva* koje smo identificirali služeći se korpusnim pristupom, pomoću pretrage leme *žizn'*, vidimo da su kao specifičniji izvori preslikavanja koji koreliraju s više od jednom komunikacijski svrhovitom uporabom zabilježeni PUCANJ, PREDMET (TEKUĆINA) U SPREMNIKU i OSOBA[98]. Cilj je ovog dijela istraživanja bio, analizirajući roman metodom pomnog čitanja, utvrditi postoji li veza između dominantnih predodžbi ŽIVOTA, odnosno tvore li one koherentan sustav i što utječe na njegovo formiranje. Krenuli smo od hipoteze da na sklad sustava metafora i svrhovitost upravo određenih metafora uvelike utječe postojanje određenog lika, njegov cjelokupan sustav predodžbi, koje ne uključuju samo metafore, naravno, i razvoj linije radnje koja ga prati. Za fokalizatora smo odabrali kirurga Sambikina, kao predstavnika materijalizma i istraživača besmrtnosti. Analiza je potvrdila naše pretpostavke. Fokusirajući se prvenstveno na metafore, dokazali smo da istraživanje jezika fokalizatora, kirurga Sambikina, objašnjava da su navedene tri svrhovite metafore povezane i kako i zašto do tvorbe toga sustava dolazi. Pokazali smo da je za njegovo razumijevanje nužna i uloga metafore kojom se nismo bavili u korpusnom dijelu našeg istraživanja, točnije metafora TIJELA, to jest centralnost navedenog koncepta koji organizira ostale metafore sustava, uključujući i metafore ŽIVOTA. Opetovano naglašavanje svrhovitosti metafora PUCNJA, PREDMETA, odnosno TEKUĆINE U SPREMNIKU i personifikacije proizlazi iz predočavanja kompleksnih apstraktnih koncepata kao izričito materijalnih i podatnih medicinskim istraživanjima, s jedne strane, i preosmišljavanju tradicionalno posve materijalnih, neživih stvari kao agentivnih, kao i suptilnom, ali upornom opstanku neznanstvenog, nematerijalnog poimanja obaju tipova koncepata, s druge strane.

Time nismo objasnili kakav sustav tvore sve metafore ŽIVOTA u romanu, ali znatan smo dio sustava razjasnili, posebice onih koje smo korpusnom analizom identificirali kao komunikacijski svrhovite (v. Tablicu 8.). Ne možemo tvrditi da su (jedan od glavnih) lik(ova) i njegov svjetonazor jedini faktor koji determinira dominantnost određenih metafora u djelu. Kao što smo spomenuli u poglavlju 5.3., i sama tematika djela potencijalno je jedan od odlučujućih faktora. Međutim, analiza romana *Sretna Moskva* pomnim čitanjem s fokusom na jednog od glavnih fokalizatora pokazuje da on igra neporecivu važnu ulogu u tome koje će metafore biti česte,

[98] Predodžbene sheme PUTA, PREDMETA i SPREMNIKA koje su zajedničke svim tekstovima ovdje ćemo zanemariti.

svrhovite na više načina i hoće li postojati veze među naizgled nepovezanim metaforama određenog koncepta. Daljnja istraživanja mogla bi ponuditi konačno rješenje na pitanje koji su točno književni faktori odgovorni za pojave koje smo utvrdili i jesu li oni jednako primjenjivi za veći uzorak književnoumjetničkih tekstova s obzirom na njihove autore, period nastanka, žanr i sl.

Premda cilj ovog dijela istraživanja nije bila prosudba opravdanosti kategorizacije djela kao „antisovjetskog“ s obzirom na metafore ŽIVOTA i ostalim povezanim metaforama niti komparacija s prosovjetskim djelima, uzimajući u obzir analizirani sustav predodžbi, možemo primijetiti da bi mane i propast Sambikinova materijalizma, koje proizlaze iz predodžbi materijalnog i nematerijalnog, bile vrlo problematična za kanon socijalističkog realizma koji inzistira nadvladati sve probleme, stvoriti novog čovjeka i novi svijet.

7. Zaključak

Cilj je ovog rada bio istražiti metafore ŽIVOTA u odabranim proznim djelima ruske književnosti nastalima u periodu staljinizma primjenom prilagođenog trodimenzionalnog modela metafore. Željeli smo pronaći odgovore na pet istraživačkih pitanja. To su: mogućnost dominantne metafore ŽIVOTA na razini jednog djela, postojanje koherentne predodžbe ŽIVOTA na razini djela, sličnosti među metaforama ŽIVOTA na razini korpusa, sociopolitička motivacija sličnosti/razlika i utemeljenost kategorizacije djela kao „prosovjetskih" i „antisovjetskih" u kontekstu metaforičkih predodžbi ŽIVOTA u njima. Rad se sastojao od teorijskog i praktičnog dijela.

U teorijskom dijelu rada razradili smo teorijsko-metodološki okvir koji zagovara temeljne postavke kognitivnolingvističkog opisa jezika kao dijela sveopće ljudske kognicije kojeg oblikuju i koji oblikuje sva naša iskustva. Krenuli smo od teorije metafore kao jednog od važnih kognitivnih mehanizama koji nam pomaže u razumijevanju apstraktnih domena pomoću iskustveno dostupnijih, konkretnijih domena i funkcioniranju u svijetu. Naglasili smo važnost kulturnog iskustva zajednice, ali i individue u formiranju sustava znanja koji utječe na mogućnosti i izbore metaforičkog predočavanja apstraktnih koncepata. Jednake principe vidimo u književnosti, koja i kao fenomen nastaje kao produkt individualnih i kulturnih praksa, ali su i metafore u njoj ograničene općim ljudskim, uže kulturnim i individualnim autorskim kontekstom stvaranja.

Prihvaćajući osnovne ideje „klasične" teorije konceptualne metafore o razumijevanju jedne stvari pomoću druge i važnosti takve sposobnosti, prošli smo i korak zagovarajući trodimenzionalni model metafore. Prema trodimenzionalnom modelu metafora ima tri razine koje valja zasebno analizirati kako bi se dobili točni podaci i izveli utemeljeni zaključci unutar prikladnih kategorija, to su jezična, konceptualna i komunikacijska razina. Od trodimenzionalnog modela zadržali smo podjelu razina, iako podsjećamo da krute granice među razinama sustava u stvarnosti ne postoje i da razine uvijek u nekoj mjeri ovise jedna o drugoj. Takav nam je pristup omogućio da damo cjelovit prikaz metafora ŽIVOTA u korpusu, što podrazumijeva tri tipa podataka. Model omogućuje identifikaciju jezičnih metafora, koje smo proširili na razinu fraze, i oblika njihove jezične manifestacije. Izmjenom pristupa konceptualnoj razini u vidu primjene spoznaja kognitivne gramatike omogućili smo identifikaciju izvornih domena preslikavanja, od njihove više, tj. shematičnije do niže, tj. specifičnije razine organizacije. Konačno, analiza komunikacijske razine,

koju smo definirali u terminima svrhovite uporabe metafora, omogućuje identificirati uporabe koje se ističu u diskursu, odnosno imaju tendenciju privući pozornost.

U praktičnom dijelu rada primijenili smo prikazanu prilagođenu metodu pri analizi osam ruskih proznih djela nastalih u vrijeme staljinizma. Primjenom korpusnog alata NKRJ, istraživali smo metafore koje postoje na razini rečenica u kojima se javlja pojavnica leme *žizn',* tj. *život*. Za svaki smo tekst pružili kontekst njegova nastanka koji pomaže shvatiti kako ga je i zašto vlast tretirala na određen način, tj. zašto je dobilo oznaku „prosovjetskog"/„antisovjetskog". Analiza je uključivala identifikaciju jezičnih izraza koji su upotrijebljeni metaforički i njihovu podjelu na indirektne i direktne metafore. Očekivano, direktne su se metafore pokazale iznimno rijetkima u odnosu na indirektne. Analizom konceptualne razine, služeći se jezičnim podacima i tumačeći ih u skladu s postavkama kognitivne gramatike, identificirali smo metaforičke predodžbe ŽIVOTA. U posljednjem koraku analize utvrdili smo koji su oblici jezičnih metafora zastupljeni u tekstu, njihovu potencijalnu inovativnost i tekstualne uzorke uporaba koji ukazuju na svrhovitost. Podatke dobivene analizom komunikacijske razine uvijek smo povezivali s identificiranima izvornim domenama, pokazujući koje su od njih komunikacijski istaknute. Utvrdili smo da ne postoji jedna dominanta metafora ŽIVOTA na razini djela, iako komunikacijska razina ukazuje na istaknutost određenih domena u odnosu na druge. Pokazali smo da su metafore najviših razina, kao što su SPREMNIK, PUT, PREDMET (i specifičnija PREDMET U/IZVAN SPREMNIKA) i personifikacija, jednako zastupljene u svim tekstovima korpusa. Na nižim razinama u većini su djela zastupljene metafore PUTOVANJA, DRAGOCJENOG PREDMETA, VODE i SUKOBA. Visoko specifične i ujedno inovativne predodžbe imaju tendenciju biti rijetke i korelirati s jednim djelom. Utvrdili smo da iako postoje razlike između djela u smislu isticanja različitih komponenti metaforičke predodžbe i iako određene odabire valja tumačiti u kontekstu zahtjeva kanona socijalističkog realizma, većina je metafora koje se javljaju u korpusu objašnjiva zajedničkim ljudskim iskustvom, širom ruskom kulturnom tradicijom i, osobito na nižim razinama predodžbe, autorskom individualnošću, koja također ne pokazuje znakove sociopolitičke motivacije. Unatoč velikim izmjenama ruskog života i jezika koje su se odvile u odabranom periodu, temeljni se sustav metaforičkih predodžbi ŽIVOTA iz kojega su i autori analiziranih djela morali crpiti ne razlikuje značajno od suvremenog Zapadnog niti se rascijepio na dva suprotstavljena sustava koji bi poduprli osudu jedne skupine i pohvalu druge skupine izabranih djela. Najzastupljenije su metafore ŽIVOTA u korpusu pokazale stabilnost

i opstojnost sustava predodžbi koju čak niti jedan od najekstremnijih perioda moderne povijesti nije uspio radikalno promijeniti. U šestom smo poglavlju primijenili metodu pomnog čitanja na jedno djelo kako bismo potvrdili zaključak o koherentnosti sustava koji tvore različite konceptualne metafore ŽIVOTA na razini djela, što smo oprezno iznijeli na temelju korpusnog pristupa, tj. vrlo ograničenog konteksta. Analizom smo potvrdili zaključak, ali i potrebu za primijenjenom metodom kada želimo utvrditi uzorke svrhovitosti upravo određenih metafora, uključujući i shematične i specifične predodžbe, kao i utvrditi postoji li veza među i sklad sustava naizgled nepovezanih metafora ŽIVOTA, što se tek može nazirati u korpusnom pristupu. Pokazali smo da iako opće kulturno iskustvo uvijek služi kao pozadinsko ograničenje, posebice na višim razinama, drugi faktori kao što su autorska gradnja jednog od glavnih likova i istaknute linije radnje s kojima je povezan izuzetno su važni za razumijevanje uzroka komunikacijske istaknutosti određenih domena i postojanja veza među različitim metaforama određene ciljne domene koje, kao što je naša analiza pokazala, pružaju i cjelovitije shvaćanje svake zasebne metafore.

Na teorijsko-metodološkoj razini znanstveni doprinos istraživanja sastoji se u prilagodbi trodimenzionalnog modela metafore kojom se:

a) poštuje jedna teorija značenja – kognitivnolingvističko shvaćanje jezika kao utemeljenog u našim kognitivnim sposobnostima, čime se osigurava i metodološki sklad
b) model dopunjuje elementima, poglavito na komunikacijskoj razini, koji omogućuju detaljniju analizu i cjelovit, balansiran opis fenomena konceptualne metafore.

Na praktičnoj razini rad ostvaruje sljedeće doprinose:

a) pokazuje primjenu predložene metode
b) bavi se dosad neistraženim metaforama ŽIVOTA u ruskoj prozi staljinističkog perioda
c) dokazuje postojanje važnog elementa srodnosti između „prosovjetskih“ i „antisovjetskih“ djela
d) pokazuje vrijednost istraživanja književnih djela (jednim dijelom i onih koje se nerijetko zanemaruje zbog njihove umjetničke kvalitete) kroz prizmu kognitivne lingvistike, koja književnoteorijskim spoznajama pruža čvršće temelje, pozicionirajući istraživani fenomen u okvir sačinjen od niza lokalnih i globalnih faktora koji sačinjavaju primjeren opis jezika.

Daljnja istraživanja mogla bi utvrditi jesu li nove društvene pojave u staljinističkom periodu zemlje, odnosno novi koncepti uopće imali ulogu u metaforičkoj konceptualizaciji drugih domena

u književnom diskursu perioda i postoji li u tome pogledu temelj za podjelu djela u skladu s procjenom vlasti. Nadalje, valjalo bi istražiti što jest, ako to već nije uži kulturni kontekst, determinirajući faktor pri odabiru i sklonosti k određenoj izvornoj domeni kako metafora ŽIVOTA tako potencijalno i drugih ciljnih domena u određenom književnom djelu. Naše istraživanje ukazuje na ulogu glavnih likova, no tvrdnju bi trebalo provjeriti uključivanjem većeg broja djela u analizu, kao i istraživanjem drugih elemenata koji sačinjavaju književno djelo. Naposljetku, valjalo bi i više pozornosti posvetiti onome od čega je dugo zazirala književna kritika. Suvremeni razvoji u teoriji konceptualne metafore naglasili su važnost kulturne specifičnosti, stvarne uporabe i vratili fokus na jezik, no čini se da, barem kada se govori o književnom diskursu, utjecaj individualnih iskustava na preferenciju određenih metaforičkih konceptualizacija zaslužuje znatno više pozornosti.

Izvori i literatura

Kontrolni korpus

Hrvatski jezični portal. https://hjp.znanje.hr/.

Malyj akademičeskij slovar'. https://lexicography.online/explanatory/mas/.

Nacional'nyj korpus russkogo jazyka. https://ruscorpora.ru/.

Slovar' sinonimov russkogo jazyka. https://gufo.me/dict/synonyms.

Tolkovyj slovar' Efremovoj. https://lexicography.online/explanatory/efremova/.

Tolkovyj slovar' Dalja. https://lexicography.online/explanatory/dal/.

Tolkovyj slovar' Kuznecova. https://gufo.me/dict/kuznetsov.

Tolkovyj slovar' Ožegova. https://lexicography.online/explanatory/ozhegov/.

Tolkovyj slovar' Ušakova. https://lexicography.online/explanatory/ushakov/.

Izvori

Aldanov, Mark Aleksandrovič. 1930. *Begstvo*. https://ruscorpora.ru/.

Aldanov, Mark Aleksandrovič. 1930. Predislovie. *Begstvo*. Lib.ru/Klassika. http://az.lib.ru/a/aldanow_m_a/text_0060.shtml.

Fadeev, Aleksandr Aleksandrovič. 1943–1951. *Molodaja gvardija*. https://ruscorpora.ru/.

Gor'kij, Maksim. 1906. *Mat'*. Internet–biblioteka Alekseja Komarova. 1996–2019. https://ilibrary.ru/text/1485/p.1/index.html.

Novikov-Priboj, Aleksej Silyč. 1936–1944. *Kapitan pervogo ranga*. https://ruscorpora.ru/.

Online Biblija. Kršćanska sadašnjost. https://biblija.ks.hr/.

Osorgin, Mikhail Andreevič.1932. *Svidetel' istorii*. https://ruscorpora.ru/.

Ostrovskij, Nikolaj Alekseevič. 1930–1934. *Kak zakaljalas' stal'*. https://ruscorpora.ru/.

Panova, Vera Fëdorovna. 1947. *Kružiliha*. https://ruscorpora.ru/.

Pasternak, Boris Leonidovič. 1945–1955. *Doktor Živago*. https://ruscorpora.ru/.

Platonov, Andrej Platonovič. 1936. *Sčastlivaja Moskva*. https://ruscorpora.ru/.

Platonov, Andrej Platonovič. 2011. *Sčastlivaja Moskva*. Sobranie sočinenij, Tom 4. Moskva: Vremja. https://traumlibrary.ru/book/platonov-ss08-04/platonov-ss08-04.html#s001.

Literatura

Afiani, Vitalij Ju. 2001. „Vstupitel′naja stat′ja.“ U *‘A za mnoju šum pogoni…’: Boris Pasternak i vlast´, 1956–1972*, uredili Vitalij Ju. Afiani i Natal'ja G. Tomilina. niv.ru. Pristupljeno: 15. veljače 2022. http://pasternak.niv.ru/pasternak/dokumenty/pasternak-i-vlast/vstupitelnaya-statya-afiani.htm.

Anisarova, Ljudmila A. 2012. *Novikov-Priboj. Žizn' zamečatel'nyh ljudej*. Moskva: Molodaja gvardija. Biblioteka élektronnoj literatury v formate fb2. https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%90/anisarova-lyudmila-anatoljevna/novikov-priboj#sec_22.

Aristotel. *O pjesničkom umijeću*. Preveo: Zdeslav Dukat, 2005. Zagreb: Školska knjiga.

Aristotel. *Retorika*. Preveo: Marko Višić, 1989. Zagreb: ITP “Naprijed”.

Arutjunova, Nina D. 1990. „Metafora i diskurs.“ U *Teorija metafory*, uredili N. D. Arutjunova i M. A. Žurinskaja. Moskva: Progress.

Avdeenko, Aleksandr O. 1991. *Nakazanie bez prestuplenija*. Moskva: Sovetskaja Rossija. https://coollib.com/b/367570-aleksandr-ostapovich-avdeenko-nakazanie-bez-prestupleniya.

Badryzlova, Julija G, Ekaterina V. Isaeva, Ruslan Dž. Kerimov, Natalija G. Šehtman. 2013. „Pravila primenenija procedury lingvističeskoj identifikaciji metafory (MIPVU) v russkojazyčnom korpuse: lingvokognitivnyj opyt (utočnenija i dopolnenija).“ *Gumanitarnyj vektor. Serija: Filologija, vostokovedenie*, br. 4 (36), 19–29. https://cyberleninka.ru/article/n/pravila-primeneniya-protsedury-lingvisticheskoy-identifikatsii-metafory-mipvu-v-russkoyazychnom-korpuse-lingvokognitivnyy-opyt.

Balašova, Ljubov' V. 1998. *Metafora v diahronii (na materiale russkogo jazyka XI – XX vekov)*. Saratov: Saratov. un–t.

Balašova, Ljubov' V. 2011. *Istorija russkoj metafory. Kognitivnyj aspekt*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.

Balašova, Ljubov' V. 2014. *Russkaja metafora. Prošloe, nasotjaščee, buduščee*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.

Baranov, Anatolij N. 2003. „Metaforičeskie modeli kak diskursivnye praktiki.“ U *Izvestija RAN. Serija literatury i jazyka*, br. 6.

Baranov, Anatolij N. 2008. „Ot personifikaciii mira k depersonifikacii čeloveka et vice versa (metafori v romanah A. Platonova ‘Čevengur’ i ‘Sčastlivaja Moskva’).“ *Izvestija Rossijskoj akademii nauk, Serija literatury i jazyka* 67, br. 4, 41–52.

Baranov, Anatolij N. 2014. *Deskriptornaja teorija metafory*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.

Baranov, Georgij S. 1994. „Rol′ metafory v teoretičeskom poznanii i reprezentacii social′noj real′nosti: (filosofskij analiz).“ Dokt. disert., Novosib. gos. un-t.

Barcelona, Antonio. 2003. „On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor.“ *Metaphor and metonymy at the crossroads. A cognitive perspective*, uredio Antonio Barcelona, 31–58. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Belaj, Branimir i Goran Tanacković Faletar. 2013. „Kognitivna gramatika u kontekstu konstrukcijskih modela.“ *Filologija*, br. 62, 17–65. https://hrcak.srce.hr/117054.

Biber, Douglas. 2011. „Corpus linguistics and the study of literature. Back to future?“ *Scientific study of literature* 1, br. 1, 15–23. John Benjamins Publishing Company.

Black, Max. 1954. „Metaphor“. *Proceedings of the Aristotelian society*, br. 55, 273–294. http://www.jstor.org/stable/4544549.

Bovair, Susan i David Kieras. 1985. „A guide to propositional analysis for research on technical prose.“ U *Understanding expository text*, uredili Bruce K. Britton i John B. Black. 315–362. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bowdle, Brian F. i Dedre Gentner. 2005. „The career of metaphor.“ *Psychological review* 112, br. 1, 193–216. https://doi.org/10.1037/0033-295X.112.1.193.

Brooke-Rose, Christina. 1958. *A grammar of metaphor*. London: Mercury.

Bykov, Dmitrij L. 2007. „Glava XLV. Rasprava.“ *Boris Pasternak. Serija ŽZL*. http://pasternak.niv.ru/pasternak/bio/bykov-pasternak-zhzl/glava-xlv-rasprava.htm

Bykov, Dmitrij L. 2012. „Vera Panova.“ *Diletant* 7, br. 7 (lipanj 2012). Pristupljeno 17. ožujka 2022. http://www.limonow.de/myfavorites/DB_DILETANT.html#2012.07.

Cameron, Lynne i Alice Deignan. 2003. „Combining large and small corpora to investigate tuning devices around metaphor in spoken discourse.“ *Metaphor and symbol* 18, br. 3, 149–160. https://doi.org/10.1207/S15327868MS1803_02.

Cameron, Lynne i Alice Deignan. 2006. „The emergence of metaphor in discourse.“ *Applied linguistics* 27, br. 4, 671–690. https://doi.org/10.1093/applin/aml032.

Cameron, Lynne i Juurd Stelma. 2004. „Metaphor clusters in discourse.“ *Journal of applied linguistics*, br. 1.2, 107–136. https://doi.org/10.1558/japl.v1.i2.107.

Cameron, Lynne i Robert Maslen. 2010. „Identifying metaphors in discourse data“. U *Metaphor analysis: research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*, uredili Lynne Cameron i Robert Maslen. London/Oakville: Equinx.

Cameron, Lynne. 2003. *Metaphor in educational discourse*. London: Continuum.

Cameron, Lynne. 2007. „Patterns of metaphor use in reconciliation talk.“ *Discourse & society*, 18 br. 2, 197–222. https://doi.org/10.1177/0957926507073376.

Cameron, Lynne. 2010. „The discourse dynamics framework for metaphor.“ *Metaphor analysis: research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*, uredili Lynne Cameron i Robert Maslen. London/Oakville: Equinx.

Charteris-Black, Jonathan. 2004. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan

Charteris-Black, Jonathan. 2005. *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor*. Basingstoke & New York: Palgrave–MacMillan.

Charteris-Black, Jonathan. 2007. *The communication of leadership: the design of leadership style*. London & New York: Routledge

Charteris-Black, Jonathan. 2011. *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor* (2. izdanje). Basingstoke & New York: Palgrave–MacMillan

Charteris-Black, Jonathan. 2012. „Forensic deliberations on ‘purposeful metaphor’.“ *Metaphor and the social world* 2, br. 1, 1–21. https://doi.org/10.1075/msw.2.1.01cha.

Cienki, Alan i Cornelia Müller. 2008. *Metaphor and gesture*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Cienki, Alan. 1995. „The semantics of possessive and spatial constructions in Russian and Bulgarian: a comparative analysis in cognitive grammar.“ *The Slavic and East European journal*, 39, br. 1, 73–114. https://doi.org/10.2307/308693.

Cienki, Alan. 1999. „Some properties and groupings of image schemas.“ *Lexical and syntactical constructions and the construction of meaning proceedings of the bi–annual ICLA meeting in Albuquerque, July 1995*, uredili Marjolijn H. Verspoor, Kee Dong Lee, Eve Sweetser, 3–15. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Clausner, Timothy C. i Alan Croft. 1999. „Domains and image schemas.“ *Cognitive linguistics* 10, br. 1, 1–31. https://doi.org/10.1515/cogl.1999.001.

Colin, Andrew Guershoon. 1957. „Mark Aldanov: an appreciation and a memory.“ *The Slavonic and East European review* 36, br. 86, 37–57. http://www.jstor.org/stable/4204904.

Croft, William i D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Croft, William i Esther J. Wood. 2000. „Construal operations in linguistics and artificial intelligence.“ U *Meaning and cognition: a multidisciplinary approach*, uredila Liliana Albertazzi, 51–78. Amsterdam: John Benjamins.

Croft, William. 2001. *Radical construction grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Černyšëv, Andrej. 1991. „Gumanist, ne verivšij v progress.“ *M. A. Aldanov. Sobranie sočinenij v šesti tomah*, Tom 1, 3–32. Moskva: Pravda

Čudinov, Anatolij P. 2001. *Rossija v metaforičeskom zerkale: kognitivnoe issledovanie političeskoj metafory (1991–2000).* Ekaterinburg: Ural. un–t.

Čudinov, Anatolij P. 2003. *Metaforičeskaja mozaika v sovremennoj političeskoj kommunikacii*. Ekaterinburg: Ural. un–t.

David, Oana, George Lakoff i Elise Stickles. 2016. „Cascades in metaphor and grammar. A case study of metaphors in the gun debate.“ *Constructions and frames* 8, br. 2, 214–255. 10.1075/cf.8.2.04dav.

Deeva, Natal'ja V. 2011. „Koncept ‘Žizn'’: ponjatijnaja i simvoličeskaja sostavljajuščie.“ *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Lingvistika i mežkul'turnaja kommunikacija* 9, br. 2, 83–89. https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-zhizn-ponyatiynaya-i-simvolicheskaya-sostavlyayuschie.

Deignan, Alice. 2005. *Metaphor and corpus linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.

Dobrenko, Evgeny. 2011. „Socialist realism.“ U *The cambridge companion to twentieth–century russian literature*, uredili Evgeny Dobrenko i Marina Balina, 97–113. New York: Cambridge University Press.

Dorst, Aletta G. 2011. „Metaphor in fiction: language, thought and communication.“ Dokt. disert., Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Družinina, Alëna V. 2009. „‘Molodaja gvardija’: literaturnyj obraz i dokumental′nye svidetel′stva.“ *Vestnik Čeljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, br. 16, 145–150. https://cyberleninka.ru/article/n/molodaya-gvardiya-literaturnyy-obraz-i-dokumentalnye-svidetelstva-1.

Easterlin, Nancy. 2013. „The functions of literature and the evolution of extended mind.“ *New literary history: a journal of theory and interpretation* 44, br. 4, 661–682. 10.1353/nlh.2013.0032.

Eaton, Katherine B. 2004. *Daily life in the Soviet Union*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.

Èlektronnyj naučnyj arhiv UrFU. 2004. http://hdl.handle.net/10995/213.

Fesenko, Andrej i Tat'jana Fesenko. 1955. *Russkij jazyk pri Sovetah*. New York: Rausen Bros.

Fillmore, Charles J. 1976. „Frame semantics and the nature of language.“ *Annals New York Academic of sciences*. 20–32. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1976.tb25467.x.

Fillmore, Charles J. i Paul Kay. 1993. *Construction grammar coursebook: chapters 1 thru 11*. Berkeley: University of California at Berkeley.

Fillmore, Charles J., Paul Kay i Mary Kay O’Connor. 1988. „Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of let alone.“ *Language* 64, br. 3, 501–538. https://doi.org/10.2307/414531.

Forceville, Charles J. i Eduardo Urios-Aparisi. 2009. *Multimodal metaphor*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Forceville, Charles J. i Thijs Renckens. 2013. „The GOOD IS LIGHT and BAD IS DARK metaphor in feature films.“ *Metaphor and the social world* 3, br. 2, 160–179. https://doi.org/10.1075/msw.3.2.03for.

Freeman, Donald C. 1993. „According to my bond: king Lear and re–cognition.“ *Language and literature* 2, br. 1, 1–18. https://doi.org/10.1177/096394709300200101.

Freeman, Donald C. 1995. „Catch[ing] the nearest way: Macbeth and cognitive metaphor.“ *Journal of pragmatics* 24, br. 6, 689–708. https://doi.org/10.1016/0378-2166(95)00015-K.

Freeman, Donald C. 1999. „'The rack dislimns': schema and metaphorical pattern in Antony and Cleopatra.“ *Poetics today* 20, br. 3, 443–460. http://www.jstor.org/stable/1773274.

Freeman, Margaret H. 1995. „Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe.“ *Journal of pragmatics* 24, br. 6, 643–566. https://doi.org/10.1016/0378-2166(95)00006-E.

Freeman, Margaret H. 2007. „Cognitive linguistic approaches to literary studies: state of the art in cognitive poetics.“ U *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, uredili Dirk Geeraaerts i Hubert Cuyckens, 1175–1202. New York: Oxford University Press.

Gak, Vladimir G. 1988. „Metafora universal′naja i specifičeskaja.“ U *Metafora v jazyke i tekste*, uredila V. N. Telija, 11–26. Moskva: Nauka.

Gavins, Joanna i Gerard Steen. 2003. *Cognitive poetics in practice*. London: Routledge.

Geeraerts, Dirk i Hubert Cuyckens. 2007. „Introducing cognitive linguistics.“ U *The Oxford handbook of cognitive lingustics*, uredili Dirk Geeraerts i Hubert Cuyckens, 3–21. New York: Oxford University Press.

Geld, Renata i Mateusz-Milan Stanojević. 2018. *Strateško konstruiranje značenja riječju i slikom. Konceptualna motivacija u ovladavanju jezikom*. Zagreb: Srednja Europa.

Gentner, Dedre. 1982. „Are scientific analogies metaphors?“ U *Metaphor: problems and perspectives*, uredio David S. Miall, 106–132. Harvester Press Ltd.

Gibbs, Raymond W. 1992. „What do idioms really mean?“ *Journal of memory and language* 31, br. 4, 485–506. https://doi.org/10.1016/0749-596X(92)90025-S.

Gibbs, Raymond W. 2006. „Metaphor interpretation as embodied simulation.“ *Mind & language*, 21, br. 3, 434–458. https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2006.00285.x.

Gibbs, Raymond W. 2011. „Are ‘deliberate’ metaphors really deliberate? A question of human consciousness and action.“ *Metaphor and the social world* 1, br. 1, 26–52. https://doi.org/10.1075/msw.1.1.03gib.

Gibbs, Raymond W. 2013. „The real complexities of psycholinguistic research on metaphor.“ *Language sciences* 40, 45–52. https://doi.org/10.1016/j.langsci.2013.03.001.

Gibbs, Raymond W. Paula Lenz Costa Lima, Edson Francozo. 2004. „Metaphor is grounded in embodied experience.“ *Journal of pragmatics* 36, br. 7, 1189–1210. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.009.

Gibbs, Raymond W., Julia M. Kushner i W. Rob Mills. 1991. „Authorial intentions and metaphor comprehension.“ *Journal of psycholinguistic research* 20, br. 1, 11–30. https://doi.org/10.1007/BF01076917.

Glucksberg, Sam i Catrinel Haught. 2006. „On the relation between metaphor and simile: when comparison fails.“ *Mind & language* 21, br. 3, 360–378. https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2006.00282.x.

Goatly, Andrew. (1997) 2005. *The language of metaphors*, ponovljeno izdanje. Taylor & Francis e–Library

Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.

Gorškova, Tat'jana M. 2015. „Koncept žizn' v konceptosfere russkogo fol'klora.“ *Vestnik Nižegorodskogo universiteta im. N. I. Lobačevskogo* 2, br. 2, 366–370. https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-zhizn-v-kontseptosfererusskogo-folklora.

Grady, Joseph E. 1997. „Foundations of meaning: primary metaphors and primary scene.“ Dokt. disert. https://escholarship.org/uc/item/3g9427m2.

Hamilton, Craig. 2002. „Conceptual integration in Christine de Pizan’s *City of Ladies*.“ U *Cognitive stylistics. Language and cognition in text analysis*, uredili Elena Semino i Jonathan Culpeper, 1–22. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hanks, Patrick. 2006. „Metaphoricity is gradable.“ U *Corpus–based approaches to metaphor and metonymy*, uredili Anatol Stefanowitsch i Stefan Th. Gries. 17–35. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Harrison, Chloe, Louise Nuttall, Peter Stockwell i Wenjuan Yuan, ur. 2014. *Cognitive grammar in literature*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Harrison, Chole. 2017. *Cognitive grammar in contemporary fiction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hedblom, Maria M. 2020. *Image schemas and concept invention. Cognitive, logical, and linguistic investigations*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47329-7.

Johnson, Mark. 1987. *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason.* Chicago/London: University of Chicago Press.

Jäkel, Olaf. 1999. „Kant, Blumenberg, Weinrich: some forgotten contributions to the cognitive theory of metaphor.“ U *Metaphor in cognitive linguistics. Selected papers from the 5th international cognitive linguistics conference, Amsterdam, 1997*, uredili Raymond W. Gibbs, Jr. i Gerard J. Steen, 9–27. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kaganovsky, Lilya. 2004. „How the soviet man was (un)made.“ *Slavic review* 63, br. 3, 577–596. https://doi.org/10.2307/1520345.

Kaljuga, Marika. 2020. *Russian prepositional phrases. A cognitive linguistic approach*. Singapore: Springer, Springer Nature.

Kant, Immanuel. 2022. *Kritika moći suđenja*. Preveo: Viktor Sonnenfeld. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Gale encyclopedia of medicine. n. d. "keratosis pilaris." Pristupljeno: 22. travnja 2022. https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/keratosis+pilaris.

Kimmel, Michael. 2005. „From metaphor to the mental sketchpad. Literary macrostructure and compound image schemas in ‘Heart of Darkness’.“ *Metaphor and Symbol* 20, br. 3, 199–238. https://doi.org/10.1207/s15327868ms2003_3.

Kolesov, Vladimir V. 2002. „‘Sud'ba’ i ‘sčast'e’ v russkoj mental'nosti.“ *Serija „Mysliteli“, Razmyšlenija o filosofii na perekrëstke vtorogo i tret'ego tysjačeletij*. anthropology.ru. Pristupljeno: 18. siječnja 2022. http://anthropology.ru/ru/text/kolesov–vv/sudba–i–schaste–v–russkoy–mentalnosti.

Kornienko, Natal'ja V. 2011. „Komentarii.“ *Andrej Platonovič Platonov. Tom 4. Sčastlivaja Moskva. Sobranie sočinenij*. Moskva: Vremja. https://traumlibrary.ru/book/platonov-ss08-04/platonov-ss08-04.html#c001.

Kövecses, Zoltan. 2000. *Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling*. Cambridge University Press.

Kövecses, Zoltan. 2005. *Metaphor in culture: universality and variation*. New York: Cambridge University Press.

Kövecses, Zoltan. 2010. *Metaphor: a practical introduction*. Oxford University Press.

Kövecses, Zoltan. 2013. „The metaphor–metonymy relationship: correlation metaphors are based on metonymy.“ *Metaphor and Symbol* 28, br. 2, 75–88. http://dx.doi.org/10.1080/10926488.2013.768498.

Lakoff, George i Mark Johnson. (1980) 2003. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, George i Mark Johnson. 2015. *Metafore koje život znače*. Prevela: Anera Ryznar. Zagreb: Disput.

Lakoff, George i Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.

Lakoff, George i Mark Turner. 1989. *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Lakoff, George. 1987a. *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind.* Chicago: Chicago University Press.

Lakoff, George. 1987b. „Image metaphors.“ *Metaphor and symbolic activity* 2, br. 3, 219–222. https://doi.org/10.1207/s15327868ms0203_4.

Lakoff, George. 1990. „The invariance hypothesis: is abstract reason based on image schemas?“ *Cognitive linguistics* 1, br. 1, 39–74. https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.1.39.

Lakoff, George. 1993. „The contemporary theory of metaphor.“ U *Metaphor and thought*, 2. izd, uredio Andrew Ortony, 202–251. Cambridge: Cambridge University Press.

Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1: Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, Ronald W. 1990. „Subjectification.“ *Cognitive linguistics* 1, br. 1, 5–38. https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.1.5.

Langacker, Ronald W. 1991. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Vol. 2: descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.

Langacker, Ronald W. 2005. „Construction grammars: cognitive, radical, and less so.“ U *Cognitive linguistics: internal dynamics and interdisciplinary interaction*, uredili Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez i M. Sandra Peña Cervel, 101–159. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: a basic introduction*. New York: Oxford University Press.

Larsen–Freeman, Diane i Lynne Cameron. 2008. *Complex systems and applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Lebedev, Andrej V. i Tat'jana Ju. Borodaj. 2017. „Materija.“ *Bol'šaja rossijskaja èнciklopedija. Èlektronnaja versija*. Pristupljeno: 10. svibnja 2022. https://bigenc.ru/philosophy/text/2193183.

Leech, Geoffrey. 1985. „Stylistics.“ U *Discourse and literature*, uredio Teun A. van Dijk, 39–57. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Leech, Geoffrey. 2008. *Language in literature: style and foregrounding*. London/New York: Routledge.

Leech, Geoffrey i Mick Short. (1981) 2007. *Style in fiction: a lingustic introduction to English fictional prose*. Harlow: Pearson Longman.

Lihačëv, Dmitrij S. 1999. „Konceptosfera russkogo jazyka.“ *Očerki po filosofii hudožestvennogo tvorčestva.* 147–165. Sankt-Peterburg: Blic.

Lipoveckij, Mark N. 2013. „‘Molodaja gvardija’ A. Fadeeva: logika samopožertvovanija i real′nye fakty.“ *Filologičeskij klass* 2, br. 32, 13–18. https://cyberleninka.ru/article/n/molodaya-gvardiya-a-fadeeva-logika-samopozhertvovaniya-i-realnye-fakty.

Luraghi, Silvia. 2014. „Plotting diachronic semantic maps: the role of metaphors.“ U *Perspectives on semantic roles. Typological studies in language*, uredili Silvia Luraghi i Heiko Narrog, 99–150. Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/tsl.106.04lur.

MacCormac, Earl R. 1972. „Metaphor and literature.“ *The journal of aesthetic education* 6, br. 3, 57–70. https://doi.org/10.2307/3331393.

Machin, David i Andrea Mayr, A. 2012. *How to do critical discourse analysis: a multimodal introduction*. Los Angeles: Sage.

Mahon, James E. 1999. „Getting your sources right: what Aristotle *didn't* say.“ U *Researching and applying metaphor*, uredili Lynne Cameron i Graham Low, 69–80. Cambridge: Cambridge University Press.

Mäkinen, Ilkka. 1993. „Libraries in hell: cultural activities in Soviet prisons and labor camps from the 1930s to the 1950s.“ *Libraries & culture* 28, br. 2, 117–142. http://www.jstor.org/stable/25542531.

Margolin, Uri. 2008. „Studying literature and being empirical.“ U *Directions in empirical literary studies: in honor of Willie van Peer*, uredili Sonia Zyngier, Marisa Bortolussi, Anna Chesnokova i Jan Auracher, 7–19. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

McIntyre, Dan. 2015. „Towards an integrated corpus stylistics.“ *Topics in linguistics* 16, br. 1, 59–68. De Gruyter. https://doi.org/10.2478/topling-2015-0011.

Miller, George A. (1979) 1993. „Images and models, similes and metaphors.“ *Metaphor and thought*, 2. izd, uredio Andrew Ortony, 357–400. Cambridge: Cambridge University Press.

Nikiforidou, Kiki. 1991. „The meanings of the genitive: A case study in semantic structure and semantic change.“ *Cognitive Linguistics* 2, br. 2, 149–205. https://doi.org/10.1515/cogl.1991.2.2.149.

Oatley, Keith, Maja Djikic. 2018. „Psychology of narrative art.“ *Review of general psychology* 22, br. 2, 161–68. https://doi.org/10.1037/gpr0000113.

Oatley, Keith. 2016. „Imagination, inference, intimacy: the psychology of Pride and Prejudice.“ *Review of general psychology* 20, br. 3. 236–44. https://doi.org/10.1037/gpr0000076.

Oparina, Elena O. 1988. „Konceptual′naja metafora.“ U *Metafora v jazyke i tekste*, uredila V. N Telija, 65–78. Moskva: Nauka.

Opryško, Viktorija V. 2012. „Koncept ‘žizn’’ kak sociokul'turnaja sostavljajuščaja konceptosfery sovremennogo russkogo jazyka.“ *Istoričeskaja i socioal'no–obrazovatel'naja mysl'* 1, br. 11, 201–203. https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-zhizn-kak-sotsiokulturnaya-sostavlyayuschaya-kontseptosfery-sovremennogo-russkogo-yazyka.

Osorgin, Mihail A. 1932b. Kak nas uehali (Jubilejnoe). Lib.ru/Klassika. Izmijenjeno: 23. travnja 2014. Pristupljeno: 19. srpnja 2022. http://az.lib.ru/o/osorgin_m_a/text_1932_kak_nas_uehali.shtml.

Ostrovskij, Nikolaj. 1935. „Moj tvorčeskij otčët.“ rulibs.com. Pristupljeno: 6. lipnja 2022. http://rulibs.com/ru_zar/prose_su_classics/ostrovskiy/2/j59.html.

Stalin, Iosif V. 1929. „Otvet Bill'-Belocerkovskomu.“ Biblioteka Mihaila Gračeva. Pristupljeno: 2. siječnja 2022. http://grachev62.narod.ru/stalin/t11/t11_34.htm.

Parthé, Kathleen. 1994. „What was Soviet literature?“ *The Slavic and East European journal* 38, br. 2, 290–301. https://doi.org/10.2307/308807.

Pauwels, Paul i Anne-Marie Simon-Vandenbergen. 1993. „Value judgment in the metaphorization of linguistic action.“ U *Conceptualizations and mental processing in language*, uredili R. A. Geiger i B. Rudzka-Ostyn. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Peña Cervel, Maria. 1999. „Subsidiarity relationships between image-schemas: an approach to the force schema.“ *Journal of English Studies* 1, br. 1. 187–208. https://doi.org/10.18172/jes.49.

Platonov, Andrej P. (1970) 2005. *Razmyšlenija čitatelja*. Im Werden Verlag, Nekommerčeskoe èlektronnoe izdanie.

Popova, Yanna. 2002. „The figure in the carpet: discovery or re-cognition.“ U *Cognitive stylistics. Language and cognition in text analysis*, uredili Elena Semino i Jonathan Culpeper, 49–71. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Popova, Yanna. 2003. „'The fool sees with his nose': metaphoric mappings in the sense of smell in Patrick Süskind's Perfume.“ *Language and literature* 12, br. 2, 135–151. https://doi.org/10.1177/0963947003012002296.

Pragglejaz Group. 2007. „MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse.“ *Metaphor and symbol* 22, br. 1, 1–39. https://doi.org/10.1080/10926480709336752.

Radden, Günter. 2003a. „How metonymic are metaphors?“ U *Metaphor and metonymy at the crossroads. A cognitive perspective*, uredio Antonio Barcelona, 93–108. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Radden, Günter. 2003b. „How metonymic are metaphors?“ U *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, uredili Rene Dirven i Ralf Pörings, 407–434. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Radden, Günter. 2003c. „The Metaphor TIME AS SPACE across languages.“ *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 8, 226–239. https://core.ac.uk/reader/267970574.

Razinkina, Natal'ja S. 2011a. „Konceptual'naja metafora v russkom jazyke sovetskogo perioda (1917–1956).“ *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, br. 344, 26–29. https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnaya-metafora-v-russkom-yazyke-sovetskogo-perioda-1917-1956-gg.

Razinkina, Natal'ja S. 2011b. „Dinamika metaforičeskih modelej v russkom jazyke (sovetskij i sovremennyj periody).“ *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, br. 349, 27–29. https://cyberleninka.ru/article/n/dinamika-metaforicheskih-modeley-v-russkom-yazyke-sovetskiy-i-sovremennyy-periody.

Reinhart, Tanya. 1976. „On understanding poetic metaphor.“ *Poetics* 5, br. 4, 383–402. https://doi.org/10.1016/0304-422X(76)90017-6.

Rezanova, Zoja I. i Konstantin S. Šiljaev. 2016. „Megametaphor as a coherence and cohesion device in a cycle of literary texts.“ *Lingua Posnaniensis* 57, br. 2, 31–40. https://doi.org/10.1515/linpo–2015–0009.

Richards, Ivor A. 1965. *The Philosophy of Rhetoric*. New York: Oxford University Press.

Riddle, Elizabeth. 1999. „Metaphorically speaking in White Hmong.“ U *Papers from the Ninth Annual Meeting of the Southeast Asian Linguistics Society*, uredio Graham Thurgood, 377–392. Tempe: Program for Southeast Asian Studies Monograph Series, Arizona State University.

Rudnev, Evgenij N. 2010. „Koncept ‘žizn'': analiz i interpretacija.“ *Gumanitarnyj vektor* 3, br. 23, 101–104. https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-zhizn-analiz-i-interpretatsiya.

Santibáñez, Francisco. 2002. „The object image–schema and other dependent schemas.“ *Atlantis* 24, br. 2, 183–201. https://www.jstor.org/stable/41055078.

Schmidt, Siegfried J. 1982. *Foundation for the empirical study of literature: the components of a basic theory*. Hamburg: Helmut Buske.

Schmidt, Siegfried J. 1983. „The empirical science of literature ESL: a new paradigm.“ *Poetics* 12, br. 1, 19–34. https://doi.org/10.1016/0304-422X(83)90003-7.

Seifrid, Thomas. 2009. „Platonov’s life.“ U *A companion to Andrei Platonov’s “The Foundation Pit”*. 1–32. Academic Studies Press. https://doi.org/10.2307/j.ctt1zxsjhv.3.

Semino, Elena i Gerard Steen. 2008. „Metaphor in literature“. U *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, uredio Raymond W. Gibbs, 232–246. Cambridge: Cambridge University Press.

Semino, Elena i Jonathan Culpeper, ur. 2002. *Cognitive stylistics. Language and cognition in text analysis.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Semino, Elena i Kate Swindlehurst. 1996. „Metaphor and mind style in Ken Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest“. *Style* 30, br. 1, 143–199. https://www.jstor.org/stable/42946325.

Semino, Elena i Mick Short. 2004. *Corpus stylistics: speech, writing and thought presentation in a corpus of English writing.* London: Routledge.

Semino, Elena. 2002. „A cognitive stylistic approach to mind style in narrative fiction.“ U *Cognitive stylistics. Language and cognition in text analysis*, uredili Elena Semino i Jonathan Culpeper, 95–122. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Semino, Elena. 2003. „Possible worlds and mental spaces in Hemingway's 'A very short story'." U *Cognitive poetics in practice,* uredili Joanna Gavins i Gerard Steen, 83–98. London: Routledge.

Semino, Elena. 2008. *Metaphor in Discourse*. New York: Cambridge University Press.

Short, Mick. 1996. *Exploring the language of poems, plays and prose.* London: Longman.

Sinha, Chris i Kristine Jensen de López. 2000. „Language, culture, and the embodiment of spatial cognition." *Cognitive linguistics* 11, br. 1-2, 17–41. https://doi.org/10.1515/cogl.2001.008.

Skljarevskaja, Galina N. 1993. *Metafora v sisteme jazyka*. Sankt-Peterburg: Nauka.

Snigireva, Tat′jana A. 2022. „Realističeskoe pis'mo i socrealističeskij kanon: hudožestvennyj opyt Very Panovoj." *Filologičeskij klass* 27, br. 1, 147–153. https://cyberleninka.ru/article/n/realisticheskoe-pismo-i-sotsrealisticheskiy-kanon-hudozhestvennyy-opyt-very-panovoy.

Soroka, Mykola. 2012. „Contested memories about World War II in Ukrainian literary discourse: Soviet versus Émigré." *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne Des Slavistes* 54, br. 3/4, 491–510. http://www.jstor.org/stable/23617488.

Stanojević, Mateusz-Milan. 2008. „Dijakronijska varijacija u metaforičkim modelima: razrada metodologije." Dokt. disert. Zadar, Sveučilište u Zadru.

Stanojević, Mateusz-Milan. 2013. *Konceptualna metafora: Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Srednja Europa.

Steen, Gerard, Lettie Dorst, Berenike Herrmann, Anna A. Kaal, Tina Krenmayr i Trijntje Pasma. 2010. *A method for linguistic metaphor identification: from MIP to MIPVU.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.

Steen, Gerard. 1992. „Literary and nonliterary aspects of metaphor." *Poetics today* 13, br. 4, 687–704. https://doi.org/10.2307/1773294.

Steen, Gerard. 1994. *Understanding metaphor in literature: an empirical approach*. New York: Longman Publishing.

Steen, Gerard. 1999a. „Analyzing metaphor in literature: with examples from William Wordsworth's 'I Wandered Lonely as a Cloud'." *Poetics today* 20, br. 3, 499–522.

Steen, Gerard. 1999b. „Genres of discourse and the definition of literature." *Discourse processes* 28, br. 2, 109–120. https:// https://doi.org/10.1080/01638539909545075.

Steen, Gerard. 1999c. „Metaphor and discourse: towards a linguistic checklist for metaphor analysis.“ U *Researching and applying metaphor*, uredili Lynne Cameron i Graham Low, 81–104. Cambridge: Cambridge University Press.

Steen, Gerard. 2007. *Finding metaphor in grammar and usage*: a *methodological analysis of theory and research.* Amsterdam/Philadephia: John Benjamins Publishing Company.

Steen, Gerard. 2008. „The paradox of metaphor: why we need a three–dimensional model of metaphor.“ *Metaphor and symbol* 23, br. 4, 213–241. http://dx.doi.org/10.1080/10926480802426753.

Steen, Gerard. 2015. „Developing, testing and interpreting Deliberate Metaphor Theory.“ *Journal of pragmatics* 90, br. 1, 67–71. http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2015.03.013.

Stefanowitsch, Anatol i Stefan Th. Gries. 2006. *Corpus–based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Stickles, Elise, Oana David, Ellen Dodge i Jisup Hong. 2016. „Formalizing contemporary conceptual metaphor theory. A structured repository for metaphor analysis.“ *Constructions and Frames* 8, br. 2, 166–213. https://doi.org/10.1075/cf.8.2.03sti.

Stockwell, Peter. 2002. *Cognitive poetics: an introduction*. London: Routledge

Struve, Gleb. 1944. *25 Years of Soviet Russian literature (1918–1943)*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

Suhih, Olʹga S. 2018. „Problema svobody i filosofija samoubijstva v romanah ‘Besy’ F. M. Dostoevskogo i ‘Svidetelʹ istorii’ M. A. Osorgina.“ *Vestnik Severnogo (Arktičeskogo) federal'nogo universiteta. Serija: Gumanitarnye i social'nye nauki,* br. 6, 80–87. https://cyberleninka.ru/article/n/problema-svobody-i-filosofiya-samoubiystva-v-romanah-besy-f-m-dostoevskogo-i-svidetel-istorii-m-a-osorgina.

Szwedek, Aleksander. 2018. „The object image schema.“ *Beyond diversity*. Berlin Peter Lang Verlag, 57–89.

https://www.researchgate.net/publication/325819542_The_OBJECT_Image_Schema.

Šmelëv, Aleksej D. 2009. „Èvoljucija russkoj jazykovoj kartiny mira v sovetskuju i postsovetskuju èpohu.“ *Sovetskoe prošloe i kul’tura nastojaščego,* Tom 2, uredili N. A. Kupina i O. A. Mihajlova, 171–185. Ekaterinburg: Izdatel’stvo Ural’skogo universiteta.

Tabakowska, Elżbieta, 2005. *Gramatika i predočavanje. Uvod u kognitivnu lingvistiku*. Preveli: Barbara Kryzan-Stanojević i Mateusz-Milan Stanojević. Zagreb: FF press.

Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics. Vol. 1, Concept structuring systems*. Cambridge, MA: MIT Press.

Taylor, John R. 1995. *Linguistic categorization. prototypes in linguistic theory*, 2. izd. Oxford: Clarendon.

Telija, Veronika N. 1988a. „Metafora kak model′ smysloproizvodstva i eë èkspressivno-ocenočnaja funkcija.“ U *Metafora v jazyke i tekste*, uredila V. N. Telija, 26–52. Moskva: Nauka.

Telija, Veronika N. 1988b. „Metaforizacija i ee rol′ v sozdanii jazykovoj kartiny mira.“ U *Rol′ čelovečeskogo faktora v jazyke: Jazyk i kartina mira*, uredio B. A. Serebrennikov, 173–204. Moskva: Nauka.

Tolstaja–Segal, Elena. 1981. „K literaturnomy fonu knigi: Kak zakaljalas' stal'.“ *Cahiers du monde russe et soviétique* 22, br. 4, 375–399. https://doi.org/10.3406/cmr.1981.1923.

Tsur, Reuven. 2002. „Aspects of cognitive poetics.“ U *Cognitive stylistics. Language and cognition in text analysis*, uredili Elena Semino i Jonathan Culpeper, 279–318. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tsur, Reuven. 2007. „The structure and delivery style of Milton’s verse: an electronic exercise in vocal performance.“ *ESC: English studies in Canada* 33, br. 4, 149–168. doi:10.1353/esc.0.0089.

Tsur, Reuven. 2008. *Toward a theory of cognitive poetics*, 2. prošireno izd. Brighton: Sussex Academic Press.

Tsur, Reuven. 2019. „Statistical versus structural-cognitive approaches to phonetic symbolism: two case studies.“ *Style* 53, br. 3, 281–307. https://doi.org/10.5325/style.53.3.0281.

Turner, Mark. 1987. *Death is the mother of beauty: mind, metaphor, criticism*. Cybereditions.

Turner, Mark. 1990. „Poetry: metaphor and the conceptual context of invention.“ *Poetics today* 11, br. 3, 463–482. https://doi.org/10.2307/1772822.

Van Dijk, Teun A. „Introduction. The commom roots of the studies of literature and discourse.“ U *Discourse and literature*, uredio Teun A. van Dijk, 1–9. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Van Peer, Willie. 1991. „But what is literature? Toward a descriptive definition of literature.“ U *Literary pragmatics*, uredio R. D. Sell, 127–141. London: Routledge.

Vinogradov, Viktor V. 1976. *Izbrannye trudy. Poètika russkoj literatury*. Moskva: Nauka.

Vovk, Vera N. 1986. *Jazykovaja metafora v hudožestvennoj reči. Priroda vtoričnoj nominacii*. Kiev: Naukova dumka.

Wales, Katie. 2011. *A Dictionary of stylistics*, 3. izd. London: Routledge.

Werth, Paul. 1994. „Extended metaphor – a text-world account“. *Language and literature* 3, br. 2, 79–103. https://doi.org/10.1177/096394709400300201.

Westwood, John N. 1969. „Novikov-Priboi as naval historian.“ *Slavic review* 28, br. 2, 297–303. https://doi.org/10.2307/2493229.

Wimsatt, William K. Jr. i Monroe C. Beardsley. 1946. „The intentional fallacy.“ *The Sewanee Review* 54, br. 3, 468–488. http://www.jstor.org/stable/27537676.

Zapiska Otdela kul′tury CK KPSS ob itogah obsuždenija na sobranijah pisatelej voprosa «O dejstvijah člena Sojuza pisatelej SSSR B. L. Pasternaka, nesovmestimyh so zvaniem sovetskogo pisatelja». 1958. niv.ru. Pristupljeno: 8. lipnja 2022. http://pasternak.niv.ru/pasternak/dokumenty/pasternak-i-vlast/10-1958-zapiska-otdela-kultury-ck-kpss.htm

Zaslavskij, David I. 1958. „Šumiha reakcionnoj propagandy vokrug literaturnogo sornjaka.“ *Pravda*. niv.ru Pristupljeno: 5. lipnja 2022. http://pasternak.niv.ru/pasternak/public/publikacii-v-gazetah/statya-zaslavskogo.htm.

Zolotyh, Lidija G. i Irina V. Bočarnikova. 2012. „Antinomičeskaja priroda koncepta Žizn'.“ *Rusistika*, br. 3, 12–18. https://cyberleninka.ru/article/n/antinomicheskaya-priroda-kontsepta-zhizn.

Zwaan, Rolf A. 1994. „Effect of genre expectations on text comprehension.“ *Journal of experimental psychology: learning, memory, and cognition* 20, br. 4, 920–933. https://doi.org/10.1037/0278-7393.20.4.920.

Zyngier, Sonia, Marisa Bortolussi, Anna Chesnokova, Jan Auracher. 2008. *Directions in empirical literary studies: in honor of Willie van Peer*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Žljudina, Anastasija V. 2010. „Put′ Nataši Kalymovoj v romane M. A. Osorgina ‘Svidetel′ istorii’.“ *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta*, br. 8, 110–114. https://cyberleninka.ru/article/n/put-natashi-kalymovoy-v-romane-m-a-osorgina-svidetel-istorii.

Sažetak

Točan opis fenomena metafore koji bi zahvatio svo bogatstvo njezinih aspekata predstavlja izazov s kojim se razne teorije jezika na različite načine hvataju u koštac otkako je Aristotel postavio temelje promišljanja fenomena. Na ramenima brojnih filozofskih i lingvističkih doprinosa, u drugoj polovici 20. stoljeća gradi se kognitivnolingvistička teorija metafore, koja je pozicionira u ljudski um, kao jedan od važnih kognitivnih mehanizama koji nam pomažu u razumijevanju svijeta. Premda je njezina vrijednost u vidu sveobuhvatnog opisa metafore neporeciva, sada već „klasična" teorija konceptualne metafore pokazala se nedostatnom da primjerno objasni nijanse fenomena, što dovodi do posvećivanja veće pozornosti kontekstu, što sa sobom povlači i metodološke zahtjeve. Razvoj takvih novih orijentacija unutar šireg okvira kognitivnolingvističkog pristupa metafori predstavlja i teorijsko-metodološki model metafore kao pojave koju čine tri jednako važne dimenzije koje valja istraživati zasebno – jezična, konceptualna i komunikacijska – kako bi se dobila cjelovita slika metafore za čije su postojanje ključne i karakteristike jezičnog izraza i komunikacijska svrha uporabe koliko i razmjerno stabilan sustav predodžbi. Kognitivnolingvistički pristup metaforama pružio je i svježe perspektive istraživanjima metafora u književnosti, kao jednom od tipova diskursa kojeg čini specifičan skup osobina, koliko inherentnih toliko i sadržanih u našim očekivanjima. Podsjetio je na zajedničko ljudsko, kognitivne mehanizme koji vežu autore i čitatelje, omogućio prepoznavanje svima nam poznatih konvencionalnih metaforički predodžbi u pozadini autorske kreativnosti. Međutim, i u tome se području javlja potreba za posvećivanju više pozornosti kontekstu, uzimanju u obzir svih metafora određenog koncepta, a ne samo onih koje smo naviknuli smatrati „književnima" kako bi se dobio potpun uvid u metafore određenog djela i shvatile granice općeg i individualnog.

Cilj je ovog rada istražiti metafore ŽIVOTA u odabranim proznim djelima ruske književnosti nastalima u periodu staljinizma primjenom prilagođenog trodimenzionalnog modela metafore. Rad odgovara na pet istraživačkih pitanja: mogućnost dominantne metafore ŽIVOTA na razini jednog djela, postojanje koherentne predodžbe ŽIVOTA na razini djela, sličnosti među metaforama ŽIVOTA na razini korpusa, sociopolitička motivacija sličnosti/razlika i utemeljenost kategorizacije djela kao „prosovjetskih" i „antisovjetskih" u kontekstu metaforičkih predodžbi ŽIVOTA u njima. Tako zacrtan cilj i istraživačka pitanja ostvaruju znanstveni doprinos rada na metodološkoj i praktičnoj

razini. U teorijskom dijelu rada predstavljena je prilagodba trodimenzionalnog modela metafore koja na svakoj razini uključuje sljedeće:

1. Jezična razina – pozicioniranje metaforičkog izraza na maksimalnu razinu fraze, vodeći se pri tome i dalje koracima provjere inkogruentnosti značenja na temelju kontrolnog korpusa, primarno rječnika ruskog jezika, pri čemu se uzimaju u obzir njihove specifičnosti definiranja značenja
2. Konceptualna razina – primjena spoznaja kognitivne gramatike na analizu jezičnih struktura, čime se poštuje kognitivnolingvistička teorijska usklađenost modela
3. Komunikacijska razina – analiza svrhovitosti metafora, odnosno funkcije koje je ostvarena, što zadovoljava ograničenja tekstualne analize

Na praktičnoj razini model je primijenjen na koncept ŽIVOT u izabranim ruskim proznim djelima staljinističkog perioda Sovjetskog Saveza, koje smo uvjetno podijelili na skupinu „antisovjetskih" i „prosovjetskih". U prvom, opsežnijem dijelu istraživanja primjenom korpusnog alata NKRJ izvršena je pretraga leme *žizn'* (*život*) i analiza je time ograničena na metafore unutar rečenica u kojima se pojavnice javljaju. Utvrđeno je da su u korpusu, što je u skladu s književnim diskursom, direktne metafore iznimno rijetke. Utvrđeno je da ne postoji jedna dominanta metafora ŽIVOTA na razini djela, iako komunikacijska razina ukazuje na istaknutost određenih domena u odnosu na druge. Kao najzastupljenije na razini korpusa identificirane su shematične metafore ŽIVOT JE SPREMNIK, ŽIVOT JE PREDMET (U/IZVAN SPREMNIKA), ŽIVOT JE PUT i personifikacije. Najzastupljenije specifičnije metafore one su PUTOVANJA, DRAGOCJENOG PREDMETA, VODE i SUKOBA. Potvrdili smo da shematičnost metafore proširuje njezinu uporabu na veći broj djela, dok je specifičnost sužava, a taj odnos prati i odnos konvencionalnosti/inovativnosti. Pokazali smo da u analizi komunikacijskih uzoraka valja uzeti u obzir i koje su komponente metafore istaknute. Razlike u tome pogledu među djelima postoje, no premda odabire treba shvatiti u kontekstu kanona socijalističkog realizma kojega su „prosovjetska" djela uglavnom poštivala, većina se metafora u korpusu može objasniti zajedničkim ljudskim iskustvom, širom ruskom kulturnim iskustvom i, u slučaju visoko specifičnih metafora, autorskom individualnošću, koja također ne pokazuje znakove sociopolitičke motivacije, pokazujući stabilnost jezgre predodžbi ŽIVOTA unatoč njegovim drastičnim promjenama u danom periodu. Pomno je čitanje jednog djela potvrdilo da naizgled

nepovezane metafore ŽIVOTA u djelu tvore povezan i skladan sustav i da je takva analiza potrebna za točnije razumijevanje uzroka komunikacijske svrhovitosti određenih metafora, koji je u analiziranom slučaju povezan uz autorski fokus na jedan od likova i razvoj njegove linije radnje.

Na teorijsko-metodološkoj razini rad donosi sljedeće znanstvene novosti: nudi prilagodbu trodimenzionalnog modela metafore kojim se osigurava teorijski sklad u vidu kognitivnolingvističkog shvaćanja jezika kao utemeljenog u našim kognitivnim sposobnostima, iz čega proizlazi i metodološka usklađenost, te model dopunjuje elementima, poglavito na konceptualnoj i komunikacijskoj razini, koji omogućuju detaljniju analizu i cjelovit opis fenomena konceptualne metafore. Na praktičnoj razini rad pokazuje primjenu razrađene metode, daje opis dosad neistraženih metafora ŽIVOTA u ruskoj prozi staljinističkog perioda, dokazuje postojanje važnog elementa srodnosti između „prosovjetskih“ i „antisovjetskih“ djela i pokazuje druge vrijednosti istraživanja književnih djela neovisno o njihovoj umjetničkoj kvaliteti. Daljnja istraživanja mogla bi utvrditi jesu li novi koncepti u staljinističkom periodu zemlje igrali ikakvu ulogu u metaforizaciji drugih domena u književnosti perioda i postoji li u tome pogledu temelj za podjelu djela u skladu s procjenom vlasti. Nadalje, valjalo bi istražiti što jest, ako to već nije uži kulturni kontekst, determinirajući faktor u istaknutosti metafora ŽIVOTA, ali i drugih ciljnih domena u određenom književnom djelu, pri čemu bi se mogao opsežnijim istraživanjem potvrditi naš zaključak o važnosti likova i radnje, ali i posvetiti više pozornosti individualnom autorskom iskustvu. Naravno, uvijek uzimajući u obzir važnost svih dimenzija metafore u stvarnoj uporabi.

Ključne riječi: konceptualna metafora; trodimenzionalni model; koncept ŽIVOT; književnost staljinističkog perioda

Summary

An accurate description of the phenomenon of metaphor that would capture all the wealth of its aspects is a challenge that various theories of language have been tackling in different ways since Aristotle laid the foundations for discussing the phenomenon. Building on the numerous philosophical and linguistic contributions, in the second half of the 20th century, a cognitive-linguistic theory of metaphor was built, which situates metaphor in the human mind, as one of the important cognitive mechanisms which help us understand the world. Although its value in the form of a comprehensive description of metaphor is undeniable, the now "classical" theory of conceptual metaphor proved to be insufficient to adequately explain the nuances of the phenomenon, which led to paying more attention to the context, consequently entailing methodological requirements. The development of such new orientations within the broader framework of the cognitive-linguistic approach to metaphor is also represented by the theoretical-methodological model of metaphor as a phenomenon that consists of three equally important dimensions that should be investigated separately – linguistic, conceptual and communicative – in order to obtain a complete picture of a metaphor, whose existence is equally dependent on the characteristics of linguistic expression and the communicative purpose of use as well as a relatively stable system of concepts. The cognitive-linguistic approach to metaphors also provided fresh perspectives to the research of metaphors in literature, as one of the types of discourse which consist of a specific set of features, both inherent to it and shaped by our expectations. It reminded us of the common human, cognitive mechanisms that connect the author and the reader, made it possible to recognize conventional metaphorical ideas known to all of us in the background of author's creativity. However, in this area too, there is a need to pay more attention to the context, to consider all metaphors of a certain concept, and not only those that we are used to consider "literary", in order to gain a complete insight into the metaphors of a certain work and to understand the boundaries between the common and the individual.

The aim of this paper is to investigate the metaphors of LIFE in selected prose works of Russian literature created during the period of Stalinism by applying an adapted three-dimensional metaphor model. The paper answers five research questions: the possibility of a dominant metaphor of LIFE at the level of one work, the existence of a coherent representation of LIFE at the level of a

work, similarities between metaphors of LIFE at the corpus level, the sociopolitical motivation of similarities/differences, and the validity of the categorization of works as "pro-Soviet" and "anti-Soviet" in in the context of metaphorical conceptions of LIFE in them. The goal and research questions set in this way realize the scientific contribution of the work at the methodological and practical level. In the theoretical part of the research, the adaptation of the three-dimensional metaphor model is presented, which includes the following at each level:

1. Linguistic level – positioning the metaphorical expression at the maximum level of a phrase, while still being guided by the steps of checking the incongruence of meaning against a control corpus, primarily the dictionary of the Russian language, taking into account its specificities of defining meaning.
2. Conceptual level – application of the theory of cognitive grammar to the analysis of language structures, which adheres to the cognitive-linguistic theoretical compatibility of the model.
3. Communicative level – analysis of the purposefulness of metaphors, that is, the function that has been realized, which acknowledges the limitations of textual analysis.

On a practical level, the model was applied to the concept of LIFE in selected Russian prose works of the Stalinist period of the Soviet Union, which we tentatively divided into "anti-Soviet" and "pro-Soviet" categories. In the first, more extensive part of the research, a search of the lemma *žizn'* (*life*) was performed using the NKRJ corpus tool, and the analysis was thus limited to metaphors within sentences in which the tokens occur. It was found that in the corpus, which is in accordance with the literary discourse, direct metaphors are extremely rare. It was found that there is no single dominant metaphor of LIFE in a single work, although the communicative level indicates the prominence of certain domains over others. The schematic metaphors LIFE IS A CONTAINER, LIFE IS AN OBJECT (IN/OUTSIDE THE CONTAINER), LIFE IS A PATH and personification were identified as the most represented at the corpus level. The most represented more specific metaphors are those of JOURNEY, PRECIOUS POSSESSSION, WATER and CONFLICT. We have confirmed that the schematicity of the metaphor extends its usage to a greater number of works, while the specificity narrows it, and this relationship is accompanied by the relationship of conventionality/innovation. It was shown that in the analysis of communicative textual patterns it is necessary to consider which components of the metaphor are highlighted. There are differences in this respect between the

works, but although the choices should be understood in the context of the canon of socialist realism which the "pro-Soviet" works mostly respected, most of the metaphors in the corpus can be explained by common human experience, the wider Russian cultural experience and, in the case of highly specific metaphors, the author's individuality, which also shows no signs of sociopolitical motivation, rather showing the stability of the core conceptions of LIFE despite its drastic changes in the given period. A close reading of one work confirmed that seemingly unrelated metaphors of LIFE in a work form a connected and coherent system and that such an analysis is necessary for a more accurate understanding of the causes of the communicative purposefulness of certain metaphors, which in the analysed case relates to the author's focus on one of the characters and the development of his plot line.

At the theoretical-methodological level, the research introduces the following scientific innovations: it offers an elaboration of the three-dimensional model of metaphor, which ensures theoretical coherence in the form of a cognitive-linguistic description of language as grounded in our cognitive abilities, from which methodological coherence results, secondly, the model is complemented with elements, mainly at the conceptual and communicative level, which enable a more detailed analysis and complete description of the phenomenon of conceptual metaphor. On a practical level, the paper demonstrates the application of the elaborated method, describes hitherto unexplored metaphors of LIFE in Russian prose of the Stalinist period, proves the existence of an important element of kinship between "pro-Soviet" and "anti-Soviet" works and shows different values of researching literary works regardless of their artistic quality. Further research could determine whether new concepts in the Stalinist period of the country played any role in the metaphorization of other domains in the literature of the period and whether there is a basis for the division of works in accordance with the assessment of the authorities. Furthermore, it should be investigated what is, if it is not a more specific cultural context, a determining factor in the prominence of certain metaphors of LIFE, but also of other target domains in a certain literary work, whereby more extensive research could confirm our conclusion about the importance of characters and plot, but more attention should also be paid to the individual author's experience. Of course, while always considering the importance of the multidimensional nature of metaphor in actual usage.

Key words: conceptual metaphor; three-dimensional model; concept of LIFE; literature of the Stalinist era

Prilog: Popis izvornih domena metafora ŽIVOTA u korpusu i njihova zastupljenost po pojedinom tekstu

Metafora	*Tekst 1*	*Tekst 2*	*Tekst 3*	*Tekst 4*	*Tekst 5*	*Tekst 6*	*Tekst 7*	*Tekst 8*
SPREMNIK	+	+	+	+	+	+	+	+
ŠUMA							+	
BUNAR		+						
PUT	+	+	+	+	+	+	+	+
PUTOVANJE	+	+	+	+	+	+	+	+
MOREPLOVSTVO					+			
VOŽNJA BICIKLOM					+			
RUTA U MUZEJU	+							
CIKLUS				+			+	
GODINA				+				
DAN							+	
SKALA	+				+			+
STEPENICA	+				+			
PREDMET	+	+	+	+	+	+	+	+
PREDMET U/IZVAN SPREMNIKA	+	+		+	+		+	+
TEKUĆINA U SPREMNIKU				+				
PREDMET KOJI SPUTAVA		+						

DRAGOCJEN PREDMET	+	+	+		+	+	+	+
DAR							+	
TERET		+				+		
ZAPREŽNA KOLA		+						
HRANA					+			+
ŽRTVA			+		+		+	
GRAĐEVINA	+	+			+			
VOZILO		+						
IGRAČKA							+	
VODA	+	+	+			+	+	
MORE							+	
KOPNO							+	
ALKOHOL				+				
VATRA			+	+				
ZUB							+	
SMEĆE				+				
OSOBA	+	+	+	+	+	+	+	+
PROTIVNIK		+						
BILJKA			+			+		+
CVJETNJAČA			+					
STABLO								+

ŽIVOTINJA	+							+
SILA DAH OLUJA PUCANJ				+ +		+ +	+ + +	
NAPORAN RAD		+				+		
SUKOB ARENSKO NATJECANJE BORBA RAT	+ + +	+ + +	+ +			+ +	+ + +	
KAZALIŠNA UMJETNOST PREDSTAVA TRAGEDIJA CIRKUS	+ +	+ +	+ + +				+ +	
KNJIŽEVNO DJELO				+				
BAJKA			+					
SAN			+					
IGRA IGRA NA SREĆU			+ +		+ +		+ 	
DRŽAVA	+							
KNJIGOVODSTVO				+		+		

ZATOČENIŠTVO						+		
ROPSTVO		+						
PAKAO	+							
LOV			+					
SVJETLOST	+							
svojstvo čistoće						+		
svojstvo svjetlosti	+			+		+		+

Kratak životopis autora

Antonia Pintarić rođena je 1991. u Sisku, RH. Osnovnu i srednju školu, opću gimnaziju, pohađala je u Sisku. Diplomirala je ruski jezik i književnost i engleski jezik i književnost na Sveučilištu u Zadru 2016. godine. Iste godine počinje raditi u zvanju naslovnog asistenta na Odjelu (tada Odsjeku) za ruski jezik i književnost na Sveučilištu u Zadru. Od 2017. godine na istome Odjelu radi u zvanju asistenta i izvodi seminarsku nastavu iz kolegija Sintaksa jednostavne rečenice, Sintaksa složene rečenice, Prevođenje stručnog teksta, Prevođenje umjetničkog teksta, Ruska poezija u nastavi ruskog jezika i Dystopia and Language. 2018./2019. radila je kao vanjska suradnica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Sudjeluje na raznim međunarodnim znanstvenim konferencijama i autorica je znanstvenih radova iz područja kognitivne lingvistike, traduktologije i stilistike.